

Acta sanctorum

quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur, quae
ex Latinis et Græcis, aliarumque gentium antiquis monumentis

Quo dies tertius et quartus continentur

Bolland, Johannes

Parisiis et Romae, 1866

De SS. Dionysio, Ep. Alexand., Fausto M., Caio, Petro, Paulo Et Quatuor
Aliis Alexandriae Et Forte Alibi In Ægypto. Commentarius Historicus.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-72907](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-72907)

AUCTOR
C. B.

referre, hocque propterea, addita tamen dubitandi formula, in margine adscripsi. Quod si tamen qua ratione in cœmeterio ad Ursun pileatum intra urbem sito certo queat statui Sancti nostri sepulcrum, sæculo quarto ejus martyrium, ob tempus, quo sepulcrum illud conditum docuimus, recte illigaris. Verum dubium est admodum, fueritne S. Candidus intra, an extra urbem tumulo mandatus.

ubi terræ
mandatus
est, siquet,
sit minus.

¶ Incertum ergo manet, tertione, an quarto sæculo martyrii palmam sit consecutus, eritque, ut consideranti patebit, pariter incertum, an id primo vel secundo sæculo non acciderit, si, ut fieri potest, ab Usuardo ad Ursun pileatum hodie annuntietur, non quod ibi sepultus, sed quod eo aliunde fuerit translatus. Quapropter quo rationibus supra allatis Sancti martyrii a primo et secundo sæculo recte removeatur, necesse est, ut hodierna Usuardi annuntiatio, quemadmodum jam ante satis innui, ad Ursun pileatum unius sepulturæ causa S. Candidum reponat; id autem fieri, prout etiam insinuavi, vero videtur similis. At Baronius in Annotatis, quæ ad hunc diem Martyrologio Romano subdit, alium prorsus sensum hodiernæ Usuardi annuntiationi attribuit, atque ea, S. Candidum ad Ursun pileatum passum poni. Ita, uti apparet, vir eruditissimus existimat, quod in ea antiquæ Romæ regione vetus legatur memoria lapidi incisa, qua ingens martyrum multitudo ad Ursun pileatum posita describitur. Vix dubitem, quin hæc, quam loco citato Baronius laudat, memoria sit altera ex binis inscriptionibus, numerum martyrum in cœmeterio ad Ursun pileatum intra urbem posito designantibus, atque ab Aringho plus semel jam laudato Romæ subterraneæ lib. IV, cap. 42, num 19 et sequenti exhibitis. Verum Usuardus urbes tantum, ubi passi sint martyres, non etiam illarum vicus solet signare. Ad hæc, uti ex eodem Aringho lib. et cap. citatis, num. 21 fas est colligere, omnes ii martyres, quos inscriptiones illæ recensent, cœmeterii ad Ursun pileatum martyribus non idcirco annumerantur, quod martyrio ibi coronati, sed quod vel sepulti, vel eo fuerint translati, ut, etiamsi S. Candidus ab Usuardo ad Ursun pileatum passus poneretur, id tamen Baronius, ob rationem jam discussam non recte affirmaret.

B

¶ Baronio nihilominus hic etiam adstipulatur Ferrarius, in Catalogo Sanctorum Italiæ ad hunc diem sic scribens: Candidus apud Ursun pileatum (qui vicus erat urbis in Esquilis; ubi nunc ædes est S. Bibianæ virginis et martyris) martyrium passus ab Usuardo... refertur; extatque adhuc ibi ejus memoria inscripta, comprehensa scilicet, ut hic auctor verosimiliter vult, sub veteri plurimorum martyrum memoria ex Baronio mox laudata. Certe aliam, quæ S. Candidum nominatim memoret, memoriam non novi. Porro si S. Candidus, quod tamen

tempus, quo
martyrium
subit, plane
est incertum.

C

non puto, ab Usuardo ad Ursun pileatum, quod ibi passus sit, forte annuntietur, nihil plane suppetet, quo, ut consideranti patebit, ejus martyrium uni potius quam alteri e tribus prioribus æræ Christianæ sæculis attribuas, prorsusque manebit dubium, non tantum, an in cœmeterio ad Ursun pileatum intra urbem, verum etiam an in cœmeterio ad Ursun pileatum extra urbem S. Candidus sepultus, aut etiam eo translatus unquam fuerit. Ut tamen sit, Bosius supra laudatus, cui Piazza in Hemerologio suo sacro et Menologio Romano assentitur, Romæ subterraneæ lib. II, cap. 47, pag. 167 in eam opinionem propendit, quæ S. Candidum in cœmeterio, ad Ursun pileatum extra urbem via Portuensi sito, terræ mandatum statuit. Idcirco autem eo inclinatur, quod, ut conjicit, S. Candidus ortum duzerit ex præclarissima Romana Candidorum familia, cujus juris aliquando fuerit locus, in quo postmodum cœmeterium ad Ursun pileatum via Portuensi fuerit exstructum. Verum non video, solido aliquo fundamento illam Bosii conjecturam inniti. Quod si tamen S. Candidus in aliquo ad Ursun pileatum cœmeterio fuerit sepultus, id potius factum esse in cœmeterio ad Ursun pileatum extra urbem, quam intra urbem idcirco existimo, quod, uti supra docui, Sanctus ante sæculum quartum martyrio verosimiliter fuerit coronatus, tuncque cœmeterium ad Ursun pileatum intra urbem nondum existerit.

¶ Vides jam, credo, erudite lector, nihil afferri posse, unde sat certum fiat, quo tempore Sanctus noster passus fuerit, quove in cœmeterio, seu intra seu extra urbem sito, fuerit sepultus. Hinc Tamagus in Martyrologio Hispanico Annuntiationi, qua hodie S. Candidi, martyris Romani, ut ait, ad Ursun pileatum passi, apud Solanam, Ordinis S. Jacobi de Spatha, in cœnobio Fratrum SS. Trinitatis Excalceatorum depositionem commemorat, recte hanc annotationem subjungit: Ejus (S. Candidi) Acta periere, ideo tempus, quo martyrium pertulit, ignoratur. Ast mox addit: Illud certissimum est, quod sacra hujus Martyris lipsana Roma Madridium translata fuere cum aliis sanctorum Martyrum exuviis, quas R. P. F. Joannes ab Annuntiatione, SS. Trinitatis Ordinis Excalceatorum alumnus, a SS. Pontifice, Urbano octavo, cujus nepotis fuerat confessarius, accepit, et Generali Ordinis misit, ut inter monasteria sui Ordinis in Hispania divideret; qui hoc sanctum corpus Candidi monasterio Solanensi in Martia, nostris Mancha, donavit, ubi adhuc collitur, et honorifice custoditur. Unde inter omnia incerta, quæ de Sancto hactenus disseruimus, saltem ejus in Hispania cultus, si modo Tamagi Candidus a Nostro, quod non ausim asserere, non distinguitur, certus evadet atque indubitatus. Ceterum de S. Candido, cum nulla ejus Acta exstant, plura non novi.

E
In Hispaniam
translatus,
ibique cultus,
a Tamago
asseritur.

DE SS. DIONYSIO, EP. ALEXAND., FAUSTO M., CAIO, PETRO, PAULO ET QUATUOR ALIIS

ALEXANDRIÆ ET FORTE ALIBI IN ÆGYPTO.

C. B.

COMMENTARIUS HISTORICUS.

§ I. S. Dionysius, episcopus Alexandrinus, cur hodie detur; sanctorum Sociorum ejus in Fastis sacris memoria, locus et tempus felices et vita excessus.

ANNO CCLXY,
CIRCITER, ET
INITIO S.ÆC. IV.
S. Dionysius,
Martyrologio
Romano hodie
inscriptus,

Eartyrologio Romano hodierno reformato hæc hodie annuntiatio inscribitur: Eodem die (tertio Octobris) sanctorum martyrum Dionysii, Fausti, Caii, Petri, Pauli et aliorum quatuor, qui primo sub Decio multa passi demum sub Valeriano ab Emilianio præside diu tormentis vexati martyrii palmam meruerunt. Novem hos Sanctos, quorum quinque nominantur, quatuor inveniuntur anonymi, nullis prorsus antiquis Lati-

norum Fastis sacris ad hunc diem insertos invenio; ast eos ex Menologio Sirllettiano eruditissimi Martyrologii Romani reformatores dubio procul accepere. Id ipsemet Baronius, horum unus, in Annotatis, quibus illud illustravit, non obscure indicat. Agunt, inquit, et de his (Sanctis annuntiatione Romani hodierni mox adducta contentis) hæc item die (tertia Octobris) Græci in Menologio (Sirllettiano scilicet) his verbis: Natalis sancti martyris Dionysii et Sociorum octo. Hic sub Valeriano et Gallieno imperatoribus adductus ad præsidem Emilianum. perseverans

A perseverans in Christi confessione, exilio primo damnatur, atque proscribitur, ac lapidatur; plura tormenta, quam olim in Libya sub Decio passus. Concluserunt igitur in loco squalido cum Fausto, Gaio, Petro et Paulo, qui cum illo annos duodecim easdem pœnas toleraverant, consummatus est in confessione Christi. Sanctus Dionysius, qui hic, atque adeo etiam is, qui in Romano hodierno supra memoratur, alius non est, quam magnus ille Dionysius, Alexandrinæ urbis in Ægypto episcopus.

alius non est, quam Dionysius Alexandrinus episcopus.

2 Id ex binis ipsiusmet S. Dionysii, Alexandrini episcopi, epistolis, quarum una contra quemdam Germanum, illius temporis episcopum, Sancto obtreccantem, altera ad Domitium et Didymum scripta est, liquido patescit. Etenim in his epistolis, quarum duo egregia Fragmenta in Historia sua Ecclesiastica, alterum lib. vi cap. 40, alterum lib. vii cap. 11, Eusebius exhibet, S. Dionysius, quæ sibi in persecutione Decii acciderint, exponit, suosque in hisce comites ac socios fuisse indicat Faustum, Caium, Petrum et Paulum, ut adducta Menologio Sirlletiani annuntiatio ex binis laudatis Eusebii capitibus deprompta sit, atque adeo ut Dionysius, cui hæc illos ipsos passionum Socios adiungit, alius non sit, quam magnus ille Dionysius, Alexandrinæ urbis in Ægypto episcopus. Ad hæc altero epistolæ adversus Germanum scriptæ Fragmento, quod Eusebius Historiæ Ecclesiasticæ lib. vii cap. 11 pariter exhibet, Dionysius, Alexandrinus episcopus, quæ sub Valeriano passus sit, ipsemet etiam exponit. Confer ea cum hodierna Menologii Sirlletiani annuntiatione, et illico videbis, quæcumque hæc sub Valeriano Dionysium suum passum affirmat, ex epistolæ Fragmento proxime citato esse desumpta, ut adeo non alium, quam Dionysium Alexandrinum episcopum designet. Accedit, Dionysium, Alexandrinum episcopum, nullo alio die in Menologio Sirlletiano inveniri; cum autem verisimile non sit, in hoc Virum sanctissimum iuxta ac celeberrimum nupiam memorari, dubitandum non est, quin id hodie fiat. Ut id mihi omnino persuadere, faciunt etiam Mediolanensis bibliothecæ Ambrosianæ Menæa Mss., infra pluries memoranda, quæ S. Dionysium, Alexandrinum episcopum, addito ἀρχιεπισκόπου ἀλεξανδρείας titulo, hodie annuntiant, sique apertissime designant.

B Porro quamvis, ut ex jam dictis constat, Dionysius, Martyrologio Romano hodie insertus, alius non sit, quam Dionysius, Alexandrinus episcopus, hic tamen Sanctus in eodem Martyrologio Romano iterum, quamquam sine Sociis, quibuscum hodie memoratur, ad diem 17 Novembris expressius signatur. Idem ad diem 19 Novembris accidit S. Fausto. Hic enim, ut ex dicendis manifestum fiet, Faustus, ibidem signatus, ac hodierno Fausto non distinguitur. Ad hæc Faustum et Caium, quos hodie cum Dionysio, Petro et Paulo celebrat, ad diem sequentem cum SS. Eusebio, Chæremone et Lucio denuo commemorat. Hinc in Martyrologio Romano majorem accuratationem non immerito quis forte requirat. Sollierius noster in Usuardo a se illustrato ad diem 17 Novembris eruditissimos Martyrologii Romani reformatores memoria forte lapsos, existimat, dum S. Dionysium, Alexandrinum episcopum, quem jam ad 5 Octobris diem annuntiant, ad 17 Novembris iterum producant. Ast id ego non ex memoriæ lapsu, sed ex eo potius factum reor, quod viri, utut alias perspicacissimi, hic tamen non satis perspexerint, unum eundemque esse Dionysium, qui Alexandrinæ in Ægypto urbis existit episcopus, et ad 5 Octobris diem Menologio Sirlletiano inscribitur. Ex unitate quoque non sat perspecta factum puto, ut videm eruditissimi viri sanctorum Gaii et Fausti annuntiationem iterarint. Et vero, quod ad S. Dionysium pertinet, nihil in Sirlletiana ejus ad 5 Octobris diem annuntiatione occurrit, unde, an de S. Dionysio, Alexandrino episcopo, sermo sit, colligas, nisi illam cum fonte suo, in Ecclesiastica Eusebii Historia a me jam assignato, sedulo conferas. Utut sit, mihi sufficit, magnum illum Dionysium, Alexandrinæ urbis episcopum, Martyrologio Romano hodie in-

ideoque hic hodie datur cum adjunctis sanctis Sociis.

C scribi, ut hunc Sanctum, quamvis in Prætermissis diei 14 Septembris ad 17 Novembris jam remissum, una cum adjunctis ei sanctis Sociis hodie tradam. Ab his duco initium, ut deinde quidquid ad solum S. Dionysium pertinet, rerum narrandarum seriem interrumpere non coactus, commodius pertractem.

4 Menologio Sirlletiano et Martyrologio Romano hodierno, quibus, ut docuimus, S. Dionysius, Alexandrinus episcopus, una cum SS. Fausto, Caio, Petro, Paulo et aliis quatuor Sanctis anonymis hodie inscribitur, alii insuper Fasti sacri accedunt, quos inter non infimum locum obtinent magna Græcorum Menæa typis excusa. Hæc SS. Faustum, Caium, Petrum et Paulum, quibus quatuor anonymos insuper adiungunt, una cum S. Dionysio etiam recensent, eosque brevi celebrant elogio, cui præmissi versiculi solum S. Dionysium, sanctis ejus octo Sociis, quorum quatuor tamen nominat subjectum elogium, relictis anonymis, nominatim exprimunt. En illos cum adjuncta versione Latina:

Διονύσιος τῶν συνάθλων τῶν κατὰ τὴν Λόρον μετὰ τῶν, φωτὸς οὐκ εἰς χορτῶν.

Dionysius nunc cum octo commilitonibus.

Amota caligine, lucis locum inhabitat.

Alluditur hic haud dubie ad locum squalidum et tenebrosum, cui cum SS. Fausto, Caio, Petro et Paulo S. Dionysius inclusus gloriosa Christi confessione vitam terminasse assertitur in elogio versiculis recitatis subjecto; quod huc tamen, quoniam tam in hoc, quam in aliis adjunctis, cum Sirlletiano elogio, ad num. 1 recitato, apprime consonat, non transcribo. Nec etiam, an Menæorum, Menologii Sirlletiani, aliorumque, quos jam produximus aut porro producturi sumus, sacrorum Pastorum elogia exactæ veritati omnino congruant, nunc disquirō; dabitur infra commodior id faciendi locus.

5 Menæis Græcorum excusis, ex quibus jam quæcumque ad S. Dionysium, Alexandrinum episcopum, ejusque sanctos Socios pertinent, in medium adduxi, Fastos homonymos subjungo, Mediolanensis scilicet, ante adhuc laudata, quorum penes nos est ecegraphum, Bibliothecæ Ambrosianæ Menæa Mss. Hæc, brevi præmissa annuntiatione, Sanctos nostros pariter elogio, atque eo quidem paulo prolixiori, exornant; at simul a Menæis excusis non parum dissentiant. Etenim nec sanctos S. Dionysii Socios numero definitio exponunt, nec hos inter Petrum et Paulum nominatim recensent. Non dubito tamen, quin etiam binos hosce Sanctos indefinito, quem dumtaxat exhibent, sanctorum Dionysii Sociorum numero includant. Sic existimo, quod tum in elogio, quo Sanctos celebrant, tum in brevi annuntiatione elogio præfixa sermonem, ut mihi quidem apparet, de iis omnibus Sanctis insituant, qui S. Dionysium sive in fuga, quam sub Decio jussu divino arripuit, sive in exilio, quod sub Valeriano subiit, comitati sunt, aut certe cum eo utriusque persecutionis, a duobus illis imperatoribus in Christianos mota, acerbitatem pertulerunt. Laudatum elogium, quod e Græco Latinum feci, cum annuntiatione prævia, Latine quoque redita, huc transcribo, ut facta cum geminis Historiæ Eusebianæ capitibus, num. 2 citatis, collatione, suum de hac re ferre queat eruditus lector iudicium.

AUCTORE C. B.

qui præterea cum S. Dionysio Menæis Græcorum excusis,

Mediolanensis bibliothecæ Ambrosianæ Menæis Mss.

quorum elogium, quo Sanctos celebrant, Græco

6 En illud: Ἀσπίς τοῦ ἁγίου μαρτύρου Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς συνόδου αὐτοῦ Γαίου, Φαυστοῦ, Εὐσεβίου καὶ τῶν λοιπῶν. οὗτος τὴν ἐπὶ τῆς βασιλείας οὐαλεριανοῦ, τὴν διωγμὸν κινησάντος καὶ κατὰ πάντων μὲν τῶν Χριστιανῶν, κατ' ἐξαιρέτην δὲ κατὰ τῶν ἐπισκόπων, οὓς εἰσέει πάντας ὑπὸ τὴν χεῖρα ποιῆσαι τὴν ἐκουτοῦ. Ἀμιλιανὸς δὲ τις Ἀλεξανδρείας ἡγεμὼν κρατήσας αὐτὸν βίῳ καὶ λόγῳ κωσμημένον ἔντα διδασκαλικόντε πάνυ καὶ τῆς οὐδῆς ἀνεγόμενον πίστει, σὺν Φαύσω διακόνῳ καὶ λοιποῖς, καὶ πολλὰ καταναγκάσας ὕσαι τοῖς εἰδώλοις καὶ ταῖς βασάνοις ἀπαλλαγῆναι καὶ μὴ πείσας, εἰς ἐξορίαν παραπέμπει, πάσης αὐτοῦς κολῶν συνόδου καὶ συναγωγῆς καὶ ὁμιλίας πρὸς ταῖς συνήθειας. Ἀπαχθεῖς δὲ ἐν τῇ Κεφρῇ καὶ διδάσκον τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἐλιθεύετο ὑπὸ τοῦ δήμου, καὶ μαζῶν ταῦτα Ἀμιλιανὸς ἐπέλευσεν αποχιεῖσθαι αὐτὸν εἰς τραχυτέραν γῆραν γῆσῶν

AUCTORE C. B.

ληθῶν καὶ μικρόνων πεπληρωμένη ἀνδρῶν, ἐν ἧ πολλοὺς ὄψεσσι περιεσφαιμένους, οὐ μόνον δὲ τότε τοιαῦτα ἔπαυσε, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Δεκίω χρόνοις. Εὐσεβίου δὲ καὶ Χαρίμων διάκονοι παρὰ Θεοῦ εὐδυναμωθέντες καὶ τοὺς ἐν φυλακαῖς ἐπισκεπτόμενοι καὶ θάπτοντες τὰ τῶν μαρτύρων λειψάνα, πολλὰς βασάνους ὑπέμειναν. Ὁ γοῦν μακάριος Διονύσιος διαφόροις ἁμολογίαις καὶ κινδύνοις καὶ ἔξορίας ἐγκατεργάσας μέχρι δωδεκάτου ἔτους τῆς Γαλλίης βασιλείας ἐτελεύτησεν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἁμολογίᾳ. Φαῦστος δὲ ὁ σὺν αὐτῷ διάκονος διήρκεσε μέχρι τοῦ κατὰ Μαξιμίνου διωγμοῦ καὶ γρηαῖος κομιδῇ γενόμενος ἐν ταῖς Ἑλλήεσι μαρτυρικῶς τὴν κερὰν ἀποτίμηται, τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν ταῖς βασάνοις ἐναπέθανον, οἱ δὲ τὸν Θεὸν ἀνακλήρουστές ἐτελεύτησαν.

et Latine hic exhibetur,

7 Accipe nunc versionem Latinam. Certamen sancti martyris Dionysii, archiepiscopi Alexandrini, atque etiam Gaii, Fausti, Eusebii, reliquorumque, qui ex ejus societate fuerunt. Hic floruit sub imperio Valeriani, qui persecutionem excitavit, contra omnes quidem Christianos, maxime vero contra episcopos, quos omnes sibi habere volebat obsequentes. Amilianus autem quidam Alexandriae praefectus cum vivendi ratione, eloquentia et docendi peritia supra modum praestantem, atque insuper verae fidei adhaerentem cepit una cum Fausto diacono et reliquis, eosque plurimum impulsus nec permotos, ut idolis sacrificarent atque a tormentis caverent, in exsilium misit, omni conventu sermoneque cum familiaribus inhibito. Abductus autem (Dionysius scilicet) in Cephro, docensque Dei verbum, a populo lapidibus est appetitus. Haec autem edoctus Amilianus, jussit eum migrare in regionem asperiozem, latronibus cruentisque viris repletam, ubi multas arumnas sustinuit: neque solum haec tunc passus est, sed etiam tempore Decii: Eusebius vero et Charimon* diaconi a Deo roborati, captivos visitantes, martyrumque reliquias sepelientes, multa gravia sustinuerunt. Beatus igitur Dionysius cum in diversis confessionibus et periculis et exsiliis usque ad annum duodecimum regni Gallieni patienter perseverasset, in Christi confessione excessit et vivis: Faustus vero ejus diaconus usque ad Maximini persecutionem in vivis mansit, factusque valde senex in tormentis fidem confessus capite truncatus est: quod vero pertinet ad reliquos, alii tormentis sunt immortui, alii vero Deum praedicantes obierunt.

* at. Chere-mon

atiusque Fastis sacris inscribuntur:

8 Adi nunc, erudite lector, bina Eusebii capita supra plus semel laudata, factaque horum cum elogio jam recitato collatione, videbis in hoc, quantum opinor, de iis omnibus esse sermonem, qui sive in Decii, sive in Valeriani persecutione S. Dionysio, Alexandrino episcopo, arumnarum et laborum socii comitesque exstiterunt. Quapropter cum hos inter, ut ex dictis num. 2 liquet, certo computandi sint Petrus et Paulus, dubium esse non potest, quin hos quoque Menaea Ambrosiana sub indefinito, quem exhibent, sanctorum Dionysii Sociorum numero includant. Nec est, cur quis propterea existimet, Charemonem die sequenti a nobis dandum, et Eusebium die tertia Julii cum S. Anatolio jam datum, una cum SS. Gaio et Fausto a Menaeis Ambrosianis S. Dionysio socios hic adjunctos, pariter contineri sub quatuor Sanctis anonymis, quos cum S. Dionysio, hujusque quatuor aliis nominatis Sociis Fasti sacri ante Menaea Ambrosiana supra producti commemorant. Etenim elogium, quibus hi omnes Sanctos nostros celebrant, primam suam trahunt originem ex binis plus semel jam laudatis Eusebii capitibus; in his autem praeter SS. Faustum, Caium, Petrum et Paulum octo insuper aut novem alii, hosque inter Eusebius et Charemon, qui omnes, Decio et Valeriano Christianos persequentibus, e S. Dionysii societate aut etiam clero exstiterunt, nominatim expressi occurrunt. Quapropter quomvis dubium non sit, quin sub quatuor nostris anonymis S. Dionysii Sociis, quatuor item ex illis octo aut novem nominatis comprehendantur, pro certo tamen, quinam hi sint,

nequit edici. Ut sit, generali commemoratione Sanctos nostros omnes tam anonymos quam nominatos Menaea Ambrosiana celebrant, quod sufficit, ut haec Fastis sacris illos signantibus annumeranda hic sint. Venio nunc ad Fastos reliquos, quibus sanctorum Dionysii Sociorum memoria inseribitur. Maximus Margunius, Cytherorum episcopus, in suo Menologio, hodierna Graecorum lingua vernacula conscripto, Menaeis excusis presse inheret, nihilque ab his diversum docet.

9 Castellanus Romani hodierni elogium ex idiomate Latino in Gallicum nude convertit, recteque monet, apposita, in margine notula, S. Dionysium esse Dionysium Alexandrinum episcopum, qui 17, et S. Faustum esse Faustum martyrem, qui 19 Novembris Romano Martyrologio iterum inseritur. Galesinius a Fastis omnibus hactenus memoratis dissentit. Etenim, quod in his non fit, annuntiationi suae locum adscribens, Sanctos in Graecia annuntiat. Cum tamen idcirco dumtaxat verosimiliter id faciat, quod illos, utpote Menaeis et Menologio Sirlletiano inscriptos, cultu ecclesiastico apud Graecos gaudere existimet, erroris quidem certo hic argui non potest; verum, cum S. Dionysium ejusque omnes sanctos Socios martyrum pertulisse, insuper affirmet, in hoc saltem asserto, ut ex dicendis patescet, a veritate certissime aberrat, nisi forte, quod tamen non apparet, nihil aliud velit, quam Sanctos nostros, tyrannorum minis tormentisque spretis, fidem fortiter fuisse confessos, non autem pro ea sanguinem fudisse. Ferrarius et Tamaius S. Dionysio ejusque sanctis Sociis martyrum palmam pariter attribuunt; atque id quidem vis verbis faciunt, ut non nisi de stricto martyrio queant intelligi. Adhaec prior martyrum eorum palaestram Romae in Italia, posterior Contrebiae in Hispania constituit, qui alter amborum error est longe gravissimus. Tamaius quidem, ut ipsemet in Notis ad Martyrologium suum Hispanicum indicat, Sanctos in Hispania passos didicit ex Juliani, Toletani archiepiscopi, adversariis; verum haec mera dumtaxat sunt commenta, a majoribus nostris aliusque eruditus saepius convulsa, meritoque explosa. Quod autem ad Ferrarium pertinet, hic quidem ad calcem elogii, quo S. Dionysium ejusque Socios exornat, Bedam, Usuardum et Adonem nominatim citat; verum hi Sanctos illos omnes martyrum subisse, Romaeque insuper id accidisse, nusquam affirmant.

in duobus tamen omnes martyrio adjecta etiam palaestra.

E

10 Et vero non video, qua ratione quoque fundamento sat firmo innixi asseverare hoc possent antiquiores illi martyrologi. Etenim Sanctos nostros omnes, nec Romae, nec alibi martyrio coronatos esse, vel ex solo obitu, quo e vivis excessit S. Dionysius, loco et genere sit perspicuum. Hic quippe, ut infra luculentissime probabimus, post pacem, Ecclesiae a Gallieno redditam, Alexandriae in Aegypto mortalem hanc vitam felici tranquillaque morte terminavit. Qua ergo veri specie dici potest martyrio, et quidem Romae coronatus? A Graecis quidem ἱερομόναχος titulo, idque non immerito, decoratur; verum id propterea non fit, quod stricti nominis martyr sit, seu quod persecutorum gladio occuberit, sed quod, cum bis pro fide Christiana tentus, atque in exsilium pulsus fuerit, ob gloriosam Christi confessionem non pauciores, quam plurimi martyres martyrii palmam gladio vere adepti, calamitates fuerit perpassus. Quod si simili ratione ac sensu, ut in Romani hodierni annuntiatione num. 1 producta fieri existimo, omnes omnino S. Dionysii Socios vocare pariter libuerit martyres, nihil magnopere refragabor. Quamvis enim nihil suppetat, quo eos omnes ferro igneque violentam pro fide mortem oppetisse ostendam, dubium tamen non est, quin ob Christi confessionem plures arumnas pertulerint.

coronati perperam

F

11 Faustus quippe, Caius, Petrus et Paulus, ut adducta docet, duodecim annos toleraverant cum S. Dionysio, quando hic in confessione Christi Domini e vivis excessit. Quamquam autem, ut infra ostendam, Menologium Sirlletianum correctione hic indigeat, Sanctos

dicuntur: unius dumtaxat Fausti,

A Sanctos tamen cum S. Dionysio plurima perpressos, recte innuit. Etenim (consule bina Historiæ Eusebianæ capita supra sæpius laudata) cum S. Dionysio in fuga, quam, Decii persecutione exorta, arripuerant, a submissis satellitibus comprehensi, plurimis calumniis, ut verisimillimum est, fuere affecti: etiamsi autem ex eorum manibus a superveniens Marcotis fuerint erepti, gravissimas deinde, durante Decii persecutione, ærumnas procul omni dubio pertulere. Atque hæc quidem ad omnes quatuor S. Dionysii nominatos Socios pertinent; de Paulo nominatum nihil occurrit: quod vero ad Petrum et Caium attinet, hi postquam e satellitum, a quibus capti fuerant, manibus essent erepti, durante Decii, non Valeriani, ut vult Rufinus, persecutione, in deserto quodam ac squalido, qui tridui itinere a Paratonio distabat, Libyæ loco, reliquis orbatu fratribus, subistere inclusi, ut tunc plurimas, easque gravissimas, calamitates certissime subierint. Alia de duobus hæc posterioribus S. Dionysii Sociis nec ex Eusebio, nec ex aliis documentis fide dignis innotescunt, ut hos sanctumque Petrum, ut forte stricti nominis martyres sint, vitam, fuso pro fide sanguine, finisse, martyrologi supra laudati perperam affirmant. Faustus quidem martyrii palmam, capite amputato, obtinuit; verum hoc non sufficit, ut S. Dionysius ejusque reliqui Socii martyribus indubie accenseantur. Sed hæc de asserto nec probato SS. Dionysii, Caii, Petri et Pauli martyrio disputata sufficiant. De Fausto, cujus solius martyrium extra controversiam est, agendum nunc est.

qui verosimiliter a Fausto, ad diem

12 Hic Sanctus, Petro, Paulo et Caio, tribus aliis S. Dionysii Sociis, quos Fasti sacri jam recensiti nominatim exprimunt, nonnihil celebrior, in Romano hodierno, cui hodie et die sequenti etiam inscribitur, ad diem 19 Novembris, ut supra dixi, iterum signatur. Verum dubitari nunc insuper potest, num in eodem Romano hodierno S. Fausti memoria ad 26 dicti Novembris diem denuo non recurrit. Etenim ibidem hæc ponitur annuntiatio: Alexandria natalis sancti Petri ejusdem urbis episcopi, qui cum esset omnibus virtutibus exornatus, Galerii Maximiani (imo Maximini) præcepto capite obruncatur. Passi sunt etiam Alexandria in eadem persecutione sancti martyres Faustus presbyter, Didius et Ammonius, itemque Phileas, Hesy chius, Pachomius et Theodorus episcopi Egyptii, cum aliis sexcentis sexaginta, quos persecutionis gladius evexit ad celos. Cum autem, ut mox docebitur, S. Faustus, qui cum S. Dionysio Decii et Valeriani persecutionum tempore Christianam fidem adhuc diaconus fortiter est confessus, grandævus admodum factus vitam etiam ad Diocletiani usque persecutionem protraxerit, dubitari posse videtur, num unus idemque non sit cum homonymo memorato in annuntiatione proxime adducta Didii, Ammonii et Petri, Alexandrini episcopi, passionis socio, qui sub Dionysio diaconus, a successorum aliquo presbyter ordinatus fuerit, ac tandem senio confectus martyrii coronam sub Maximino sit adeptus. Est sane, cur hic, ut mihi quidem apparet, dubitabundus quis hæreat.

26 Novembris Romano hodierno etiam inscripto, diversus est,

15 Dicens nihilominus Faustus noster a Fausto, qui die 26 Novembris Romano hodierno inseritur, idcirco esse videtur, quod hic conjungatur cum sociis omnino diversis a Sociis, quibuscum Faustus noster ad alios dies plus semel Fastis sacris inscribitur. Adhæc Eusebius editionis Valesianæ, quam hic semper, nisi aliud indicem, intelligo, Fausti presbyteri martyrium, qui cum Petro Alexandrino sub Maximino passus est, lib. viii cap. 15 commemorat, nec tamen ullo verbo insinuat, hunc esse Faustum nostrum, quem, ut mox videbitur, grandævum jam ac pene decrepitum ætate sua, capite amputato, martyrium consummasse, lib. vii cap. 11 narrat. Hinc fit, ut mihi saltem verisimilius appareat, S. Faustum, Petri Alexandrini in martyrio socium, a S. Fausto nostro esse distinctum, atque adeo hunc in Romano hodierno ad diem 26 Novembris denuo non annuntiari. Ceterum nihil occurrit aliud, quod Octobris Tomus II.

ad distinctionem inter utrumque Faustum stabilendam conducat. Verum, ut sit, certe Faustus, ad diem Novembris decimum nonum Romano moderno inscriptus, a Fausto nostro, uti mox docebo, distinctus non est. Ut ergo, quæ ad hunc spectant, accurate exponam, commemoranda sunt, quæcumque ad illum spectantia, sive in Eusebiana Historia, sive alibi litteris consignata memoratque digna invenio. Faustus, qui Romano hodierno ad diem 19 Novembris inseritur, quique adeo a nostro non distinguitur, ad eundem diem celebratur etiam a Romani parvi auctore, Adone, Usuardo, Molano, Greveno, Maurolyco, qui postremus Sanctum Romæ sub Decio decollatum, perperam affirmat. Idem forte aut simile quid vult Galesinius. Certe alias non video, cur Faustum Romæ annuntiet. Non opus esse arbitror hic singulos istorum martyrologorum textus proferre, cum nihil suppedient, quod non in longiori Adonis annuntiatione contineatur, quam integram, quod rerum ad Sanctum spectantium compendium exhibeat, huc transcribo.

AUCTORE C. B.

14 Sic habet: Die eodem (19 Novembris) Natale sancti Fausti martyris. Huic tantum fiducia et magnanimitatis per Dei gratiam datum est, ut, cum ad eos, qui in carcere tenebantur, fratres nemo prorsus humanitatis et ministerii causa permitteretur accedere, iste una cum collega suo Eusebio indesinenter et reviseret, et necessaria ministraret. Et cum per dies singulos præsidiis furor cresceret, jugulando alios, alios suppliciis et diversis cruciatuum generibus affligendo, squallore carceris et catenarum pondere enecando, et super omnia præcipiendò, ne quis ad eos prorsus accederet, ut et inedia quasi aliud tormenti genus adhiberetur: concessit tamen Deus huic Diacono et collegæ ejus gratiam, ut, invitis omnibus, eis ad confesores Christi non negaretur accessus. Grandævus igitur et plenus dierum confessor perdurans, perfecto martyrio, beatus Faustus obruncatione capitis consummatus est. Totum hoc elogium, quam longum est, ex lib. vii cap. 10 Eusebii per Rufinum interpolati, ut ex utriusque collatione patebit, ad verbum est depromptum. Attamen nihil de S. Fausto continet, quod non etiam in genuino Eusebio fere comprehendatur. Ac primo quidem hic lib. vii cap. 11 luculentissime etiam docet, S. Faustum, senio jam confectum, martyrii palmam, capite amputato, retulisse. Sciendum porro est, inquit,.... Faustum,.... qui tunc temporis confessionis titulo una cum Dionysio (Alexandrino scilicet episcopo) inclaruit, ad nostri usque temporis persecutionem reservatum, grandævum jam, ac pene decrepitum nostra ætate, capite amputato, martyrium consummasse. Hæc Eusebius; unde non tantum S. Fausti martyrium certum efficitur, sed et indubitatum fit, S. Faustum hodie Romano Martyrologio insertum, cum hic etiam (vide num. 2) ex Eusebii capite proxime citato depromptus sit, diversum non esse, ut docturum me monuit, a S. Fausto, qui ad diem 19 Novembris Martyrologio Romano itidem inseritur.

certum est martyrium,

E

F

15 Expendamus modo, num in Eusebio pariter contineantur reliqua de hoc sancto nostro Martyre annuntiationis Adonianæ asserta. Secundum hanc S. Faustus, sæviente in Christianos tyrannorum persecutione, fideles fidei causa in carceribus detentos frequenter visitavit, auxilio, quo potuit, juvit, eoque in charitatis Christianæ officio collegam et adjutorem habuit Eusebium diaconum et ipse Diaconus. Jam vero Eusebius historicus lib. vii cap. 11 Fragmentum, ut jam supra docui, suppeditat epistolæ ad Domitium et Didymum a S. Dionysio, Alexandrino episcopo, conscriptæ: in hac autem Sanctus ita memorat: In urbe autem (Alexandrina) occultarunt se, ut fratres (Christianos fidei causa, ut ex contextu liquet, in carcere detentos) clanculo invisant, presbyteri quidem: Maximus, Dioscorus, Demetrius et Lucius;... diaconi vero post illos, qui morbo consumpti sunt, superstites, Faustus, Eusebius, Chæremon. Quibus ex verbis apte colligitur, S. Faustum diaconum, persecutionis tempore

quod, expositis aliis, quæ de S. Fausto

AUCTORE
C. B.

Christianos captivos visitasse, eoque in munere S. Eusebium, pariter diaconum, socium sibi atque adiutorem habuisse, ut hic iterum ab Eusebio non dissentiat Adoniana annuntiatio. Porro S. Eusebius diaconus, qui et in annuntiatione Adoniana et in laudato epistolæ S. Dionysii Alexandrini Fragmento Christianos carcere detentos cum S. Fausto visitasse assertitur, postmodum fuit, ut Eusebius capite proxime citato diserte affirmat, Laodiceæ in Syria episcopus. Hinc non video, cur Sollierius noster ad diem tertiam Julii in S. Anatolio, Laodiceæ in Syria episcopo, ejusque decessore S. Eusebio, affirmet, posteriorem hunc Sanctum Romano parvo, quod ad diem 19 Novembris, ut jam docui, S. Faustum celebrat, nusquam esse inscriptum.

apud Eusebium mem-
orantur,

16 Etenim laudatum Romanum parvum ad dictum diem habet: Et Faustii diaconi et Eusebii collegæ ejus, martyrum visitorum; hæc autem annuntiatio, ut ipsemet Sollierius in Usuardo a se illustrato ad eundem diem observat, ex Rufini Eusebio, eâ quo, ut monuimus, longior jam data Adonis annuntiatio desumpta est, indubie profuit. Quapropter cum S. Eusebius, qui in longiori Adonis annuntiatione, atque adeo in Rufini Eusebio celebratur, alius non sit, quam S. Eusebius, postea Laodiceus in Syria episcopus, dubitandum non est, quin hic ipse etiam S. Eusebius memoretur in adducta Romani parvi annuntiatione, qua simul cum Fausto Martyrum Visitoris titulo decoratur, quod ambo, ut vidimus, Christianos fidei causa in carcere detentos frequenter visitarint. Tantum forte voluerit Sollierius, S. Eusebium a Romani parvi compilatore sub episcopi titulo cum S. Anatolio, quod verum est, nusquam commemorari. Sed hæc obiter annotasse, sufficiat. Reliqua, quæ ad S. Faustum spectant, expeditio. S. Dionysius, Alexandrinus episcopus, in epistola adversus episcopum quemdam, nomine Germanum, cujus alterum Fragmentum jam antea laudatum lib. vii cap. 11 exhibet Eusebius, socios, quibus comitantibus, Emilianum, Alexandriæ præfectum, Valeriani persecutione exorta, accesserit, nominatim exprimit, illosque inter S. Faustum diaconum recenset. Veni, inquit, ad Emilianum, non solus, sed, comitantibus me Maximo presbytero, et Fausto, Eusebio ac Chæremone diaconis. Addit deinde, se cum iisdem sociis, atque insuper alio, nomine Marcello, postquam una coram Emilianiano fidem Christianam fuissent confessi, in vicum quemdam solitudinis proximum, cui nomen esset Cephro, fuisse relegatum. Esse autem hic de S. Fausto nostro sermonem, datur intelligi ex Eusebii verbis num. 14 recitatis, quibus S. Faustus, atque is quidem noster, uti ex ante dictis liquet, confessionis titulo una cum S. Dionysio inclaruisse assertitur. Ceterum plura de S. Fausto non invenio. Restat, ut de tempore et loco, quo hic martyrio coronatus sit, atque Dionysii Socii obierint, disseramus.

initio sæculi
accidisse, os-
tenditur;

17 Si Faustus noster distinctus non esset a Fausto supra a nobis memorato, qui una cum beato Petro, Alexandrino episcopo, anno 511 (vide Sollierium nostrum in Patriarchis Alexandrinis num. 181) jussu Maximini Alexandriæ necato, martyrii palmam obtinuit, jam epocham simul et palæstram martyrii a Fausto nostro tolerati haberemus comperitam, possemusque illud ad Maximinum imperatorem referre, si Menæis Ambrosianis (vide num. 6) fidere liceret. Verum cum inter utrumque Faustum, ut docuimus, verosimilius intercedat distinctio, exiguæque sit Menæorum fides, alia inveniunda via est, qua quo loco et quo circiter anno Faustus noster, capite amputato, martyr effectus sit, aptius definiam. Eusebius verbis num. 14 recitatis hincque jam plus semel laudatis assertit, S. Faustum, qui confessionis titulo una cum S. Dionysio inclaruit, quique adeo noster est, ætate sua, capite amputato, martyrii palmam jam senescente, anno circiter 275, natus, anno 540 vitam cum morte commutavit; intervallo autem inter utrumque hoc extremum medio duplex persecutio, altera, quæ a Diocletiano anno 505 inchoata, anno

demum 515 finem accepit, altera, quæ a Licinio 519 D mota, victo eo a Constantino Magno, anno 524 penitus est extincta, in Christianos efferverit, dubium minime relinquitur, quin S. Faustus inter annum 502 et 525 martyrio coronatus. Attamen id inter annum 502 et 514 verosimilius accidisse, idcirco arbitror, quod Licinianam persecutionem in Ægypto esse grassatam, non comperiam; Faustum autem Alexandriæ in Ægypto passum esse, verisimiliter apparet. Cum enim Alexandriæ existeret diaconus, ea ex urbe, in qua Christianis sub Decio in carcere detentis pro viribus succurreret, nova denuo, in qua gladio percussus est, persecutione exorta, verosimiliter non excesserit, utpote tunc grandævus, nec sufferendis præ ætate admodum provecta fugæ incommotis satis idoneus. Adhæc verisimile etiam est, Virum sanctum, tyrannis quantumcumque savientibus, Alexandriæ perstitisse, ut Christianos, quemadmodum in Deciana persecutione fecerat, opportuno auxilio juvaret, piis monitis recrearet, suoque exemplo ad constantiam animaret.

18 Atque ita quidem martyrii, quod S. Faustus subit, non tantum exploratum est tempus, sed et locus, utcumque saltem, innotescit. Quod jam pertinet ad SS. Caium, Petrum et Paulum, quemadmodum, ut docuimus, dubium est, martyrii, in alio mortis genere vitam finierint, ita pariter dubium relinquitur, Alexandriæ in Ægypto, an alibi diem extremum clauserint. Cum nihilominus et ipsi et S. Dionysii Alexandrini comitatu, et verosimiliter etiam e clero existerint, malim eorum obitum Alexandriæ aut certe latiori modo in Ægypto, quam alibi ponere. Sane nullum fundamentum suppetit, quo vel in Hispania, vel Romæ, ut supra inuimus, mortui credantur. Porro sicuti nemo locum, sic nec annum, quo obierunt, certo definit. Quod si Sirlitanæ annuntiationi num. 1 productæ, certa sua constaret fides, Caius, Petrus et Paulus non ante annum 265 et vivis excesserint. Etenim laudata annuntiatio hunc in modum terminatur: Conclustus igitur (S. Dionysius, episcopus Alexandrinus) in loco squalido cum Fausto, Gaio, Petro et Paulo, qui una cum illo duodecim annos toleraverant, consummatus est in confessione Christi Domini. Quibus verbis innuitur, S. Dionysium obiisse, dum adhuc esset cum SS. Fausto, Gaio, Petro et Paulo in loco squalido inclusus, atque adeo hos omnes S. Dionysio vivisse superstitibus. Quapropter cum hic non citius quam anno 265 obierit, necesse erit, ut ante hunc annum Caius, Petrus et Paulus (de Fausto enim jam dixi) diem suum non obierint. Verum illa annuntiationis laudatæ clausula errorem non unum involvit. Inprimis enim insinuat, S. Dionysium obiisse squalido adhuc loco inclusum; id autem, cum Sanctus, reddita a Gallieno Ecclesiæ pace, et vivis excesserit, omni prorsus verosimilitudine destituitur. Adhæc ait, SS. Faustum, Caium, Petrum et Paulum cum S. Dionysio duodecim annis tolerasse, ærumnas scilicet et calamitates, uti ex contextu liquet, persecutionum, quibus tyranni, S. Dionysio jam Alexandrino existente episcopo, sanctam Dei Ecclesiam miserrime afflixerunt.

19 Verum tunc quatuor dumtaxat persecutiones in Christianos fuerunt excitatæ, prima nimirum a furente plebe idololatrica Alexandrina, secunda a Decio, tertia a Gallo, quarta a Valeriano, quæ etiam, cum hic a Persis esset captus, a Macriano in Ægypto fuit continuata. Quapropter, cum harum persecutionum posterior, quinque circiter, priores vero tres simul sumptæ quatuor circiter annis tantum tenuerint, persecutionum ærumnæ, quas Faustus, Caius, Petrus et Paulus cum S. Dionysio sustinuerunt, duodecim annorum spatium non implent. Binis ergo nævis hic laborat annuntiatio Sirlitana sæpius laudata, ideoque tanti apud me non est, ut ejus sola fide credam, SS. Caium, Petrum et Paulum ante annum 265 non obiisse. Ast, inquires, quo igitur circiter tempore obierunt? Cum S. Dionysium, uti ex ante dictis constat, Deciana in persecutione fugientem fuerint secuti, hæcque, ut nunc communis eru-
ditorum

ante quod
verosimiliter
obierunt
omnes reliqui

E

F

S. Dionysii
Socii, etiam
S. Petrus, qui
a Petro,

A ditorum fert opinio, anno 250 aut sub finem præcedentis effluerit, certum est, Sanctos ante dictum annum 250 aut proxime prægressum non obiisse. Jam vero, cum tunc, utpote in ecclesiastico gradu verosimiliter collocati, annorum ut minimum viginti verosimillime exstiterint, eorum obitum, ne ad ætatem pene decrepitam omnes tres una cum S. Fausto, quod minus verisimile apparet, pervenisse dicendi sint, sæculo tertio, media sui parte jam præterlapso, innectendum existimo, nec quidquam occurrit, quo illum serius statuum certiusve definiam. Erit nihilominus ad quartum usque sæculum, non quidem illorum omnium, sed Petri saltem, obitus differendus, si is sit ille ipse Petrus, qui S. Dionysio in patriarchatum Alexandrinum post S. Maximum et S. Theonam successit. Hic enim Petrus (vide num. 17) anno 511 Alexandria, capite abscisso, martyrii coronam obtinuit. At Petrum nostrum non esse illum ipsum Petrum, qui postmodum ad episcopatum Alexandrinum fuit evectus, indubitatim apparet.

Alexandrino episcopo, certissime distinguitur.

B 20 Etenim Eusebius lib. vii, cap. 11, egregio epistolæ plus semel jam laudatæ, qua S. Dionysius, S. Petri nostri et S. Maximi presbyteri, postea Alexandrini episcopi, simul meminit, Fragmento exhibitio, sedulo admonet, Maximum esse illum ipsum, qui postmodum Alexandrinus creatus est episcopus; id autem, si unquam pariter accidisset, silentio atque, ut facit, non fuisset de Petro nostro præteriturus, cui profecto non exiguo erat decori vertenda ad cathedram patriarchalem Alexandrinam promotio. Adhæc Petrus noster, dum S. Dionysium sub Decio fugientem comitatus est, viginti ut minimum secundum jam dicta annorum exstitit. Quapropter si hic sit ille ipse Petrus, Alexandrinus episcopus, qui anno 511 martyrium subiit, jam fuerit, cum hoc accidit, octogenario major; hoc autem adjunctum vel idcirco parum est credibile, quod nullus prorsus antiquus auctor S. Petrum, Alexandrinum episcopum, ad ætatem adeo provecam pervenisse, scripto testatum faciat. Accedit, quod nec ipsum Petri nostri martyrium, ad quod adjunctum illud refertur, loco proxime citato memoret Eusebius mox laudatus, qui tamen ibidem (vide dicta num. 14) sedulo etiam observat, S. Faustum, qui sub Valeriano cum S. Dionysio confessionis titulo inclaruit, nec tamen postea fuit episcopus, grandævum jam ac pene detreptum ætate sua, id est, initio sæculi quarti martyrio esse coronatum. Hisce omnibus perpensis, quin S. Petrus noster a S. Petro Alexandrino episcopo distinctus sit, nullus dubito, et ad tractanda, quæ ad solum S. Dionysium pertinent, nunc procedo. Tradam hæc fere ex solis ipsiusmet Sancti epistolæ, quarum nonnulla insignia Fragmenta nobis Eusebius præcipue servavit.

§ II. S. Dionysii memoria in Fastis sacris, cultus ecclesiasticus, generis nobilitas, regio natalis.

S. Dionysius, qui soorsum etiam a SS. Sociis Romano parvo,

Sanctum Dionysium, Alexandrinum episcopum, virum doctrinæ et sanctitatis fama celeberrimum, quem cum SS. Fausto, Caio, Petro et Paulo non pauci Fasti sacri, ut § præcedenti docui, hodie celebrant, non pauci itidem Fasti sacri solum absque ullis adjunctis sanctis Sociis commemorant. Ast id nec hodie, nec omnes uno eodemque die faciunt. Menologium Græcorum, quod, Basilii Porphyrogeniti jussu conditum, Basilianum dicitur, diem quartam Octobris, Kalendarium Coptorum apud Jobum Ludolphum diem decimam quartam Septembris, Hagiologium Habessinum diem nonam Martii S. Dionysii memoriæ consecratam proponit. Auctor Romani parvi, quem deinde Ado, Usuardus, hisque recentiores magno numero martyrologi sunt secuti, diem decimam nonam Novembris elegit, idque unice, ut Sollerius noster in Usuardo a se illustrato existimat, pro mero suo arbitrio. Nec dubium videtur, quin in assumenda quarta Octobris die, eadem quoque libertate usus sit laudati Menologii Basiliani conditor; an autem pari

etiam ratione de Kalendarii Coptici, Habessinique Hagiologii concinnatoribus loquendum sit, infra disquiram, cum de die et de anno, quo Sanctus noster e vivis excessit, sermonem instituiam. Nunc quæ in memoratos Fastos Latinorum sacros, quibus seorsum a Sociis S. Dionysii nomen inscribitur, observari convenit, ante omnia observo. Romani parvi brevis est annuntiatio, ex consueto fonte Rufini Eusebio deprompta; sic habet: ALEXANDRIÆ, Dionysii episcopi, in multis sæpe confessionibus clari, Valeriani et Gallieni temporibus.

AUCTORE C. B.

22 Ado non breviori tantum, quæ ex Romano parvo fere fuit, annuntiatione, sed et proliziori Sanctum celebrat elogio, quod ex Rufini Eusebio (vide hunc lib. vii, cap. 10) majori pro parte pariter est sumptum. Quamquam autem hoc non prorsus sit exactum, integrum tamen, ut in ipso hujus Commentarii limine rudem saltem rerum ad Dionysium spectantium ideam lectori offeram, huc transcribo, eique, ut verum cum falso, dubium cum certo non confundatur, binas etiam, quarum altera immixta, altera subiecta sit textui, annotationes adjungo. En illud: Apud Alexandriam, B. Dionysii episcopi, in multis sæpe confessionibus satis clari, et pro passionum tormentorumque diversitate magnifici, temporibus imperatorum Valeriani et Gallieni. Denique refertur, insectantibus se persecutoribus, cum ipse adstaret judici, respondisse: Quid insectando laboratis? caput meum, pro quo magnopere fatigamini, avulsam cervicibus sumite, et donum magnum ad tyrannum et imperatorem vestrum ferte. Præses autem Æmilianus erat. Ante quem cum Dionysius unum solum Deum prosequeretur, qui cælum fecisset et terram, huncque diceret adorandum, ceteros autem neque esse deos, neque adorari debere: in castrum quoddam deserti, quod Cefro appellatur, in exilium truditur: ob hoc præcipue electum, quod loci incolæ gentiles erant, et idolorum superstitionibus satis dediti. Qui exulem Dionysium primo hostili animo, et satis adversa mente suscipiunt: post vero cum paulatim per Domini gratiam verbum Dei his seminare cœpisset, pars maxima trucidis et barbari populi, relictis idolis, conversa est ad Deum verum. Christoque subiecta. Quo comperto, rursus eum ad alium locum, vicinum quidem Alexandria, sed incolis desertum, ac pæne habitatoribus vacuum transtulerunt.

Adoni, cuius hic, quod Sancti contextit,

25 Hæc hæcenus cum Eusebio et exacta veritate consonant, si unum excepias responsum, quod Sanctus, cum præsidii seu potius præfecto Æmiliano adstaret, persecutoribus suis dedisse assertitur. Hoc enim nec sat verisimile apparet, nec ab Eusebio, uti hunc lib. vii cap. 11 consulenti patebit, ullatenus asseveratur. Accipe nunc reliqua Elogii Adoniani verba: Sed et ibi cum pro urbis vicinitate nostrorum populus eum frequentaret, et tamquam pastore recepto, grex lætior et constantior agonibus redderetur, rursus missis cum centurione militaribus viris, ipsum Dionysium, et cum eo Gaium et Petrum catenis constrictos et diversis cruciatibus afflictos, in desertum quoddam Libyæ pertraxerunt, ibique eos in loco squalidissimo et omni usu humanitatis carente, a Paretonio trium dierum itinere in desertum protento, nexos vinculis reliquerunt. Tunc temporis etiam Maximus presbyter et Dioscorus, Demetrius quoque et Lucius, necnon Faustinus atque Aquila, satis clari et insignes titulo confessionis effecti sunt. Interea beatus Dionysius regressus Alexandriam, senio gravatus quievit in pace, decem et septem annis functus sacerdotio. Exsiliū S. Dionysii mutationem, quam Ado hic adstruit, una cum adjunctis omnibus ex solo didicit interpolato per Rufinum Eusebio. Verum ipsemet Rufinus hallucinatus hic videtur, atque id quidem ex eo, quod et S. Dionysium de exsiliū sui mutatione epistola adversus Germanum scripta tractantem alieno sensu acceperit, et epistolam ab eodem Sancto ad Domitium et Didymum datam ad Valeriani persecutionem retulerit, ubi tamen, ut docebitur, ad Decii persecutionem debet referri.

datur prolixius elogium,

F

24 Usuardus

AUCTORE
C. B.
aliquis Pastis
sacris inseri-
tur,

24 *Usuardus hic Adone fuit cautior. Ita enim prolixum, quod hic Sancto contexit, elogium contraxit, ut nullum plane errorem admiserit. En et ejus verba: Apud Alexandriam, beati Dionysii episcopi. Hic in multis saepe confessionibus satis clarus, et pro passionum tormentorumque diversitate magnificus existens, quievit Valeriani et Gallieni imperatorum temporibus. Martyrologium Romanum hodiernum, cui, ut § precedenti monui, S. Dionysius etiam seorsum a sanctis Sociis ad diem decimam septimam Novembris inscribitur, ab Usuardo parum dissonat. Etenim sic tantum Sanctum annuntiat: Alexandriæ sancti Dionysii episcopi, summæ eruditionis viri, qui multis confessionibus clarus, et pro passionum tormentorumque diversitate magnificus, plenus dierum confessor quievit Valeriani et Gallieni imperatorum temporibus. Martyrologos alios recentiores, cum nihil, non ex tribus Martyrologiis classicis jam laudatis haustum, nos doceant, in medium non adduco. Dixisse sufficiat, omnes prorsus, qui scilicet generales Sanctorum Fastos sacros contexere, Dionysii memoriam, utut a Noktero, Beda aliisque antiquis hagiologis omissam, unanimi consensu celebrasse.*

cultu olim gavisus est, hodieque gaudet;

B

25 *Et vero jure meritissimo id fecere. Etenim Sanctus cultu ecclesiastico apud Alexandrinos antiquitus est gavisus, gaudetque etiam hodie non tantum apud Græcos in Menæis, verum etiam apud Coptos et Habessinios in Calendario et Hagiologio supra laudatis. Quippe in hoc Habessinios hagiologus, ad diem nonam Martii, ita Sanctum veneratur: Salutem Dionysio, doctori omnium sapientissimo, quem ab errore convertit Pauli epistolæ lectio. Postquam afflictionem et exilium in diebus suis sustinisset, emigravit hodie in celestem regionem, archiepiscoporum cœtui conjungendus. Calendarii vero Coptici auctor ita canit: Salutem tibi, Dionysi, pater noster et patriarcha, merito cognominatus sacerdos. Ephesiorum pueri dormierunt tempore regiminis tui, in diebus tuis morti adjudicatus fuit Mercurius; Antonius autem monachus factus est. Melius dixisset, ut in Patriarchis Alexandrinis num. 160 probat Sollerius, natus est. Atque ita quidem cultum Sancti hodiernum apud Coptos et Habessinios habemus compertum; cultu autem ecclesiastico antiquitus apud Alexandrinos fuisse gavisum, indubium fit ex ecclesia, quæ quondam Alexandriæ S. Dionysii nomini exstabat consecrata. Liqueat id ex S. Epiphano hæresi 69: ibi enim sub initium plures nominat ecclesias Alexandriæ exstantes, easque inter S. Dionysii ecclesiam recenset. En Sancti hujus scriptoris verba: Sane complures Alexandriæ ecclesiæ sunt... velut ecclesia Dionysii, Theonæ, Pierii, Serapionis, Perseæ, Dizyæ, Mendii, Anniani, Baucalis et ceteræ. Neque est, cur quisquam opponat, sermonem hic forte esse de Dionysii a Nostro distincti ecclesiæ; cum enim verbis proxime recitatis post S. Dionysii ecclesiam mox nominetur ecclesia S. Theonæ, qui pariter exstitit Alexandrinus episcopus, et quidem post S. Maximum S. Dionysii successor, dubitandum non videtur, quin a S. Epiphano designetur ecclesia non alteri Dionysio, quam nostro, consecrata. Adhæc nulla omnino occurrit ratio, cur alteri quam nostro consecratam exstitisse Alexandriæ dicamus ecclesiam.*

et antiquis patribus laudatur,

26 *Porro Sanctum nostrum cultu ecclesiastico non tantum in Alexandrina, sed et in universa Ecclesia antiquitus esse gavisum, argumento esse utcumque possunt hæc S. Athanasii de sententia Dionysii nostri verba: Magni certe argumenti est in hoc illos (Arianos) vere non dicere, sed virum (S. Dionysium) calumniari, quod nec ille umquam ab aliis episcopis deprehensæ impietatis damnatus, episcopatu pulsus sit, ut illi (Ariani) e clero ejecti sunt: neque hæresis propugnanda causa secesserit ab Ecclesia; sed in illa pie obdormierit, ejusque memoria hactenus cum patribus celebrata, et una in album relata sit. His adde summa laudum præconia, quibus S. Dionysium tum laudatus Athanasius, loco citato vocans eum doctorem seu magistrum*

Ecclesiæ, tum alii antiqui patres certatim quodammodo exornant. Basilus epistola canonica ad Amphilochem vocat S. Dionysium canonum peritum, et Magni cognomento exornat. Honorificum idem cognomentum S. Maximus in scholis ad Dionysium Areopagitam, aliique fere omnes antiqui patres, teste Valesio in Notis ad Eusebium lib. vii in præmio, S. Dionysio, Alexandrino episcopo, attribuunt. Hinc ergo certum fit, Sanctum nostrum summæ venerationi omnibus his antiquis patribus fuisse, ac proinde dubitandum non videtur, quin et apud hos cultum magnis sanctisque viris proprium fuerit adeptus. Sed hæc de Sancti cultu sufficiat, dispiciamus modo, quo ex genere Vir hic, doctrina simul et sanctitate summus, ortum duxerit.

27 *Dionysius, Alexandrinus episcopus, apud Eusebium lib. vii cap. 11, epistola seu potius libro adversus Germanum, sese abjectione dignitatum, contemptum gloriæ secularis, laudum a præfectis ac decurionibus profectarum despectum peritulisse refert. Hinc patet, inquit Henricus Valesius in suis ad præfatum Eusebii caput Annotationibus, Dionysium Alexandrinum splendide genere ortum fuisse. Nam dignitas ex generis nobilitate præcipue ducitur. Hinc in gestis purgationis Cæciliani, quæ post collationem Carthaginensem edita sunt, Victor interrogatus a Zenofilo consulare, cujus conditionis esset, respondit, professor sum litterarum Romanarum. Deinde interrogatus, cujus dignitatis esset, respondit: patre decurione Constantiniensium, avo milite, qui in comitatu militaverat. Hactenus Valesius; sed, unde res etiam fit clarior, in laudatis a Valesio purgationis Cæciliani Actis, quæ apud Stephanum Baluzium lib. ii Miscel. a pag. 81 ad 106 exstant, dato ultimo a Victore de dignitate sua responso, subditur: Zenophilus V. C. consularis dixit: Memor fidei et honestatis tuæ simpliciter designa, quæ causa fuerit dissensionis inter Christianos. Porro Ruinartius in Actis sinceris et selectis martyrum laudato Valesio generis nobilitatem ex verbis initio hujus numeri recitatis S. Dionysio asserenti assentitur, nec Tillemontius tom. IV Monumentorum Ecclesiasticorum ullatenus repugnat. Et vero Sanctum illustri genere ortum esse, in patriarchali ecclesiæ Alexandrinæ Historia ab Echellensi edita etiam asseveratur. Etenim hujus auctor de Sancto sic habet: Hic erat Sabaita sapientissimus, et ex gentis primoribus ac optimatibus. Quibus verbis sane luculentissime indicatur, S. Dionysium genere nobilem fuisse. Nec minus dilucide asseritur, Sabaitarum ex gente eum originem duxisse. Verum, inquit, quæ qualisve est illa Sabaitarum gens, ex qua Sanctus originem traxisse, ab Historiæ patriarchalis auctore asseritur?*

28 *Cellarius Geographiæ antiquæ lib. iii cap. 14 ex Diodoro Siculo, aliisque antiquis geographis in felici Arabia Sabæorum gentem ponit, cujus metropolis sit oppidum Saba, toti genti nomen indens, monti incumbens non magno, omnium in Arabia pulcherrimum. Idem auctor lib. iv ejusdem Operis cap. 8 Æthiopiæ regiam seu metropolim Sabæ nomine olim quoque distinctam fuisse, ex Strabone et Josepho lib. xi Antiquitatum cap. 3 docet, aliudque insuper cognomine oppidum Libyæ interiori attribuit. Adhæc lib. iv cap. 1 ejusdem iterum Operis in regione Troglodytarum, Ægypto et Æthiopiæ contermina, portum, nomine Sabam, qui ad sinum Arabicum situs sit, assignat. Si recte scribat laudatæ Historiæ patriarchalis auctor, S. Dionysius vel ex Sabæorum gente in Arabia felici, vel ex aliqua e tribus nominatis Æthiopiæ, Libyæ interioris, vel regionis Troglodytarum urbibus verosimillime ortum ducit. Ast, an ex illa potius quam ex ista nemo facile determinet. Sanctum nihilominus nec in Æthiopia, nec in Libyâ interiori natum, existimo. Non in Æthiopia, quod hujus regionis metropolis Dionysii ætate Sabæ nomine amplius non venerit, ut si in ea ortum accepisset, Sabaita non fuisset. Non in Libyâ interiori, quod hæc regio Sancto, uti ipsemet in epistola adversus Germanum jam sæpius laudata*

D

nobili genere
natus

E

F

et ea Sabaitarum
gentem
ortus est.

A laudata innuit, parum nota fuisse videatur, futura notior, si in ea natus fuisset. Restat ergo, ut vel in Arabia felice e Sabaeorum gente, vel in Troglodytica e civitate seu portu Saba ad sinum Arabicum seu Mare rubrum sito ortum acceperit. Primum idcirco verisimile potest videri, quod in laudata patriarchali Historia Sanctus ex gente Sabatarum natus indicetur; in Troglodytica autem non gens, quemadmodum in Arabia, sed urbs tantum, nomine Saba, sita sit; secundum autem ex eo forte magis apparebit credibile; quod Sabae regionis in Arabia incolae non Sabaitae, sed Sabaei ab omnibus prorsus scriptoribus appellantur; civitas autem seu portus Saba in Troglodytica vocetur etiam Sabat, et os seu ostium Sabaiticum, ut hujus loci incolae verosimiliter fuerint Sabaitae nuncupati. Dispicat nunc eruditus lector, maline locum Sancti natalem in Arabia, an in Troglodytica statuere. Ego rem in medio relinquo et ab eo, quod incertum est, ad certiora § sequenti tractanda progredior.

§ III. Sancti conversio ad fidem, professio, presbyteratus dignitas et an ante episcopatum maritalatus exstiterit.

B In paganismi erroribus, educationis potius, quam suo vitio, Sanctus primam aetatem exegit; at cum simul literis impigre daret operam, occasio ei fuit lectio, ut ad veram Christi fidem converteretur. Haec ipsemet Sanctus in epistola ad Philemonem presbyterum Romanum apud Eusebium lib. vii Historiae ecclesiasticae cap. 7, ubi etiam refert, se ad quoscumque obvios haereticorum libros legendos impulsus fuisse divino oraculo, non obscure indicat. En verba: Ego vero, inquit, in libris et traditionibus haereticorum cognoscendis operam posui; execrandis quidem illorum sententias animum meum tantisper coinquans; hanc tamen ex iis utilitatem percipiens, ut illos tacitus apud me refutare, multoque magis quam antea detestarer. Et cum frater quidam ex presbyterorum ordine prohiberet me, veritus ne forte nequitia illorum caeno commiscerer: quippe animum meum contaminatum iri aiebat, et quidem verissime, ut ipsemet sentiebam: visione caelitus missa confirmatus sum. Et vox ad aures meas perlata diserte mihi praecipit hoc modo: Lege omnia quaecumque in manus venerint. Idoneus namque es, qui singula disquiras et examines; hacque primum occasione ad Christi fidem impulsus es. Historiae patriarchalis plus semel jam laudatae auctor lectionem, cujus occasione S. Dionysius a paganismo ad fidem Christianam sit conversus, etiam definit, verbis num. 27 recitatis haec subdens: Causa vero ejus (S. Dionysii) ad fidem conversionis fuit lectio Epistolarum Pauli; his enim lectis, Demetrio (patriarchae Alexandrino Sanctique ante Heraclam decessori) sese sistit, qui comiter illum excipiens, baptismatis aqua lustravit. Epistolarum S. Pauli lectione S. Dionysium ad fidem esse conversum, verbis num. 25 productus pariter indicat Hagiologium Habessinum, ut res, quamvis sola Hagiologii Habesini et Historiae patriarchalis auctoritate certa non evadat, sat saltem verisimilis appareat.

C 50 Porro, jam discussa probataque Dionysii ad fidem conversione, hujusque occasione, lubet etiam disquirere, cujus professionis Sanctus exstiterit, quid ad fidem conversus egerit et quo in ecclesiastico gradu fuerit constitutus, antequam ad episcopales infulas sit promotus. Dionysii professionem ex S. Maximo martyre discimus. Hic enim in caput 5 lib. de Hierarchia caelesti, Dionysio Areopagita a pluribus adscripta, sic habet: Ο γόν μέγας Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, ὁ ἀπὸ ῥητόρων, ἐν τοῖς Σχολείοις, οἷς πεποίηκεν, εἰς τὸν μακάριον Διονύσιον τὸν αὐτοῦ συνώνυμον, οὕτω λέγει, Ὅτι ἀγένητον εἶωθε καλεῖν ἢ ἔω σοφία, πᾶσαν ἀράτων φύσιν, ὁμοίως καὶ οὐσίας, τὰς ὑποβάσεις. Qua verba Latine reddita significant: Magnus ille Dionysius Alexandriae e rhe-

professione rhetor et Origenis exstitit discipulus,

toribus seu oratoribus episcopus, in scholis, in beatum Dionysium sibi cognominem a se concinnatis, ait, externam philosophiam solere naturam omnem invisibilem ingenitam vocare, uti et essentias supposita. Quod hic de scholis a Dionysio in Dionysium sibi cognominem concinnatis dicitur, postea discutiam; nunc mihi sufficit, Sanctum ex allato hoc S. Maximi testimonio Rhetoricam seu artem oratoriam esse professum; atque id quidem fecit, ut mihi apparet, paganismi erroribus adhuc involutus; quid vero egerit iis jam expeditus, nunc expono. Eusebius lib. vi cap. 26 ita scribit: Origenes ab urbe Alexandria Caesarem migraturus, scholam ad fideles ejus loci instituendos Heraclae dereliquit. Nec multo post Demetrius Alexandrinorum episcopus (anno secundum Sollerium nostrum in patriarchis Alexandrinis 251) fato functus est, cum per tres et quadraginta annos Ecclesiam administrasset. In hujus locum successit Heraclas. Eodem deinde libro cap. 29 haec memorat: Alexandria... cum post mortem Demetrii, qui annos tres et quadraginta sacerdotio perfunctus fuerat, Heraclas ministerium suscepisset (Alexandriae) ecclesiae, scholam ad cives in fide instituendos obtinuit Dionysius, qui et ipse unus e discipulis fuerat Origenis.

E 51 Itaque secundum Eusebium Sanctus noster, cum anno 251 ad episcopatum Alexandrinum Heraclas esset euectus, populum Alexandrinum Heraclae loco fidei Christianae principis, quibus antea tam ipse quam Heraclas ab Origene fuerat imbutus, erudiendum accepit. Hinc S. Hieronymus de illustribus Ecclesiae scriptoribus cap. 69 ita scribit: Dionysius, Alexandriae urbis episcopus, sub Heracla (jam creato Alexandrino episcopo) scholam κατηχησέων presbyter tenuit, et Origenis valde insignis auditor fuit. Chronicon Orientale nonnihil aliter sic scribit: Defuncto autem Demetrio, praefecit illum Heraclas iudicis, ac sibi vicarium ob insignem ejus sapientiam et ingenium constituit. Verum Eusebii et Hieronymi testimonio haec nihil detrahunt. Notandum porro est, proxime recitatis S. Hieronymi verbis aperte innui, S. Dionysium, cum sub Heracla scholam κατηχησέων tenuit, seu populo fidei elementa exposuit, atque cum nondum Alexandriae cathedram conscenderat, presbyteratus gradu fuisse ornatum. Et vero Dionysium fuisse presbyterum, antequam ad episcopatum promoveretur, luculentissime colligitur ex illo celeberrimo S. Hieronymi jam laudati epistola ad Evagrium loco, ubi ait: Alexandriae a Marco Evangelista usque ad Heraclam et Dionysium episcopos, presbyteri semper unum ex se electum in excelsiori gradu collocatum, episcopum nominabant. Quomodo si exercitus imperatorem faciat, aut diaconi eligant de se, quem industrium noverint et archidiaconum vocent etc.

F 52 Fuerunt quidem nonnulli, qui hisce Hieronymi verbis manuum dumtaxat impositionem, quae alias ab episcopis fieri debebat, ab ordinatione Alexandrini episcopi excludi existimarunt. Verum nax hi vehementer hallucinati sunt. Etenim hic, ut Ruinartius Opere supra laudato in S. Dionysio recte observat, a S. Hieronymo exponitur solummodo singulare presbyterorum Alexandrinorum privilegium, ex quorum gremio semper ab eis unus assumebatur in episcopum: cum in aliis ecclesiis diaconi etiam et exteri presbyteri eligi possent: immo ad electionem non solum civitatis episcopalis clerus, sed etiam plebs adesse, et vicinarum civitatum episcopi convocari debebant, ut observat sanctus Cyprianus epistola novae editionis 67, Pamelii 68. Itaque, ut recte prosequitur Ruinartius, ea tantum, quae singularia erant, in gratiam presbyterorum protulit Hieronymus eum ad modum, quo aliam ejusdem Alexandriae ecclesiae consuetudinem retulit Liberatus diaconus in Breviario cap. 20. Consuetudo quidem est, inquit, Alexandriae, illum qui defuncto succedit, excubias super defuncti corpus agere, manumque dexteram ejus capiti suo imponere,

AUCTORE C. B.

E scholam ca- techeticam Alexandriae

F ante episcopatum tenuit jam presbyter;

ACTORE
C. B.

imponere, et sepulto manibus suis accipere collo suo beati Marci pallium, et tunc legitime sedere. Nemo sane, pergit idem auctor, inficiabitur. Liberati ayo, id est, saeculo sexto, praeter has caeremonias ab eo memoratas, manuum etiam episcoporum impositionem in episcopi Alexandrini ordinatione adhibitam fuisse, quamvis sola haec pernoctatio et alia, quae memorat, ab eo ad legitime sedendum requiri videantur. In ejusmodi enim rebus ea tantum, quae extra ordinem communem sunt, memorati solent. Haec Ruinartius, quibus recte confirmatur, verbis S. Hieronymi num. praecedenti recitatis manuum impositionem ab episcopi Alexandrini ordinatione non excludi, sed singularem presbyterorum Alexandrinorum, qua non aliunde quam e gremio suo accipiebant episcopum, consuetudinem unice assignari, jam inde a S. Marci tempore usque ad Sanctum nostrum constanter observatam, ut adeo necessum sit, hunc, cum in episcopum Alexandrinum assumptus est, praevio presbyteratus honore fuisse decoratum.

maritatus
tamen fuisse

55 Tillemontius tom. IV Monumentorum Ecclesiasticorum in S. Dionysio ait, esse etiam utcumque rationem, cur credatur Sanctus noster matrimonio junctus fuisse, liberosque habuisse, quorum unus Timotheus exstiterit. Et vero, ut deinde in Notis indicat, duo in Eusebio loci, alter lib. vii cap 26, alter lib. vi cap. 40, occurrunt, qui opinioni illi fundamentum queunt praebere. Priori Eusebius aliquot, quos Sanctus noster concinnavit, libros seu epistolas recenset, hisque annumerat libros de natura Timotheo τῷ παιδί, id est, puero vel filio, a Sancto nuncupatos. Posteriori S. Dionysius in epistola adversus Germanum narrat, qui fugam, Decii persecutione exorta, jussu divino inierit, atque: Ἐγὼτε καὶ οἱ παῖδες καὶ πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν ἅμα συνέβησαν; Ego et liberi (sic Musculus et Christophorus τὸ οἱ παῖδες vertunt) multique ex fratribus simul egressi sumus. Sanctus deinde in narrationis serie mentionem facit Timothei, qui haud dubie, ut ait Tillemontius, tunc puer non erat. Verum non video, qua de causa τὸ οἱ παῖδες ad Timotheum hic debeat referri. Certe Timotheus, cum S. Dionysius post suum e domo egressum (vide laudatam epistolam) a satellitibus comprehensus est, Sancto non aderat, ac proin nec ei, domo egredienti, adfuisse videtur. Imo tunc ei certissime Timotheum non adfuisse, ex epistolae contextu consideranti patebit. Fac tamen, Timotheum cum S. Dionysio, fugam arripienti, domo simul esse egressum, atque adeo τὸ οἱ παῖδες ad eum debere referri, nec sic quidem evinces, Sanctum habuisse liberos, horumque unum fuisse Timotheum.

non videtur.

54 Etenim vocabulum παιδὲς invenitur etiam adhibitum ad significandum virorum principum seu primariorum officiales, seu etiam ministros aut famulos. Matthaei 14 legitur: Καὶ εἶπε τοῖς παισὶν αὐτοῦ; Et dixit pueris suis; ubi, ut consideranti patebit, vocabulum παιδὲς adhibitum ad significandum Herodis officiales seu ministros. In eadem quoque significatione adhibetur idem vocabulum lib. II Paralip. cap. 33, ubi de Josia rege, cum se laesum sentiret, asseritur: Dixit pueris suis: educite me de praelio. Εἶπε ὁ βασιλεὺς τοῖς παισὶν αὐτοῦ etc. Valesius vocabulum παιδὲς in posteriori ex duobus Eusebii locis num. praecedenti laudatis per famulos vertit; vocabulum vero παῖς in priori per puerum et in Notis ad hunc locum sic scribit: Dionysii liber de natura, nuncupatus erat Τιμοθέου τῷ παιδί, quae quidem vox ambiguae significationis est. Musculus quidem et Christophorus filium interpretati sunt. Ego PUERUM verti. Neque enim existimo, Dionysium conjugem unquam habuisse. Verum, inquit laudatus Tillemontius, nulla veri specie dici potest, sanctum Episcopum Opus a se compositum puero nuncupasse, nec magis verisimile est, Timotheum, cui Dionysius suam de natura lucubrationem inscripsit, famulum fuisse. Fateor, nec unum, nec alterum verisimile videtur. Verum, cum vocabulum παῖς, ut jam docui, adhibeatur etiam ad significandum virorum primariorum ministros, potest et in hac significatione ab Eusebio lib. vii cap. 26, et a S. Dionysio

apud Eusebium lib. vi cap. 40 esse adhibitum, adeo ut priori quidem loco significetur, S. Dionysium inscripsisse suum de natura librum Τιμοθέου τῷ παιδί, id est, officiali seu ministro, tali scilicet, qui etiam honoratiori apud Sanctum in ecclesia Alexandria munere fungeretur; posteriori vero eum cum ministris suis, id est, tam famulis quam clericis, qui famulis utique dignitate anteirent, esse egressum. Adhaec dici etiam potest, Timotheum, cui Sanctus librum nuncupavit, vere filium ab eo vocari, non quidem secundum carnem, sed secundum spiritum, quod eum Sanctus forte ad fidem convertendo in Domino genuisset, vel quod pater ejus, utpole episcopus et pastor, spiritualis existeret. Hisc omnibus perpensis, malo assentiri Valesio, qui Sanctum matrimonio junctum non fuisse, putat, quam Tillemontio, qui in opinionem oppositam propendat.

§ IV. Sancti ad episcopatum Alexandrinum promotio, hujusque epocha, persecutio Alexandriae in Christianos mota a plebe, ac deinde altera a Decio.

Sancto Heracla, patriarcha Alexandrino, e vivis sublato, presbyteri Alexandrini S. Dionysium, e gremio suo unum, jam a morte Demetrii, proxime ante Heraclam patriarchae pariter Alexandrini, annis prope sedecim σχολῆς καθεχέσεσιν Alexandriae praefectum, ad sacram S. Marci cathedram promoverunt. Certum hoc est, atque extra omnem controversiam positum. Verum de anno, quo illud factum sit, inter eruditos non convenit. Alii pro anno 247, alii contra pro anno 248 sententiam ferunt. Oritur potissimum haec opinio diversitas ex manifesto Chronici et Historiae ecclesiasticae, quod utrumque Opus unum eundemque auctorem habet Eusebium, chronologico dissenso. Etenim hic scriptor Historiae ecclesiasticae lib. vi, cap. 55 S. Dionysii ad episcopatum Alexandrinum seu ad sacram S. Marci cathedram promotionem in hunc modum signalat: Anno autem hujus imperii (Philippi) tertio, cum Heraclas post sedecim episcopatus annos diem extremum obiisset, pontificatum Alexandriae ecclesiae suscepit Dionysius; in Chronico autem initia initia a S. Dionysio patriarchatus Alexandrini refert ad annum Philippi imperatoris quintum. Sollerius noster in patriarchis Alexandrinis num. 125 et seqq. Eusebii Chronicon cum Historia componi existimat, si ab obitu S. Heraclae ante promotionem S. Dionysii sedes Alexandriae, prout in Chronico Orientali asseritur, anno uno, atque insuper paucis mensibus vacasse statuatur.

Sanctus in epi-
scopum Alex-
andrinum

F
anno Philippi
imperatoris
tertio,

56 Verum, quod bona viri eruditi venia dictum sit, haec ejus opinio mihi nullatenus videtur subsistere. Etenim exigit, ut verba num. praecedenti ex Eusebio producta annum dumtaxat Heraclae emortualem assignent. Et vero si reipsa annum tantum, quo Heraclas obierit, designent, facile potest intelligi, quomodo, adstructa inter Heraclae obitum et Dionysii promotionem anni unius et paulo amplius vacatione, ab Eusebio in Historia recte narretur Heraclas anno Philippi tertio e vivis excessisse, in Chronico vero promotio S. Dionysii ad cathedram Alexandrinam anno Philippi V innectatur. Verum recitata Eusebii verba potius significant, S. Dionysium anno Philippi tertio pontificatum Alexandriae ecclesiae suscepisse, quam tunc S. Heraclam obiisse. Res fiet verba ipsa consideranti perspicua. Jam vero cum in Historia dicat Eusebius, S. Dionysium anno Philippi tertio ad cathedram Alexandrinam esse promotum; hoc vero factum ad annum Philippi quintum in Chronico referat, non video, quomodo hoc cum illa possit componi. Nequit enim Dionysius anno Philippi tertio, simul et quinto ecclesiam Alexandrinam gubernandam primo accepisse. Ast, inquires, utri modo ex Eusebii Operibus adhaerendum est, Chronico, an Historiae? Laudatus Sollerius noster Chronicon sequitur, hujusque ex fide S. Dionysii ad sedem Alexandrinam

A Alexandrinam promotionem anno Philippi quinto, Christi 248, iniecit. Verum aliud indubie fecisset, si præfatum Chronicon cum Historia nullatenus posse componi agnovisset. Etenim ipsemet in patriarchis Alexandrinis sæpius inculcat, Eusebii potius Historia, quam Chronico standum esse, quando hoc cum illa in concordiam nequit vocari. Huic ergo Sollerii principio firmiter insistens, Eusebii sequor Historiam, hujusque ex fide patriarchatus Alexandrini a S. Dionysio initi initia anno Philippi tertio innecenda existimo. Jam vero partim hinc, partim ex dicendis est consequens, ut S. Dionysius initio anni 247 ad episcopatum Alexandrinum fuerit evectus.

Christi 247,
electus est,

57 Etenim Philippus, ut nunc communis est eruditorum opinio, anno 244 circa mensem Martium regnare primum cepit, atque adeo annus ejus imperii tertius partim cum anno 246, partim cum anno 247 concurrat. Jam vero, cum Heraclis, teste Eusebio in Historia, anno Philippi tertio diem extremum obierit atque id quidem, ut Sollerius noster plus semel jam laudatus in Patriarchis Alexandrinis num. 123 et seq. docet, die 4 Decembris acciderit, necesse est, ut Sancti nostri ad cathedram Alexandrinam promotio, quam anno Philippi tertio innecendam jam docui, inter quartam Decembris diem anni 246 et mensem Martium anni 247 eueniret.

B Porro cum S. Dionysius ad annum usque 263, uti nunc eruditè passim statuunt, vitam protraxerit, annosque septendecim, ut Eusebius Historia lib. vii, cap. 28 docet, episcopatum Alexandrinum administrarit, consequens est, eum ad sedem Alexandrinam, ne hanc ultra septendecim illos ab Eusebio assignatos annos tenuisse dicendum sit, initio anni 247 fuisse evectum. Neque est, cur hic quisquam opponat, ab initio anni 247 ad initium anni 263, quo Sanctus obiit, etiam plures quam septendecim annos excurrere. Etenim res tota sic potest concipi: fuerit Dionysius sub finem Februarii, currente adhuc anno Philippi tertio, ad cathedram Alexandrinam evectus, annosque deinde 263 aut ante Februarium aut hujus mensis initio e civis excesserit; jam non habebis nisi annos septendecim completos, quibus Sanctus cathedram Alexandrinam tenuit; quamvis autem his forte menses prope undecim etiam accesserint, intelligi potest Eusebium annos tantum completos exprimere, mensiumque supra hos excessum negligere. Certe hæc annos tantum completos subinde exprimendi methodus nec Eusebio, nec aliis multis scriptoribus dici potest inusitata.

biennioque
fere post
Alexandria

C Ad hæc S. Dionysium, quemadmodum jam disputata inuunt, non paucis etiam mensibus supra annos completos septendecim in S. Marci cathedra sedisse, confirmatur utcumque ex Kircheriano patriarcharum Alexandrinorum catalogo: hic enim annos sedis octodecim Sancto attribuit. Ut ut sit, S. Dionysii ad episcopatum Alexandrinum promotionem in annum 248 nolim differre. Sic enim inter hanc et S. Heraclæ obitum, qui anno 246 accidit, statuenda foret, quæ in Chronico Orientali supra laudato asseritur, sedis Alexandrinæ per annum unum integrum vacatio; hæc autem non tantum ob rationes jam adductas, sed etiam ob rei Christianæ tunc sub Philippo imperatore tranquillitatem verisimilis haud apparet. Tunc quippe, ut Eusebius lib. vi, cap. 36, significat, fides Christiana augebatur indies, et doctrina Christiana summa ubique libertate fruebatur. Quod si interim S. Heraclæ obitus biennio accidisset serius, mira sane non foret nec vero absimilis in Chronico Orientali, quod in rebus chronologicis a vero sæpissime aberrat, sedis Alexandrinæ adstructa vacatio. Etenim biennio post S. Heraclæ obitum vix elapso, sævissima Alexandriæ in Christianos exarsit persecutio, a furenti plebe idololatrica excitata. Intelligitur hoc ex Eusebio, qui lib. vi Historia cap. 41 ita scribit: In epistola vero ad Fabium episcopum Antiochiæ, eorum, qui imperante Decio, martyrium Alexandriæ subierunt, certamina (sanctus Dionysius, Alexandrinus episcopus) refert hoc modo: Nequaquam ex imperatoris Decii edicto persecutio (Alexandriæ a plebe

excitata) cæpta est, quippe quæ integro anno (Decretum Decii) antevererat. Decii in Christianos persecutio, quemadmodum inter eruditos nunc satis convenit, sub finem anni 249 aut initio sequentis moveri primum cæpta est; quapropter cum hanc, ut initium epistolæ Sancti nostri ad Fabium, Antiochenum episcopum, ex Eusebio mox productum docet, anno integro antevererat altera persecutio, quæ Alexandriæ a populo idololatrico fuerat excitata, necesse est, ut hæc jam sub finem anni 248, aut initio sequentis, atque adeo vix biennio post S. Heraclæ obitum elapso, efferberet. Posset ergo, si Heraclæ obitus in luctuosum illud tempus incidisset, apta assignari a rerum perturbatione petita ratio, ob quam inter illum et S. Dionysii promotionem unius anni integri intercessisset sedis Alexandrinæ vacatio.

59 Porro illa Alexandriæ, cum alicubi adhuc ecclesiæ sub Philippo imperatore, utpote ante annum 249 non occiso, alta pace fruerentur, in Christianos orta persecutio, ab uno præcipue infestissimo Christiani nominis hoste fuit commota. Indicat id Sanctus noster in laudata epistola ad Fabium scripta, hujus initio ex Eusebio jam recitata mox subdens: *Και εὐθὺς ὁ κατὰ τὴ πόλιν ταύτην μόντις καὶ ποιητὴς ὄντις ἐκείνος ἦν, ἐκίνησε καὶ παρώτρυνε κατὰ ἡμῶν τὰ πλεῖστα τῶν Ἑβραίων.* Verba hæc huc Græcè transcribo, ut, cum varias a variis sortiantur interpretationes, quænam ex his præeligenda sit, studiosus lector dispiciat. Baronius vult, populi Alexandrini instigatorem verbis illis a Dionysio designatum, magnum existisse et quidem eum ipsum, qui postea Valerianum adversus Ecclesiam concitavit. Valesius in Notis ad præfatum locum statuit, eum vatem et poetam potius fuisse, quod poetæ cum Vatibus magnam habeant societatem, et Ægyptii poetica delectarentur. Hinc verba Græca huc jam transcripta sic vertit: Etenim infaustus quidam vates et poeta, quisquis ille fuit, commoverat jam antea atque incitaverat adversus nos gentilium turbas. Pearsonius in Annalibus Cypranicis nec Baronium, nec Valesium S. Dionysii mentem assecutum, affirmat, prædictaque verba simpliciter transfert in hunc modum: Et prævertens malorum huic urbi vates et auctor, quisquis ille fuit, commovit et incitavit adversus nos gentilium turbas. Rationem autem versionis hujusmodi hanc reddit: Hoc enim, inquit, voluit (Dionysius nempe) nescio quem, priorum civitati malorum auctorem fuisse sub Philippo, futurorum autem sub Decio vatem. Præ aliis duabus arridet Pearsonii hæc interpretatio et versio; velim tamen in hac pro et prævertens claritatis causa poni et initium faciens vel et initio facto: vult enim significare Dionysius, populi instigatorem, quem memorat, persecutiōni a populo idololatrico commotæ initium dedisse, omnesque alios ea in re prævertisse.

AUCTORE
C. B.

a plebe gentili
orta est in
Christianos
sæva,

E

F 40 Ut ut sit, certum saltem est, persecutionem illam ab uno potissimum Christiani nominis hoste fuisse suscitatum. Quam sæva autem, quamque cruenta exstiterit, ipsemet iterum S. Dionysius in laudata ad Fabium epistola exponit. Ab hoc igitur, inquit, homine (populi instigatore jam memorato) stimulati, omnemque ad patranda scelera licentiam (Gentiles scilicet Alexandrini) nacti, hanc solam pietatem, cultumque dæmonum suorum existimabant, si cædibus adversus nostros sævirent. Tum narrat, martyrii coronam retulisse senem quemdam, nomine Matram, Apolloniam, provecæ jam ætatis virginem, aliosque plures e grege suo, e quo nullus plane, si forte unum exceperis, persecutorum sævitæ, Christo abnegato, succubuit. Atque hæc quidem de aliis Dionysius, quid vero ipse in persecutione illa passus sit, fas est colligere ex his, quæ deinde commemorat. Porro, inquit, nusquam; non per viam publicam, non per angiportus incedere, aut noctu, aut interdum nobis licebat: cum omnes ubique et assidue clamitarent: quicumque impia illa verba proferre abnuisset, eum illico trahendum esse, et flammis ultricibus absumendum. Minas ergo angoresque continuos a furenti plebe Sanctus sustinuit, quos quidem, utut graves, graviores etiam ipsa diuturnitas

inqua Sanctus
multa pertu-
lit, persecutio,

AUCTORE
C. B.

tas effecit. Memorata enim persecutio, referente ipso-
met Dionysio, ἐπιπολεῖ, id est, diu, quamquam non
diutissime, ut vertit Valesius, duravit. Pearsonius
in Annalibus Cyprianicis et post hunc Pagius in
Criticiis scivisse illam usque ad festum Paschale,
quod Decii persecutionem proxime præcessit, recte
affirmant. Etenim, ut observant, Dionysius in epi-
stola Paschali apud Eusebium lib. vii, cap. 22 sic
scribit: Multa quidem et acerba ante hanc calami-
tatem nobis contigerunt. Primum enim nos expu-
lerunt, cumque soli fugaremur ab omnibus, morti-
que exponeremur, etiam tum festum celebravimus,
Paschale scilicet, de quo Sanctus agit. Quapropter
cum Dionysium, saviente persecutione, festum Pa-
schale celebrasse, verba hæc innuant, sintque, ut
Valesius recte animadvertit, omnino intelligenda de
persecutione populari, quæ prima sub Dionysio fuit,
solosque spectavit Alexandrinos, dubium non est,
quin hæc usque ad festum Paschale, quod Decii
persecutionem, anno, ut docui, 249 inchoatam,
proxime præcessit, Alexandria tenuerit.

quam deinde
altera, a Decio
mota, excepit.

B

41 Verum non diu admodum post, seditione cum
civili bello insperato exorta, finem accepit, ac tum
quidem Christiani Alexandria paululum respira-
runt. Secuta deinde (inquit Dionysius in epistola
ad Fabium jam sæpius laudata) seditio et bellum
civile miseris (Pearsonius mavult Agonas) exci-
piens, crudelitatem, qua in nostros grassati fue-
rant, in ipsos mutuo convertit. Ac nos quidem
paululum respiravimus, dum illorum cessaret fu-
ror. Verum hæc Christianorum respiratio brevi ad-
modum tenuit: etenim Dionysius verbis proxime
recitatis mox subdit: Sed continuo imperii illius
erga nos benignissimi mutatio nobis nuntiata est;
et gravissimus nobis minarum terror intentabatur.
Jamque aderat edictum imperatoris, Decii scilicet,
illud ipsum fere, quod a Domino nostro prædictum
est, horrificum ac terribile exhibens, adeo ut ipsi
etiam electi, si fieri posset, scandalum paterentur.
Imperii mutatio, quam hic factam ait Dionysius,
non animi, ut exponit Baronius, sed ipsiusmet reipsa
imperii mutatio fuit, ex subita Philipporum nece
exorta. Etenim Decius, sublato Marino, qui in Occi-
dente imperatorem se dixerat, ad Pannonicas legio-
nes castigandas a Philippo missus, in Pannonia ab
exercitu renuntiatus est imperator. Hic autem pur-
pura indutus, Philippum seniores adversus eum
cum ingenti exercitu contendente, commisso præ-
lio, Veronæ occidit, pauloque post Philippo Juniore
etiam Romæ occiso, imperatorem se ac consulem re-
nuntiavit. Constant hæc omnia veterum scriptorum
fide, illicanturque ab omnibus nunc passim eruditis
anno Christi 249, quo etiam Decius imperium simul
et sævissimam, qua hoc late patebat, persecutionem
in Christianos est exorsus. Quapropter cum ex dictis
persecutio Alexandria ex motu populari orta, adeo-
que et hanc brevi subsecuta, quam Dionysius memo-
rat, benignioris in Christianos imperii mutatio,
eodem anno 249 tenuerit, dubium esse non potest,
quin hæc sit eadem illa imperii mutatio jam expo-
sita, quæ ex subita Philipporum nece evenit, quam-
que brevi edicto Decii, imperium tunc primum adepti,
sævissima in Christianos persecutio est secuta.

C

§ V. Quid Dionysius in persecutione Decii
passus fuerit et quæ sit Taposiris, ad
quam tunc ductus sit.

Sanctus, De-
ciana perse-
cutione orto,
jussu divino
domo

Quid in Deciana persecutione Christiani Alexan-
driae passi sint, quam multi eorum, vel tor-
mentorum metu vel impatientia, a fide defecerint,
quam multi contra in Christi confessione con-
stantes, tormenta omnia superarint, gloriosamque
tandem martyrii palmam retulerint, Sanctus noster
in epistola ad Fabium, sæpiissime jam laudata, fuse
simul et accurate exponit; quid vero ipsemet præci-
pue tunc pertulerit, qui fugam inierit, qui e mili-
tum manibus, a quibus post hanc captus erat, fuerit
ereptus, docet nos apud Eusebium lib. vi, cap. 40

insigni epistola, adversus Germanum scripta, sæpi-
simeque a nobis jam laudata, Fragmento, quod pro-
pterea, cum ad institutum nostrum cumprimis spectet,
integrum huc transcribo. Fugam suam Sanctus primo
sic narrat: Ego vero, inquit, coram Deo loquor, et
ipse scit, me nequaquam mentiri; numquam mea
sponte, nec sine Dei nutu fugam inii. Sed et prius,
cum persecutionis edictum sub Decio propositum
fuisset, Sabinus (præses augustalis) frumentarium,
(militem, ad investigandos reos et ad colligendos ru-
mores per provincias emissum, interpretatur Vale-
sius) qui me requireret, eodem temporis momento
misit. Atque ego quidem quatrudo domi mansi,
adventum expectans frumentarii. Ille vero omnia
circumeundo, perscrutabatur vias, fluvios, agros,
ubi me occultari aut qua transirurum esse, suspi-
cabatur. Verum caligo quedam ei obtutum ademe-
rat, ne domum reperiret. Neque enim opinabatur,
me domi consistere, grassante adversus me perse-
cutione; vixque post diem quartum, cum Deus
mihî, ut alio migrarem, præcepisset, ac præter
opinionem omnium viam aperuisset, ego et famuli,
multique ex fratribus simul egressi sumus. Atque
id divinæ providentiæ opus fuisse, rerum eventus
postea declaravit, siquidem nonnullis fortasse haud
quaquam inutiles fuimus.

45 Eusebius Sancti narrationem, qua hic fugam
suam, huiusque modum jam exposuit, hic interrup-
pit, atque eum, paucis interpositis, narrare, quæ
sibi post fugam contigerint. Utinam Eusebius Sancti
narrationem hic non abruptisset, sed integram dedis-
set! Haud dubie ex ea daretur intelligi, quænam ex
res fuerint, in quibus Sanctus, ut ipse ait, nonnullis
tunc non inutilis exstitit. Verum Eusebio satis fuit,
rerum, quæ tunc S. Dionysio acciderunt, seriem
exponere. En verba, quibus apud hunc scriptorem
id ipsemet Sanctus exsequitur. Ego quidem, ait,
circa solis occasum una cum comitibus meis a mi-
litibus comprehensus Taposirim (parvum est Egy-
pti in Mareotide oppidum versus Libyam) perductus
sum. Timotheus vero, Deo ita disponente, tum
quidem non adfuit, nec comprehensus est. Sed
cum postea advenisset, domum vacuum reperit, et
satellites, qui eam custodiebant; nos vero in servi-
tutem abductos. Sancti nostri narrationem hic ite-
rum abruptum Eusebius. Conjectere nequeo, quid sub
verbis ab eo suppressis latuerit. Dionysius interim
apud laudatum Eusebium lib. vii cap. 11 in epi-
stola, quam ad Domitium et Didymum scripsit, non-
nihil aliter indicat, sese a militibus comprehensum
atque in captivitatem fuisse abductum. En verba:
De rebus autem nostris, inquit, quandoquidem
sciscitamine, ac certiores fieri vultis, quo in statu
agamus; audivistis quidem omnino, quo pacto cum
ego et Caius et Faustus cum Petro et Paulo victi
duceremur a centurione, et magistratibus, mili-
tibusque et apparitoribus, qui una cum ipsis erant,
supervenientes quidam ex Mareotis, invitos nos nec
sponte sequentes per vim abstraxerint. Innuuntur
hic magistratus operam suam commodasse ad dedu-
cendum Dionysium in exsilium, quod mirum forte
non nemini videbitur. Qua ratione id factum sit, in
Annotatis ad caput Eusebii proxime laudatum Vale-
sius apte exponit. Mirari hic interim fas sit divi-
nam providentiam, quæ, cum Dionysium fugam
arripere jussisset, eum nihilominus fugientem in
persecutorum manus incidere permisit. Verum id
forte dumtaxat fecit, vel ut Sanctus, quibus fuga
sua profuit, posset prodesse, vel ut eum mirabili
prorsus modo, quemadmodum evenit, e persecutorum
manibus eriperet. Modum, quo Sanctus captus in
libertatem fuerit assertus, ipsimet loco apud Euse-
bium proxime citato etiam exponit. Pergo adeo ejus
verba huc transcribere.

44 Quisnam vero, inquit, divinæ illius disposi-
tionis ordo ac modus fuit? Dicam enim, quæ vera
sunt. Aufugienti et perturbato Timotheo agrestis
quidam occurrens, causam festinationis percontat-
ur. Ille rem, ut erat, exposuit. Rusticus re audita
(pergebat tunc forte ad nuptiale convivium: solent
enim

D

E

egressus, sub
vesperam a
militibus ca-
pitar,

F

noctæque proxi-
me sequenti
ex eorum ma-
nibus

A enim in huiusmodi conviviis totam noctem pervigilare) ingressus rem discumbentibus narrat. Qui confestim quasi signo dato, omnes uno impetu consurrexerunt. Et concito cursu in nos irruentes, clamorem ediderunt. Continuo satellitibus, qui nos custodiebant, in fugam versis, supervenientes, nos, ut eramus, nudis in grabatis jacentes, deprehenderunt; ac primo quidem aspectu, Deum testor, latrones esse existimans, qui spoliandi ac diripiendi causa venissent, manens in lectulo meo nudus, sola operus linea tunica, reliquam vestem, quæ juxta me posita erat, eis porrexi. At illi consurgere me, et quam celerime proficisci jusserunt. Tunc demum intelligens, cujus rei gratia venissent, vociferari cœpi: rogans atque obtestans, ut abirent, nosque illic dimitterent. Quod si de nobis bene mereri vellent, orabam, ut eos, qui me abducebant, satellites, prævenirent, ipsique caput mihi demeterent. Hæc me vociferantem, ut norunt ii, qui mihi consortes et participes ærumnarum omnium fuere, invitum surgere coegerunt. Ac me quidem ipse humi supinum abjeci. Illi vero pedibus manibusque comprehendentibus, me trahere atque educere cœperunt. Sequebantur me Caius et Faustus, Petrus ac Paulus, qui horum omnium testes fuere. Qui me suscipientes, ex oppidulo exportarunt, ac deinde nudo impositum asino abduxerunt.

Taposiri, par-
vo Egypti

B 45 Hæcenus Sanctus noster. Verum ingens hic oritur difficultas. Etenim tota spectata narrationis serie, indicari ea videtur, S. Dionysium eodem die, quo Dei nutu e domo sua migravit, sub occasum solis captum Taposirim fuisse perductum, nocteque proxime sequenti e militum manibus ereptum, oppidulo illo excedere fuisse compulsum. Verum Taposiris Alexandria est remotior, quam ut facile credi queat, Sanctum eo ipso die, quo Alexandria sub occasum solis captus est, Taposirim fuisse perductum. Etenim quamvis duplex apud antiquos geographos distingatur Taposiris, atque ex binis hæc oppidis homonymis aliud magis, aliud minus Alexandria fuerit propinquum, neutrum tamen adeo vicinum fuit, ut verisimile fiat, Sanctum ad illud eo ipso die, quo Alexandria sub occasum solis captus fuerat, a militibus fuisse perductum. Ut res clarior evadat, joverit utriusque oppidi docuisse situm et ab urbe Alexandrina distantiam. Mareotis est Egypti regio ad Occidentalem ripam lacus Mareæ, qui Alexandria ad Meridiem adjacet, versus Libyam sita. In regione illa, teste Strabone lib. xvii situm est oppidum, nomine Taposiris, distinctum, uniusque diei itinere, ut Procopius lib. vi *περὶ τῶν πόλεων* cap. 1 docet, ab Alexandria dissitum. Atque hoc primum est e duobus oppidis homonymis Taposiris nomine distinctis. Alterum nunc accipe. Fossa, ut loco proxime citato etiam Strabo docet, ab Alexandria versus Nilum ad Canopum ferebat, inter quam fossam, et mare, teste eodem geographo, angustus quidam tractus erat, in quo post Nicopolim et Zephyrium sita erat parva Taposiris. Quamvis autem non edicat, quanto distaret hoc oppidulum Alexandria spatio, colligi tamen id ex aliis ejus assertis potest. At enim Alexandria centum et viginti stadiis dissitam fuisse Canopum, hancque inter civitatem et Alexandriam tria ponti oppida, Nicopolim, Zephyrium et Taposirim, quorum primum, ut asserit, triginta erat stadiis Alexandria dissitum.

in Mareotide

C 46 Cum itaque secundum eundem Strabonem triginta stadiis, id est, una amplius leuca horaria Alexandria absit Nicopolis, hancque inter civitatem et Taposirim situm sit Zephyrium, verosimiliter tribus circiter aut certe amplius duabus leucis horariis Alexandria abfuerit hæc altera Strabonis Taposiris. Fuerunt ergo ambæ civitates, nomine Taposiris distinctæ, Alexandria remotiores, quam ut verisimile appareat, Sanctum ad alterutram eo ipso die, quo Alexandria sub occasum solis captus fuerat, a militibus fuisse perductum. Et vero Sanctum Taposirim, ultimo loco memoratam, quamvis hæc Alexandria nullo minus fuisset remota, a militibus non fuisse

Octobris Tomus II.

perductum, evincit ipsismet epistola ad Domitium et Didymum scripta. In hac enim (vide verba num. 45 recitata) Dionysius indicat, sese e militum manibus per Mareotas fuisse ereptum, ut per consequens, quando id accidit, in Mareotide exstiterit, adeoque ut non Taposirim versus Canopum sitam a militibus fuerit perductus. Neque est, quod dicas, Sanctum in epistola ad Domitium et Didymum et in altera adversus Germanum non agere de una eademque sua e militum manibus liberatione, id enim a vero alienum esse, ex dicendis luculentissime patet. Ast, inquis, an ergo Dionysius eo ipso die, quo sub occasum solis Alexandria captus est, Taposirim, in Mareotide sitam, fuit perductus? Tillemontius tom. IV Monumentorum Ecclesiasticorum pag. 688 putat, S. Dionysium eo die, quo captus fuit, non Taposirim, sed ad pagum quemdam, haud procul Alexandria dissitum, ubi etiam per Mareotas nocte proxime sequenti e satellitum manibus sit ereptus, a militibus fuisse perductum, ut deinde Taposirim, utpote locum exsilio ejus destinatum, longius abduceretur.

AUCTORE
C. B.

47 Verum hæc Tillemontii opinio consentire minime videtur cum Sancti nostri epistola adversus Germanum scripta. Etenim Dionysius, ut jam vidimus, primo in hac refert, sese sub occasum solis fuisse comprehensum, Taposirimque perductum; deinde vero ait sese, e satellitum manibus ereptum, oppidulo fuisse exportatum, per quod Taposirim, cum hujus solius oppiduli præve mentionem fecerit, haud dubie designat. Fuit ergo Sanctus, uti ipsemet in laudata epistola indicat, Taposiri e satellitum manibus per Mareotas ereptus, ac proin S. Dionysii adversus Germanum epistolæ adversatur Tillemontii opinio, quæ Sanctum non Taposiri, sed in pago, haud procul Alexandria dissito, e satellitum manibus per Mareotas ereptum statuit. Accipe nunc, quid ego hac in re sentiam. Spectato toto adversus Germanum epistolæ contextu, omnino apparet, Sanctum sub occasum solis comprehensum, nocte proxime sequenti Taposirim fuisse perductum, ibique e satellitum manibus ereptum. Id autem vero prorsus absimile non esse, sic ostendo. Taposiris in Mareotide sita unius tantum, ut jam docui, diei itinere Alexandria distat. Quapropter cum Sanctus comprehensus fuerit sub occasum solis atque adeo (mense enim Decembri aut Januario Deciana persecutio secundum dicta num. 58 incepit) circa horam quintam vespertinam, facile potuit nocte proxime sequenti, media sui parte nondum elapsa, ad oppidulum illud perducere. Neque est, cur dicas, verisimile non esse, Sanctum nocte tam procul Alexandria fuisse abductum; potuit enim gravis aliqua, quamquam nobis ignota, subesse ratio, cur id præfectus Alexandrinus fieri voluerit. Sane hic Dionysium, sub occasum solis captum, mox, uti apud omnes in confesso est, exsilio damnavit, nec ulla nota est ratio, cur hanc suam sententiam in diem saltem sequentem non distulerit. Quod si adeo tanta in ferenda adversus Sanctum exsilio sententia festinatione usus sit, pari etiam uti potuit in Sancto reipsa, idque noctu, tam procul relegando.

oppidulo, per
Mareotas eri-
nitur,

E

F

48 Itaque, ut a Dionysii mente non recedam, rem totam sic ordino: Dionysius, domo sua, absente Timotheo, egressus, sub occasum solis capitur, exsilio a magistratibus et Sabino præfecto damnatur, ipsaque nocte proxime sequenti, ut deinde longius abducatur, Taposirim, Mareotidis oppidum, jubetur abduci, paulo post domum redit Timotheus, Sanctum Taposirim abductum intelligit, mox versus idem oppidum fugam arripit, rustico nocte jam valde protracta (multam enim tunc noctem fuisse, etiam ipse S. Dionysius in epistola adversus Germanum clare indicat) ad festum nuptiale properanti, haud procul admodum a Taposiri occurrit, eique narrat Dionysium exsilio damnatum, atque ad illud oppidum a militibus captivum esse deductum, rusticus, in conviviis locum ingressus, discumbentibus rem exponit, hi confestim, veluti signo dato, omnes uno impetu consurgunt, Taposirim, nocte jam majori ex parte præterlapsa, advolant, clamorem inconditum tollunt,

in Libyam
secedit.

5

satellites

AUCTORE
C. B.

satellites Dionysium custodientes in fugam conjiciunt, Sanctum, quamvis reluctantem, electo consurgere et abscedere compellunt, eundemque deinde, non quidem, ut vertit Christophorus, temulenti illi convivæ, sed Caius, Faustus, Petrus et Paulus, ut Valesius in Notis recte interpretatus est, ex oppidulo Taposiri exportant, asinoque impositum abducunt. Tota Sancti nostri narratio ita ordinata nihil certe, ut mihi quidem apparet, lectori offert, quod vero sit absimile. Porro quid factum sit Dionysio, postquam a rusticis Mareotis Taposiri excedere compulsus, satellitum e manibus fuit ereptus, ipse quidem in epistola adversus Germanum non indicat, at in epistola ad Domitium et Didymum, jam sæpius laudata, significat, sese, per Mareotas e militum manibus jam ereptum, cum Caio et Petro, reliquis orbatum fratribus, in deserto quodam ac squalido Libyæ loco fuisse conclusum. Ego quidem nunc, inquit post verba num. 40 recitata, et Petrus et Caius soli, reliquis fratribus orbat, in deserto et squalido quodam Libyæ loco conclusi sumus, tridui itinere distantes a Parætonio, portu marino scilicet in Marmarica.

ibique verosimiliter latet, quamdiu durat Deciana persecutio.

49 Fuerit verosimiliter Sanctus ad locum illum Libyæ desertum et squalidum sponte sua profectus, eique se incluserit, quod hunc, cum a militibus Taposirim duceretur, sibi in exsilium destinatum esse, intellexisset, eoque modo futurum existimaret, ut in suspicionem non veniret doli adhibiti, quo e satellitum, a quibus ducebatur in exsilium, manibus evaderet. Ut sit, Sanctus in deserto illo et squalido Libyæ loco tamdiu, ut apparet, mansit inclusus, quamdiu Deciana persecutio duravit. Quapropter cum hæc, ut inter eruditos omnes nunc satis convenit, anno 231 finem accepit, consequens est, ut Sanctus non prius, quam eodem anno desertum illum et squalidum Libyæ locum reliquerit. Verum quæ hic de voluntario Sancti nostri, Deciana sævient persecutione, in Libyæ exsilio memoravi, locum tantum obtinent, si scripta a Sancto nostro ad Domitium et Didymum epistola spectet ad Decii, non autem ad Valeriani persecutionem. Alii illam ad Decii, alii contra ad Valeriani persecutionem referunt. Hisne potius, an illis assentiendum sit, § sequenti examino.

§ VI. Dionysii ad Domitium et Didymum epistola, et an hæc sub Valeriano, an sub Decio scripta sit.

Epistolam, quam Sanctus scripsit ad Domitium et Didymum,

Ex epistolis omnibus a S. Dionysio scriptis, quarum præcipue præsidio gesta ejus illustrare proposui, priori loco, quæ ad Domitium et Didymum data est, commemoranda idcirco venit, quod reliquas omnes, uti ex mox disputandis pronum erit colligere, tempore præcesserit. Jam nonnulla ex hac verba, dum id instituti mei ferebat ratio, in Commentarii hujus decursu transcripsi. Restant adhuc alia, eaque inter, quæ altam Dionysii animi demissionem, ardensque, quo tenebatur, martyrii desiderium egregie commendant. En adeo etiam hic illa: Id tantum, inquit Dionysius, in universum scire vos convenit, viros et mulieres, juvenes ac senes, puellas et anus, milites ac paganos; ex omni denique hominum genere atque ætate, alios flagrorum verberibus, alios ferri acie, alios ignibus in certamine superatis, coronas retulisse. Nonnullis vero longissimum temporis spatium non satis fuit ad hoc, ut Deo acceptabiles viderentur; sicuti nec mihi in hunc usque diem. Scilicet in aliud opportunum tempus, quod ipsi probe cognitum est, me distulit Dominus, qui dicit: In tempore accepto exaudivi te et in die salutis opitulatus sum tibi. Ita Sanctus, significans scilicet, se post longam vitam Deo nondum ita factum esse acceptum, ut martyrii coronam meritis fuerit referre; quo sane quam demisse de se sentiat, quamque ardenti martyrii desiderio flagret, apertissime prodit. Addit etiam, ex quibus manifestum fit, hanc epistolam, sævient adhuc in Christianos persecutione, scriptam esse. Nam, inquit, in hunc usque

diem non cessat præfectus nostros, qui præsentia ipsius exhibentur, partim interficere crudelissime, partim tormentis dilaniare, partim squalore carceris et vinculis macerare, interdicens, ne quis ad eos accedat, et perscrutans, num quis forte videatur accedere. Certum ergo est, præfatam epistolam, persecutione adhuc sævient, scriptam esse. Verum hic jam quaeritur. Decine hæc, an Valeriani persecutio exsisterit.

51 Eusebius lib. vii, cap. 11, recitato insigni S. Dionysii adversus Germanum epistolæ Fragmento, hæc subdit: Porro idem Dionysius in epistola, quam scripsit ad Domitium et Didymum, nonnulla ad persecutionem illam spectantia rursus ita commemorat. Quapropter cum in Fragmento proxime laudato de persecutione Valeriani a Sancto nostro actum sit, apertissime ad eandem Valeriani persecutionem refert Eusebius epistolam, cujus Fragmentum mox subjungit, ad Domitium et Didymum a Sancto nostro conscriptam. Rufinus seculus est Eusebium, atque ita quidem hunc interpretatur, ut assertam præfata epistola S. Dionysii in deserto quodam et squalido Libyæ loco inclusionem accidisse narret post ejus sub Valeriano in Cephro ac deinde in Mareotide exsilium. Ado Rufinum ex parte seculus idem fecit in S. Dionysii elogio supra producto. Baronius in Annalibus Eusebii tantum opinionem, at non item adaptatam ei a Rufino interpretationem amplectitur, ut haud dubie vellet, apud Eusebium lib. vii cap. 11 in S. Dionysii epistola, ad Domitium et Didymum scripta, unice agi de Sancti in Libyæ exsilio, quod sub Valeriano acciderit. Verum de Sancti exsilio, quod sub Valeriano acciderit, ibidem non agi, Sanctique ad Domitium et Didymum epistolam, Valeriani persecutione sævient, scriptam non esse, contendit Valesius in Annotationibus ad Eusebii caput proxime laudatum. Valesium, idque non immerito, secuti deinde sunt Tillemontius tom. IV Monumentorum et Ruinartius in Actis sinceris et selectis martyrum.

Eusebius et Baronius sub Valeriano:

E

52 Valesius ejusque sequaces opinionem suam his fere rationibus stabilium. In persecutione sub Valeriano S. Dionysius in exsilium deductus non est sub militari custodia; nec a superveniens Mareotis e satellitum, a quibus ducebatur in exsilium, manibus per vim fuit ereptus; nec Caium, Petrum et Paulum tunc habuit Socios. Hæc contra omnia (vide apud Eusebium lib. vi cap. 40 S. Dionysii epistolam adversus Germanum scriptam) Sancto sub Decianæ persecutionis initium contigerunt. Hic jam, cum eadem omnia in epistola ad Domitium et Didymum Sanctus sibi evenisse narret, optime concludunt, in hac agi de exsilio, in quod Sanctus non sub Valeriano, sed sub Decio missus est. Sanctum autem vere, ut Valesius ejusque sequaces aiunt, sub Valeriano nec cum militari custodia in exsilium missum, nec a Mareotis in libertatem fuisse assertum, nec tum denique Caium, Petrum et Paulum habuisse socios, manifestum fit ex altero epistolæ S. Dionysii adversus Germanum Fragmento, apud Eusebium lib. vii cap. 11 epistolæ ad Domitium et Didymum præmisso, jamque antea sæpius laudato. Etenim in hoc Sanctus narrat, quibus cum Sociis, Valeriani persecutione exorta, coram Emiliano præfecto fidem Christianam fuerit confessus, quique ab eo in exsilium pulsus fuerit: nusquam autem vel Mareotarum vel militaris custodiæ vel Caii, Petri et Pauli mentionem facit.

Valesius contra alique sub Decio, idque non immerito,

53 Imo vero, quod ad militarem custodiam pertinet, non modo se cum ea in exsilium deductum non prodit; verum etiam contrarium aperte insinuat. Etenim sic habet: Emilianus præfectus (S. Dionysio ejusque Sociis) dixit: Video vos ingratos esse simul ac stupidos, qui clementiam Augustorum minime sentiat. Quam ob rem non manebitis in hac urbe, sed mittimini in partes Libyæ ad locum, qui dicitur Cephro. Hunc enim locum jussu Augustorum nostrorum elegi. Nullatenus autem licebit vobis nec quibuscumque aliis conventus agere, aut ea, quæ vocantur, cœmeteria adire. Quod si quis ad eum, quem

scriptam statuunt.

quem

A quem jussi, locum minime profectus deprehenditur, aut in conventu aliquo fuerit inventus; is sibi ipse periculum arcescit. Non enim deerit congrua animadversio. Abscedite igitur, quo jussi estis. Statimque me tametsi aegrotantem proficisci compulsi, ne diei quidem unius dilatione concessa. Quibus verbis Sanctus dilucide indicat, se suosque Socios non cum militari custodia in exsilium per vim missos fuisse, sed tantum a praefecto Emiliano in mandatis accepisse, ut sponte sua in exsilium abscederent. Quid enim, quæso, aliud insinuant sequentia, jam recitata verba? Quod si quis ad eum, quem jussi, locum minime profectus deprehendatur... is sibi ipse periculum arcescit... abscedite igitur, quo jussi estis. Liqueat ergo, Sanctum in Valeriani persecutione nec cum Sociis Caio, Petro et Paulo a militibus in exsilium deductum, nec ex horum manibus per Mareotas fuisse ereptum, ut adeo de exsilio, quod Sanctus sub Valeriano passus sit, in epistola ad Domitium et Didymum non agatur, ac proin ut hæc, non Valeriani, sed Decii persecutione sciviente, sit scripta.

Pagius asserit, de Valeriani persecutione, non omnia, sed aliquot saltem

B 34 Pagius nihilominus in Criticis ad annum 252 num. 25 et seq. litterarum illud Sancti nostri monumentum ad Valeriani persecutionem pergit referre, idque quævis admittat, Dionysium in persecutione, a Valeriano mota, vi in exsilium a militibus non fuisse abductum, nec a supervenientibus Mareotis in libertatem fuisse assertum. Ut autem hanc opinionem suam tueri queat, adstruit, ea, quæ ad Domitium et Didymum in præfata epistola scripsit Dionysius, partim sub Decio, partimque sub Valeriano et Gallieno accidisse. In ea itaque, inquit ad annum citatum num. 26, epistola Dionysius, quæ in persecutione Deciana pertulit, obiter narrat, ac postea dicit, se nunc in deserto Libyæ loco concludi, Faustum vero, Eusebium et Chærenonem diacos superstitis esse, post illos, qui morbo consumpti sunt, regnante scilicet Valeriano, quo tempore, quemadmodum et sub Decio Dionysius in Libyam relegatus est. Vult ergo Pagius, ad Decianam persecutionem spectare, quæcumque in epistola, ad Domitium et Didymum data, sequentia Dionysii verba præcedunt: Ego quidem nunc et Petrus et Caius soli, reliquis fratribus orbati, in deserto quodam et squalido Libyæ loco conclusi sumus, tridui itinere distantes a Paratonio; hæc autem una cum subsequentibus ad Valeriani persecutionem contendit referri, atque adeo hujus tempore epistolam, quam ad Domitium et Didymum dedit Dionysius, scriptam esse.

agere epistola verba, quod non subsisteret,

C 35 Verum Dionysii verba proxime recitata ad Valeriani persecutionem, seu ad exsilium, quod Sanctus noster sub Valeriano in Libya pertulit, nequeunt referri. Illis enim Sanctus asserit, duos dumtaxat socios aut comites, Petrum nempe et Caium, sibi adfuisse in exsilio, quod tunc, cum ad Domitium et Didymum scriberet, in deserto quodam et squalido Libyæ loco sustinuit; Sancto autem in exsilio, quod sub Valeriano in Cephro, Libyæ loco, pertulit, plures semper comites sociique adfuerunt. Liqueat id ex ipsiusmet Sancti adversus Germanum epistola, jam sæpius laudata atque ab Eusebio Historiæ Ecclesiasticæ lib. vii cap. 11 inserta. En verba: Apud Cephro vero, inquit Sanctus, nobiscum magna fidelium adfuit multitudo; partim eorum, qui ab urbe (Alexandrina) nos secuti fuerant, partim aliorum, qui ex reliqua Ægypto confluebant. Ad hæc res etiam confirmari potest ex verbis num. 48 jam recitatis, quæ Emilianus præfectus adversus Dionysium ejusque Socios, Christum confessos, protulit, quæque Sanctus ex Actis publicis epistolæ suæ adversus Germanum mox iterum laudatæ inseruit. Illis enim Emilianus non unum Dionysium, sed cum eo Faustum, Maximum, Marcellum et Chærenonem in exsilium jussit secedere, idque ad unum eundemque Libyæ locum, Cephro appellatum. Quapropter cum dubitandum non videatur, quin illi omnes Emiliano obtemperarint, probatur etiam vel hinc, S. Dionysium in exsilio, quod sub Valeriano in Libya per-

tulit, plures quam duos socios seu comites habuisse. Quod si reponas, Maximum, Faustum, Eusebium et Chærenonem, durante adhuc Valeriani persecutione, e Libya, solis Dionysio, Petro et Caio ibidem relictis, Alexandriam esse reversos, idque in epistola ad Domitium et Didymum indicari; respondeo, id mihi minus verisimile videri.

36 Etenim quatuor illi S. Dionysii Socii, omni servata juris forma, a præfecto augustali Emiliano sub Valeriano in exsilium pulsati fuere. Quapropter si, sciviente adhuc imperatoris hujus persecutione, Alexandriam fuissent reversi, summum incurrissent periculum, ne, forte deprehensi atque ad præfectum delati, morte ab eo, jam non ut Christiani, sed ut legum imperatoriarum violatores, fuissent affecti: quod si autem tali sese periculo exposuissent, merito reprehendendi fuisse videntur. Etenim Cyprianus editionis Venetæ anni 1728 epistola sexta, Pamelii septima ad Rogatianum aliosque confessores sic scribit: Cum quanto enim nominis vestri pudore delinquitur, quando aliquis temulentus et lascivius demoratur, alius in eam patriam, unde extorris factus est, regreditur, ut apprehensus non jam quasi Christianus, sed quasi nocens pereat? Quibus verbis sane S. Cyprianus reprehendendos indicat, qui commemorato se periculo exponerent. Est ergo, cur Maximum, Faustum, Eusebium et Chærenonem id fecisse, minus verisimile appareat. Attamen cum Emilianus (vide apud Eusebium lib. vii cap. 11 epistolæ adversus Germanum Fragmentum) omni prorsus conventu S. Dionysio interdixit, nec hic tamen mandatum illud deinde observavit, ac proin omnino incredibile non sit, exsiliū mandatum pariter non observasse Maximum, Faustum, Eusebium et Chærenonem, priori argumento, num. præcedenti ex verbis Dionysii in epistola adversus Germanum deducto, potissimum innitur; quo solo sufficienter evincitur, S. Dionysio in exsilio, quod sub Valeriano in Libya pertulit, plures semper quam duos socios comitesve adfuisse, atque adeo verba, ex epistola ad Domitium et Didymum, num. 49 recitata, quibus Sanctus, in Libya exsul, duos tantum sibi socios seu comites adesse, scribit, ad Valeriani persecutionem non posse referri: unde ulterius est consequens, ut, hac sciviente, Sancti nostri ad Domitium et Didymum epistola scripta non fuerit.

ACTORE C. B.

atque adeo hanc sub Valeriano scriptam non esse, ostenditur;

37 Ut nihilominus hanc tunc scriptam, loco proxime citato probet Pagius, in subsidium etiam vocat Eusebium et Nicephorum Callistum, qui ambo S. Dionysium Paschalem epistolam, cum jam e vicis excessisset Decius, ad Domitium et Didymum scripsisse, non obscure insinuant: posterior quidem lib. vi cap. 18 his verbis: Dionysius Alexandrinus, nondum pace ecclesiis a Gallieno reddita, alias quoque de Paschate festas composuit epistolas, quarum unam quidem ad Flavianum (aliis Flavium) dedit, aliam ad Didymum et Domitium; prior vero lib. vii cap. 20 istis: Præter supra dictas epistolas idem Dionysius paschales illas, quas habemus, epistolas tunc temporis (imperante scilicet Gallieno) conscripsit. Harum unam Flavio nuncupavit; alteram Domitio ac Didymo. Verum, quid tum? scripserit Dionysius, regnante jam Gallieno, imo Valeriani persecutione durante, ad Domitium et Didymum Paschalem epistolam, ab Eusebio lib. vii cap. 20 memoratam; an propterea est consequens, ut tunc etiam ad Domitium et Didymum scripta sit epistola, cujus Fragmentum lib. vii cap. 11 exhibet Eusebius? id certe non consequitur, nisi una eademque utrobique ab Eusebio memoretur epistola. Verum qui, quæso, id probabit Pagius? quid ni ad Domitium et Didymum, qui duo fratres aut duo amici, intimo amoris nexu conjuncti, fuisse videntur, S. Dionysius bis scribere poterit? S. Hieronymus de illustribus Ecclesiæ scriptoribus cap. 69 sic scribit: Est ejus (sancti Dionysii) ad Dionysium (sic vocat Domitium) et ad Didymum altera epistola, et ἑορταστικαί, id est, Paschales, de Pascha plurimæ declamatorio sermone conscriptæ; quibus verbis Hieronymus epistolam S. Dionysii ad Domitium, seu,

nec opinionem suam ex Eusebio et Nicephoro

F

AUCTORE
C. B.

seu, ut ipse vocat, Dionysium et Didymum, aperte distinguit ab epistolis ejus Paschalibus, ut adeo Dionysius præter epistolam, lib. vii cap. 20 ab Eusebio memoratam, aliam insuper ad Domitium et Didymum scripserit epistolam.

satis probat
Pagius,

58 Adhæc epistolæ Paschales, quas olim annis singulis scribere solebant Alexandrini episcopi, post panegyricum de festo Paschali sermonem, Quadragesimæ notabant initium, et diem, quo Pascha eo anno, quo scribebantur, esset celebrandum; at vero hujusmodi argumentum minime quadrat epistolæ ad Domitium et Didymum, ab Eusebio lib. vii cap. 11 partim recitata. Hanc enim Sanctus unice scripsisse videtur, ut Domitii et Didymi petitioni satisfaceret, qua hi ab eo de statu, in quo esset, postularant fieri certiores. Accedit, quod Eusebius lib. vii cap. 20 hæc memoret: In qua (Paschali ad Domitium et Didymum epistola) probans (sanctus Dionysius) festum Paschæ diem non nisi post æquinoctium vernum celebrari oportere, octo annorum canonem publicavit. In epistolæ autem ad Domitium et Didymum Fragmento, quod Historiæ Ecclesiasticæ lib. vii cap. 11 ab Eusebio inseritur, ne Paschatis quidem fiat mentio. Est ergo hæc epistola, tum ob hanc, tum ob alias præcipue rationes jam adductas, haud dubie diversa a Paschali ad Domitium et Didymum epistola, jam sæpius laudata. Quapropter quamvis hæc sub Valeriano scripta sit, minime consequitur, ut pariter altera ad ejusdem imperatoris tempus debeat referri. Pagius nihilominus, ut contrarium tueatur, aliud argumentum, atque id quidem in specie satis validum, adducit.

uti nec ex peste,
sub Gallo
primum grassata;

59 Repetit illud partim a tempore, quo per universum Romanum imperium sæculo xra Christianæ tertio grassari capit lues severissima, plurium scriptorum calamo notata; partim ab his Dionysii apud Eusebium lib. vii cap. 11 in epistola ad Domitium et Didymum verbis: In urbe... occurrerunt se, ut fratres clanculo invisant, presbyteri quidem, Maximus, Dioscorus, Demetrius et Lucius... diaconi vero post illos, qui morbo consumpti sunt, superstites, Faustus, Eusebius, Charemon. Contendit autem per morbum, quo Dionysius tunc, cum scriberet, nonnullos diaconos e vivis sublato, inquit, pestem intelligi, hancque, regnante Decio, grassari non capisse, ac proin epistolam, ad Domitium et Didymum scriptam, in qua Dionysius diaconos peste sublato indicat, persecutione non Decii, sed Valeriani, sciviente, scriptam esse. Fateor, convincens est Pagii ratiocinium, si modo sub Decio grassari Alexandriæ memorata pestis non capit, neque ipsa Dionysius innuat, illa jam tum, cum ad Domitium et Didymum scriberet, nonnullos diaconos Alexandriæ interisse. Porro ut pestis illius initium ab imperio Decii removeat, seriusque statuat, varios laudat antiquos historicos, Jornandem scilicet, Sextum Aurelium Victorem utrumque, juniorem scilicet et seniore, Eutropium, Paulum Orosium, Cedrenum, Zonaram, qui omnes, ut ait, eandem pestem sub Gallo et Volusiano, Decii interfecti in imperium successoribus, primo esse exortam, unanimi consensu tradunt.

queunt auctores, qui pestem
sub Gallo ponunt,

60 Verum, ut studioso lectori appareat, an scriptores illi omnes id indubitanter doceant, juverit singulorum verba huc transcribere. Jornandes cap. 19 sic scribit: Defuncto tunc Decio, Gallus et Volusianus regno potiti sunt Romanorum, quando et pestilens morbus, pene istius necessitatis consimilis, ut nos ante hos novem annos experti sumus, faciem totius orbis fœdavit, supra modum quoque Alexandriam totiusque Ægypti loca devastans. Orosius lib. vii cap. 21 hæc habet: Anno ab Urbe condita millesimo septimo Gallus Hostilianus vicesimus sextus ab Augusto regnum adeptus, vix duobus annis cum Volusiano filio obtinuit. Exoritur ultio violati nominis Christiani, et usquequo ad profligandas ecclesias edicta Decii occurrerunt, eatenus incredibilium morborum pestis intenditur: nulla fere provincia Romana, nulla civitas, nulla domus fuit, quæ non illa gene-

rali pestilentia correpta atque vastata sit. Eutropius rem his verbis exponit: Mox imperatores creati sunt Gallus, Hostilianus et Galli filius Volusianus. Sub his Æmilianus in Mæsia res novas molitus est; ad quem opprimendum cum ambo profecti essent, Interamnam interfecti sunt, non completo biennio. Nihil omnino clarum gesserunt. Sola pestilentia et morbis atque ægritudinibus notus eorum principatus fuit, Cedrenus de Gallo et Volusiano loquens hæc memorat: Eo tempore pestis invaluit, ab Æthiopia in Occiduum usque terræ partem propagata: neque ulla fuit urbs ejus experta, multa etiam bis ea lue infestata. Obtinuit annos quindecim, cœpit autumno et desiit sub ortum caniculæ. Zonaras sub Gallo et Volusiano de peste illa sic loquitur: Pestis quoque tum provincias invasi, quæ ab Æthiopia orta, totumque pene Orientem et Occidentem pervagata, multas urbes civibus desolata, duravit per annos quindecim. E duobus tandem Scetis Aureliis Victoribus senior quidem rem litteris consignat hoc modo: Hæc ubi patres compere, Gallo Hostilianoque augusta imperia: Volusianum Gallo editum cæsarem decernunt. Dein pestilentia oritur; qua atrocius sciviente, Hostilianus interiit: Junior vero isto: Vibius Gallus cum Volusiano filio imperaverunt annos duos. Horum temporibus Hostilianus Perennas a senatu imperator creatus, nec multo post pestilentia consumpsit est.

61 Habes nunc, erudite lector, verba scriptorum omnium, quorum auctoritate celeberrimam illam sæculi tertii pestem sub Gallo et Volusiano primo ortam, Pagius indubitanter contendit; considera nunc, an omnes verbis recitatis id ita clare indicent, ut præfatæ pestis initium, saltem eorum assertis, sub Decio, si non in omnibus Romani imperii provinciis, saltem in Ægypto, statui nequeat. Certe ex Eutropio et juniore Victore nihil habere potest Pagius. Cedrenus vero et Jornandes commodè exponi queunt de peste sub Gallo et Volusiano per omnes imperii Romani provincias maxime invalescente, ita ut eam sub Decio nusquam esse inceptam, minime negent. Attende ad singulorum verba jam recitata et res illico patescet. Quod vero jam ad Paulum Orosium, Sextum Aurelium Victorem seniore et ad Zonaram pertinet, hi quidem pestem sub Gallo et Volusiano primo ortam sat aperte scribunt; verum ita possunt exponi, ut non de omnibus prorsus Romani imperii provinciis, sed de majori earum parte sermonem habeant, ita ut non negent, in nulla prorsus provincia, atque adeo nec in Ægypto, ante Galli et Volusianum imperium pestem esse exortam. Dubitari nequit, quin pestis in Ægypto prius quam in Occidente fuerit grassata; in Æthiopia enim, uti ex nonnullis historicis mox laudatis liquet, initium accepit, hincque ad Occidentales imperii provincias fuit propagata. Præterea cum lue illa, uti ex Sancto nostro apud Eusebium intelligitur, magis diutiusque conflictata fuit Ægyptus, quam reliquæ imperii provincie. Est ergo satis credibile, pestem in Ægypto jam sub Decio esse grassatam: quamquam autem pestis jam tunc in Ægypto grassantis non meminerint scriptores, factum verosimiliter id est, quod nec adeo vehemens, nec generalis existerit.

de ea tunc magis invalescente, latius grassata intelligi.

62 Et vero pestem ante Galli imperium etiam esse grassatam intelligitur ex præclaro de laude martyrii Opusculo, a nonnullis S. Cypriano attributo. In hoc enim luis tum, cum scriptum est, grassantis fit mentio, et Moysi, Maximo et ceteris confessoribus inscribitur, quorum priorem, nempe S. Moysen, sub Decio anno 231 martyrio coronatum esse, constat, ut jam sub Decio, atque adeo ante Gallum pestis sit grassata. Sunt quidem nonnulli, qui laudatum Opusculum seu Tractatum de laude martyrii S. Cypriano abjudicent, reque ipsa forte (vide in Opere nostro Appendicem ad Gloriam posthumam S. Cypriani num. 55 et seqq.) a S. Cypriano tractatus ille concinnatus non est. Verum, sit ita: cum Moysi, Maximo et ceteris confessoribus, qui cum Cypriano vivere, inscriptus sit, necesse est, ut auctorem habeat Cypriano

Pestem eam sub Decio grassatam docet liber de laude martyrii;

A Cypriano ætate æqualem. Neque est, quod dicas, declamationem esse ab auctore, qui ab ætate Moysis et Maximi longe fuerit remotus, stylo oratorio adornatam. Hoc enim tantummodo idcirco potest contendi, quod in laudato Opusculo pestis sub Decio grassantis mentio occurrat. Verum pestem sub Decio grassari non cepisse, nullo prorsus argumento sat certo evinces; nec id alterum, quod in Critica loco supra citato argumentis, jam a nobis hic productis, Pagius adjungit, etiam evincit. Rem discutiamus.

nec contrarium ex numismatis evincitur.

65 Denique, inquit, non tantum scriptores omnes, qui de hac peste locuti sunt, sed etiam nummos Valesius (pestis initia ad Decium referens) contrarios habet. Nam in postica parte quorundam Galli et Volusiani legitur: APOLLO SALUTARIS. Quæ etiam verba tam Æmiliani, quam Valeriani augustorum nummis inscripta, cum tamen nullum Decii augusti numisma APOLLINEM SALUTAREM repræsentet, ut videre est apud Mediobarbum in numismatis imperatorum, et quæ eam inscriptionem præferunt, ab antiquariis in studium horum imperatorum ad restinguendam pestem merito referuntur. Hæc Pagius, mox etiam subjungens: Decio itaque imperante, pestis nondum exorta. Verum hæc conclusio ex præmissis minime sequitur. Etenim ex his tantum est consequens, Gallum, Volusianum,

B Æmilianum et Valerianum imperatores majori restinguendæ pestis studio arsisse, quam Decium. Nec mirum: viderant illi, non item hic, Hostilianum imperatorem peste et vivis auferri, ut adeo hinc sibi metum ipsi a peste metuentes ad Apollinis salutaris auxilium confugerint. Adhæc sub Decio pestis tantummodo alicubi oriri cepit; sub Valeriano vero, Gallo et Volusiano omnes Romani imperii provincias est pervagata. Solent enim homines semper sub malorum initia, nulla facta mora, ad supernam opem confugere? Adde, non inveniri nummos, Apollini salutari inscriptos, omnium aliorum imperatorum, sub quibus alias contigit, Romanum imperium peste affligi; potuit ergo de hujusmodi eudendis nummis sub imperio Decii, quamvis grassante peste, cogitatum etiam non fuisse.

Non est omnino certum, pestis meminisse eam, de qua hic, epistolam,

64 Quod si porro adhuc pergas contendere pestem sub Decio nupiam in imperio Romano cepisse grassari, idque argumentis, quæ rem indubiam non reddunt, probare, vocari etiam in dubium poterit, num Sanctus noster in epistola sua sapissime laudata ad Domitium et Didymum pestis Alexandriæ grassatæ meminisset, atque adeo hinc argui amplius non poterit, dictam epistolam non sub Decio, sed sub Valeriano scriptam esse. Quam merito autem id vocari queat in dubium, patet ex Rufino, qui legit in textu

C Sancti nostri supra producto non ἐν τῇ πόσει, id est, in peste, sed ἐν τῇ νύσει, id est, in insula, ita ut a Sancto nostro significetur, diaconus, de quibus agit, non in peste, sed in insula, ad quam relegati fuerant, e vivis tunc excessisse, cum suam daret ad Domitium et Didymum epistolam. Putant Tillemontius, alique eruditi hanc lectionem prorsus improbabilem non esse, Valesius lectionem, qua scribitur ἐν τῇ πόσει præferendam putat. Et vero etiam hæc lectio præ altera, quantumvis non improbabili, mihi arridet. Quapropter nolim Rufini lectionem pertinacius tueri, etiamsi, ea admissa, vim omnem amittat argumentum, quod pro S. Dionysii ad Domitium et Didymum epistola sub Valeriano constituenda, a Pagio inde repetitur. Verum simul contendo, ut jam ante feci, ne ex hoc quidem rem certo confici. Cum enim ex rationibus jam ante adductis, pestis Alexandriæ sub Decio grassari verosimillime cepta sit, qua ratione, quæso, certo concludi potest, sub Valeriano scriptam esse S. Dionysii ad Domitium et Didymum epistolam, quod in hac peste, qua nonnulli diaconi sint sublata, a Sancto fiat mentio? Imo vero tantum abest, ut hinc probari existimem epistolam ad Domitium et Didymum sub Valeriano scriptam esse, ut contra potius ex hac sequi putem, Alexandriæ sub Decio pestem cepisse grassari.

63 Etenim cum ob rationes supra adductas non nullum dubitandum videatur, quin epistola illa

jam sapissime laudata sub Decio scripta sit, non nullum pariter dubitandum videtur, quin pestis, in illa memorata, jam Decii tempore fuerit exorsa. Ut autem appareat, quam merito epistolam ad Domitium et Didymum, non sub Valeriano, sed Decio, scriptam putem, alia adhuc rationibus supra prolati argumenta adjungo. Sanctus in dicta epistola de martyribus Alexandriæ passis hæc memorat: Id tantum in universum scire vos convenit, viros et mulieres, juvenes ac senes, puellas et anus, milites ac paganos, ex omni denique hominum genere atque ætate alios flagrorum verberibus, alios ferri acie, alios ignibus in certamine superatis, coronas retulisse. Quibus verbis Dionysius haud dubie agit de martyribus non ita pridem martyrii palma coronatis; scribit enim ad amicos, qui rerum aliquot, non antiquarum utique, sed recenter gestarum, notitiam a Sancto sibi submitti expetierant. Jam vero ipsemet Pagius fatetur, verbis proxime recitatis agi de martyribus non sub Valeriano, sed sub Decio, Alexandriæ passis. Quapropter, cum martyres sub Decio, anno 251 necato, Alexandriæ passi, pro re nova et recenti a Dionysio, dum ad Domitium et Didymum daret epistolam, haberi non potuerint, si hæc ad Valerianum anno tantum 257 Christianos persequi exorsum, referenda sit, consequens est, ut ad Decium debeat referri.

AUCTORE

C. B.

quam sub Decio scriptam esse, aliis insuper

E 66 Adhæc Domitius et Didymus scripserant ad Dionysium, aut certe et per nuntios significarant, ad aures suas fuisse perlatum, qua ratione Sanctus e militum manibus, a quibus ducebatur in exsilium, per supervenientes Mareotas fuisset ereptus; colligitur id ex his Dionysii in præfata epistola ad Domitium et Didymum verbis: Audivistis quidem omnino, quo pacto cum ego et Caius cum Petro et Paulo vinciti duceremur a centurione et magistratibus, militibusque et apparitoribus, qui una cum ipsis erant, supervenientes quidam ex Mareotis invitos nos nec sponte sequentes per vim abstraxerint. Jam vero cum Sanctus anno 249 aut 250, uti jam docuimus, per Mareotas e militum manibus fuerit ereptus, sequitur, Domitium et Didymum, si Sancti ad hos responsoria epistola, Valeriani effervescente persecutione, scripta sit, post septem demum annos ad Dionysium scripsisse, quæ Santo sub Decio accidisse fama acceperant, atque ea quidem, veluti recenter facta, proposuisse. Verum cum hoc verisimile minime appareat, verisimile etiam apparere non potest, Dionysii ad Domitium et Didymum epistolam sub Valeriano scriptam esse. Adde, verisimile non esse, Sanctum a narrandis iis, quæ initio persecutionis Decianæ passus est, statim prosilire, nullo rei hujus adjecto indicio, ad explananda, quæ in Valeriani persecutionis progressu sustinuit; hoc tamen, ut consideranti patebit, faceret, si epistola ad Domitium et Didymum sub Valeriano debeat constitui. Hanc ergo, hisce consideratis omnibus, sub Decio verosimillime scriptam, affirmo.

§ VII. Dionysius Novatiani schisma Romæ exortum conatur extinguere, huncque in finem varias scribit litteras.

D eciana persecutione nonnihil jam remittente, Ecclesiæ pacem turbavit nova tempestas, de qua, ut dicenda clarius intelligantur, nonnulla hic præfabor. Novatus, improbus Africanus presbyter, multis in Africa patris sceleribus, hincque sibi a S. Cypriano, concilioque, ab hoc Carthagine quamprimum celebrando, male metuens, Romam, relicta Africa, anno 251 post Pascha advenit, ibique latens, societatem, ut videtur, cum Novatiano, presbytero pariter improbo, et nonnullis aliis inivit. Cum autem tunc post S. Fabiani, Romani Pontificis, martyrium jam ab anno et amplius S. Petri cathedra ob Decianæ persecutionis sævitiam vacasset, brevique novus creandus esset Pontifex, sagacissime, uti apparet, id egit, ut non alius in Pontificem eligeretur, quam sub quo scelerum suorum posset sperare impunitatem.

Electo in Pontificem Cornelio, schisma Romæ

AUCTORE
C. B.

tem. Omnem igitur lapidem movit, ut ad summam Ecclesiae cathedram Novatianus eveheretur. Verum cum deinde, electo S. Cornelio, res plane aliter cecidisset, probeque nosset, sibi non minus Romae, quam in Africa timendum fore, si hujusmodi Pontifex quiete gubernare sineretur Ecclesiam, Novatianum Pontificatum inhiantem, facile impulit, ut opera sua ad deturbandum Cornelium uteretur. Tantum autem suis artibus effecit, ut etiam e confessoribus quosdam, hosque inter Maximum presbyterum, Nicostratum diaconum, Urbanum, Sidonium et Macharium, qui cum S. Moyse gravissimas longissimasque carceris ærunnas in Deciana persecutione pertulerant, in partes suas attraxerit. Hæc omnia, uti etiam pleraque num. sequenti referenda, in Opere nostro, tomo IV Septembris in Commentario historico de S. Cornelio § 5 et 6 distincte exposita, luculenterque probata invenies, ut necesse non sit, hic quidquam ad eorundem distinctiorem explanationem confirmationemve adjungere.

a Novatiano
suscitatur,
hocque Sanctus
ut exstinguat.

B

68 Porro Novatianus, confessorum ad partes Novati suasque accessione in concepto Pontificatum invadendi scelere obfirmatus, S. Cornelii electioni, dicto anno 251 mense Junio, ut probabilis est, factæ, intercedere, eunque confictis criminibus accusare et velut indignum Pontificem cepit traducere, sicque sanctissimum Virum aperto schismate audacissime est aggressus. Ut autem cautius falleret, negavit, se pontificiam cathedram desiderare, imo id etiam, interposito iurejurando, ausus est affirmare. Adhæc cum lapsis in persecutione Decii, si de vita periclitarentur, veræque penitentiae darent indicia, pacem concedendam esse, cum clero Romano ante schisma suum statuisset, pacem hujusmodi lapsis, postquam Pontificatum, quem ambierat, Cornelio vidit delatum, ab Ecclesia impetiri posse, negavit, sanctoque huic Pontifici invidiam constare ex eo est conatus, quod is penitentiae salutaris pacisque in Ecclesia locum lapsis concederet. Inter hæc Cornelius de sua ad Pontificatum electione ad S. Cyprianum, atque adeo etiam, uti hinc verisimile fit, ad S. Dionysium, Alexandrinum episcopum, misit litteras, eodemque fere tempore Novatianus, ejusque sequaces epistolam maledictis in S. Cornelium plenam, qua illius electioni intercedebant, ad eundem S. Cyprianum, atque adeo, uti hinc iterum verisimile fit, etiam ad S. Dionysium, Alexandrinum episcopum, destinaverunt, atque eam quidem, quo fidem facerent facilius, confessorum Novatiano adherentium, quamvis hi, quæ in illa dicerentur, minime cognoscerent, nomine conscriptam. Porro lectis utriusque partis litteris, haud difficile fuit Cypriano judicare, pro utra e duabus (vide laudatum de S. Cornelio Commentarium § 6) cause æquitas staret. Id Sancto nostro indubie difficile pariter non fuit, huncque propterea puto consilia sua mox eo convertisse, ut, cum Cornelii electionem pro legitima haberet, ab ea impugnananda Romanos averteret, sicque subortum schisma, antequam vires caperet, in ipso principio exstingueret.

C
duas epistolas,
alteram
ad fratres
Romanos,
alteram

69 Hunc in finem S. Dionysius, ut mihi quidem apparet, duas illas, quarum Eusebius in Historia Ecclesiastica lib. VI cap. 46 meminit, scripsit epistolas, alteram ad confessores Romanos, supra memoratos, qui Novatiani schismati, simulque immisericordii de nunquam recipiendis ad communionem lapsis sententiae facebant; alteram ad fratres Romanos de pace simul et penitentia; de penitentia quidem, ut verosimiliter hac virtute gravissima quæque scelera, atque adeo etiam idololatriæ culpam, quod Novatianus ejusque asseclæ negabant, posse elui, ostenderet; de pace vero, ut eos, inter Cornelium et Novatianum divisos, ad solum Cornelium pro legitimo Pontifice habendum induceret, seu potius ut eos ad pacem, a qua Novati et Novatiani artibus disceserant, cum Cornelio et Ecclesia, matre sua, incundam incitaret. Apparet mihi hoc idcirco verosimile, quod Cyprianus similis quoque argumenti epistolam, inter Cyprianicas novæ editionis Venetæ quadragesimam tertiam, ad confessores Romanos, Novatiano

adherentes, tunc dederit, hosque illa plurimum hortatus sit, ut a schismate ad unitatem, et ad Ecclesiam, matrem suam, a qua turpiter desciverant, reverterentur.

70 Ceterum quamvis nihil suppetat, quod præterea de duabus præfatis epistolis, utpote jam deperditis, fas sit conicere, certum nihilominus apparet, anno 251 mense Julio circiter aut Augusto scriptas esse. Etenim hoc anno mense Junio, ut num. 68 docui, in Pontificem Romanum electus est Cornelius; verosimiliter autem post mensem aut certe non multo serius tum ea epistola, quam hic de electione sua, tum altera, quam contra Cornelium Novatiani asseclæ ad Dionysium scripserunt, Sancto nostro in manus fuerit tradita. Quapropter cum hic tunc diu, uti ardens, quo flagrabat, sopiendi schismatis exorti desiderium suadet, binas num. præcedenti memoratas epistolas scribere verosimiliter non distulerit, fuerint hæc præfato anno mense Julio circiter aut Augusto conscriptæ. Adhæc quod ad epistolam ad confessores scriptam nominatim pertinet, cum hi, detecta tandem Novatiani (vide § 8 Commentarii de S. Cornelio jam sæpe laudati) fraude et impietate, ad Ecclesiam, excepto solo Nicostrato, qui Novatianorum factione factus deinde est in Africa pseudo-episcopus, sint reversi, idque ante concilium Romanum, anno 251 mense Septembris aut Augusto (vide num. 189 Commentarii de S. Cornelio mox iterum laudati) a S. Cornelio celebratum, verosimiliter acciderit, necesse est, epistolam, quam ad præfatos confessores, Novatiano adhuc adherentes, Sanctus noster dedit, mense Augusto aut etiam nonnihil citius scriptam fuisse, si hæc ad illorum in Ecclesiam regressum, ut verosimiliter accidit, quidquam contulerit.

D

ad confessores
anno 251 Ju-
lio circiter
aut Augusto
scripsit,

E

71 Sed hæc de tempore, quo Sanctus noster binas memoratas scripsit epistolas, dicta sufficiunt. Rerum seriem resumam. Dionysio, ut jam docui, aliisque sanctis viris exortum Romæ schisma mature exstinguere, sedulo studentibus, Novatianus illud non diu, postquam esset inceptum, majorem in modum auxit. Etenim cum sub initium solis calumniis, ut jam supra innui, S. Cornelium aggressus, ambitionem suam, quo plures falleret, caute celasset, confessorum, quos in partes suas Novati artibus attraxerat, auctoritate suffultus, Evangelicæ disciplinæ vindicem se jactasset, tamque contestatus esset, Pontificatum se minime desiderare, non diu admodum post eam larvam depositus, et ambitionem suam, simulque quid dudum animo agitasset, mundo palam fecit. Acceptis quippe a prædictis confessoribus litteris, quibus ei Pontificatus deferretur, sacrilegaque et extorta a tribus simplicioris ingenii episcopis manuum impositione pseudo-episcopus ordinatus, jam aperte summam Ecclesiae cathedram sibi vindicare nequaquam erubuit, et, missis quaquaversum litteris et nuntiis, ad eam se evectum, impudenter significavit. Ne tamen Apostolicam Sedem turpiter invasisse videretur, simulavit veterator, sese invitum ad eam occupandam fuisse adactum. Verum si hac arte nonnulli fuerint decepti episcopi, hos certe inter non fuit Dionysius, Alexandriae in Ecclesia Orientali episcopus. Etenim acceptis a Novatiano litteris, quibus hic schismatis causam in quosdam fratres conferebat, a quibus se invitum ad suscipiendum Pontificatum fuisse impulsam, causabatur, brevi, sed efficaci, quæ apud Eusebium lib. VI, cap. 43 exstat, veteratorem urget epistola, in qua dubium est, magisne Vir sanctus rarum ingenii acumen, an incensum pietatis ardorem produat.

cumque deinde
Romanam
cathedram
Novatianus
invasisset,
alteram

F

72 Eam adeo, quod Sanctum nostrum mirifice commendat, integram huc jureverit transcribere. Sic habet: Dionysius Novato (ita semper more Græcorum pro Novatiano scribit Eusebius) fratri salutem. Si quidem invitus, ut asseris, eo (ad assumendum Pontificatum) adductus es, id nobis ostendes tua sponte redeundo, Satius quidem fuerat quidvis pati, ne Ecclesia Dei discinderetur, nec minus gloriosum fuisset idcirco subire martyrium, ne Ecclesiam scinderes, quam ut ne idolis sacrificares. Immo illud meo quidem iudicio illustrius fuisset.

ad hunc, quæ
hic recitatur.

A fuisset. Hic enim pro sua unius anima; illic pro omni Ecclesia martyrium quis sustinet. Si tamen vel nunc persuaseris fratribus, aut eos coegeris, ut ad concordiam redeant, majus tibi meritum erit, quam culpa. Et hæc quidem non imputabitur; illud vero prædicabitur. Quod si, fratribus parere recusantibus, id efficere non potes, tuam ipse animam serva. Opto te paci studentem in Domino bene valere. Sanctus in ipso hujus epistolæ titulo, uti vides, erudite lector, Novatianum, quamvis ab Ecclesia schismate sejunctum, Fratris nomine, simulque salute dignatur. Facit id ex superabundanti in hominem, etiamsi schismaticum, charitate; in rigore enim solos Ecclesiæ Catholicæ unitos Fratris appellatione et salute dignari tenebatur. Adhæc episcopi titulo apud Eusebium abstinuit; quantumvis autem secundum Hieronymum de Viris illustribus illum assumat, Rufinus adstilpatur Eusebio, cui propterea adhærens, Sanctum reor episcopi appellationem sibi verosimiliter non adscripsisse, ut sic Novatianum, cui eandem, utpote pseudo-episcopo et nefario cathedræ Romanæ invasori, attribueret, salva conscientia, non poterat, minus offenderet.

non autem ad
Novatum,

75 Rufinus mox laudatus epistolam jam recitatam non ad solum Novatianum, sed etiam ad Novatum a S. Dionysio scriptam fuisse, lib. vi cap. 54 et 55 Eusebii a se interpolati tradit. Hieronymus contra, pariter mox laudatus, qui præfatam epistolam dignam judicavit, quam suo de illustribus Ecclesiæ scriptoribus tractatui fere integram insereret, ad Novatianum scriptam fuisse, diserte affirmat, nullamque Novati mentionem adjungit, ut ad hunc ex Sancti illius scriptoris opinione verosimiliter scripta non fuerit. Et vero ad Novatum scriptam illam non fuisse, manifestum fit ex ipso, quod tractat, argumento. Ea enim Dionysius, ut ab omnibus nunc eruditus creditur, Novatianum potissimum hortatur, ut, si vere invitatus et coactus, sicuti præ se ferebat, ad Pontificatum evectus sit, id ostendat, illo sponte deposito; hujusmodi autem adhortatio Novato, utpote ad Pontificatum non evecto, accommodata minime fuisset, ac proin præfata epistola ad illum etiam a Dionysio destinata non fuit. Solent Græci, cumque his Eusebius, Novatum et Novatianum inter se confundere et pro Novatiano Novatum frequenter scribere, nomen similitudine decepti. Hoc verosimiliter non observaverit Rufinus, hincque, cum nihilominus simul cerneret, epistolam, quam ad Novatum scriptam Eusebius asserit, ab aliis scriptoribus ad Novatianum a Dionysio scriptam affirmari, eam tam ad Novatum quam ad Novatianum, ut scriptores inter se componeret, scriptam statuerit. Ut sit, certum mihi apparet, memoratam epistolam ad solum Novatianum a Sancto nostro scriptam esse, ac proin in Eusebio pro Διονύσιος Νουάτιου legendum esse Διονύσιος Νουάτιου, quemadmodum et reipsa in Chronico Gregorii Syncelli, Græce conscripto, recte legitur.

anno 251 mensis
verosimiliter
Augusto
dedit,

74 Videamus nunc, quo circiter tempore Sanctus noster ad Novatianum præfatam epistolam scripserit, et an quem ex ea fructum retulerit. Cum binæ epistolæ supra memoratæ, quarum alteram Dionysius ad fratres Romanos, alteram ad confessores Romanos, Novatiano adhuc faventes, dedit, ante acceptum, uti ex jam dictis pronum est colligere, de Sede Romana a Novatiano sacrilege occupata nuntium scriptæ fuerint: epistola vero ad Novatianum non nisi post acceptum ea de re nuntium scripta sit, dubium non est, quin hæc illis, mense Julio, ut jam docui, aut Augusto anno 251 scriptis, sit posterior, ac proin ante Augustum ejusdem anni verosimiliter scripta fuerit. Quod modo ad secundum pertinet, an videbret Dionysius aliquem ex sua ad Novatianum epistola fructum retulerit, certum est, hunc pseudo-pontificem et hæresiarcham in schismate suo ad mortem usque perseverasse obstinatum, ut Sancti nostri ad hunc epistolam omni prorsus fructu caruerit. Verum meliori, ut apparet, successu usa est altera ejus ex duabus, mox iterum laudatis, epistolis, ad confessores Romanos scripta. Hi enim, ut jam supra

dixi, detecta tandem Novatiani impietate, ad Ecclesiam, a qua Novati Novatiani que artibus decepti sese sejuncterant, sunt reversi, hocque felici in reditu Dionysii ad illos epistola partem saltem aliquam verosimiliter habuit.

AUCTORE
C. B.

75 Ut sit, certum est, Sanctum nostrum ad prædictos confessores, in Ecclesiam jam regressos et cum S. Cornelio reconciliatos, duas insuper alias scripsisse epistolæ. Testatur id Eusebius lib. vi cap. 46 sic scribens: Rursus aliam (sanctus Dionysius epistolam) ad confessores ibidem (Romæ) constitutos, qui Novati (imo Novatiani) sententiæ etiam tum favebant. Duas quoque alias ad hos ipsos epistolæ misit, posteaquam ad Ecclesiam redissent. Ex binis his epistolis suspicor, prædictos confessores ad S. Dionysium communem epistolam de sua reconciliatione dedisse. Etenim S. Cyprianus ad hos, a Novatiani schismate ad Ecclesiam jam reversos, litteras pariter conscripsit; id autem non fecit, nisi eorum ex ipsismet per litteras reconciliatione prævie audita; unde sat verisimile fit, eadem agendi ratione usum esse Sanctum nostrum, ut ad eum prælaudati confessores communem de sua reconciliatione epistolam verosimiliter scripserint. Et vero hoc id fecisse, verisimiliter insuper idecirco fit, quod præcipuis saltem, per orbem dispersis, ecclesiis earumque episcopis reconciliationem suam verosimiliter significarint, ut, qui errore suo ac auctoritate alios in schisma Novatiani attraxerant, eisdem exemplo suo ad Ecclesiam reducerent. Porro ut ad geminas posteriori loco memoratas Sancti nostri epistolæ revertar, tempus, quo scriptæ sunt, et argumentum, quod tractant, juverit utrumque assignasse. Cum illegitima Novatiani in Pontificem a schismaticis facta assumptio Confessorum Romanorum in Ecclesiam regressum nonnihil præcesserit, dubium non est, quin posteriores binæ ad hos, in Ecclesiam jam regressos, Sancti nostri epistolæ serius scriptæ sint, quam epistola ad Novatianum, pseudo-pontificem jam creatum. Quapropter cum hæc, uti jam docui, mense circiter Augusto anno 251 scripta sit, necesse est, illas eodem anno (de hoc enim dubitandum non videtur) vel Augusto jam proevecto vel etiam serius scriptas esse.

76 Quod jam pertinet ad earum argumentum, priori quidem Dionysius confessoribus de felici in Ecclesiam regressu verosimiliter gratulatus fuerit; posteriori vero forte egerit de perniciose salutis animarum Novatiani sententia, qua hic omnem lapsis veniæ spem volebat præclusam, quamque uberius confutare Sanctus noster fuerit conatus. Ita existimo, quod hæc posterior epistola vel Novatiani schismatis vel immittis in lapsos opinionis occasione scripta sit; occasione autem schismatis a Dionysio, utpote confessoribus felicem ad Ecclesiam reditum per alteram epistolam jam gratulato, scripta non videatur. Ut id insuper facilius credam, faciunt epistolæ, quas Sanctus noster magno numero adversus immitem Novatiani in lapsos opinionem quaquaversum scripsit. De his epistolis, deque Sancti nostri, quam manifestant, circa lapsos opinionem sequenti agere constitui. Ut nihilominus, studiose lector, quantopere Dionysius Novatiani de lapsis sententiam aversatus fuerit, generatim utcumque in antecessum intelligas, juverit hic præmississe, quæ Sanctus de hoc argumento apud Eusebium lib. vii cap. 8 in epistola ad Dionysium, Romanum Pontificem, commemorat. En verba: Novatianum merito aversamur, quippe qui Ecclesiam discidit, et quosdam ex fratribus ad impietatem blasphemiamque pertraxit; qui nefariam de Deo doctrinam (volens scilicet Deum peccatoribus, quantumvis penitentibus, numquam peccata dimittere) invenit, et clementissimum Dominum nostrum Jesum Christum quasi implacabilem calumniatur: qui præterea sacrum laverum obliterat, fidemque et confessionem, quæ baptismum præcedunt, evertit, et Spiritum sanctum penitus ab illis fugat, tametsi spes aliqua subsit, vel quod in illis adhuc maneat, vel quod ad eos reversus sit. Ita Dionysius suam tum de Novatiani schismate, tum de lapsis opinionem

bis de felici
in Ecclesiam
regressu gra-
tulatur, exa-
ravat.

F

AUCTORE
C. B.

opinionem generatim prodens, de qua ut nunc speciatim tractem, instituti mei ratio requirit.

§ VIII. Lapsorum in persecutione Decii multitudo, et quid in horum causa Dionysius statuerit.

Diaturna tranquillitas, qua ante Decii imperium Ecclesia fuerat gavisa, Christianorum animos a fidei vigore ita relaxarat, ut primo persecutionis exortæ impetu plurimi in universis prope Romani imperii partibus a Christiana religione turpiter defecerint. Inter ecclesias, quæ frequentiores lamentabilesque suorum lapsos luxere, non ultimo loco memoranda venit ecclesia Alexandrina, S. Dionysii curæ commissa. Docet id nos ipsemet Sanctus apud Eusebium lib. vi cap. 41, epistola ad Fabium, Antiochenum episcopum, de Christianis ipso Decianæ persecutionis initio Alexandria lapsis ita scribens: Jamque aderat (Alexandriæ contra Christianos) edictum (Decii) imperatoris, illud ipsum fere, quod a Domino nostro prædictum est, horribilium ac terribile exhibens, adeo ut ipsi etiam electi, si fieri posset, scandalum paterentur. Omnes certe mirum in modum exterriti sunt, ac multi quidem ex illustrioribus præ metu statim occurrerunt. Alii, qui rem publicam administrabant, ipsa actuum suorum necessitate pertracti veniebant. Alii a notis et familiaribus adducebantur, et nominatim citati ad impura et profana sacrificia accedebant; nonnulli quidem pallidi ac tremebundi, quasi non sacrificari, sed ipsi potius victimarum loco idolis immolandi essent, adeo ut a circumstanti multitudine deriderentur; quippe qui palam omnibus ostenderent, se tum ad moriendum, tum ad sacrificandum pusillo animo esse.

B Alii vero promptius ad aras accurrebant, audacter affirmantes, numquam se antea Christianos fuisse; de quibus verissime prædixit olim Dominus, ejusmodi homines ægre salutem consequuturos. Ceteri autem partim alterutros eorum, quos diximus, sequebantur, partim se in fugam dabant, partim comprehendebantur; ex quibus nonnulli cum usque ad vincula et custodiam progressi essent, quidam etiam plusculos dies in carcere perstitissent; prius tamen quam in iudicium inducerentur, fidem ejurarunt. Nonnulli vero cum aliquamdiu tormenta fortiter sustinissent, ad reliqua, quæ intentabantur supplicia animos desponderunt. Hæc hæcenus Dionysius, quibus etiam varia lapsorum genera, quorum alii magis, alii minus deliquerant, apte distinguit. Queunt hæc ad duas diversas lapsorum classes revocari, quarum alteram constituent, qui idolis sacrificarant, aut thus adoleverant, alteram, qui fidem simpliciter ejurarant. Priores vocabantur sacrificati seu thurificati; posteriores vero negantes. Binis hæc lapsorum classibus adjungenda est et tertia, libellaticorum cognominata, quæ a Dionysio non memoratur, quæque an Alexandria locum habuerit, haud scio. Libellatici minus erant ceteris lapsis nocentes, non tamen innocui. Sic dicebantur a securitatis libellis, quos, ne fidem publice profiteri cogerentur, periculoque hinc exponerentur, a magistratibus, dato pretio, ea conditione impetrarant, ut Actis publicis inscriberentur, quibus fides fieret, quamvis falso, ipsos sacrificasse. Hæc de lapsis ad clariorem rerum hic tractandarum notitiam notata sufficiant: qui plura desiderat, adeat in Opere nostro Commentarium ad Vitam S. Cypriani prærium, cujus § 8 de variis lapsorum generibus, ac præcipue de libellaticis fuse simul accurateque disseritur.

C 79 Porro et lapsis plurimi priorem perfidiam suam, durante adhuc persecutione, exosi, in Ecclesiæ pacem, id est, ad delicti veniam et sacrosanctæ Eucharistiæ communicationem ardentissime flagitabant admitti. Clerus Romanus, qui post mortem S. Fabiani, Romani Pontificis, Decianæ persecutionis initio martyrio coronati, omnes vigilantissimi pastoris partes, Sede Romana vacante, explebat, in causa

ad pacem, si facti eos peniteret, in mortis articulo admittendos, clerus Romanus

lapsorum statuerat, ut de vita periclitantibus, si prius facti eos penitisset, pax concederetur; reliqui vero ad penitentiam excitarentur quidem, sed ita ut de iis suspenderetur iudicium, donec in S. Fabiani locum Pontifex subrogaretur. Liquet id ex geminis epistolis, quarum alteram ad clerum Carthaginensem, alteram ad S. Cyprianum clerum Romanum, Sede Romana vacante, scripsit. Hic enim in priori, quæ inter Cyprianicas ordine secunda est, opportune ad propositum nostrum sic scribit: Videtis ergo, fratres, quoniam et vos hoc facere debetis, ... ut, si qui in hanc tentationem (fidei ejurationem) incidere, cœperint apprehendi infirmitate, et agant penitentiam facti sui, et desiderent communionem; utique subveniri eis debet, sive viduæ, sive clinomeni, sive qui se exhibere non possunt, sive hi, qui in carceribus sunt, sive exclusi de sedibus suis, utique habere debent, qui eis ministrent. Sed et catechumeni apprehensi infirmitate, decepti esse non debent, ut eis subveniatur: in posteriori vero, quæ inter Cyprianicas locum trigesimum primum occupat, hæc memorat: Lapsorum curam mediocriter temperandam esse credimus; ut interim dum episcopus dari a Deo nobis sustinetur, in suspenso eorum, qui moras possunt dilationis sustinere, causa teneatur; eorum autem, quorum vitæ suæ finem urgens exitus dilationem non potest ferre, acta penitentia et professa frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si fletibus dolentis ac vere penitentis animi signa prodiderint, cum spes vivendi secundum hominem nulla substiterit, ita demum caute et sollicitè subveniri; Deo ipso sciente, quid de talibus faciat, et qualiter iudicii sui examinet pondera; nobis tamen anxie curantibus, ut nec pronam nostram improbi homines laudent facilitatem, nec vere penitentes accusent nostram, quasi duram, crudelitatem.

D 80 Sanctus Cyprianus in Africa, Romanorum vestigiis presse inhærens, omnes prorsus lapsos, in mortis periculo constitutos, quos scilicet ante contractum morbum delicti penituerat, reconciliationis beneficio donandos esse, pariter decrevit: de lapsis vero vita non periclitantibus nihil statuit, sed quemadmodum eos omnes clerus Romanus usque ad novi Pontificis creationem, sic usque ad concessam Ecclesiæ pacem exspectare ipse jussit, ut deinde communi consilio aliquid de iisdem posset decerni. Hæc omnia § 45 et 44 in Commentario Vitæ S. Cypriani prævio, jam laudato, dilucide explanata solideque probata invenies, quem propterea, studiosè lector, recte consulens. Ego ne jam actum agam, de dicto S. Cypriani, durante adhuc persecutione, in causa lapsorum statuto plura non addo, sed quid Sanctus noster circa lapsos e grege suo, qui numero, ut jam docui, erant non pauci, servandum decreverit, nunc disquirō. Docet id nos iterum ipsemet apud Eusebium lib. vi cap. 44 in epistola ad Fabium, Antiochenum episcopum, occasione historie de Serapione, lapsos ac moribundo, postea huic Commentario inserenda, sic scribens: In mandatis dederam, ut morituris, (prævis lapsis in persecutione) si peterent, et maxime si antea suppliciter postulassent, venia indulgeretur, quo bonæ spei pleni ex hac vita migrarent. Hoc Dionysii circa lapsos moribundos decretum, quamquam a S. Cypriani ac proin cleri Romani decreto, mox exposito, omnino non diversum, differt tamen nonnihil ex eo, quod reconciliationis beneficium videatur etiam extendere ad lapsos, qui, quamvis ante contractum morbum veniam non postulassent, eam tamen jam moribundi posebant; horum autem nullus reconciliationis beneficio ex Cypriani et cleri Romani decreto, si in rigore accipiatur, debuerit donari.

E 81 Ad hæc dubitari etiam potest, an quemadmodum S. Cyprianus prædictum suum de lapsis decretum, scivente adhuc Decii persecutione, edidit, ita etiam tunc Sanctus noster suum emisit. Etenim nec in Eusebio nec alibi quidquam occurrit, quo certo statuatur, Decianæ adhuc scivente persecutione, an postea

et S. Cyprianus, durante, adhuc persecutione, statuit, idque etiam

F

fecit S. Dionysius;

postea

A postea id fecerit. Eum nihilominus, durante adhuc persecutione, id fecisse, idcirco mihi verosimilius apparet, quod, reddita Ecclesiae pace, non solum lapsos, vita periclitantes, verum etiam quoscumque alios, modo eos facti serio paeniteret, ad veniam et ad sacrosanctae Eucharistiae communicationem admittendos, verosimilime, ut docebo, decreverit. Quapropter cum S. Cyprianus simile decretum, Decii persecutione nonnihil remittente, pariter condiderit, et nihilominus, hac adhuc vehementius saviente, aliud supra memoratum praevidemur, puto etiam, eadem persecutione adhuc saviente, Sanctum nostrum emisisse, de quo hic disserimus, decretum. Provide ergo, naturaeque lapsorum e grege suo salutis prospexit. Verum dum ita S. Dionysius, Cyprianus aliique episcopi, non minus virtute, quam doctrina spectabiles, animarum salutem incumbunt, haeresis eidem animarum salutem perquam perniciosa Romae ortum accepit. Novatianus, presbyter Romanus, qui primo, ut jam docui, cum clero Romano statuerat, lapsos poenitentes, mortis in periculo constitutos, ad pacem esse admittendos, electo in Pontificem Cornelio, nullam prorsus lapsis, quantumvis poenitentibus, veniam spernere superesse, caput contendere, factusque deinde pseudo-pontifex hanc haeresim, ut schisma suum stabiliret, qua legatis, qua litteris per universam Ecclesiam missis disseminavit.

B 82 Eusebius lib. vi Historiae Ecclesiasticae cap. 45 de Novatiano, quem, ut jam monui, Graecorum more perperam Novatum nuncupat, praedictae haereseos occasione sic scribit: Novatus, ecclesiae Romanae presbyter, arrogantia adversus eos (qui lapsis post poenitentiam pacem impetiebantur) elatus, quasi nulla spes salutis ipsis posthac superesset, tametsi omnia explerent, quae ad sinceram conversionem puramque confessionem pertinent, propriae cujusdam sectae eorum, qui tumore mentis elati seipsos catharos (id est, puros) cognominarunt, auctor existit. Haec Novatiani secta seu haeresis non minus uberem scribendi materiam Sancto nostro praebuit, quam ejusdem schisma in Ecclesia Romana suscitatum, de quo praecipue, deque scriptis ejus occasione ab eo litteris paragrapho praecedenti tractavi. De epistolis, quas praefata haeresis, schismati a Novatiano adjuncta, Dionysium scribere compulsi, dicendum nunc est, uti et de Sancti circa lapsos doctrina in illis contenta. Ut nihilominus studiosus lector dicenda clarius intelligat, veritatem esse consentanea, percipiat, praemitto, quae tum a S. Cornelio tum a S. Cypriano, remittente jam persecutione, in causa lapsorum et contra Novatianum ejusque asseclas fuerint statuta. A S. Cornelio incipio. Hic sanctus Pontifex, ut Ecclesiae malis, ex Novatiani schismate et perniciosa salutem animarum opinione provenientibus, occurreret, concilium Romae congregavit. Synodi hujus acta perierunt; verumtamen quid in ea potissimum actum sit, Historiae Ecclesiasticae lib. vi, cap. 45 docet nos Eusebius.

C 85 Ibi enim hic scriptor sic habet: Ob quam rem (impiam Novatiani de lapsis opinionem) cum Romae congregata (a Cornelio) esset synodus, in qua sexaginta quidem episcopi, presbyteri vero ac diaconi multo plures convenerunt: cumque in provinciis antistes, quid agendum esset, seorsum consultassent, hujusmodi decretum cunctis promulgatum est: Novatum * et eos, qui una cum ipso sese insolentius extulerant, et quicumque inhumanissimae et a fraterna caritate alienae ejus opinioni (de lapsis scilicet ad pacem nunquam admittendis) consentire praesumpserant, alienos ab Ecclesia habendos esse; fratres vero, qui in calamitatem (fidei desertionem) inciderant, poenitentiae remedio curandos esse et confovendos. Exstant adhuc epistolae Cornelii, Romanorum episcopi, ad Fabium, Antiochensis ecclesiae praesulem, missae, in quibus et Romanae synodi gesta et omnium per Italiam et Africam, aliasque locorum illorum provincias sententiae declarantur. Romanum hoc concilium (vide paragraphum novum Commentarii de S. Cornelio jam saepe laudati) anno 231, mense verosimiliter Augusto aut

Octobris Tomus II.

Septembris, fuit celebratum, hocque jam uno altero mense praecesserat synodus Carthaginiensis a S. Cypriano convocata. De hac synodo Eusebius loco proxime citato ita meminit: Aliae praeterea Latino sermone conscriptae exstant epistolae Cypriani et aliorum antistitum, qui cum ipso in Africam congregati sunt, ex quibus colligitur, ipsis etiam placuisse, ut subveniretur iis, qui in tentationem (fidei desertionem) inciderant, utque auctor (Novatianus) nefariae opinionis (de omni prorsus spe veniae lapsis praclusa) simul cum iis, qui ad partes ipsius desciverant, ab Ecclesiae Catholicae consortio merito abdicaretur. Illae S. Cypriani epistolae, quas hic laudat Eusebius, haud dubie sunt libellus, a S. Cypriano epistola 32 ad Antonianum memoratus, in quo singula placitorum capita, a synodo Carthaginiensi sancita, seu canones continebantur.

D 84 Quapropter cum dictae epistolae perierint, dubium non est, quin pariter praefatae synodi canones eandem sortem habuerint. Ex laudata tamen Cypriani ad Antonianum epistola, post synodum scripta, intelligimus, in hac circa lapsos, etiam in periculo mortis, de quibus hic agimus, non constitutos, sanctum fuisse, ut nec in totum spes communicationis et pacis lapsis denegaretur, ne plus desperatione deficerent, et, eo quod sibi Ecclesia clauderetur, secuti saeculum gentiliter viverent; nec tamen rursus censura Evangelica solveretur, ut ad communicationem temere prosilirent; sed traheretur diu poenitentia, et rogaretur dolenter paterna clementia, et examinaretur causae et voluntates et necessitates singulorum, eo fine scilicet, ut proportionata singulorum lapsorum delicti gravitati poenitentia imponeretur. Horum aliquot genera in eadem epistola Cyprianus his verbis recenset: Nec tu existimes, frater carissime, sicut quibusdam videtur, libellaticos cum sacrificatis libellaticorum et sacrificatorum notitiam num. 78 praebui aequari oportere, quando inter ipsos etiam, qui sacrificaverunt, et conditio frequenter et causa diversa sit. Neque enim aequandi sunt, ille, qui ad sacrificium nefandum statim voluntate prosilivit, et qui luctatus et congressus diu, ad hoc funestum opus necessitate pervenit; ille, et qui se et omnes suos prodidit, et qui ipse pro cunctis ad discrimen accedens, uxorem et liberos et domum totam periculi sui perfuntione protexit; ille, qui iniquos vel amicos suos ad facinus compulsi, et qui iniquis et colonis pepercit, fratres etiam plurimos, qui extorres et profugi recedebant, in sua tecta et hospitia recepit, ostendens et offerens Domino multas animas viventes et incolomes, quae pro una saucia deprecantur. Cum ergo inter ipsos, qui sacrificaverunt, multa sit diversitas, quae inclementia est, et quam acerba duritia, libellaticos cum iis, qui sacrificaverunt, jungere?

E 85 Diversis hisce lapsorum classibus, aliisque, quod etiam tunc Sanctus noster voluisse et docuisse, quas hic enumeratis non incongrue possis adungere, diversas etiam pro gravitate criminum poenitentias, alias aliis graviore ac diuturniores, S. Cyprianus, alique synodi Carthaginiensis patres ex aequo et bono, uti jam monui, et in Commentario ad vitam S. Cypriani praevio § 22 et seq. dilucide probatur, sancire imponendas. Redeo nunc ad S. Dionysium. Dubitandum non videtur, quin hic, quod S. Cornelium Romae, et S. Cyprianum in Africa fecisse, jam vidimus, in Aegypto pariter fecerit, ac proin sancire, primo quidem lapsos omnes poenitentes ad pacem esse admittendos, singulisque pro criminum gravitate diversa diversae esse poenitentiae injungendas; deinde vero Novatianum ejusque asseclas ab Ecclesiae corpore alienos esse habendos. Quod ad primum pertinet, de quo solo hic agendum est, colligitur id potissimum ex Sancti ad fratres per Aegyptum constitutos epistola; de hac enim, quamvis jam perditam, Eusebius lib. vi, cap. 46 haec memorat: Scripsit etiam (sanctus Dionysius) ad fratres per Aegyptum constitutos epistolam de poenitentia: in qua et suam de lapsis sententiam exponit, et criminum gradus distinguit.

6 86 Quibus

AUCTOR
C. B.

etiam non moribundos, congruis poenitentiae peractis, ad pacem admittendos;

D

E

AUCTORE
C. B.
ex ejus ad
fratres per
Egyptum
constitutos
epistola.

86 Quibus ex verbis, cum his dicatur Sanctus suam exposuisse de lapsis sententiam variosque criminum gradus distinxisse, verosimillimum fit, eum in praefata epistola docuisse, lapsis paenitentibus, dum ad pacem admittuntur, pro diverso criminum gradu seu pro diversa criminum gravitate diversas esse paenitentias imponendas; nisi enim id ita sit, quorsum, quæso, in praelaudata epistola, in qua de paenitentia et de lapsis agit, suamque de his tradit sententiam, diversos criminum gradus seu classes distinguit? Hinc jam consequitur, ut Sanctus voluerit lapsos paenitentes, non tantum cum de vita periclitarentur, sed etiam etiam cum in eo periculo non essent, ad pacem admitti. Ut quid enim alioquin diversas illis, ut verosimillime fecit, pro criminum diversitate paenitentias praescripserit? Certe verosimile non est, paenitentias moribundis pro criminum diversitate a Dionysio fuisse statutas. Dionysius, inquit pag. 655 et 655 Alexandrinum Chronicon, Alexandrinus episcopus, cum multi in Deciana Christianorum proscriptioe et supplicii lapsi defecissent, dato paenitentia loco, multis delicti gratiam porrecta manu fecit, eaque de re ad multos episcopos litteras dedit, ut eis scilicet, quemadmodum verosimile est, ostenderet, Christianos in persecutione lapsos proportionata delicto medela esse curandos.

B
et ex tribus
insuper aliis,
quas ad diversos scripsit,
colligitur.

87 Certe existimo, Sanctum id docuisse, tribus aliis epistolis, ab Eusebio loco proxime citato pariter memoratis, deque paenitentia conscriptis. Harum prima est ad Cononem, Hermopolitanae ecclesiae episcopum, altera ad Laodicensis ecclesiae fratres ac tertiam denique ad Armenios. Tribus haec epistolis, uti etiam epistola, num. praecedenti memorata, id potissimum, quantum opinor, spectavit Dionysius, ut eos, ad quos scribebat, quosque verosimiliter in inimitem Novatiani erga lapsos haeresim propensiores audiverat, penitus ab hac alienos redderet atque aversos. Hinc ulterius concludo, omnes illas post eortum quidem, uti ex dictis pronum est colligere, Novatiani schisma, non serius autem, quam anno 256 aut etiam 255 scriptas esse. Etenim, uti ex mox dictis consequitur, scriptae sunt, cum nondum omnes Orientales ecclesiae unanimi consensu Novatiani de lapsis opinionem proscripserant, hincque inter se discordia erant divisa. Jam vero Dionysius epistola apud Eusebium lib. vii cap. 5 ad Stephanum Papam scribit, omnes ecclesiarum (Orientalium Papam) ubique antistes unum idemque sentire, et ob redditam insperato pacem incredibili gaudio exultare, id est, ut lib. proxime citato, cap. 4 interpretatur Eusebius, omnes ubique ecclesias mollito jam persecutionis furore, Novati turbulentam novitatem detestantes, inter se pacem iniisse. Quapropter cum Dionysii ad Stephanum epistola hic laudata, nec serius nec citius, uti infra docebimus, quam anno 256 scripta sit, necesse est omnes supra memoratas epistolas pace ecclesiarum, cujus illa meminit, anteriores, non serius quam anno 256 aut etiam 255, scriptas esse.

* Novatiani

§ IX. Scribit ad Fabium, Antiochenum episcopum, eumque a Novatiani de lapsis opinione conatur avertere.

Sanctus ad Fabium, Novatiani schismati nonnihil addidit.

Quamvis Novatiani schisma, ut jam docui, in Africa et Italia unanimi fere ubique consensu fuisset proscriptum, erant tamen adhuc nonnulli Antiochia, qui illud stabilire niterentur. Docet id nos Eusebius lib. vi, cap. 46 de S. Dionysio Alexandrino haec scribens: Scribit praeterea ad Cornelium Romanæ urbis episcopum, cujus litteras adversus Novatum (lege Novatianum) scriptas acceperat: in qua quidem epistola significat, se ab Heleno Tarsi Ciliciae episcopo, et a ceteris, qui cum illo convenerant, Firmiliano scilicet Cappadociae et Theoctisto Palaestinae provinciae, episcopis, invitatum fuisse, ut ad synodum Antiochenam occurreret, in qua quidam Novati schisma confirmare tentabant. Scribit etiam sibi nuntiatum fuisse, quod

Fabius quidem diem extremum obiisset, Demetrianus vero in ejus locum episcopus Antiochenae ecclesiae esset constitutus. Ipsemet Fabius, Antiochenus episcopus, cujus mortem S. Cornelio secundum Eusebii verba jam recitata annuntiavit Dionysius, tum Novatiani schismati, tum severæ in lapsos haeresi nonnihil erat addictus. Primum liquet ex Eusebio, qui lib. vi, cap. 44 exhibens alterum S. Dionysii Alexandrini ad Fabium, Antiochenum episcopum, epistolae Fragmentum, haec verba, quae mirum est integre non vertisse Valesium, praemittit: 'Αὐτῷ τούτῳ Φαβίῳ ὑποκαταλινομένῳ πῶς τῷ σχίσματι καὶ Διονύσιος ὁ κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπιστολάς etc. Eidem Fabio in schisma aliqua ex parte inclinati scribens Dionysius Alexandrinus etc.; ubi sermonem esse de Novatiani schismate ex binis Eusebii capitibus, quorum alterum praecedit, alterum subsequitur ejusdem Eusebii caput proxime laudatum, consideranti fiet perspicuum. Quod vero ad secundum pertinet, Fabium scilicet severæ in lapsos Novatiani haeresi nonnihil fuisse addictum, manifestum efficitur ex Sancti nostri ad eundem praecedit, alterum sub Eusebio lib. vi, cap. 41, 42 et 44 ex parte recitata. In hac enim Dionysius; uti ex ejusdem Fragmentis hic mox transcribendis patescet, data opera, multa profert, quae nata sint a Novatiani de lapsis haeresi avertere virum quemlibet, a ratione et sano de divina in peccatores clementia sensu non omnino alienum.

89 Scripta est haec a S. Dionysio epistola anno 251 aut certe anno 252. Etenim, uti ex jam dictis pronum est colligere, scripta est post schisma Novatiani anno 251 exortum, et Flavius, ad quem scripta est, anno 252, uti Boschius noster in Historia chronologica Patriarcharum Antiochenorum, tom. IV Julii praefata, docet, e vivis excessit. Hac epistola posterior est altera, cujus jam memini, ad Cornelium Papam a Sancto nostro data. Etenim in ea Dionysius, ut loco proxime citato testatur Eusebius, mortem Flavii, Antiocheni episcopi, ad intellectum asseruit, adeoque illam scripsit post epistolam ad Flavium, mox hic memoratam, nec dubium est, quin id anno 252 fecerit: etenim hoc anno, ut jam dixi, Fabius Antiochenus episcopus, post cujus mortem scripta est, diem suum obiit, nec Cornelium Papam, ad quem scripta est, ultra quintam Augusti ejusdem anni diem, uti in Commentario in S. Cornelium saepissime laudato, probatum invenies, vitam produxit. Videamus modo, quae in Sancti nostri ad Fabium epistola nata sint a Novatiani de lapsis opinione abducere. Nihil, quantum opinor, in tota, quanta est ea epistola, magis urgens occurrit, quam miraculum, quod Deus operatus est in favorem Serapionis senis, in persecutione lapsi, postque paenitentis, atque ad pacem Ecclesiae admitti curae peccati, quem etiam divina clementia absque illa pace, quam submissis precibus petierat, e vivis excedere non permisit. Totam Sancti nostri narrationem, quae apud Eusebium lib. vi, cap. 44 exstat, hic transcribo, uti jam ante facturum me monui.

E

anno 251 aut 252 scripsit epistolam, haecque illam

a Novatiani opinione conatus est abducere,

90 Unum tibi, scribit ad Fabium Dionysius, exemplum proponam, quod apud nos contigit. Erat in hac urbe (Alexandria) Serapion quidam senex e numero fidelium; qui reliquo quidem anteaetate vitae tempore nulli culpae obnoxius fuerat. Sed in persecutione lapsus, saepenumero veniam petierat, nec quisquam ei attenderat, quod sacrificasset. Idem postea morbo correptus, vocis usu sensuque omni carens triduo permansit. Quarto demum die paululum recreatus, nepotem ex filia ad se vocat, et quosque tandem, inquit, me detinetis, filii? properate, quæso, et me quantocyus absolvite. Accerse mihi unum ex presbyteris. Haec cum dixisset, rursus illum vox destituit. Puer ad presbyterum cucurrit. Jam nox erat. Presbyter autem aegrotabat. Sed quoniam in mandatis dederam, ut moriturus, si peteret, et maxime si antea suppliciter postulasset, venia indulgeretur, quo bonae spei pleni ex hac vita migrarent; exiguam Eucharistiae partem puero tradidit, jubens, ut in aqua intinctam, seni in os instillaret. Rediit igitur puer buccellam

F

A cellam afferens. Et cum appropinquaret, priusquam ingrederetur, recreatus iterum senex; Venisti, inquit, fili, ac presbyter quidem ipse venire non potuit. Tu vero fac citius, quod imperatum est, et dimitte me. Mox puer buccellam intinxit, et in os senis infudit, qui, ea paulatim absorpta, animam exhalavit. *Hæc de Serapione Dionysius, mox, ut ad clementiam in lapsos Fabium inflectat et a Novatiani opinione abstrahat, hæc subdens*: An non igitur perspicue apparet, eum (*Serapionem senem*) reservatum fuisse, ac tantisper in vita permansisse, quoad reconciliaretur, et deleto jam crimine, pro multis, quæ gesserat, bonis operibus a Christo agnosci posset et prædicari?

ex martyrum
in lapsos ele-
mentia

91 *Sane manifestum est, quod etiam Dionysius interrogando innuit, Serapionem tantisper in vita non alio fine fuisse prodigiose servatum, quam ut ex ea non ante discederet, quam ad veniam et Eucharisticam communionem fuisset receptus. Hinc non immerito Sanctus potuisset inferre, eorum opinionem, qui omnem spem lapsis veniæ præcitant, a Dei clementia, qui mortem peccatoris non vult, sed magis ut conuertatur et vital, omnino esse alienam. Verum illam Dionysius alia insuper ratione acriter perstringit. In more tunc positum erat fueratque jam olim, ut lapsi, facti penitentes, ad martyrum suffragia recurrerent, communionisque ab his libellos obtinerent, quorum deinde beneficio ab Ecclesia ad pacem facilius admittentur. A lapsis huiusmodi, quibuscum in orationibus ac cibo martyres, datis etiam forsitan communionis libellis, communicant, aliud argumentum contra Novatiani hæresim fornat. Narrat primo epistola ad Fabium apud Eusebium lib. vi, cap. 41 et 42, quot, quanquam mala tum in persecutione motu populari excitata, tum in altera hanc ex edicto Decii subsecuta, Christiani Alexandriae atque in Ægypto fuerint perpressi, quotque ex his pro fide sanguinem effuderint, ac tum mox ea subiungit, quibus iterum, pluribus accumulatis interrogationibus, eorum opinionem, qui lapsis in persecutione spem veniæ præcludunt, apertissime improbat simulque confutat.*

docens, hos
ad communio-
nem publi-
cam,

92 Ceterum, inquit, hi divini martyres, qui nunc assessores sunt Christi, et regni illius consortes, ac iudicii participes cum ipso iudicaturi, dum hic apud nos essent, quosdam et fratribus lapsos, et idolis sacrificasse convictos susceperunt, et conversionem illorum ac penitentiam cernentes, cum iudicarent, illam placere posse illi, qui peccatoris penitentiam mavult, quam mortem, eos admiserunt, et collegerunt, atque in cætum suum (*datis etiam verosimiliter pro more tunc recepto communionis libellis*) receperunt, et in orationibus et cibo cum iisdem communicantur. Quid ergo nobis, fratres, de his suadetis? quid nos agere debemus? Utrum sententiæ martyrum accedemus, et rem ab illis iudicatam, seu potius gratiam concessam tuebimur, et cum iis, quos illi miseratione persecuti sunt, benigne agemus? an contra iudicium illorum irritum faciemus, nosque ipsi sententiæ illorum discussores ac iudices constituemus, clementiam dolore afficiemus, ordinem constitutum evertemus, Dei ipsius indignationem provocabimus? *Recitatis hæc Dionysii verbis mox subiungit Eusebius*: Atque hæc Dionysius consulto videtur adiecit, loquens de iis, qui persecutionis tempore præ infirmitate animi lapsi fuerant. *Ita sane habet, ut hic scriptor animadvertit. Vult enim Sanctus, ut apparet, contra Novatianum, in cuius opinionem propendebat Fabius, e lapsis martyrum suffragio ad pacem admittendis hic ostendere, generatim lapsos omnes, modo eos facti sufficienter peniteret, ad delicti veniam et ad Eucharisticam communionem esse admittendos, idque verosimiliter, etiamsi de vita minime periclitarentur: innuit enim ad pacem admittendos esse, quos in cætum suum, ac communionem martyres receperant: hi autem plurimos rectissime valentes, nec in mortis articulo positos in communionem suam admiserant.*

93 Ad Sancti nostri textum recitatum scite (*Rui-*

nartii in Actis selectis et sinceris martyrum verbis ator) observat Valesius, duplicem fuisse in Ecclesia communionem, quæ lapsis indulgeri poterat, primam privatam et orationum; alteram publicam et Sacramentorum. Privatam vocat, quæ a privatis, non vero ab episcopo concedebatur: ut si quando martyres aut confessores benigne exceperent lapsos ad se recurrentes, et eorum intercessionem efflagitantes; vel si cum eis Deum orare permisissent. Hæc autem communio jus nullum ad Ecclesiæ sacramenta percipiendâ, aut ad publicas Ecclesiæ orationes accedendum præstabat, licet episcopos ad mitius erga eiusmodi lapsos agendum excitaret. Altera vero communio ea erat, qua penitentibus jus restituebatur Ecclesiæ Sacramentis et publicis precibus participandi. His vero sic explanatis (*subiungit laudatus Ruinartius*) jam facile est intelligere, Dionysium in epistolæ Fragmento, quod protulimus, de penitentibus agere, qui prima communionem a martyribus donati, alteram ab episcopis nondum consecuti fuerant. *Assentior laudato Ruinartio: de huiusmodi penitentibus in textu mox prolo prolatum indubie agitur.*

AUCTORE
C. B.
quæ a privata
distinguitur,
esse admitten-
dos;

94 Verum hic jam quæri potest, an Sanctus nos-
ter, qui lapsos, ad communionem a martyribus ad-
missos, et forte libellis ab his donatos, nec ad extrema
reductos in gratiam cupit recipi, non pugnet cum
S. Cypriano. Hic enim sanctus episcopus (*vide in
Opere nostro Commentarium ad Vitam ejus prævium
§ 12 et 15*) tribus diversis epistolis, quæ in nova
editione Veneta ex Baluzii recensione sunt nona,
decima et undecima, quosdam e clero suo presbyteros
et diaconos, quod lapsos, libellis a martyribus dona-
tos, ad communionem admittent, acriter objurgat,
ac proin videri potest voluisse, ut nec lapsi libelli a
martyribus darentur, nec illis ab his donati ad pa-
cem admittentur. Fateor, tres illas objurgatorias
epistolas scripsit Cyprianus, nec propterea tamen
pugnat cum S. Dionysio, qui lapsos, quibuscum
martyres communicantur, ad pacem cupit admitti.
Etenim Cyprianus dictas epistolas exaravit, durante
adhuc Decii persecutione, volebatque, lapsorum in
Ecclesiam admissionem differri, donec, pace Eccle-
siæ concessa, eorumque causa examinata, certum
aliquid de ipsis in communi fuisset statutum. Itaque
in præfata epistola acriter nonnullos e clero suo pre-
sbyteros et diaconos idcirco redarguit, quod, perse-
cutione nondum extincta, contra episcopi sui volun-
tatem, Ecclesiasticæque disciplinæ rigorem lapsos,
libellis martyrum donatos, ad pacem temere, idque
absque prævia sufficienti penitentia, admittent,
sacratissimoque Christi Corpore impertiri non me-
tuerent.

nec sic cum
S. Cypriano

E

95 Certe Cyprianus, reddita Ecclesiæ pace, lapsos
omnes, ac proin etiam libellis a martyribus donatos,
ad delicti veniam et ad Eucharisticam communicatio-
nem, modo penitentiam crimini suo proportionatam
prævia obiissent, voluit admitti, admittendosque
ipsemet una cum synodo, quam Carthagine congregat,
diserte decrevit. Liqueat id ex iis, quæ § præ-
cedenti disseruimus, idemque in Commentario ad Vi-
tam S. Cypriani prævio, iterum mox laudato, § 22
et seq. luculentissime probatur, ad quem propterea
studiosum lectorem, qui, quod primo hic probandum
erat, fuisset probatum cupit, brevitatis causa remitto.
Quod jam pertinet ad libellos a martyribus et con-
fessoribus in lapsorum gratiam concessos, certe etiam
Cyprianus huiusmodi libellos dari non improbat;
sed ab usum eorum merito castigavit, voluitque, ut
ad ecclesiasticas leges et pristinam consuetudinem
exigerentur. Liqueat id ex ipsiusmet Cypriani epi-
stola 10, num. præcedenti laudata, martyribus et
confessoribus inscripta. In ea enim Cyprianus mar-
tyres et confessores sic alloquitur: Sed et illud ad
diligentiam vestram redigere et emendare debetis,
ut nominatim designetis eos, quibus pacem dari
desideretis. Audio enim, quibusdam sic libellos
fieri, ut dicatur: COMMUNICET ILLE CUM SUI; quod
numquam omnino a martyribus factum est: ut
incerta et cæca petitio invidiam nobis postmodum
cumulet.

F
pugnat Dio-
nysius

AUCTORE
C. B.

cumulet. Late enim patet, quando dicitur: ILLE CUM SUIS; et possunt nobis vicini et trieni et amplius offerri, qui propinqui et affines et liberti ac domestici esse asseverentur ejus, qui accipit libellum. Et ideo peto, ut eos, quos ipsi videtis, quos nostis, quorum poenitentiam satisfactioni proximam conspicitis, designetis nominatim libello, et sic ad nos fidei ac disciplinae congruentes litteras dirigatis. Cyprianus ergo, non magis libellis a martyribus lapsos donari improbat, quam his poenitentibus, etiam ad extrema non deductis, delicti veniam, cessante jam persecutione, voluerit negari, ac proin non aduersatur Sancto nostro; cum hic pariter, cessante, ut § precedenti jam docui, persecutione, lapsis poenitentibus, etiam in mortis periculo non essent constituti, delicti veniam impertiendam putarit, hancque illis, nisi de vita periclitantibus, persecutione nondum sopita, dari noluerit.

qui dicta epistola effecisse videtur, ut Fabius synodum convocaret;

96 Revertamur modo ad eam, de qua hic disseruimus, epistolam, dispiciamusque, quem ex hac fructum Dionysius retulerit. Boschius noster in Historia Chronologica Patriarcharum Antiochenorum, tomo IV Julii praefata, num. 86 censet, partim memorata hoc paragrapho Sancti nostri ad Fabium epistola, partim quatuor S. Cornelii ad eundem Fabium epistolis, ab Eusebio lib. vi cap. 45, et S. Hieronymo de Script. Ecclesiasticis cap. 66 laudatis, id esse effectum, ut ipse Fabius, si non illis epistolis ad Cornelii et ecclesiarum omnium partes fuerit inflexus, synodum saltem Antiochiae non diu, antequam e vivis, quod anno 232 accidit, fuerit sublatus, super illo negotio indicendam curarit. In hanc sententiam laudat lectum de S. Dionysio Alexandrino, ex Eusebio de promptum et num. 88 a nobis transcriptum, in quo Sanctus ab Heleno, Tarsi Ciliciae episcopo, et a ceteris, qui cum illo convenerant; Firmiliano scilicet Cappadociae, et Theoctisto Palaestinae provinciae episcopis, ad concilium, Antiochiae celebrandum, sese invitatum, atque etiam de Fabii morte edoctum nuntiat; ita autem scribit, ut hoc illo posterius factum esse, insinuet. Unde, quemadmodum putat Boschius, recte consequitur, ut decreta ante indicataque fuerit Antiochena synodus, quam Fabius obiit, ac proin ut hic illam ante obitum verosimiliter indicaverit, aut certe indicendam curarit. Videtur sane mihi haec Boschii opinio admodum verisimilis.

haec tamen, ut apparet, sine nova convocacione celebrata non fuit.

97 Verum huic opinioni suae jam propositae subiungit: Tribuitur nihilominus in libello synodico tom. I Conciliorum Labbe, col. 749, synodus haec, Antiochiae collecta, Demetriano, Fabii successor; quia is executus est, quod Fabius, morte interveniente, non potuerat. Quibus verbis videtur innuere, synodum, loco proxime citato apud Labbe memoratam, ex convocacione, a Fabio ante mortem facta, aut fieri curata, fuisse a Demetriano celebratam, ita ut hic ad eam celebrandam convocacione alia usus non fuerit: id autem mihi minus verisimile apparet. Etenim, uti ipsemet Boschius loco proxime citato adstruit, praefata synodus, Antiochiae a Demetriano in causa Novatiani celebrata, conciliatrix exstitit pacis, quam Dionysius, apud Eusebium lib. vii, cap. 3, epistola ad Stephanum Papam, inisse nuntiat omnes Orientis ecclesias, earumque episcopos, turbulentam Novatiani novitatem seu haeresim unanimi consensu detestantes. Jam vero cum praedicta Sancti nostri ad Stephanum Papam epistola ante annum 236 (uti infra docebo) verosimiliter scripta non sit, inlanque inter ecclesias concordiam, veluti rem novam, S. Dionysius in illa Stephano annuntiet, verosimilimum apparet, synodum memoratam pacis conciliatricem ante annum 235 celebratam non fuisse. Quapropter cum Fabius seu Flavius ante Augustum anni 232, uti num. 89 jam docui, e vivis excesserit, atque adeo post hoc tempus synodum Antiochiam convocare non potuerit, triennium ut minimum inter convocacionem et celebrationem hujus synodi statuendum erit, si haec ex convocacione Fabii a Demetriano celebrata sit. Quapropter cum hoc, attenta illorum temporum consuetudine, verosimile non sit, parum credibile mihi apparet, synodum An-

tiochenam a Demetriano ex sola convocacione Fabii seu Flavii, nova convocacione non praemissa, celebratam fuisse. Fuerit itaque post mortem Fabii synodi adversus Novatianos celebrandae consilium tantisper suspensum, nec ante executioni mandatum, quam nova fuerit a Demetriano facta convocacio, sicque recte intelligitur, qua de causa synodus Antiochena in causa Novatiani celebrata, quam pacis Orientalium ecclesiarum conciliatricem cum Boschio fuisse existimo, in libello synodico mox laudato, soli Demetriano, nulla facta Fabii mentione, attribuitur. Pergamus nunc ad alias Sancti nostri epistolas.

§ X. Controversia de rebaptizandis haereticis inter S. Cyprianum et S. Stephanum Papam exorta, Dionysius paci in Ecclesia servandae dat operam, variasque hunc in finem scribit epistolas.

Omnes fere epistolae, quas Sanctus noster occasione Novatiani vel schismatis vel haereticæ de lapsis opinionis conscripsit quasque jam memoravimus, ab Eusebio lib. vi Historiae, cap. 46, uti hactenus dicta docent, laudantur. Porro ab eodem Historico ibidem insuper laudantur tres aliae epistolae, quarum hactenus non meminimus. Primam, quae objurgatoria est, Dionysius scripsit ad gregem suum Alexandriae, alteram, quae et libellus a laudato Eusebio vocatur, ad Origenem de martyrio dedit; tertiam denique de officio diaconi ad fratres Roma constitutos per Hippolytum misit. Epistola Sancti ad gregem suum objurgatoria verosimiliter scripta est, cum Dionysius persecutionis tempore ab urbe Alexandria exsularet; eorum cum in exsilium fidei causa plus vice simplici pulsus fuerit, pro certo nequit edici, cujus exsilii tempore, ac proin quo circiter anno scripta sit. Quapropter cum id etiam edici nequeat circa epistolam, quam de officio diaconi ad fratres Romanos Sanctus conscripsit, ulteriorem de ambabus hisce epistolis tractatum rejicio in Appendicem, huic Commentario subiungendam, in qua tum de Operibus, quae an Sancti nostri indubie sint, pro certo nequit edici, tum de iis, quae quidem a Dionysio procul omni dubio elaborata sunt, tempus tamen, quo circiter elaborata sint, compertum minime habetur. Quod pertinet ad epistolam, quam Dionysius ad Origenem de martyrio conscripsit, ea quidem, durante adhuc, uti suo loco probabo, Decii persecutione, conscripta est; ac proin jam antea a me hic fuisset memoranda. Verum cum adhuc alia, cujus prorsus ignoratur epocha, a Sancto nostro de Origene scripta sit epistola, haecque proinde in Appendicem sit rejicienda, malui etiam et alteram, cujus epocha habetur comperta, ad Origenem scriptam, in eandem Appendicem rejicere, quod ea omnia, quae hic de Origene disputanda veniunt, sub unum veluti aspectum velim proponere.

99 Itaque tum epistolam a Sancto nostro conscriptam, tum res alias ad eum spectantes, quae ad certum tempus referri, recensere pergo ex ordine. Ecclesia Novatiani schismatis internis tumultibus agitata, post aliquantulum Decianae persecutionis remissionem, rursus a Gallo, qui anno 231 circa mensem Decembrem Decio interfecto in imperium una cum Hostiliano successerat, nota persecutione fuit vexata. Docet id nos Dionysius apud Eusebium lib. vii cap. 1 sic scribens: Sed neque Gallus culpam Decii intellexit: nec prospexit, quid tandem illum pessum dedisset. Quin potius ad eundem lapidem ante oculos suos positum impegit. Qui cum imperium ipsius prospero in statu esset, cunctaque ex animi sententia succederent, viros sanctos, qui pro pace et incolumitate ipsius preces ad Deum allegabant, insectatus est. Cum illis ergo orationes pro ipso fieri solitas simul fugavit. Quibus ex verbis manifestum sit, a Gallo in Christianos persecutionem motam fuisse; eorum ex iisdem non docemur, in quibus potissimum Romani imperii provinciis

Sanctus, cujus hic tres praeter jam memoratas recensentur epistolae,

E

F

sub imperio Galli nil preclari scitur gessisse;

A *vinciis ea savierit. Pagius in Criticis ad annum 232 num. 17 et sequentibus contendit, persecutionem, a Gallo motam, localem tantum, in sola nempe urbe Romana, fuisse. Verum an hæc ejus opinio fundamentis sat firmis innitatur, jam apud nos tom. IV Septembris in Commentario ad Vitam S. Cypriani prævio § 55 discussum est. Ad hunc adeo, studiose lector, brevitatis studio te remitto. Nihil interim vel apud Eusebium vel alibi usquam occurrit, unde certo conficiat, persecutionem, quam suscitavit Gallus, Alexandria aut alibi in Ægypto exarsisse; ac proinde dubium est admodum, an Sanctus noster ejusdem persecutionis occasione quidquam pro Christiana fide fuerit perpassus, memoriæ dignum effecerit. Nihil etiam a Sancto nostro præclare gestum invenio, quod vel ad ipsum Gallo imperium debeat referri. Ut ergo rerum ad Dionysium spectantium seriem prosequamur, necesse est, ut ultra illud progrediamur.*

verum orta
Cyprianum
inter et Ste-
phanum de
baptismo con-
troversia.

100 Anno 234, ut nunc communior eruditorum fert opinio, Gallo in imperium Valerianus successit. Sub hujus imperii initium optatissima pace gavisa est Ecclesia, eaque tanta, ut sub nullis anterioribus imperatoribus majori. Docet id nos iterum Sanctus noster apud Eusebium lib. vii, cap. 10 epistola ad Hermannonem de Valeriano sic scribens: Joanni quoque similiter revelatum est. Ait enim: Et datum est illi os loquens magna et impia: et data est illi potestas, et menses quadraginta duo. Utrumque porro in Valeriano impletum mirari licet, illudque ante omnia considerare, cujusmodi is ante persecutionem fuerit: qualiter mansuetus quidem ac benignus erat erga famulos Dei. Neque enim ullus superiorum principum, ne illi quidem ipsi, qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexus est, quantam ille præ se ferebat initio principatus sui: totaque ejus familia piis hominibus abundabat, ac Dei Ecclesia esse videbatur. Tenuit hæc pax, antequam Valerianus novam in Christianos persecutionem concitaret, annis circiter quatuor. Verum dum ab externis tumultibus ita tantisper immunis est Ecclesia, internis agitari sævissime cepit. Occasione eorum, qui ex hæresi ad Ecclesiam accedebant, gravissima orta est tempestas. Cyprianus cum tota fere Africana ecclesia assererat, tales homines denuo esse baptizandos: Stephanus contra, Romanus Pontifex, antiqua traditione fultus, baptismum, ab hæreticis collatum, validum esse contendebat ac proin non iterandum. Sanctus noster occasione famosissimæ hujus controversiæ variis ad varios, ad Stephanum scilicet, Romanum Pontificem, Sixtum, Stephani successorem, Dionysium et Philemonem, presbyteros Romanos, scripsit epistolas: verum antequam de his plura edisseram, juverit de tempore, origine et progressu dictæ famosissimæ controversiæ nonnulla hic præfari, ut quantum, illa durante, Dionysius de Ecclesia, paci inter partes servandæ allaborando, fuerit meritus, quibus commodius intelligat.

cujus hic
tempus,

101 Agrippinus, S. Cypriani in Carthaginiensi cathedra decessor, non tamen proximus, anno circiter 200, coacto episcoporum concilio, primus in Africa decreverat, verum Christi baptismum extra Ecclesiam conferri non posse, ac proin rebaptizandos esse, quicumque a solis hæreticis baptizati ad Ecclesiam accederent. Quinquaginta circiter annis post accidit, ut hæc super re in Africa, præsertim in Numidia, dubitatum fuerit, eaque de causa octodecim episcopi S. Cyprianum consuluerint. Horum litteræ lectæ sunt in Carthaginiensi triginta, vel triginta et unus episcoporum synodo, quos sanctus metropolitæ vel ea ipsa de causa convocarat, vel alias convocatos penes se habebat. Cyprianus, laudatque, qui ipsi Carthagine aderant episcopi, Agrippini decreto inhærendum censere, atque adeo rebaptizandos esse, quicumque ab hæreticis schismaticisve tincti, in Ecclesiam admitti postularent, hæcque in sententiam ad præfatos episcopos rescribere. Non diu post hanc synodum contigit, ut etiam a Quinto, in Mauritania episcopo, per Lucianum presbyterum eadem super re S. Cyprianus denuo fuerit consultus, hique illi

idem, quod episcopi supra laudatis datum fuerat, responsum transmisit, adjecta etiam nuperi concilii, exeunte circiter anno 233, celebrati, synodica epistola. Nec hoc fecisse contentus, anno 236 ante Pascha, ut Pearsonio in Annalibus Cyprianicis placet, alterum celebravit antistitum Africa Numidiæque unius et septuaginta concilium. In hoc denuo, quod in priori synodo de hæreticorum baptismate fuerat decretum, unanimi omnium suffragio probatum fuit ac confirmatum. Ne vero quid ad rei firmitatem deesset, congregati Patres communes litteras, quibus et prioris concilii epistolam synodicam, et alteram S. Cypriani ad Quintum, episcopum supra laudatum, de eodem ambas argumento, accluserunt, Romam ad S. Stephanum transmissere, omnino confisi fore, ut hic, quod ipsi de rebaptizandis hæreticis statuerant, calculo suo auctoritateque roboraret.

AUCTOR
C. B.

102 Verum enimvero res longe aliter, ac illi speraverant, evenit. Etenim Stephanus, lectis eorumdem litteris, merito indignatus, quod Apostolica traditio, qua baptizati ab hæreticis, si ad Ecclesiam accederent, sine baptismi iteratione recipiendi erant, tanquam erronea proscriberetur, ilque ab episcopis, doctrinæ et sanctitatis fama conspicuis, medelam tanto malo non qualemcumque, sed efficacissimam juxta ac promptissimam adhibendam statuit. Moritæque ad Cyprianum ceterosque Africa episcopos rescribens, opinionem eorum Apostolicam traditionem, a qua nefas esset recedere, contrariam esse reposuit, simulque ne quid in tanti momenti re innovaretur, præcepit, interminatus etiam non obtemperaturis excommunicationis pœnam, aut certe hæc illos dignos habendos esse, pronuntians. Hæc litteræ mirum in modum S. Cyprianum, ceterosque ejusdem cum eo sententiæ episcopos perculere. Eo nimirum sese redactos conspuebant, ut vel opinionem, quam firmis rationibus nicam veritatique consentaneam putabant, deberent deserere, vel manifestum subire periculum, ne a S. Petri Cathedra proscriberentur. Primum ipsis durum, neque necessarium videbatur, eo quod non de aliquo fidei articulo, sed de disciplina tantummodo, quæ in variis particularibus ecclesiis nonnumquam diversa est, agi crederent; consuetudinem vero, quam adducebat Stephanus, non divinam, sed humanam dumtaxat esse. Itaque nihil prætermittendum statuerunt, quo et opinionem suam luenter, et irati Pontificis minas, servata unitate et communione, evaderent.

et progressus
exponitur.

105 Hunc in finem Cyprianus tertium de hac causa concilium in proximas Kalendas Septembris dicti anni 236 indicit, atque ad hoc omnes, quotquot potuit, Africa, Numidiæ et Mauritanie convocavit episcopos, eo laud dubie consilio, ut vel, si id pluribus videretur, Stephano morem gereret, vel si contra fere omnes sibi consentientes haberet, tantus episcoporum numerus atque auctoritas Romanum Pontificem a ferenda saltem excommunicationis intentata sententiâ cohiberet. Itaque dictis Kalendis Septembris anni 236 celebratum est tertium Carthagine de hæreticorum baptismate concilium, eique episcopi ex Africa, Numidia et Mauritaniam, octoginta et quinque interfuerunt, hique omnes ac singuli, hortante Cypriano, ut quam liberrime suam quisque de re proposita sententiam ferret, superiorum conventuum decreta suo ac duorum insuper episcoporum absentium suffragio confirmarunt. Ex hoc numero delecti subinde sunt a Cypriano ceterisque synodi patribus ad S. Stephanum legati. Verum hi denuo non eo, quem speraverant, eventu a Pontifice fuere suscepti. Etenim cum huic jam omnia, antequam hi appatisent, fuissent renuntiata, sciretque proinde Afros, jam post secundum Carthaginense concilium semel auditos, contra gravissimum, quod ad eos miserat, rescriptum, intentasque excommunicationis minas, errorem suum etiam majori, quam prius, episcoporum numero confirmasse, memoratos legatos, quamvis a veneranda plurimorum episcoporum synodo missos, severe repulit, Romaque, re penitus infecta, jussit excedere, repetitis etiam gravibus in Afros minis, nisi ad pristinam Ecclesiæ consuetudinem redirent.

F

ACTORE
C. B.

redirent. Africani præsules, ac Cyprianus præsertim, infelici causæ suæ eventu ex legatis Roma reversis intellecto, non mediocriter haud dubie fure conturbati, veritiquè, ne Stephanus, quem in proposito constantem experiebantur, ad excommunicationis, quam minatus fuerat, sententiam brevi procederet, in omnem partem animos versabere, ut istud a capite suo fulmen averterent. Noverat Cyprianus, Firmilianum Casareensem, Helenum Tarsensem, aliosque in Oriente episcopos, qui eandem de rebaptizandis hæreticis opinionem in synodis versus annum 250 Iconii et Synnadae celebratis inductam mordicus tuebantur, ea de causa a Stephano pariter reprehensos fuisse. Hinc visum ei est, ad Firmilianum litteras dare, quibus eum de ecclesiæ Africane statu, deque communi periculo instrueret, et quæ ejus hac in re esset sententia, rogaret.

ad Stephanum, Romanum Pontificem,

104 Hæc omnia, quæ tribus numeris præcedentibus in compendium contrahenda duci, fuse explanata, præcipuaque capita valde probata apud nos tom. I Augusti in Commentario Actis S. Stephani Papæ præmisso, et tom. IV Septembris in Commentario ad Vitam S. Cypriani prævio, jam sæpe laudato, eruditus lector inveniet, quem ego propterea, brevitatibus studio eo remittens, ad ea, quæ in Controversia, compendio jam explicata, Sanctus noster gessit, tractanda progredior. Boschius noster in Commentario prævio de S. Stephano mox laudato suspicatur, Cyprianum epistolam ad Firmilianum, quæ nunc interit, statim jam laudatam, etiam instituisse, ut si quos ille vel in Oriente vel in Ægypto amicos haberet, quos Romæ suspectos non esse, ibique aliquid valere sciret, eos infortunii Orientalibus aque ac Africanis ecclesiis imminenti deprecatores apud Stephanum adhiberet. Ita laudatus Boschius, statim inveniens, Firmilianum forte rogatu S. Dionysium, Alexandrinum episcopum, hac in causa deprecatores intercessisse, data ad Stephanum epistola, ab Eusebio lib. vii, cap. 3 Historiæ suæ Ecclesiasticæ partim inserta. Id autem idcirco facit, quod Dionysius alteram deinde ad Xystum, Stephani successorem, scribens epistolam, obtestatum se esse affirmat ac rogasse Stephanum, ne quid scilicet hic in Orientales aliosque episcopos, hæreticorum baptismum damnantes, durius statureret. Verum quantumcumque Sanctus noster, data ad Stephanum epistola, hunc obtestatus fuerit, ne quid, ut laudata ad Sixtum epistola fidem facit, in Firmilianum aliosque episcopos, hæreticorum baptismum damnantes, durius statureret, ad id tamen Dionysium Firmilianum rogatu impulsus fuisse, ex dicta ad Sixtum epistola concludi minime potest. Imo ex hac consequi videtur, Dionysium, ut deprecatores apud Stephanum ageret, solis litteris, quas ab ipsomet Stephano de Firmiliano, Heleno aliisque episcopis Orientalibus acceperat, fuisse permotum.

non tamen Firmilianum rogatu,

105 Etenim in memorata ad Xystum epistola Dionysius sic scribit: Antea quidem litteras scripserat (S. Stephanus) de Heleno et de Firmiliano, de omnibus denique sacerdotibus per Ciliciam, Cappadociam, cunctasque finitimas provincias constitutis, sese ob eam causam ab illorum communione discessurum, quod hæreticos rebaptizarent. Ac paucis deinde interjectis, subiungit: De his omnibus ego ad illum (S. Stephanum) epistolam misi, rogans atque obtestans, ne scilicet prædictos episcopos a communione sua rescinderet. Scripsit ergo, uti hinc liquet, ad Stephanum deprecatoriam, de qua hic agimus, epistolam Dionysius, cum prævio ab illo litteras accepisset, ac proin his solis, ex quibus Stephani severum de episcopis, hæreticorum baptismum reprobantibus, consilium intellexerat, impulsus fuisse videtur, ut pro laudatis episcopis, data ad Stephanum epistola, deprecator intercederet. Id igitur Firmilianum, ad id rogandum a Cypriano inducti, rogatu neutiquam fecit. Quod si tamen id revera Firmilianum rogatu Sanctus fecisset, jam ejus, qua id fecerit, epistola non citius quam anno 256 propecto scripta erit. Etenim in illa hypothesi scripta non erit ante epistolam de procurandis apud Step-

num deprecatoribus ad Firmilianum a Cypriano D missam; hic autem hujusmodi epistolam ad illum non miserit, nisi post concilium Carthaginense tertium, Kalendis Septembris anno 256 celebratum, ut adeo in dicta hypothesi Sancti nostri ad Stephanum epistola citius quam anno 256 propecto scripta non fuerit. Et vero quamvis revera, ut jam docui, verosimillime factum non sit, ut Dionysius Firmilianum rogatu pro episcopis, hæreticorum baptismum damnantibus, data ad Stephanum epistola, intercesserit, hæc nihilominus nec citius nec serius quam dicto anno 256 scripta videtur.

106 Etenim scripta non est ante epistolam a S. Stephano ad Dionysium de Firmiliano et Heleno, aliisque episcopis, a communione sua rescandis datam. Quapropter cum hæc haud dubie scripta non sit ante epistolam, qua Stephanus anno 256, ut jam vidimus, rebaptizari baptizatos ab hæreticis, episcopis Africanis interdicit, certum apparet, dictam Sancti nostri ad Stephanum epistolam ante annum 256 scriptam non esse. Jam vero cum Cyprianus, ut docuimus, proin a concilio Carthaginensi tertio, Kalendis Septembris celebrato, perspectum haberit, Firmilianum a Stephano ob defensam de hæreticis rebaptizandis sententiam fuisse reprehensum, certum est, hunc non serius quam dicto anno 256 a Stephano fuisse reprehensum, ac proin, cum verosimillime brevi post hanc reprehensionem, Firmiliano factam, Sanctus noster a Stephano de illo aliisque a communione sua rescandis acceperit epistolam, eique respondere, diu, ut apparet, non distulerit, id verosimillime non serius, quam præfato anno 256 fecerit. Verosimillimum ergo est Sancti nostri memoratam ad Stephanum epistolam nec serius nec citius quam anno 256 scriptam esse. Quod ad epistolæ argumentum pertinet, hoc ex jam dictis facile eruitur. Illa scilicet Dionysius, prævio annuntiata pace, quam omnes ubique Orientales ecclesiæ, proscripso Novatiani schismate, insperato erant consecutæ, plurimum hortatus est Stephanum, ne eam denuo turbare faceret, a communione sua rescindens Firmilianum, Helenum aliosque Orientis episcopos, opinionem de rebaptizandis hæreticis ad hærentes. Ita Sanctus, periculosa illa de hæreticorum baptismate durante controversia, pacem et unitatem in Ecclesiâ diligentissime studuit servare. Nec vero irritus ejus conatus forsitan fuit. Etenim, ut fas est conjicere, id eo verosimilliter ex parte apud Stephanum effectum est, ut hic, cum justis comminationibus Afros aque ac Orientales a consuetudine Apostolica proscribenda deterrendos sperasset, nec tamen quidquam se proficere, sed contra animos magis magisque exacerbari perspexisset, de severitate sua nonnihil remisit, atque intra solas excommunicationis minas steterit, in communione sua, qui diversa sentirent, tantisper retentis, ne ex eorum rescissione gravius aliquod detrimentum Ecclesiæ pateretur.

107 Porro eodem tempore, quo Dionysius ad Stephanum memoratam de baptismo scripsit epistolam, duas insuper alias epistolas, alteram ad Dionysium, tunc presbyterum ac deinde Romanum Pontificem, alteram ad Philemonem, pariter presbyterum, de eodem argumento scripsit. Colligitur id iterum ex ipsomet Sancto nostro, qui, ubi apud Eusebium lib. vii, cap. 3, epistola ad Xystum, jam ante laudata, scripsisse se ad Stephanum de baptismo, deque controversia, circa hunc exorta, asseruit, paucis, ut innuit Eusebius, interpositis, sic scribit: Sed et carissimis fratribus et compresbyteris nostris Dionysio ac Philemoni, qui prius idem cum Stephano senserant, deque iisdem rebus ad me scripserant, antea quidem breviter, nunc vero pluribus verbis scripsi. Binas hæc epistolas, quarum alteram ad Dionysium, postea Pontificem, alteram ad Philemonem, S. Dionysius antea, id est, antequam ad Xystum scriberet, sedente S. Stephano Papa, dedit, Eusebius inter epistolas a Sancto nostro de baptismo conscriptas, quas senario numero definit, minime recenset. De baptismo tamen scriptas fuisse, intelligitur

A intelligitur ex verbis Dionysii mox recitatis, quibus ait, se responsorias dedisse ad Dionysium et Philemonem, qui de iis rebus ad eum scripserant, de quibus ipse ad Stephanum, ad quem utique de baptismo scripserat, epistolam dederat. Ambas dictas epistolam, quod breviores essent, inter epistolam, a Sancto de baptismo conscriptas, verosimiliter non computavit Eusebius. Certe has inter computat duas alias prolixiores epistolam, quarum altera ad eundem laudatum Dionysium, altera ad Philemonem de baptismo pariter a Sancto nostro data est.

et ad Sixtum inter Augustum anni 257 et Augustum anni 258 dedit.

B 108 Geminae haec epistolae, uti et tres aliae, quarum unam jam supra saepius laudavi, ad Xystum transmissae, a Dionysio, quemadmodum mox docebo, in exilium, Valeriani persecutioe exorta, jam pulso, scriptae sunt. Quapropter, spectato ordine, quem in tractandis Dionysii gestis servare proposui, prius hic de Sancti relegatione, adjunctisque hanc comitatis agendum foret, quam de epistolis mox memoratis : verum, ne rerum tractari inceptorum series interrumpenda sit, praestare videtur, ut primo, quae ad praefatas epistolam tractatamque in his controversiam pertinent, expediam, ac deinde de Sancti relegatione, deque iis, quae in Cephro, Libyae loco, easul pertulit, tractatum instituum, quod propterea etiam hic faciendum existimo. Itaque omnes quinque epistolam, numeri hujus initio memoratas, S. Dionysius, ut docturum me monui, in exilio, Valeriani persecutioe exorta, jam existens conscripsit. Etenim eas inter tres sunt ad S. Xystum, Romanum Pontificem, datae. Quapropter, cum S. Xystus seu, ut ab aliis scribitur, Sixtus, ad Pontificatum (vide apud nos de hoc sancto Pontifice tom. II Augusti pag. 152 et seq.) anno 257, 24 Augusti circiter, evectus sit, necesse est, tres illas epistolam ante hujus anni Augustum vel Septembrem aut etiam Octobrem scriptas non esse. Jam vero cum eodem anno ante Augustum, uti inter omnes eruditos nunc satis convenit, Valeriani persecutioe primo sit exorta, hujusque initio Sanctus noster, uti infra docebo, ab Emilianiano, Augustali praefecto, in Libyam relegatus sit, dubitandum non videtur, quin Sanctus noster, in exilium jam pulsus, tres illas epistolam, mox iterum laudatas, scripserit. Quod autem jam pertinet ad duas et quinque numeri hujus initio memoratis reliquas, has Sanctus noster verbis, proxime recitatis, se scripsisse indicat eodem tempore, quo primam suam ad Xystum de baptismo dedit epistolam. Quapropter cum hanc in exilium jam pulsus scripserit, dubium non est, quin pariter duas alias, de quarum scriptioe tempore hic quaeritur, in exilium jam pulsus exararit. Hinc jam, erudite lector, et ex anno 258, cujus mense Augusto (vide tom. Operis nostri, haec praesenti num. laudatum, pag. 129) S. Sixtus martyrio coronatus est, recte colliges, omnes quinque Sancti nostri epistolam, jam memoratas, inter anni 257 eigesimam quartam circiter Augusti diem, et Augustum anni 258 scriptas esse.

de quibus et de aliis hic quaepiam observentur.

C 109 Porro, ut de hisce epistolis adhuc pauca disseram, Eusebius lib. VII, cap. 3 et 6 prioris ad Xystum scriptae, quam Sancti nostri secundam de baptismo ratione epistolae ad Stephanum de eodem argumento antea scriptae, appellat, duo Fragmenta exhibet, ex quorum altero discimus, Sabellianam haeresim jam tum, cum epistolam illam ad Xystum scriberet Dionysius, in Aegypto fuisse exortam. De illa postmodum suus erit dicendi locus. Inceptum de dictis epistolis sermonem promoveo. Quod ad duas posteriores, a Dionysio ad Xystum scriptas, attinet, ambas lib. VII cap. 9 Eusebius commemorat, et unius quidem Fragmentum, postea hic usus futurum, etiam exhibet; at non item alterius : hanc nihilominus inter epistolam a Dionysio de baptismo conscriptas recenset : recitato enim, quod proxime laudavi, Fragmento, subiungit : Praeter supra dictas est etiam altera (non quinta, ut vertit Valesius) ejusdem (sancti Dionysii) epistola de baptismo, ipsius et ecclesiae, quam regebat, nomine ad Xystum et Ecclesiam urbis Romae directa, in qua de proposita quaestione (de rebaptizandis haereticis) prolixam admodum disputationem

instituit. Quibus ex verbis liquet, memoratam epistolam inter eas, quae de baptismo a Dionysio scriptae sunt, computare Eusebius, ac proin cum ante illam jam quinque alias, unam nempe ad Stephanum, duas ad Sixtum, unam ad Dionysium et alteram ad Philemonem, de baptismo scriptas recensuerit, scriptor ille non quinque tantum, ut nonnullis visum est, sed sex numerat epistolam, a Dionysio de baptismo scriptas; quibus si addideris duas ad Dionysium et Philemonem epistolam breviores, num. 107 memoratas, octo habebis epistolam, a Dionysio de baptismo conscriptas : harum aliquot, non omnium, Fragmenta tradidit Eusebius. Utinam saltem prolixiorem ad Philemonem epistolam, in qua, quemadmodum ipse Eusebius lib. VII cap. 7 testatur, quaestionem de rebaptizandis haereticis abunde tractavit, integram transcripsisset! Ita forsitan certius defini potuisset, an in Cypriani aliorumque episcoporum de rebaptizandis haereticis dogma Dionysius consenserit. Id nunc alii negant, alii affirmant. Penes quos major stet verisimilitudo, § sequens docebit.

§ XI. An Dionysius in Cypriani de rebaptizandis haereticis dogma certo consenserit.

E Sanctus Hieronymus in Catalogo Illustrium Ecclesiae Scriptorum cap. 69 de S. Dionysio, Alexandrino episcopo, sic scribit : Hic in Cypriani et Africanae synodi dogma consentiens, de haereticis rebaptizandis ad diversos plurimas misit epistolam, quae usque hodie exstant. Quibus verbis sane Hieronymus clare docet, Dionysium in Cypriani de rebaptizandis haereticis dogma consensisse. Nescio, an Hieronymus ulla, ab Eusebio non memoratas, vel an integras, quarum hic tantum Fragmenta recitat, praemanibus habuerit epistolam, ex quibus Dionysii in Cypriani dogma consensum indubitatum habuerit. Ut sit, certe id ex epistolarum, quas Hieronymus dicto capite laudat, Fragmentis, ab Eusebio posteritati commendatis, evinci non posse videtur. Imo cum ex hisce contrarium potius videatur concludendum, verosimiliter apparet, Hieronymo non praevulisse epistolam, ex quibus Dionysii in Cypriani dogma consensum exploratum prorsus, indubitatumque habuerit. Nec propterea tamen hic Sanctus a vero aberrasse, dicendus est. Etenim, uti infra exponam, de Dionysii in Cypriani dogma consensu, minus generaliter accepto, potest intelligi. Ut autem jam quisque perspicat, ex praefatis Fragmentis concludendum potius, S. Dionysium non consensisse in Cypriani dogma, quam consensisse, juverit illa huc saltem ex parte transcribere, et quid e singulis vel pro negando, vel pro adstruendo S. Dionysii in dogma Cypriani consensu possit erui, accurate discutere. Ab epistola ad Stephanum data incipio.

E Hieronymus asserit, Dionysium consensisse in Cypriani de baptismo dogma;

F

111 In hujus epistolae Fragmento, jam antea plus semel laudato, quod apud Eusebius lib. VII, cap. 3 exstat, solum narrat S. Dionysius, omnes ubique Orientis ecclesias, prostrigata Novatiani haeresi, summa inter se pace ac concordia gaulere; baptismi autem in haereticis, ad Ecclesiam venientibus, iterandi vel non iterandi mentionem nullam adjungit, ut ne quidem operae pretium sit, verba hinc ulla huc transferre. Itaque ad alia progredior. In prioris quidem suae ad Xystum epistolae Fragmento, quod capite proxime laudato etiam Eusebius exhibet, in maximis episcoporum conciliis decretum fuisse ait, ut ii, qui a solis haereticis baptizati ad Ecclesiam accedunt, rebaptizentur, idque ipsum etiam repetit in epistolae ad Philemonem Fragmento, quod Eusebius lib. VII, cap. 7 in Historiam suam Ecclesiasticam intulit; verum nusquam disertè exigit, ut id ab omnibus admittatur, reque ipsa executioni mandetur. Ipsa Sancti verba, quae ad propositum nostrum praecipue pertinent, nunc transcribamus. Priori loco haec habet : Ac, vide, quaeso, gravitatem negotii. Revera enim in maximis, ut audio, episcoporum conciliis decretum est, ut, qui ab haereticis ad Ecclesiam

verum id ex epistolarum Sancti apud Eusebius

AUCTORE
C. B.

clesiam Catholicam accedunt, primum catechumeni fierent, ac deinde veteris et impuri fermenti sordibus per baptismum purgantur. *Posteriori vero ista*: Illud præterea didici, non ab Afris solum hunc morem (*rebaptizandi hæreticos ad Ecclesiam accedentes*) nunc primum inventum fuisse, sed et multo antea superiorum episcoporum temporibus, et in ecclesiis populosis in conciliis fratrum apud Iconium et Synnada, et apud alios plurimos idem sancitum fuisse.

Fragmentis
non evincitur;

112 *Ita binis locis citatis* Dionysius, *mox etiam verbis ultimo recitatis hæc subdens*: Quorum (*episcoporum, qui in conciliis hæreticos rebaptizandos saluaverant*) sententias et statuta subvertere, eosque ad jurgia et contentiones excitare equidem nolim. Scriptum est enim: Non commutabis terminos proximi tui, quos parentes tui constituerunt. *Quibus sane Sanctus minime indicat decretum de rebaptizandis hæreticis, quod a variis synodis conditum affirmarat, ab universis ecclesiis admittendum esse, baptismumque ab hæreticis collatum esse invalidum, sed tantum velle videtur, unicuique permittendum, ut ecclesie suæ usum libere sequatur, sitque proinde licitum rebaptizare hæreticos, ubi, ut id fiat, consuetudo obtinuit.* Dionysium ergo in *Cypriani de rebaptizandis hæreticis dogma consensisse, non evincitur ex verbis, quæ ex duarum Sancti ad Sixtum et Philemonem epistolarum Fragmentis, proxime laudatis, attulimus. Nec alia in eisdem Fragmentis occurrunt, unde id ipsum utcumque extundas. Etenim in laudatæ epistolæ ad Sixtum Fragmento nulla præter jam adducta verba habentur, quæ huc referri queant. Quod vero ad aliud epistolæ ad Philemonem Fragmentum pertinet, hoc præterea Dionysium sic loquentem exhibet*: Hanc ego regulam et formam a beatissimo Papa nostro Heracla accepi. Eos enim, qui ab hæreticis veniebant, tametsi defecissent, seu potius defecissent illi quidem, sed in speciem cum fratribus communicantibus, clam perversa doctrinæ magistros audire delati essent, ab Ecclesia ejectos, post multas tandem preces non prius admisit, quam quæcumque ab adversis audierant, palam exposuissent. Ac tum demum ad communionem eos admittebat, nequaquam existimans, iterato baptismo eis opus esse. Quippe jam antea Spiritum sanctum ab ipso acceperant.

imo ex epistola ad Sixtum,

115 *Verum tantum abest, ut ex his verbis S. Dionysium seu potius Heraclam, ejus decessorem, cujus Sanctus inhærebat vestigiis, in Cypriani dogma consentientem probes, ut inde potius oppositum concludendum foret, si de venientibus ad Ecclesiam, qui a solis hæreticis baptizati fuerant, verba recitata agent; verum hæc unice sermonem faciunt de eis, qui in Ecclesia Catholica baptizati, ad eandem denuo, a qua deinde defecerant, redibant. Hujusmodi autem rebaptizandos non esse, indubitatum erat, ut adeo ex producto textu nihil habeatur, quo quis S. Dionysium Cypriano vel assentientem vel repugnantem ostendat. At vero Dionysium pro valido habuisse baptismum ab hæreticis collatum, ac proin Cypriano adversatum esse potius, quam assensum, nunc clarius ostendo. Voluit Sanctus, ut jam docui, unicuique permittendum, ut ecclesie suæ usum libere sequeretur; quapropter cum hinc consequens sit, ut etiam voluerit, licitum esse ecclesiis, in quibus consuetudo non rebaptizandi hæreticos invaluerat, libere hanc sequi, dubium esse non potest, quin hæreticorum baptismum pro valido habuerit. Si enim eum pro invalido habuisset, qui, quæso, consuetudinem non rebaptizandi hæreticos approbare potuisset? Quod si reponas, Dionysium nusquam diserte asserere, quamlibet ecclesiam in sua rebaptizandi vel non rebaptizandi consuetudine relinquendam esse; eam Sancto fuisse opinionem, ex secunda ejus ad Sixtum epistola, quam Eusebius quintam de baptismo appellat, ulterius ostendo. Dionysius in hac epistola, cujus Fragmentum lib. VII, cap. 9 exhibet Eusebius, refert, se a sene quodam, qui olim ex hæresi ad Ecclesiam accesserat, rogatum diu fuisse, ut eum denuo baptizaret. Hunc autem se*

de novo baptizare ausum non fuisse, affirmat.

114 *Ipsa Sancti verba transcribo*: Profecto, ait ad Sixtum, opus habeo, frater, consilio tuo, et sententiam tuam expeto, ne forte ipse halluciner, tali ad me negotio delato. Quidam ex halluciner, qui ad Ecclesiam conveniunt, jam pridem pro fidei habitus, et qui ante meam ordinationem, ac, ni fallor, ante ipsius quoque Heracla episcopatum, cætus fidelium particeps fuerat; cum interfuisset baptismo eorum, qui nuper baptizabantur, et interrogationes responsaque illorum audisset, ad me accessit flens, et vicem suam ingemiscens, pedibusque meis advolutus confiteri atque dejerare cœpit, baptismum, quo apud hæreticos initiatus fuerat, non hujusmodi esse, nec cum hoc nostro quidquam commune habere. Quippe illum plenum esse blasphemie et impietatis; aiebatque, animum suum acerbissimo doloris sensu compungi, ac ne oculos quidem ad Deum attolere se audere; quippe qui scelestis illis verbis ac ceremoniis initiatus fuisset. Proinde orabat, ut hoc purissimo lavacro, verissimaque adoptione et gratia donaretur. Quod equidem facere non sum ausus; sed diuturnam illi communionem ad id sufficere dixi. Nam qui gratiarum actionem frequenter audierit, et cum ceteris responderit Amen; qui ad sacram mensam asiterit, et manus ad suscipiendum sacrum cibum porrexerit; qui illum exceperit, et Corporis ac Sanguinis Domini nostri Jesu Christi particeps fuerit diutissime, eum ego de integro renovare non ausim. Porro ut bono animo esset, et cum firma fide bona spei plenus ad Domini Corporis participationem accederet, jussi. Verum ille nullum legendi finem facit, et ad mensam accedere penitus exhorrescit, vixque rogatus, interesse orationibus sustinet.

115 *Cum itaque, uti ex textu jam transcripto liquet, præfatus senex, qui a solis hæreticis baptizatus fuerat, etiam ante Heraclæ tempora in Ecclesiam sine baptismi reiteratione receptus fuerit, certum apparet, ejusmodi homines ex ecclesie Alexandrinæ consuetudine iterum baptizandos non fuisse; hanc autem servavit, probavitque Sanctus noster, cum seni illi novum baptismum denegarit. At, inquit, Dionysius idcirco id duntaxat fecit, quod dubitavit, rebaptizandusne esset senex prædictus; non vero quod existimavit, baptismum, quo is ab hæreticis tinctus fuerat, validum fuisse. Faleor, de valore baptismi, quo senex fuerat ablatus, dubitasse videtur Dionysius; alioquin enim, ut apparet, hac super re S. Sixtum, Pontificem per litteras non consulisset: verum, quid tum? ea sola de causa baptismum seni etiam negavit; vel hinc erit consequens, a Sancto nostro baptismum, ab hæreticis modo debito collatum, pro valido habitum fuisse. Cum enim dubitavit, an dicti senis baptismus, qui nullam plane cum Catholicorum baptismo (vide verba proxime recitata) similitudinem habuerat, pro valido esset habendus, dubitandum non videtur, quin pro valido habuerit baptismum, qui ab hæreticis debito modo esset collatus. Nihilominus quævis hoc sane verosimillimum sit, mihi tamen omnino certum non apparet. Etenim Sanctus in textu jam prolato hæc habet: Diuturnam illi (*seni*) communionem ad id (*sacrum lavacrum*) sufficere dixi. Nam qui gratiarum actionem frequenter audierit, ... qui ad sacram mensam adstiterit, et manus ad suscipiendum sacrum cibum porrexerit; qui illum exceperit, et Corporis ac Sanguinis Domini nostri Jesu Christi particeps fuerit diutissime, eum ego de integro renovare non ausim: his autem ex verbis contendere forsitan non inepte potest, Dionysium de baptismo, quo de hic agimus, valore dubitasse, non quod existimavit, senem ab hæreticis forte valide baptizatum fuisse; sed quod hunc ad sacratissimum Eucharistie epulum frequenter accessisse, haberet perspectum, dubitaretque forsitan, an frequens ad divinam Mensam accessus baptismi defectum non suppleret.*

116 *Jam vero si non alia de causa valor baptismi, quo prælaudatus senex fuerat ablatus, Sancto nostro fuerit dubius, certum hinc esse non potest, hunc pro valido*

D
cujus Fragmentum huc transcribitur.

E

contrarium videtur

F

esse concludendum.

A *valido habuisse baptismum, qui a solis hæreticis, servato modo debito, esset collatus. Ut sit pro valido tamen illum a Dionysio habitum fuisse, verosimillimum, ut jam innui, meretur haberi. Idcirco autem id ego sane verosimillimum existimo, quod, cum ex antiqua Ecclesia Alexandrina consuetudine, uti jam docui, baptizati a solis hæreticis, si ad Ecclesiam accederent, rebaptizandi non fuerint, ea in ecclesia baptismus, a solis hæreticis collatus, pro valido habitus indubie fuerit, hæcque ab ecclesia sua opinione Sanctum nostrum recessisse, vero putem absimile. At, inquit, si Dionysius pro valido habuerit baptismum a solis hæreticis collatum, qui permittendum voluit Cypriano, atisque episcopis ut baptizatos ab hæreticis, si ad Ecclesiam accederent, novo baptismate initiarent? Respondeo, idcirco id eum velle potuisse, quod, quamvis ipse hæreticorum baptismum validum esse, verosimillime arbitraretur, hæc tamen sententiam fidei articulis non accenseret, consuetudinemque non rebaptizandi hæreticos, quam allegabat S. Stephanus, Romanus Pontifex, non Dei voluntate, sed hominum introductam esse, existimaret, a qua proinde melius esset nonnullorum recessum ferre, quam Ecclesiam pacem turbare.*

B *Qua de causa rebaptizari posse hæreticos,*

117 *Et vero rationes non deerant, cur Sanctus noster hæreticos, quorum baptismum habebat pro valido, rebaptizari posse, putaret. Etenim, quemadmodum ipsemet apud Eusebium lib. vii cap. 5 epistola ad Sicutum ait, in maximis... episcoporum concilii decretum fuerat, ut qui ab hæreticis ad Catholicam Ecclesiam accederent, primum catechumeni fierent, ac deinde veteris et impuri fermenti sordibus per baptismum purgarentur; per Concilia, de quibus Sanctus hic loquitur, non alia verosimillime intelligit, quam Iconiense et Synnadenense, anno circiter 250 ambo celebrata; hæc enim apud Eusebium lib. vii, cap. 7 epistola ad Philemonem nominatim exprimit, verbis adhuc recitatis sic scribens: Didici, non ab Afris solis hunc morem rebaptizandi ab hæreticis baptizatos nunc primum in vectum fuisse, sed et multo antea superiorum episcoporum temporibus, in ecclesiis populosisimis et in conciliis fratrum apud Iconium et Synnada et apud alios plurimos idem sancitum fuisse. Pearsonius in Annalibus Cyprianiæ ad annum 256 num. 6 duos affert canones, Græco idiomate primitus conscriptos, qui inter canones, Apostolicorum canonum nomine circumferri solitos, 43 et 46 numentur: horum prior, Dionysio Eviqno interprete, sic habet: Episcopum aut presbyterum hæreticorum suscipientem baptismum damnari præcipimus. Quæ enim conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidelis cum infideli? secundus vero hoc modo effertur: Episcopus vel presbyter eum, qui vere habet baptismum, si de integro baptizaverit, vel si eum, qui ab impiis pollutus est, non baptizaverit, deponatur. Hisce autem Græce et Latine recitatis laudatus Pearsonius mox subiungit: Hæc procul dubio in ecclesiis Asiaticis de baptismo hæreticorum ante concilium Iconiense decreta sunt.*

Dionysius existimavit,

118 *Verum id mihi non vixit ac Pearsonio videtur indubium. Quod si enim ante Iconiense concilium, quod, ut dixi, anno circiter 250 celebratum est, hinc recitatis canones in antiquioribus, ut vult Pearsonius, Asiaticis conciliis conditi fuissent, hæc potius, quam concilia, quæ Iconii et Synnada ante annos duntaxat viginti circiter celebrata fuerant, Sanctus noster laudata ad Philemonem epistola pro probanda moris baptizatos ab hæreticis rebaptizandi antiquitate nominatim utique laudasset. Neque est, quod quis dicat, Dionysium in præfata epistola asserere, in conciliis fratrum apud Iconium et Synnada, et apud alios plurimos, seu potius, ut Græce est, multos idem, id est, baptizatos ab hæreticis rebaptizandos esse, sancitum fuisse, ac proin Dionysium ad antiquiora etiam concilia, generatim saltem, appellare: etenim Sanctus ibidem mox subdit: Quorum sententias et statuta subvertere, eosque ad iurgia et contentiones excitare equidem nolum. Quibus verbis, utpote ad proxime præcedentem*

Octobris Tonus II.

titia indubie relatis, Sanctus noster indicat, se ad iurgia et contentiones excitare nolle eos multos alios, apud quos hæreticorum rebaptizationem sancitam fuisse, prævie dixerat. Dionysius ergo per multos alios, apud quos sancitam baptizatorum a solis hæreticis rebaptizationem verbis supra recitatis affirmat, non antiquiorum conciliorum patres, sed vel episcopos, ætate sua viventes, vel recentiores Christianos conventus intelligit: neque enim antiquiorum conciliorum patres, utpote jam vita functos, subversis eorum sententiis et statutis, ad iurgia et contentiones, quod tamen sollicitè Sanctus volebat cavere, poterat excitare. Itaque Dionysius in solis conciliis, a tempore suo non multum remotis, vel etiam ætate sua celebratis, hæreticorum rebaptizationem statutam affirmat.

119 *Porro, etsi secundum jam dicta baptismum ab hæreticis collatum, a Dionysio pro valido habitum fuisse, verosimillimum arbitremur, hæc tamen nostra opinio S. Hieronymo, qui Dionysium in Cypriani et synodi Carthaginiensis de rebaptizandis hæreticis dogma consensisse, affirmat, non ita adversatur, ut nulla prorsus ratione cum hoc Sancti hujus doctoris asserto in concordiam queat adduci. Etenim S. Cyprianus una cum concilio Carthaginiensi duo affirmabat, alterum erat, extra Ecclesiam baptismum non posse conferri, ac proin baptismum, ab hæreticis collatum, esse invalidum; alterum, quod ex priori erat consequens, rebaptizandos esse, quicumque, a solis hæreticis baptizati, ab hæresi ad Ecclesiam ventrent. Dionysius vero horum primum quidem esse falsum, ac proin baptismum, ab hæreticis collatum, validum esse, existimabat; attamen cum simul hæc opinionem suam nec prorsus certam esse, nec ad fidem spectare, putaret, cuilibet episcopo permittendum esse volebat, ut libere pro ecclesia, cui præerat, consuetudine rebaptizaret vel non rebaptizaret hæreticos, ex hæresi ad Ecclesiam accedentes, sique contendeat, hæreticorum rebaptizationem licitam esse. Jam vero cum Cyprianus contenderet, rebaptizari debere hæreticos ac proin posse, asseverare potuit Hieronymus, in Cypriani de rebaptizandis hæreticis dogma Dionysium consensisse, non quod hic hæreticorum baptismum esse invalidum docuerit, sed quod eos, qui a solis hæreticis baptizati essent, rebaptizari posse, voluerit. Ita Hieronymum interpretandum existimo, non solum ob rationes, quibus jam probavi, Dionysium pro valido verosimillime habuisse baptismum, ab hæreticis collatum; verum etiam ex eo, quod S. Basilii epistola ad Amphilochoium cap. 1 indicet, a Dionysio etiam pro valido habitum fuisse Montanistrarum seu Pepuzenorum baptismum, qui tamen postea a secundo œcumenico concilio can. 7 fuit rejectus, certissimeque erat invalidus.*

AUCTORE C. B.

et qui Hieronymi assertum de Hujus in Cypriani dogma assensu possit intelligi.

E

F

§ XII. Valerianus persecutionem in Christianos suscitavit; quo anno hæc coepta sit, et quid in ea Dionysius pertulerit.

Nondum finita, quæ inter Cyprianum præcipue et Stephanum, Romanum Pontificem, exorta erat, de baptismo controversia, nova in Christianos persecutio, eaque admodum inexpectata, exarsit, a Valeriano imperatore concitata. Fuerat hic, quemadmodum verbis Sancti nostri in epistola ad Hermammoneum apud Eusebium lib. vii, cap. 10 num. 100 recitatis docui, initio principatus sui erga Christianos adeo benignus, ut ea in re nec optimis quibusque imperatoribus, ac ne illis ipsis quidem, duobus Philippis nempe, et Alexandro Severo, qui pro Christianis, quamvis forte falso, habiti fuissent, palmam cederet. Verum, inquit Sanctus noster apud Eusebium loco proxime citato, magister et archisynagogus magorum Ægypti, ei tandem persuasit, ut ab hoc instituto, descisceret; jubens ut castos quidem et sanctos viros persequeretur atque occideret, quippe qui scelestis ac detestandis incantationibus adversarentur atque obstarent. Baronius ad annum Christi 252 et 258 ex his verbis putat, auctorem, qui

Persecutione in Christianos per Valerianum.

AUCTORE
C. B.

qui Valerianum impulit, ut in Christianos persecutionem concitaret, magnum fuisse Ægyptium, atque eum ipsum quidem, qui populum Alexandria, Decii persecutione nondum exorta, adversus Christianos commovit. Verum, quemadmodum is, qui persecutionis Alexandria ante Decii imperium, a populo suscitata, auctor exstitit, e numero magorum Ægyptiorum, ut supra docui, certissime non fuit, sic pariter nec magus nec magorum Ægyptiorum magister sibi præses fuit, qui Valerianum impulit, ut in Christianos persecutionem suscitaret.

auctore Ma-
criano, qui
tamen mago-
rum

121 Ita Tillemontius, Pearsonius, Pagius omnesque nunc eruditi, nec immerito, existimant, dum verba Sancti nostri proxime recitata explanant. Magister ille, inquit in Criticis ad annum 257, num. 5 Pagius, neque magus, neque Ægyptius fuisse (a sancto Dionysio Alexandrino) dicitur, sed magorum ex Ægypto archisynagogus, hoc est, maximus patronus, utpote qui illis frequenter et familiariter usus est, et auctoritate sua, qua pollebat apud imperatorem maxima, protexit. Erat autem iste non alius, quam notissimus ille Macrianus, eo nomine ab ipso Dionysio statim indigitatus; qui a magis admonitus, fore se aliquando imperatorem, et novarum rerum exinde cupidus, hanc illis gratiam rependit, ut Christianis, qui illorum malis artibus maxime adversati sunt, Valerianum infensum reddiderit. Hæc eadem Pearsonius, ex quo Pagius sua deprompsit, totidem fere verbis exponit, Macrianum faciens persecutionis auctorem. Ut autem ante omnia pateat, hunc etiam vere persecutionis a Valeriano suscitatum auctorem fuisse, alia, ex quibus id manifestum fit, Dionysii verba huc transcribo. Post verba num. præcedenti recitata, paucis interpositis, hæc subdit: Καὶ γὰρ αὐτοῖς Μακριανὸς τῆς ἐπιτροπῆς βασιλείας προσήνεκε χάρις ἡμεῖς; id est, egregiam vero gratiam ob speratum imperium et præclara munera Macrianus eis obtulit; quibus ad præcedentia relatis inquit, eum, quem ante magistrum et magorum archisynagogum nec non Valeriani in Christianos instigatorem appellavit, alium non esse quam Macrianum. Sed alia Dionysii, huc etiam spectantia, verba accipe. Paucis denuo post proxime recitata interpositis, subiungit: Ὁ μὲν γὰρ Ὀυαλιανὸς εἰς τὰτα ὑπὸ τοῦτου προσαχθεῖς εἰς ἔβρης καὶ ὀνειδισμῶδες ἐδόθει, id est, quemadmodum ego ad verbum interpretor, Valerianus enim ad hæc (ad Christianos persequendos tormentisque officendos) ab illo (Macriano nempe, quem paulo ante nominarat) impulsus, contumelias et opprobriis fuit expositus, nempe cum a Persis postea captus fuit. Liqueat ergo ex Dionysio, spectato scilicet orationis contextu, auctorem persecutionis a Valeriano suscitatum alium non esse, quam Macrianum, hoc ipso nomine a Sancto indigitatum.

non præfe-
ctus, sed pa-
tronus tan-
tum fuit,

122 Et vero, inquit loco citato post Pearsonium Pagius, non tantum hominem (Macrianum) diserte nominavit; sed et in illo nomine (Macriani nempe) lusit Dionysius. Nam cum eum Καρολιανὸν aliquando fuisse, nempe summæ rei rationalem (procuratorem) et tamen nihil rationale aut Catholicum sensisse ludens dixisset, in eodem genere scribendi pergit: Alienum autem et extorrem se a misericordia Dei fecit, et quam longissime a sua se salute fugavit, in hoc exprimens veritatem nominis sui, quod scilicet ἀπὸ τοῦ μακρῶν, id est, longe deductum esse voluit. Ad, studiosè lector, caput Eusebii num. 120 laudatum, et qui Dionysius ibi in nomine Macriani ludat, evidentius perspicies. At, inquit, cum ex dictis Macrianus persecutionis, a Valeriano excitata, auctor fuerit, hincque vocetur a Dionysio magorum archisynagogus, consequens est, magorum archisynagogum Macrianum fuisse. Magum autem aut magorum archisynagogum fuisse Macrianum, verosimile non apparet. Etenim, quemadmodum laudatus Pearsonius docet, constatque ex Historiæ Augustæ scriptoribus, Macrianus summus in republica Romana vir fuit, nemo eo tempore inter duces habebatur sapientior, nemo ad res gerendas aptior, ejus adhuc pueri virtus in Italia, adolescentis in Gallia,

juvenis in Thracia, in Africa jam proveci fuerat comprobata. Adhæc Valeriani in gerenda republica, Trebellio Pollione teste, erat adiutor. Quis vero hujusmodi virum putet, magorum Ægyptiorum præfectum fuisse? Fateor, id parum credibile apparet; hincque est, cur etiam non credam, quod in Annotatis ad laudatum Eusebii caput asserit Valesius, Macrianum magorum, quos in exercitu suo circumduxerit Valerianus, antistitem fuisse. Sed ego Macrianum a Dionysio magorum archisynagogi nomine distingui existimo, non quod revera magorum præfecturam gesserit, sed, quod, cum eos patrocinio suo foveret, maximeque haberet in amoribus, iis quodammodo accenseri posset, et quidem loco non infimo, cum patrocinio suo id efficeret, ut magi illicitis suis artibus licentius indulgerent, ac proin scelestis eorum actibus quodammodo videretur præsidere. Vide verba ex Pagio num. 121 recitata. A persecutionis auctore ad eundem epocham progredior.

123 Baronius persecutionis a Valeriano motæ initium anno 256 innotuit; verum hac in re eruditissimo Historiæ Ecclesiasticæ parenti ab omnibus nunc, quod sciam, eruditissimum dictum initium ad annum 257 referentibus, contradicunt. Et vero certum apparet, Valeriani persecutionem ante præfactum annum 257 non esse exortam. Etenim, uti apud omnes in confesso est, Valeriani persecutio certissime alterutro e duobus jam dictis annis initium accepit; id autem, ut certum apparet, anno 256 non accidit. Rem sic ostendo: sanctus Cyprianus (vide apud nos Commentarium ad hujus Vitam prævium § 46) eo ipso anno, quo Valerianus in Christianos persecutionem primum movit, die trigesima Augusti coram proconsulis Africanæ tribunalis comparuit, fidemque professus, in exsilium deinde pulsus fuit. Jam vero Cyprianus (vide Commentarium mox iterum laudatum § 40) Kalendis Septembris anno 256 tertium celebravit Carthaginense octoginta et quinque episcoporum de baptismo concilium. Quapropter cum Cyprianus procul dubio istud concilium non celebravit Kalendis Septembris seu prima Septembris eo ipso anno, quo biduo dumtaxat ante, seu die trigesima Augusti in exsilium pulsus fuerat, consequens est, anno 256, cujus, ut jam dixi, Kalendis Septembris Carthaginense tertium de baptismo celebratum est concilium, Valeriani persecutionem non esse exortam. Ante annum igitur 257 initium non accepit. Ast, inquit, S. Dionysius apud Eusebium lib. vii cap. 10 in epistola ad Hermanmonem de Valeriano sic scribit: Joanni quoque similiter revelatum est. Ait enim: Et datum est illi os loquens magna et impia; et data est illi potestas et menses quadraginta duo: Dionysius autem, uti scriptores passim arbitrantur, per menses illos quadraginta duos intelligit tempus, quo Valerianus, antequam a Persis captus sit, persecutus fuit Ecclesiam. Jam vero, cum menses quadraginta duo, ab anno 257 computati, deducant ad annum 260, consequens erit, hoc anno, quod a multis non admittitur, Valerianum a Persis captum fuisse. Respondeo: nihil prorsus occurrit incommodi ex Valeriani captivitate, quidquid interrim alii sentiant, anno 260 affixa; quod infra contra Pagium pluribus probabo. Videamus nunc, quid Sancto nostro in Valeriani persecutione obenerit.

124 Allato Alexandriam Valeriani in Christianos edicto, statim Dionysius ab Emiliano, augustali præfecto, arcessitus, ejus tribunali se stilit, fidemque professus, in Cephro, desertum Libyæ locum, relegatus fuit. Sanctum sub Valeriano eo relegatum fuisse, manifestum fit ex ipsiusmet epistolæ apud Eusebium lib. vii, cap. 11 adversus Germanum Fragmento, supra jam sapienter laudato, moxque integre recitando; id autem accidisse statim atque Valeriani in Christianos edictum Alexandriam allatum est, sic probo: in more tunc positum erat, ut, ingruente persecutione seu jam primum exorta, mox episcopi populum, curæ suæ commissum, convocarent, cumque ad Christi fidem retinendam, infractamque in calamitatibus imminentiibus animi fortitudinem animarent. Adhæc infantes et catechumenos, ne

anno 257 ex-
citata,

E

F

statim Diony-
sius, allato
Valeriani
Alexandriam
edicto,

sine

A sine baptismo ex hac vita migrarent, salutari et vivifica aqua albebant, fidelibusque, cum nesciretur, quamdiu duratura esset persecutio, sacratissimum Eucharistiae sacramentum dividebant. Ut ergo episcopi haec omnia obirent, necesse erat, eos aliquot saltem conventus celebrare; verum Sanctus noster, allato Valeriani Alexandriam edicto, tam prope ab Emiliano in exilium pulsus fuit, ut liberum ei non fuerit solitos sub persecutionum initia conventus celebrare. Liqueat id ex epistola adversus Germanum, mox iterum laudata. Etenim Dionysius a Germano, qui illum multiplici ex causa criminabatur, eo etiam nomine traducebatur, quod exorta aut jam ingruente persecutione, conventus fratrum non habuisset, sub fuga sibi consulisset. Sanctus autem, ut hanc calumniam a se amoliat, primo in praefata epistola, qui coram Emiliano fidem fuerit confessus, quique ab illo in exilium, quantumvis eger, ne dici quidem unius dilatione concessa, pulsus fuerit, ex Actis publicis proponit, ac deinde subiungit: Quomodo igitur conventus agere aut non agere vacuum mihi deinceps fuit? Quibus verbis sane Sanctus innuit, sese, exorta Valeriani persecutione, celebrare non potuisse conventus, sub initia persecutionum, ut monui, celebrari alioquin solitos: neque enim, cum paulo post narret, sese, in exilio jam positum, frequentes egisse fidelium conventus, sermo illi est, de conventibus, quos in exilio jam existens celebrare non potuerit.

mense Septem-
bri circiter,
relegatur in
Libyam

B 125 Porro cum Valeriani in Christianos edictum (vide iterum Commentarium Vitae S. Cypriani praevium § 46) anno 237 ante mensem Septembrem Carthaginem fuerit allatum, puto eodem circiter tempore Alexandriam (ex Urbe enim versus utramque civitatem illam parvis fere longitudinis erat trajectus) praefatum edictum pariter esse allatum, ac proin Dionysium jam a mense Septembris in Libyam ab Emiliano fuisse relegatum. Verum, anno et mense, quo Sanctus in exilium missus est, hunc in modum definit, totius rei gestae seriem ex ipsiusmet adversus Germanum epistola enucleatius evolvamus. Dionysius in illa in laudes proprias, ut famam suam adversus Germanum tueatur, excurrere compulsus, factum suum ita praevie excusat: Equidem vereor, ne in demantiam ac stuporem lapsus esse videar, dum referre cogor admirabilem erga nos Dei providentiam ac dispensationem. Sed quoniam arcana quidem regis occultare, ut ait Scriptura, laudandum est; Dei autem opera praedicare gloriosum, adversus Germani impetum cominus deceratabo. Haec Sanctus ita praefatus, mox, quanta cum laude coram Emiliano fidem fuerit confessus, exponit.

ab Emiliano
praefecto, co-
ram quo praevie
ediderat
gloriosam,

C 126 Veni, inquit, ad Emilianum non solus, sed comitantibus me Maximo compresbytero, et Fausto, Eusebio ac Chæremone diaconis. Quidam etiam ex fratribus Romanis, qui tum aderant, nobiscum ingressus est. Porro Emilianus non dixit mihi prima fronte: Ne conventus agas. Id enim illi supervacuum erat ac postremum, ad id, quod primum ac praecipuum est, recurrenti. Quippe haudquaquam curabat, ne alios congregarem: sed id agebat, ne ipsi Christiani essemus. Et ab eo cultu desistere me jubebat, ratus scilicet, si ego ab eo cultu descivissem, ceteros exemplum meum secuturos. Respondi non improbabili, nec longe arcessita responsione: Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Sed palam et aperte contestatus sum, me illum, qui solus est Deus, neque alium ullum praeter hunc adorare; nec a proposito discessurum me esse, nec commissurum unquam, ut Christianus esse desinerem. Post haec abire nos jussit in vicum quemdam solitudinis proximam, cui nomen est Cephro. Ita Dionysius suam coram Emiliano confessionem, subsecutamque relegationem exponit: cum autem nec carceris, nec submissorum satellitum, qui ipsum ad praefatum augustalem adduxerint, mentionem faciat, verosimillimum mihi apparet, Sanctum, dicta ipsi die, libere sine satellitum comitatu et absque

praevio carcere coram Emiliani tribunali comparuisse, ibique fidem esse confessum, prout docent ejus verba, proxime recitata, quibus ut fidem faciat, ad ipsa Acta publica (solebant enim, quae coram iudicibus confessores proferebant verba, a notariis publicis scripto excipi) etiam recurrit.

127 Sed, inquit, verba ipsa, quae ab utroque nostrum (ab Emiliano et me) dicta sunt, sicut Actis publicis inserta leguntur, accipite. Hic jam S. Dionysius verba, quae confessioni suae et relegationi, quam praevie narrat, confirmandae subserviunt, ex Actis publicis transcribit. En adeo etiam hic illa: Inducto Dionysio, Fausto, Maximo, Marcella et Chæremone, Emilianus praefectus dixit: Non solum scripto, sed etiam viva voce vobiscum disserui de humanitate principum nostrorum, qua illi erga vos utuntur. Vobis enim potestatem fecerunt salutis vestrae retinendae, dummodo ad id, quod naturae consentaneum est, ferri, Deosque imperii illorum custodes adorare, et eorum, quae naturae ipsi repugnant, oblivisci velletis. Quid ergo ad haec dicitis? Neque enim vos ingrato animo fore spero adversus eorum clementiam; quippe cum ad meliora vos traducere conentur. Dionysius respondit: Non omnes ab omnibus coluntur dii: sed eos singuli colunt, quos arbitrantur deos. Nos quidem unum Deum, omnium rerum opificem, qui Valeriano et Gallieno, sacratissimis augustis imperium tradidit, colimus et adoramus. Huic continuas preces offerimus pro imperio illorum, ut stabile et inconcussum permaneat. Emilianus praefectus iterum dixit: Quis vero vos prohibet, quo minus et hunc, siquidem Deus est, cum iis, qui natura dii sunt, adoretis? deos enim colere jussi estis, eosque, quos cuncti norunt deos. Dionysius respondit: Nos nullum alium adoramus. Emilianus praefectus dixit: Video, vos ingratos esse simul ac stupidos, qui clementiam augustorum minime sentiatis. Quam ob rem non manebitis in hac urbe, sed mittimini in partes Libyae, ad locum, qui dicitur Cephro. Hunc enim locum jussu augustorum nostrorum elegi. Nullatenus autem licebit vobis, nec quibuscumque aliis conventus agere, aut ea, quae vocantur caemeteria, adire. Quod si quis ad eum, quem jussi, locum minime profectus deprehendetur, aut in conventu aliquo fuerit inventus, is sibi, ipse periculum arcesset. Non enim deerit congrua animadversio. Abscedite igitur, quo jussi estis.

AUCTORE
C. B.

quae hic
transcribitur,
fidei confes-
sionem.

128 Haec sunt verba, quae, ut ipse Dionysius ex Actis publicis testatur, inter eum et Emilianum ultro citroque fuere prolata. Ado contra, quemadmodum ex num. 22 et 25 hujus Commentarii intelliges, Dionysium affirmat, his apud iudicem, Emilianum scilicet, quae a jam recitatis multum dissonant, usum esse verbis: Quid insectando laboratis? Caput meum, pro quo magnopere fatigamini, avulsam cervicibus sumite, et donum magnum ad tyrannum et imperatorem vestrum ferte. Verum, praeterquam quod plane incomptum sit, unde haec verba ab Adone sint desumpta, convenire minime videntur cum Dionysii erga imperatores veneratione. Etenim cum de iis (vide verba mox recitata) sermonem habet, non solum affirmat, se pro iisdem orare continuo, verum etiam eosdem appellare non dubitat Θεοφιλέστους, id est, Deo amatissimos, seu sanctissimos; quamvis autem, ut recte observat Baronius, sacrilegos imperatores Dionysius eo sensu, quo nunc vox Sanctus accipitur, non vocet Sanctissimos, nec vero vocare potuerit, suam tamen erga eos honorifica hac appellatione, quae tunc inter solitos imperatorum titulos computabatur, venerationem ostendit, ac proin verosimile non est, usum eum esse verbis, ex Adone mox allatis, quae non venerationem, sed summum imperatorum contemptum demonstrat. Porro in Actis publicis, jam transcriptis, ex quibus Dionysius confessionem suam probat, non omnia continentur, quae Sanctus se Emiliano dixisse, verbis num. 126 recitatis prodit. Illis enim inter cetera ait: Palam et aperte contestatus sum, me

in hac non
protulit verba
in imperato-
res injuria.

F

illum,

AUCTORE
C. B.

illum, qui solus est Deus, neque alium ullum præter hunc adorare; nec a proposito discessurum me esse, nec commissurum umquam, ut Christianus esse desinerem. *Hæc autem inter verba, a Dionysio coram Emiliano prolata, in Actis publicis, supra transcriptis, non occurrunt. Respondeo, Sanctum in confessionis suæ narratione non ipsa adhibere verba, quæ coram Emiliano protulit, quæque deinde ex Actis publicis transcribit, sed tantum rei gestæ narrare substantiam. Ad hæc non omnia, sed tantum forte præcipua, quæ coram Emiliano protulit, verba ex Actis publicis transcripsit. Certe dubitari non potest, quin Faustus, Marcellus, alique, qui cum Dionysio Christum coram Emiliano confessi sunt, verba aliqua coram Emiliano protulerint, nec tamen horum ullum ex Actis publicis Sanctus transcripsit. Sed hæc de Dionysii confessione dicta sufficiant. Dispicimus modo, quæ ejus relegationem sint secuta.*

Filem in Cephro, exsili sui in Libya loco, annuntiat,

129 Post verba num. 124 recitata, quibus innuit, sese conventus, sub persecutionum initia celebrari solitos, Valeriani persecutione exorta, celebrare non potuisse, paucis, ut ait Eusebius, interpositis, in epistola adversus Germanum sic pergit: Sed neque a corporali conventu, Domino juvante, absumimus. Verum eos, qui in urbe erant, majore studio congregavi in ecclesiam, absens quidem corpore, ut jam dixi; animo autem præsens. Apud Cephro vero nobiscum magna fidelium adfuit multitudo: partim eorum, qui ab urbe nos secuti fuerant; partim aliorum, qui ex reliqua Ægypto confluebant. Ibi quoque janua nobis patefecit Deus ad prædicationem verbi sui. Et initio quidem persecutionem passi et lapidibus impetiti sumus. Postmodum vero non pauci ex gentilibus, relictis simulacris, ad Deum conversi sunt. Tunc enim primum apud illos verbi divini per nos sparsa sunt semina, cum illud antea non suscepissent. Ac prorsus quasi Deus ejus rei causa nos ad illos perduxisset; postquam illud ministerium implevimus, iterum nos alio transtulit.

e quo deinde in Marcotidem migrare, ab Emiliano jubetur;

150 Etenim Emilianus in asperiora quædam loca et ut credebatur, magis Libya nos transportare constituit. Et cunctis undecumque ad Marcoticam præfecturam confluere jussit, vicos per regionem illam dispersos singulis adsignavit: nos vero magis ad viam publicam, ut primi comprehenderemur, collocavit. Id enim præcipue agebat ac moliebatur, ut, quandocumque voluisset, omnes nullo negotio capi possemus. Ego vero cum Cephro primum abire jussus sum, tametsi, ubinam locus ille situs esset, ignorabam; quippe qui ne nomen quidem illius antea fere audivissem; nihilominus alacri constantique animo perrexi. Posteaquam vero mihi renuntiatum est, ut ad Colluthionis regionem migrarem, norunt ii, qui tum præsentibus aderant, quomodo affectus animo fuerim. Hic enim memet ipse accusabo. Principio quidem ægre admodum ac moleste tuli. Etsi enim regio illa notior nobis magisque familiaris erat, quam Cephro, tamen fratribus ac probis viris vacuus esse locus dicebatur, et viatorum turbis latronumque incursionibus obnoxius. Sed multum mihi consolationis attulit, quod fratres me admonuerunt, locum illum a civitate propius abesse. Itaque quamvis Cephro maximam nobis multitudinem fratrum ex Ægypto confluentium adduxisset, adeo ut laxius jam conventus agere possemus: illic tamen ob vicinitatem urbis, carissimorum et conjunctissimorum hominum aspectu crebrius nos aiebant esse fruturos. Eos quippe accessuros, ibique commoratos et tamquam in suburbiis remotioribus, particulares illic conventus futuros; atque ita contigit.

hinc autem eum iterum, durante Valeriani persecutione

151 Hactenus Dionysius, unicam dumtaxat exsili sui mutationem, sub Valeriano factam, commemorans, nec tamen aperte indicans, sese tunc non nisi semel exsili locum mutare fuisse compulsus. Hinc factum est, ut Dionysium plus semel sub Valeriano mutasse exsili locum, persuasum sibi habere poterit Rufinus, scriptamque, cujus supra sæpissime

meminimus, ad Domitium et Didymum a Sancto D epistolam ad Valeriani persecutionem referens, lib. vii cap. 10 Eusebii, a se interpolati, post verba, quibus Dionysium primo in Libya, ac deinde, mutato exsilio, in loco Alexandriæ vicino exulasse narrat, proxime subdidit: Sed et ibi cum pro urbis (Alexandriæ) vicinitate nostrorum (Christianorum) populus eum (sanctum Dionysium vel vicinum, in quo hic degebat, Alexandriæ locum) frequentaret, et tamquam pastore recepto, grex lætior et constantior agonibus redderetur, rursus missis cum centurione militaribus viris, ipsum Dionysium et cum eo Gaium et Petrum, catenis constrictos et diversis cruciatibus afflictos, in desertum quoddam Libyæ pertraxerunt, ibique eos in loco squalidissimo et omni usu humanitatis carente, a Parateno trium dierum itinere in desertum protento, nexos vinculis reliquerunt. Ad hæc eadem, ut num. 25 jam innuimus, in Martyrologium suum perperam transtulit. Etenim Rufinus, quem ducent est secutus, secundam illam, verbis proxime recitatis adstructam, exsili Sancti nostri mutationem factam arbitratus est partim ex eo, quod, ut ibidem etiam monui, Sancti nostri ad Germanum epistolam alieno sensu accepit, partim ex eo, quod Dionysii ad Domitium et Didymum epistolam ad Valeriani persecutionem retulerit. Verum in illa de hac non agi, jam satis superque § 6 hujus Commentarii contra Pagium aliosque ostendi. Quod autem pertinet ad epistolam, a Dionysio contra Germanum scriptam, atque alieno sensu a Rufino acceptam, hæc certe suspicam indicat, Dionysium plus semel exsili locum mutare, fuisse compulsus; imo cum nihil omnino suppeditet, unde suspicari fas sit, Sanctum e loco Alexandriæ vicina in Libyam secundo secedere jussum fuisse, alieno sensu a Rufino acceptam, dum cum epistola, ad Domitium et Didymum scripta, combinatur, atque ex ambabus, simul sumptis, una eademque rerum series constat.

152 At, inquit, Dionysius post verba, num. 129 et seq. ex epistola ejus adversus Germanum scripta, paucis interpositis, sic proseguitur: Sed fortasse Germanus multis fidei confessionibus gloriatur, multa predicare potest adversus se gesta. Quot vero enumerare potest perinde atque ego, sententias judicum, publicationes, proscriptiones, direptiones honorum, abjectiones dignitatum, contemptus gloriæ secularis, laudum a præfectis ac decurionibus profecturam despectus, minarum denique, quæ coram intentabantur, vociferationum, discriminum, persecutionum, fugæ, ærumnarum et cujusque modi malorum tolerantiam; cujusmodi sunt ea, quæ sub Decio et Sabino, et quæ in hunc usque diem sub Emiliano nobis contigerunt. Quibus ultimis verbis Dionysius innuit, mala, quæ patiebatur, tunc, cum adversus Germanum scriberet, adhuc durasse, ac proin persecutionem, a Valeriano motam, nondum fuisse sopitam. Ita plane habet: verum quid tum? Potest, diceas, adhuc semel, durante Valeriani persecutione, exsili locum mutare debuisse. Sit ita: an propterea est consequens, ut Dionysius sub Valeriano exsili sui locum secundo mutare atque in Libyam secedere, re ipsa fuerit coactus? an, hoc etiam admissis, necesse idcirco est, epistolam adversus Germanum scriptam, una cum epistola ad Domitium et Didymum data, unam eandemque narrationis seriem complecti? an hoc existimans a vero minus aberravit Rufinus? Certe, cum secundum ante dicta et probata Dionysii ad Domitium et Didymum epistola ad Decii imperium referenda sit, nequit hæc cum Sancti adversus Germanum epistola seriem integram continere eorum, quæ Dionysius sub Valeriano diu post Decium passus est. Atque hic jam habes sensum alienum, in quo dixi epistolam, quæ Domitii et Didymi nomine notatur, a Rufino esse acceptam, dum hic Dionysium sub Valeriano bis mutasse exsili locum prodit.

in Libyam redire jussum esse, non probatur.

A § XIII. Dionysius famam suam tuetur, gregisque sui curam, etiam absens, gerit.

Dionysius epistola non citius quam anno 258,

Sanctus Dionysius, uti jam supra satis innui, epistolam, quam § precedenti partim transcripsi, Valeriani persecutione adhuc saviente, adversus Germanum exaravit, ac proin dubium non est, quin inter annum 256 et annum 261 id fecerit. Etenim ex jam dictis Valeriani persecutione initium ante annum 257, finem vero ex dicendis ante annum 260 non accepit, ac proin necesse est, ut inter annos mox memoratos prefata epistola scripta sit. At vero non citius quam anno 258, nec serius quam anno 259 scriptam esse verosimillimum mihi apparet. Primum sic ostendo: Dionysius anno 257 mense circiter Septembri, prout antea docuimus, in Cephron, Libya locum, tridui itinere a Paratonio, portu Marmaricae maritimo, distantem relegatus est; ibi autem tamdiu commoratus est, ut initio quidem persecutionem passus, ac lapidibus impetitus, postea non paucos e gentilibus, locum inhabitantibus, ad veram Christi fidem converterit, ac tum denuin hinc in Mareotidem migrare jussus fuerit. Jam vero, cum hinc verosimillimum fiat, Dionysium in Libya, antequam inde in Mareotidem migraret, quatuor ut minimum mensibus substituisse, hinc a Septembri anni 257 ad annum 258 deducant, certum apparet, Sanctum e Libya in Mareotidem ante praedictum annum 258 non migrasse. Quapropter cum Dionysius hujus migrationis meminerit in epistola adversus Germanum, qua de hic agimus, dubitandum non videtur, quin haec non citius, quam praememorato anno 258 fuerit conscripta.

nec serius, quam anno 259 scripta,

154 Quod autem jam pertinet ad secundum, non esse scilicet serius, quam anno 259, conscriptam, verosimillimum id fit ex ipsis persecutionis, a Valeriano motae, adjunctis. Fuit namque, ut jam docui, persecutio a Valeriano anno 257 contra Christianos suscitata, duravitque ad annum usque 260, media sui parte, uti infra docebo, fere praeterlapsam, quo Valerianus in Persas expeditionem bellicam suscepit; jam vero cum huic expeditioni apparanda intentus, Christianorum persecutionem verosimillime, per annum etiam medium, minus urserit, verosimillimum est, ante praedictum annum 260 epistolae Sancti nostri adversus Germanum compositionem collocandam esse, cum in illa Dionysius indicet, etiam tum, cum scriberet, Valeriani persecutionem admodum effervere. Est ergo verosimillime, quemadmodum asserui, Sancti nostri adversus Germanum epistola non serius quam anno 259 conscripta. Ut autem etiam locum, in quo a Dionysio scripta est, accuratius distinguam, Sanctus, cum illam scripsit, in Mareotide, uti ex jam dictis fas est colligere, versabatur; Mareotis autem, teste Athanasio in Apologia contra Arianos, ad patriarchatum Alexandrinum spectabat, eratque tractus non modicus, in quo vici varii, hosque inter unus, nomine Colluthio, qui Dionysio e Libya regresso in commemoratis locum obtigit, ab historicis simul geographisque recensentur. Exstitit ergo Dionysius, cum dictam epistolam scriberet, in aliquo patriarchatus sui tractu.

famam suam adversus Germanum tutatus est,

155 Tempore et loco, quo Sanctus id fecit, hinc in modum determinato, scriptiois hujus causam et occasionem, jam plus semel antea obiter insinuatam, distinctius expono. Quamvis Dionysius omnes strenui pastoris partes expleret, a calumniae malignitate immunis non fuit. Famam suam tutari, quod et epistola saepissime jam laudata egregie praestitit, contra Germanum, episcopum quemdam Aegyptium, fuit compulsus. Hic quippe Sanctum impetebat calumniis. Docet id nos lib. vii Historiae, cap. 11 Eusebius, epistola, adversus Germanum scriptae, quod transcribit, Fragmento haec praemittens: Quae et quanta ipse (sanctus Dionysius) una cum aliis ob veri Dei cultum pertulerit, docent ejusdem Dionysii verba, quibus Germano cuidam illius tem-

poris episcopo, qui calumniari ipsum conabatur, respondet, in epistola scilicet, adversus episcopum illum scripta. Nec Eusebius, nec alius ullus scriptor memoriae proditum reliquit, quae qualesse fuerint calumniae, quibus Dionysii nomen Germanus prosciderit. Attamen, quantum fas est conjectura assequi, ignaviae et officii neglectus Dionysium insimulabat, asserens, eum majorem sui ipsius, quam gregis curam gessisse, fugamque, ut persecutionem evitaret, praeproperè arripuisse, ne pravie quidem celebratis fidelium curae suae demandatorum conventibus, in quibus illos pro episcopalis officii ratione secundum morem tunc receptum, exorta primum persecutione aut ingruente, ad infractam in fide constantiam arumnarumque tolerantiam animare debuisset.

156 Ut sit, haec ego calumniarum, quibus Dionysium dilacerabat Germanus, praecipua certe capita fuisse, conjicio ex ipso, quem Sanctus unice videtur sibi habuisse praefatum, epistolae adversus Germanum scriptae scopo. Etenim in ea Dionysius totus est, ut ostendat, sese, exorta persecutione, non prius, quam a Deo fugere jussus fuerit, fugam arripuisse, tuncque, quantum ei per tempus licuit, fidelium conventus semper celebrasse. Hinc in finem etiam compendio exhibet, quidquid persecutionum tempore pro Christi nomine vel gessit, vel passus est. Quam nervose autem, quam apposite haec omnia Sanctus contra impactas sibi calumnias intorqueat, docebunt ipsiusmet adversus Germanum epistolae Fragmenta, supra a nobis jam huc transcripta, ut necesse non sit, de rationum, quibus famam suam, injuste proscissam, lucri conatus est Dionysius, soliditate et pondere hic plura disserere. Et vero sola Sancti gesta impactas ei a Germano calumnias satis diluunt. Dionysium, uti dixi, eo nomine traducebat Germanus, quod majorem sui ipsius, quam gregis, sibi commisi, curam gessisset. Verum Sanctus, quam immerito officii sui neglectus a Germano insimulatus fuerit, luculentissime etiam tum, cum in exsilio adhuc existeret, factis probavit.

AUCTORE C. B.

objectum diluens crimen neglecti gregis, quem etiam

157 Etenim cum Alexandria absens populum Christianum, ibi commorantem, divini verbi pabulo nutrire, ad mutuam charitatem excitare, atque ad aliarum virtutum studium animare, coram non posset, litteris id ipsum studuit efficere. De nonnullis epistolis a Dionysio in exsilio, Valeriani persecutione saviente, constituto scriptis Eusebius lib. vii, cap. 20 sic memorat: Praeter supradictas epistolas, idem Dionysius Paschales illas, quas habemus, epistolas tunc temporis conscripsit: Encomia in illis et panegyricos sermones de Paschali festo contextens. Harum unam Flavio nuncupavit; alteram Domitio ac Didymo. In qua probans festum Paschae diem non nisi post aequinoctium vernali celebrari oportere, octo annorum canonem publicavit. Aliam quoque epistolam ad compresbyteros Alexandrinae ecclesiae, itemque alias ad diversos scripsit epistolas, easque grassante adhuc persecutionis furore. Quibus verbis indicat, non tantum alias illas epistolas, ad diversos datas, ultimoque memoratas, sed omnes omnino, quarum meminit, saviente adhuc Valeriani persecutione, scriptas esse. Quod ad epistolas loco ultimo indefinitoque numero memoratas pertinet, id ipsa Eusebii verba, proxime recitata, manifestum efficiunt. Neque enim est, cur quis forte iis persecutionem, quam Macrianus, infestissimus Christianorum hostis, arrepta post Valeriani captivitatem tyrannide, in Aegypto exercuit, intelligendam contendat. Verbis enim proxime recitatis de alia persecutione non agit Eusebius, quam de qua in capitulis caput mox laudatum proxime praegressis sermonem instituit; sermonem autem non instituit, nisi de sola persecutione, a Valeriano suscitata. Veniam modo ad tres alias epistolas, quarum alteram, ut eadem huc mox transcripta Eusebii verba fidem faciunt, ad Domitium et Didymum, alteram ad Flavium, ac tertiam denique ad Alexandrinae ecclesiae compresbyteros Dionysius conscripsit. Haec omnes ad Valeriani persecutionem pariter spectant. Etenim loco proxime citato indicat Eusebius, illas omnes scriptas

strenue curavit, varias, durante adhuc persecutione, scribens litteras,

AUCTORE
C. B.

scriptas esse eo ipso tempore, quo epistolas, quarum supra, proxime utique, meminere, scriptas esse, asseverarat. Jam vero epistolae quarum Eusebius proxime ante caput 20, supra laudatum, meminere, aliae non sunt, quam epistola adversus Germanum scripta, illaque, quas ad Sixtum aliosque nonnullos de baptismo Dionysius dedit. Quapropter cum haec omnes, uti ex supra disputatis liquet, ad Valeriani persecutionem spectent, seu, hac adhuc durante, scriptae sint, dubium non est, quin tunc pariter tres dictae epistolae, de quarum scriptis tempore hic quaeritur, fuerint conscriptae.

158 Ast, inquit, quo ergo haec anno scriptae fuere? Fuerunt, ut jam dictum est, eo ipso tempore conscriptae, quo epistola ad Sixtum, et altera adversus Germanum. Quapropter cum haec, ut pariter jam dictum est, anno 258 vel 259 exaratae sint, consequens est, illas alterutro pariter anno exaratas esse. Idem esto iudicium de epistolis quas verba, num. praecedenti ex Eusebio producta, numero definito non expriment. Quod pertinet ad earundem argumentum, duae priores (vide verba num. praecedenti recitata) Paschales sunt, quarum argumentum vel quod vel quale fuerit jam supra edocui, postque adhuc pluribus docebo. Tertia, quae a Dionysio Alexandrinae ecclesiae compresbyteris inscribitur, nullum omnino definiti argumenti indicium praefert. Putat Tillemontius, eandem forte esse, quam ad ecclesiam Alexandrinam de exilio suo scripsisse Dionysium, Hieronymus cap. 69 de illustribus Ecclesiae Scriptoribus affirmat. Omni prorsus probabilitate non caret Tillemontii opinio; attamen cum Eusebius lib. vi, cap. 46 alterius meminere epistolae, a Dionysio ad gregem suum Alexandrinum scriptae, fieri potest, ut hanc Hieronymus intelligat per epistolam, quam de exilio scripsisse ad ecclesiam Alexandrinam Dionysium affirmat. Hinc determinare certo non ausim, hancne potius, an illam assignare velit Hieronymus per epistolam, quam a Dionysio ad ecclesiam Alexandrinam de exilio scriptam affirmat. Quod si tamen contendas, non posse epistolam, ab Eusebio, ut dixi, lib. vi, cap. 46 memoratam, utpote quae oburgatoria sit, nec de exilio conscripta, ab Hieronymo intelligi per epistolam, quam a Dionysio ad ecclesiam Alexandrinam de exilio scriptam affirmat, ac proin per hanc designari epistolam, quam Dionysius ad ecclesiam Alexandrinae compresbyteros dedit; quod si, inquam, hoc contendas, respondeo, fieri posse, ut epistola, quam a Dionysio de exilio scriptam memorat Hieronymus, diversa sit omnino, non solum ab epistola Dionysii ad gregem Alexandrinum oburgatoria, verum etiam ab illa, quam is ad ecclesiam Alexandrinae compresbyteros dedit, quamque, ut jam docui, Eusebius lib. vi, cap. 20 commemorat.

C
gregis sui curam
his forte
commendavit;

159 Et vero non video, cur de argumento longe diverso scripta esse non poterit. Sanctus Cyprianus, uti ejus opera inspicienti patet, Carthagine in exilium pulsus, pluribus epistolis presbyteros et diaconos Carthaginienses adhortatus est, ut, quam ipse absens gerere non poterat, ipsi in se Carthaginiensis gregis curam susciperent, seduloque arriperent. Potest ergo simili de causa epistolam, qua de hic disserimus, ad ecclesiam Alexandrinae compresbyteros Dionysius scripsisse. Sane eum, non minus quam Cyprianum, gregis sui curam, quam exsul ipse gerere non poterat, clero suo demandasse, verosimillimum reddit singularis plane, eaque operibus comprobata, qua effulsit, sollicitudo prorsus pastoralis. Dionysius in epistola ad Domitium et Didymum data, quam Decianae persecutionis tempore scriptam esse supra probavimus, haec memorat: In urbe (Alexandrina) occultarunt se, ut fratres clanculo invisant, presbyteri quidam, Maximus, Dioscorus, Demetrius et Lucius; Faustinus enim et Aquila, utpote in majore hominum luce positi, per Aegyptum vagantur: diaconi vero post illos, qui morbo

consumpti sunt, superstites, Faustus, Eusebius, D Charemon: Eusebius, inquam, quem Deus jam inde ab initio roboravit, impulitque, ut confessoribus, in custodia positus, ministeria strenue exhiberet, utque consummatorum ac beatorum martyrum cadavera non sine capitis sui periculo sepeliret. Presbyteri ad diaconi, qui hic in urbe Alexandrina, ut fratres seu Christianos clanculo inviserent, Decianae persecutionis tempore occultasse sese a sancto Dionysio dicuntur, Sancti haud dubie, uti ab omnibus admittitur, jussu id fecere, ita ut Sanctus pastorem suam sollicitudinem non obscure tunc probavit. Verosimillimum hinc fit, pariter eum sollicitudine, Valeriani persecutionem saviente, in gregis sui salutem similiter invigilasse, ut adeo epistola, quam ad Alexandrinae ecclesiae compresbyteros dedit, adhortatus eos forte fuerit, ut in gregem Alexandrinum, cujus ipse absens curam gerere non poterat, sedulo invigilarent.

140 Atque haec sunt, quae de argumento epistolae, quam Dionysius, in exilio existens, ad ecclesiam Alexandrinae compresbyteros dedit, dicenda occurrunt. Pergo nunc ad binas alias supra memoratas epistolas, quarum altera Flavio, altera Domitio et Didymo nuncupata est. Haec, quemadmodum § 6 hujus Commentarii jam docui, diversa est haud dubie ab epistola, quam Sanctus, in deserto quodam et squalido Libyae loco constitutus, ad eodem Domitium et Didymum conscripsit. Argumentum ejus, infra, ut jam monui, pluribus tractandum, ex ipso, quo ab Eusebio ornatur, Paschalis epistolae nomine innoscit. Idem esto iudicium de argumento epistolae, Flavio nuncupatae. Et vero in hac, ut discrete notat Eusebius, Pascha ante aequinoctium verum celebrandum non esse, Dionysius ostendit. Flavius, cui inscribitur, omni dubio procul distinctus est a Flavio, seu, ut alii scribunt, Fabio, Antiocheno episcopo, supra saepissime laudato. Fabius enim seu Flavius, Antiochenus episcopus, anno 232, ut docuimus, e vivis excessit, ac proin necesse est, ut diversus sit a Flavio, cui epistola mox laudata a Dionysio fuit inscripta, cum haec ex dictis ante annum 258 aut 259 exarata non sit. Porro ambae epistolae Paschales, de quibus hic aequinoctium verum celebrandum non esse, Dionysius ostendit. Flavius, cui inscribitur, omnes optimi vigilantissimi pastoris partes explet. Datis enim praefatis epistolis, post brevem de Paschali festivitate sermonem docebat Sanctus quo tempore jejunium inchoandum, et quo Pascha esset celebrandum. Vide, quae de epistolis Paschalibus num. 58 docui, quibus etiam, ut facturum me, spocondi, nunc plura hic adjungo. Paschalis Dionysii epistolae stilo eleganti et florido, qualis est, qui in orationibus paenegyricis et declamationibus solet adhiberi, erant conscriptae; itaque verosimiliter etiam ad virtutem Sanctus exstimulabat eos, ad quos quaquaversum mittebantur. Paschales epistolae, inquit Valesius in Notis ad cap. 20 lib. vii Eusebii, solebant quotannis a patriarchis Alexandrinis multi ad omnes omnino Aegypti ecclesias, quo haec in Paschalis festi celebratione inter se convenirent. An tamen hic mos aetate Dionysii obtinuerit, tom. IV Monumentorum Ecclesiasticorum in Dionysio articulo 15 idcirco dubitat Tillemontius, quod Sancti Paschales epistolae, non integris ecclesiis, sed particularibus personis inveniantur inscriptae. Verum responderi potest, particulares personas, quibus Dionysius epistolae suas Paschales inscripsit, ecclesiarum rectores curatoresve fuisse, hisque incubuisse, ut praedictas epistolae populo vel praeregerent vel certe praelegi curarent, ut adeo illae epistolae, quamvis particularium dumtaxat personarum nomen praefarent, ad ecclesias tamen integras destinatae fuerint. Adhaec Eusebius lib. vii, cap. 22 duas memorat epistolae Paschales, a Dionysio ad fratres, per Aegyptum constitutos, exaratas, ut omnes Sancti Paschales epistolae particularibus personis inscriptae non fuerint. Addit laudatus Tillemontius, brevi admodum tempore ante Pascha epistolae illas scriptas fuisse. Verum non probat, tempus illud tam breve fuisse,

ut

A ut ex ad omnes Ægypti ecclesias convenienti ante Pascha et Quadragesimam tempore nequiverint perferri.

ceteræ de alio argumento scriptæ, ad virtutem forte extimulavit.

141 Ut ut sit, Dionysius scriptis illis epistolis, aliisque, quas Eusebius lib. vii Historiæ, cap. 20 plus semel jam laudato ad varios eum, cum adhuc in exsilio esset, scripsisse indicat, pastorem Sancti sollicitudinem, ut jam diu, egregie comprobant. Dudicandum enim non videtur, quin omnes vel ad Ecclesiæ utilitatem vel ad animarum salutem procurandam virtutumque studium in Christianorum animis, Sancti curæ commissis, accendendum scriptæ fuerint, quamvis interim cujus illæ singulæ, quas Eusebius definito numero non exprimit, argumenti fuerint, pro certo nequeat edici. Ceterum qui, quæ supra de epistolarum Paschalium, quas patriarchæ Alexandrini quotannis scribere solerent, confirmata cupit, adeat S. Cyrilli patriarchæ Alexandrini, de festo Paschali sermones, qui Homiliarum Paschalium nomine circumferuntur. Has ipse S. Cyrillus subinde Epistolarum, subinde Sermonum nomine distinguit. Tringita ex hisce hactenus supersunt. Nonnumquam, se sermones illos ad varias ecclesias transmittere, nonnumquam etiam, se illos coram ingenti populi multitudine pronuntiare, significat. Verum potuit eisdem ad remotiores ecclesias mittere; Alexandriæ vero pronuntiare. In omnibus omnino sermonem sat prolificum tenuit de festo Paschali, ac deinde in fine Quadragesimæ: initium ac diem Paschæ annuntiat. Sed hæc de epistolis Paschalibus annotasse sufficiat, pergo nunc ad alia, quæ pastorem Dionysii pro Ecclesiæ bono sollicitudinem mire exercere, quæque sanctum Virum, veluti de sanctissima Trinitate sequitur sententiam, traducendi occasionem præbuerit.

B § XIV. Sabellianorum hæresi sese opponit; sequioris doctrinæ apud Dionysium, Romanum Pontificem, insimulatur, fitque ab hoc rei, cujus accusatur, per epistolam certior.

Sanctus, Sabelliana hæresi in Pentapoli exorta,

C Durante adhuc Valeriani persecutione, imo hæc primum exorta, aut forte etiam paulo antequam esset exorta, nova pariter orta est hæresis. In Libya, dicta Cyrenaica, tractus est, qui a Græcis ob quinque urbes, quas complectitur, Pentapolis vocatur. Harum una Ptolemais nomine distinguitur. Hæc in urbe Sabellianorum hæresis Ecclesiæ pacem cepit turbare, personarum distinctionem in sanctissima Trinitate impugnans, et sicut unam dumtaxat substantiam, sic et unam pariter personam in ea prædicans. Sabellius, qui a solo Zonara dictæ Ptolemaidis in Pentapoli episcopus fuisse asseritur, hæresim hanc, quamvis primus ejus auctor non videatur, late disseminavit, pluresque, etiam primariæ notæ personas, in partes suas attraxit, ut, eo potissimum agente, in prædicto Libyæ tractu impia illa in sanctissimam Trinitatem hæresis ubique suos haberet sectatores, non numero tantum, sed et auctoritate valentes. Fuerunt tamen etiam, qui patrum suorum vestigiis in hærentes fidei puritatem servare, Sabellioque se opposcentes, execrandam ejus doctrinam recipere noluerunt. Rebus ita constitutis, non poterant non disputationes inter partes suboriri, idque etiam, ut fieri pronum erat, reipsa accidit. Verum cum disputando nec Sabelliani ab hæresi sua revocari, nec qui Sabellianis sese opponerent, genuinum de sanctissima Trinitate dogma vellent deserere, hincque hi cum illis componi minime possent, tam Sabelliani quam sinceræ doctrinæ defensores Dionysium, Alexandrinum episcopum, utpote Pentapolitani tractus metropolitam, consulendum duxerunt. Itaque ambarum partium sectatores ad Sanctum, non tantum literas, sed et nuntios, qui cum eo dissererent, miserunt. Dionysius, re tota ab ovo audita, accurateque discussa, varias scripsit, quibus Sabelli hæresim, quantum, Deo jurante, fieri potuit, confutavit, ad

Pentapolitanos epistolas, harumque omnium exemplaria ad Sixtum, Romanum Pontificem, transmisit.

AUCTORE C. B.

145 Hæc omnia, quantum ad præcipua saltem capita, docet nos ipsemet S. Dionysius apud Eusebium lib. vii, cap. 6 epistola priori ad Sixtum, Romanum Pontificem, supra jam sæpius laudata, de hæresi Sabelliana, primum exorta, sic scribens: he dogmate illo, quod nuper apud Ptolemaidem urbem Pentapoleos commotum est, pleno impietatis ac blasphemie adversus omnipotentem Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi; pleno etiam incredulitatis erga unigenitum ejus Filium, primogenitum omnis creaturæ, Verbum, quod inter homines versatum est; pleno denique stuporis adversus Spiritum sanctum, cum ab utraque parte et litteræ ad me allatæ essent, et fratres mecum disserturi venissent, epistolas quasdam, quantum, Deo juvante, potui, tractatoris more fusius scripsi: quarum exemplaria ad te misi. Hæc Dionysii ad Sixtum epistola, ut supra probavi, vel anno 257 vel certe anno 258 scripta est, ac proin cum in ea Sanctus Sabellianam hæresim tunc, cum illam scriberet, nuper esse exortam indicet, dubitandum non videtur, quin hæc vel anno 257 vel forte paulo ante ortum acceperit. Est ergo, quemadmodum num. præcedenti asserui, vel una cum Valeriani persecutione, vel etiam paulo ante hæc exorta, fuitque deinde longe disseminata.

rei certiores reddidit Sixtum, Romanum Pontificem,

144 Verum Dionysius nihil omnino, quod ad officium suum spectaret, omisit, quo illam pullulantem, deindeque latius serpentem citissime opprimeret. Hunc in finem etiam Alexandriæ convocavit concilium, in eoque Sabellium damnavit. Ita legitur apud Labbeum tom. I Conciliorum pag. 851. En verba, ex libello synodico, a Labbeo in dictum tomum translata: Synodus divina et sancta particularis, Alexandriæ collecta a confessore Dionysio, ejusdem archiepiscopo, quæ Sabellium divinitatis inimicum abdicavit. Quamvis de fide Libelli synodici, ex quo hæc Labbeus transcripsit, omnino non constat, res tamen in illo asserta verosimillima apparet verosimillimeque, uti et infra dicendis patecet, non acciderit ante annum 262; ante hunc autem Sanctus, ulterius progrediente Sabelliana hæresi, ad comprimendum impietatis impetum alias iterum atque alias scripsit epistolas, cumque deinde Sabellianæ hæresis venenum non tantum jam populum, sed et quosdam etiam Libyæ episcopos infecisset, rei factus certior, sequi nihil hactenus, scriptis litteris profecisse, conspiciens, eo quosdam misit, qui eos, qui in errorem lapsi erant, ad mutandam opinionem inducerent. Verum nihil hac quoque via a Sancto effectum est, memoratque episcopi majori, quam antea factum esset, impudentia impiam de sanctissima Trinitate doctrinam disseminarunt. Fuit itaque Sanctus iterum compulsus altera epistola certare, qua eorum impudentiam argueret. Hæc epistola, quam ardens pietatis tutelæ ardor ab eo quodammodo extorsit, Ammoni et Euphranori erat muncupata.

concilium contra illam celebravit, aliasque ante hoc

143 Hæc omnia docet nos S. Athanasius in suo, quem de S. Dionysii sententia inscripsit, tractatu hæc memorans: In Pentapoli superioris Libyæ quidam episcoporum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tantumque suis commentis invaluerant, ut vix ultra Filius Dei in Ecclesia prædicaretur. Rei certior factus Dionysius, cui earum cura ecclesiarum incumberebat, mittit, suadetque rei auctoribus, ut a pravis opinionibus desistant. Quibus minime desistentibus, imo impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est, eorum impudentiam hæc sua epistola (ad Ammonem et Euphranorem, ut in decursu Athanasius sæpius repetit, conscripta) coercere, humanaque Salvatoris ex Evangelis exponere; ut cum audacius illi Filium negarent, et humana ejus Patri adscriberent, ostendens ipse, non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet, Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii Deitatem credendam, et ad Patris

adhibuit medidas, ad Ammonem et Euphranorem,

AUCTORE
C. B.

Patris cognitionem sensim adduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc Viro causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem. *Epistola, de qua hic loquitur Athanasius, a Dionysio, ut jam dixi, ad Ammonem, seu, ut scribit Athanasius, Ammonium et Euphranorem data est. Hoc saepe in laudato suo tractatu, ut jam notavi, repetit Athanasius. Eusebius lib. vii, cap. 26 epistolam, a Dionysio contra Sabellium ad Ammonem et Euporum scriptam, recenset. Adhæc dicto loco etiam epistolam ad Euphranorem et Ammonem datam, laudat; verum aliam ad hunc, et aliam item ad illum scriptam fuisse a Sancto epistolam, indicat. Ammonem vocat Berenices, quæ Pentapoleos urbs est, episcopum. Multum dubito, an una eademque persona non sit, quæ semel ab Eusebio Euporus et semel Euphranor; constanter vero ab Athanasio Euphranor vocitetur.*

non tamen
ante annum
258 aut 259
scribens epi-
stolam.

146 Id vero si ita sit, præfero lectionem Athanasii, qui, cum eandem, ut supra dixi, sæpissime repetat, semperque eundem scribendi modum servet, minus argui erroris debet, quam Eusebius, qui cum semel tantum epistolam, a Dionysio ad Ammonem et Euporum scriptam, memoret, facilius esse potest Amanuentium errore aut oscitantia corruptus. Porro Dionysium plures, quam jam memoratas, B contra Sabellium adhuc scripsisse epistolas intelligitur ex Eusebio lib. vii, cap. 26 de epistolis a Dionysio conscriptis sic loquente: Præter has exstant aliæ complures Dionysii epistolæ. Inter quas sunt illæ contra Sabellium scriptæ ad Ammonem Berenicensem episcopum. Aliæ item ad Telesphorum et ad Euphranorem altera. Aliæ rursus ad Ammonem et Euporum. Quatuor etiam libros de eodem argumento composuit, quos cognomini suo (non gentili, ut vertit Valesius) Dionysio Romanorum episcopo nuncupavit. At, inquit, quandonam Dionysius epistolas et Opera, hic ab Eusebio recensita, elucubravit? Epistola ad Euporum, seu potius Euphranorem, et Ammonium, quoniam a Sancto ante stabilitam propagatamque Sabellianam hæresim scripta non est, ante annum 258 aut etiam 259 verosimillime scripta non est. Quod pertinet ad quatuor libros, quos Dionysius contra Sabellium, teste Eusebio, elaboravit, hi certissime, cum Dionysio Romano Pontifici, qui ante Julium anni 259 ad Pontificatum evectus non est, sint inscripti, ante dictum annum, ad Julium jam provectum, elucubrati non fuere. Ceterum nihil hic profero, ut dictorum Operum epocham propius determinem. Solum moneo, tam hæc, quam reliqua omnia, quæ Dionysius Sabellianæ hæreses occasione scripsit, non serius, quam anno circiter 262 esse elaborata. Res infra pluribus elucidabitur.

C
Hujus occa-
sione Sanctus
cujus agendi

147 Videamus modo, quid occasione epistolæ, ad Euphranorem et Ammonium data, Sancto acciderit. Cum Sabelliani, Filium cum Patre confundentes, Patri attribuerent, quod ad humanam Filii naturam spectabat, Dionysius in sua ad Euphranorem et Ammonium epistola id fere satagebat unice, ut clare demonstraret, id, quod Filio, tanquam homini, competeat, Patri non posse attribui. Volebat hæc via Sabellianos ad distinctionem inter Patrem et Filium cognoscendam inducere, eosdemque deinde nova divinitatis cognitione imbueret. Liqueat id ex verbis Athanasii, proxime recitatis. Dionysius autem, uti ex dicendis patet, optimo consilio id fecit. Sic, inquit in laudato Tractatu Athanasius, beati Apostoli, prudenti admodum consilio, primum humana Salvatoris Judæis enarraverit, ut eo ex editis, conspicuisque miraculis, jam advenisse Christum, plane persuasos, hinc ad credendam ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera, quæ edita fuerant, non hominis, sed Dei esse. Certe? Petrus, cum dixisset, virum passibilem Christum esse, illico subjungit: Hic Auctor vitæ est. Ipseque in Evangelio confitetur: Tu es Christus Filius Dei vivi. Et in epistola sua ait ipsum Episcopum animarum, atque Dominum suum, nec non angelorum et potestatum esse. Paulus item, qui ait, Christum

esse virum ex semine David, in epistola ad Hebræos hæc habet: Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiæ ejus. Ad Philippenses vero: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo. Hæc porro Auctor vitæ, Filius Dei, splendor, figura, æqualis Deo, Dominus, Episcopus animarum, quid aliud sibi velit, quam in corpore fuisse Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, illudque indivisum esse a Patre, quem admodum splendor a luce.

148 Hæc Athanasius, exponens rationem, ob quam Apostoli prius Christi humanitatem, quam divinitatem Judæis prædicarint; id autem idcirco facit, ut agendi rationem, quam Dionysius adversus Sabellianam hæresim tenuit, non improbandam ostendat. Idipsum, mox subjungit verbis proxime recitatis, egit Dionysius ab Apostolis edoctus; cum enim jam irrepisset Sabellii hæresis, coactus est hujusmodi epistolam, ut dixi, scribere, ac verba, quæ humiliter et humano more de Salvatore dicta sunt, illis objicere, ut per humana illos absterretur a dicendo, Filium esse Patrem, sique faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate muniret; ubi in subsequentibus epistolis illum ex Scripturis sacris appellavit Verbum, Sapientiam, Virtutem, Vaporem et Splendorem Patris. In epistolis itaque ad sui defensionem scriptis palam de fide loquitur. E pietatemque erga Christum profiteretur. Ut igitur Apostoli accusandi non sunt ob verba de Domini humanitate prolata (nam Dominus Homo factus est) quin potius admiratione digni sunt ob prudentem dispensationem et doctrinam temporari accommodatam; sic Dionysius pro Ariano habendus non est propter epistolam ad Euphranorem et Ammonium contra Sabellium scriptam, in qua scilicet asseruit, Filium esse rem factam, nec eundem cum Patre, sed diversum ob eo, quantum ad substantiam, quemadmodum vinitor a vite, et fabricator navis, quantum ad substantiam, a nave est diversus; non fuisse illum, antequam fieret, et multa similia, quæ quævis probanda minime fuissent, si nudam fidei suæ professionem edere voluisset, spectato tamen fine, quem intendebat, et sensu, in quo illa proferebat, carpenda non erant, ut verbis jam transcriptis non immerito contendit Athanasius fietque ex infra dicendis perspicuum.

149 Fuerunt nihilominus in Pentapolitano tractu nonnulli, admodum orthodoxi, qui, quas Dionysius adhibuerat, de secunda sanctissimæ Trinitatis Persona loquendi formulas in sequiorem partem accipere. Hi ne petita quidem a Sancto eorum, quæ in epistola ad Euphranorem et Ammonium durius scripserat, explanatione, Romam se contulerunt, ibique apud Dionysium Papam, qui S. Sixto anno 259 in Pontificatum successerat, perveræ de sanctissima Trinitate doctrinæ illum accusarunt, utpote qui Dei Filium creaturam, et Patri non consubstantialem assereret. Concilium, quod tunc Romæ sic ea ipsa de causa, sive aliam ob rationem coactum celebrabatur, rem indigne tulit, omniumque episcoporum nomine Pontifex Dionysio scripsit, sententiæ a synodo Romana prolatae et cujus rei insimulabatur, certiorum cum faciendis, damnansque non minus, qui Filium Dei creaturam, et Patri non consubstantialem assererent, quam qui Sabellium, ejusque de sanctissima Trinitate opinionem sectarentur. Docet hæc nos omnia S. Athanasius, partim lib. de synodis, partim tractatu de Dionysii sententiâ; priori quidem loco hæc memorans: Diu ante illos septuaginta, qui Samosatensem deposuerunt, duo Dionysii existere, quorum alter Romæ, alter Alexandriæ episcopus erat. Cum autem quidam ad Romanum episcopum, Alexandrinum detulissent, quod Filium rem factam et Patri non consubstantialem affirmaret, synodus Romæ coacta rem indigne tulit: Romanus autem episcopus omnium sententiam rescripsit ad cognominem suum, non gentilem, ut vertunt Benedictini. Posteriori vero ista: Cum Dionysius (Alexandrinus) episcopus, postquam de Pentapolitanis illa didicerat, epistolam, uti jam dixi, contra Sabellii

contra Sabellianam ratio
ab Athanasio
probat.

apud Dionysium, Roma-
num Pontificem, accusatur, qui hujus rei

F

A bellii haeresim, ad Ammonium et Euphranorem, studio religionis permotus, scripsisset; quidam ex Ecclesia fratres, sanae quidem doctrinae homines, non seiscitati tamen eum, qua de causa ita scripsisset, Roman se contulere, illumque apud cognominem Dionysium Romanum episcopum accusarunt. Quibus ille (Dionysius, Pontifex Romanus) auditis, una scripsit et contra Sabellii sectatores, et contra eos, qui ejus essent sententiae; quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est ejectus; aequalem aiens, licet ex diametro oppositam, Sabellii impietatem, eorum blasphemiam, qui dicunt, Verbum Dei, creaturam, opificium et rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium (Alexandrinum) litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis (Pentapolitanis) fuisset.

contra ac facta per Nannium Athanasii versio,

130 Ita Athanasius ex versione Benedictinorum anno 1698, quam editionem, nisi aliud indicem, hic semper intelligo, typis Parisiensibus vulgata: verum Baronius in Annalibus Ecclesiasticis ad annum 265, num. 56 primo quidem, ex Nannio verosimiliter, exhibet verba prope eadem, jam recitata, quibus ab Athanasio Dionysium Alexandrinum apud cognominem Dionysium, Romanum episcopum, a Pentapolitanis accusatus refertur; verum loco verborum sequentium, quae jam etiam recitata sunt, quaeque Dionysium, Romanum Pontificem, audita Pentapolitanorum adversus Alexandrinum accusatione, contra Sabellianos scripsisse, Alexandrinumque rei, cujus accusaretur, certiores reddidisse, indicant, haec habet: Re comperta, Alexandrinus simul et contra Sabellii sectatores et Arii dogmata, propter quae ab Ecclesia ejectus fuit, volumen composuit; ubi aequales, sed tamen contrarias haereses esse docet in Sabellii dogmatibus, et blasphemias eorum, qui dicunt, Dei Verbum, opus vel creaturam esse: postulavitque a Romano praesule, ut objecta sibi indicaret. Natalis Alexander Dissertationum Historico-criticarum tom. III, alique haec eadem, verosimiliter etiam ex Nannio, transcribere. Itaque secundum hos, accusato apud Pontificem Dionysio Alexandrino, non Dionysius Romanus Pontifex, ut indicat laudata Benedictinorum versio, sed ipsemet Dionysius Alexandrinus contra Sabellianos scripsit, nec hic a Dionysio Romano rei, cujus a Pentapolitanis accusaretur, certior fuit reddidit, sed ab hoc, ut, cujus rei a Pentapolitanis accusaretur, certior feret, per litteras expetiit.

hic a nobis rejecta, perperam docet,

131 Queri hic jam potest, Nannione ejusque sectatoribus, an Benedictinorum versione standum sit. Hac standum esse, indubitatim existimo. Etenim textus Graecus in capitulis hic controversis laudatae versionis perfecte congruit, nec ullam apud laudatos Benedictinos lectionem habet diversam. Ut res fiat clarior, textum ipsum cum adjuncta, quam ipsemet feci, versione Latina hic transcribo: Κακίως ἀκούσας, ἔγραψεν ἰσχυρὰ κατὰ τὸν τῶν Σαβελλιῶν δόξαν, καὶ κατὰ τὸν φρονούντων ταῦτα, ἄπερ καὶ Ἀρείος λέγων ἐξέβληθη τῆς ἐκκλησίας ἵστην καὶ κατὰ διάμετρον ἀπέβησαν εἶναι λέγον, τινος Σαβελλίου, καὶ τὸν τῶν λεγόντων ἵστην καὶ ποιήματα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον. Ἐπέσειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλώσαι, περὶ ὧν εἰρήκασιν κατ' αὐτῶν. Quibus ille (Dionysius utique Romanus, prout ex contextu liquet) auditis, una scripsit et contra Sabellii sectatores, et contra eos, qui ejus essent sententiae, quam cum Arius protulisset, ab Ecclesia fuit ejectus; aequalem asserens, licet ex diametro oppositam, Sabellii impietatem et eorum, qui dicunt Verbum Dei creaturam, opificium et rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium (Alexandrinum utique) litteras, ut indicaret, quibus de re accusatus ab illis (Pentapolitanis) fuisset. Nemo, quantum opinor, spectato Graecorum, quae hic transcripsimus, verborum contextu, adaptari iis, quae textus initio ponuntur, posse existimabit interpretationem, quam supra ex Petro Nannio aliove seu antiquiori seu recentiori S. Athanasii interprete Baronius alique adoptarunt. Imo haec, quae sub ponuntur, Ἐπέσειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλώσαι, περὶ ὧν εἰρήκασιν κατ' αὐτῶν, etiam

October Tomus II.

nude secundum se spectata, certissime nequeunt, ut unicuique, non omnino in lingua Graeca peregrino, manifestum esse debet, reddi per haec: Postulavitque a Romano praesule, ut objecta sibi indicarent.

AUCTORE C. B.

132 Hinc mihi maxime mirum apparet, ea ita interpretatum esse Nannium; neque enim huic interpreti Graecum aliquod praeluissse reor Athanasii exemplar, in quo Latinis praefati Nannii verbis, proxime recitatis, textus Graecus apte responderit. Etenim ne illis quidem verbis textus Graecus, utpote supra producto ad verbum similis, ullo modo congruit in editione Operum Athanasii Commeliniana, in qua tamen dictis Nannii verbis Athanasianus, quo de hic disserimus, locus Latine exponitur. Adhaec Benedictini supra laudati textui Graeco, ad num. praecedentem transcripto, qui haud dubie Nanni interpretationi non quadrat, nullam omnino, ut jam monui, lectionem variantem assignant, ut adeo verosimillimum sit, nullum prorsus Nannio Graecum praeluissse Athanasii exemplar, in quo verbis ejus, plus semel jam laudatis, textus Graecus apte responderit. Hallucinatus ergo hic fuerit Nannius, aliisve forte, ex quo is suam interpretationem deprorsit, sancti Athanasii antiquior interpret. Hinc jam sit, ut, cum ex jam disputatis laudata Benedictinorum versio et nostra genuina sit, indubitatim evadat, Dionysium Romanum, non autem Alexandrinum, audita adversus hunc Pentapolitanorum accusatione, contra Sabellianorum haeresim, simulque contra eorum, qui Verbum Dei esse creaturam et rem factam dicerent, sententiam scripsisse, litterasque ad Dionysium Alexandrinum, quibus hunc, quorum accusaretur, certiores redderet, misisse.

Dionysium Alexandrinum epistola certiore reddidit,

133 Adhaec Dionysium Romanum, non autem Alexandrinum, audita adversus hunc Pentapolitanorum accusatione, contra Sabellium, eosque, qui Verbum Dei esse creaturam et rem factam assererant, indubie, scripsisse, etiam confirmatur ex superstitite adhuc Scripti, quod Dionysius Romanus adversus Sabellium edidit, Fragmento. Hoc ab Athanasio epistolae de Nicanae synodi decretis apud laudatos Benedictinos num. 26 exhibetur insertum. Verba huc potissimum facientia, una cum brevi Athanasii sermone haece praevio, transcribo. Quod autem, inquit Athanasius, Dei Verbum nec factum nec creatum sit, sed proprius et individuus Patris substantiae factus, ut scripsit magna synodus, ecce Dionysius quoque, Romae episcopus, scribens contra Sabellianos, his verbis adversus illos indignatur, qui talia audent dicere. Jam vero, inquit, (Dionysius scilicet Romanus) aequum fuerit adversus illos disputare, qui augustissimam Dei Ecclesiae praedicationem, monarchiam in tres quasdam virtutes ac separatas hypostases tresque divinitates dividunt, discidunt, destruuntque. Audiavi enim quosdam ex his, qui apud vos divinum verbum praedicant et docent, hujus opinionis magistros esse, qui quidem ex diametro, ut ita loquar, Sabellii sententiae adversantur. Illius enim in eo consistit impietas, quod dicat, Filium esse Patrem, et vicissim: Illi autem tres Deos quodammodo praedicant, cum sanctam Unitatem in tres diversas Hypostases inter se omnino separatas dividunt. Ita apud Athanasium loco citato Dionysius, Pontifex Romanus, mox etiam, quibus Dei Verbum esse creaturam et rem factam asserentes apertius redarguit, paucis interpositis, haec subdens: Non minus etiam illi culpandi sunt, qui Filium opus esse existimant, et Dominum factum esse sentiunt, quasi videlicet unum esset ex his, quae vere facta sunt, cum divina Scriptura, illum genitum esse, ut eidem convenit, congruitque, non autem formatum et factum esse, testetur. Non levis igitur, sed summa est impietas, Dominum aliquo modo manufactum dicere.

Scriptumque tam contra Sabellianos, quam contra eos, qui Filium Dei

F

134 Hactenus Dionysius, Romanus Pontifex, non minus eorum, qui Verbum Dei esse creaturam seu rem factam assererent, quam Sabellii sectatorum impietatem arguens, adeo ut hinc confirmetur, Dionysium, Romanum Pontificem, non autem cognominem,

rem factam assererent, vulgavit.

AUCTORE
C. B.

nem, Alexandrinum episcopum, designari per Dionysium, qui, uti S. Athanasius verbis, num. 130 huc transcriptis, refert, audita Pentapolitanorum adversus Alexandrinum accusatione, æqualem dixit, scripto edito, Sabellii impietatem et eorum, qui Verbum Dei esse rem factam vellent. Collige hinc jam, scriptum illud, quo Sabellii impietatem et eorum, qui Verbum Dei esse rem factam vellent, Dionysius Romanus æqualem asseruit, diversum non esse a Scripto, quod jam huc ex Athanasio num. præcedenti partim transcriptimus. Verum dubitari potest, reque ipsa, ut video, tom. IV Monumentorum Ecclesiasticorum pag. 279 dubitavit Tillemontius, distinctumne etiam hoc sit ab epistola, quam Dionysius Romanus, ut Athanasius verbis, proxime laudatis, pariter fidem facit, ad Dionysium Alexandrinum transmisit, quo hunc et sententiæ a synodo Romana prolatae, et cujus rei a Pentapolitanis accusaretur, certior redderet. Verum id mihi dubium non videtur. Puto enim, hanc epistolam a præfato scripto indubie esse diversam. Res, quantum opinor ex ipsis Athanasii verbis, num. 149 huc transcriptis, unicuique fiet perspicua, ut huic probandæ innotandum non arbitrer, ac proin, ut, missis aliis, inceptam rerum, quæ Sabellianæ hæreses occasione obvenierunt, Sanctumque nostrum spectant, seriè prosequar.

B
§ XV. Adversus Pentapolitanorum accusationes, variis scriptis ad Dionysium Romanum Pontificem Opusculis sese tuetur.

Dionysius accepta, Dionysii Romani Pontificis epistola, hacque accusationis, contra se a Pentapolitanis intentate, factus certior, nihil habuit antiquius, quam ut objectum sibi sequioris de sanctissima Trinitate doctrinæ crimen dilueret, omnemque hac in parte sinistram suspensionem a se amoliretur. Mox sui purgandi causa sub Elenchi et Apologiæ seu refutationis et defensionis nomine libros conscripsit, eosque ad Dionysium, Romanum Pontificem, direxit. Ille vero, ut Græcus Athanasii textus verbis, num. 149 recitatis, proxime subjunctus, ad verbum de Dionysio Alexandrino habet, statim (ad Dionysium Romanum nempe, sui purgandi causa) rescripsit, et libros Elenchi et Apologiæ exaravit. Id ipsum etiam docet Athanasius hinc adhuc aliis, elucubratis a se Opusculis, altero scilicet de Synodis, altero de Nicænæ synodi Decretis inscripto. Priori quidem verbis, quæ ex eodem ad num. 149 transcriptimus, hæc subdens: At ille (Dionysius Alexandrinus) sui purgandi causa (ad Dionysium Romanum) librum edit hoc titulo, Elenchus et Apologia: posteriori vero sic scribens: Cum... Dionysius, Alexandria episcopus, ex his, quæ adversus Sabellium scripserat, quibus nempe dispensationem secundum carnem permultis explanabat, ac inde confutabat Sabellianos, ostendebatque, non Patrem factum esse carnem, sed Verbum, uti Joannes dicit: cum, inquam, in suspensionem venisset, dixisse Filium rem factam et creatam esse, non vero Patri consubstantiali, litteras dedit ad Romæ episcopum, Dionysium quoque appellatum; in quibus se expurgans asseverabat, calumniam hanc esse adversus se confictam; numquam enim se Filium factum dixisse, sed illum Patri consubstantiali confiteri se affirmabat.

C
156 Libri illi a Sancto, sui purgandi causa, conscripti, numero erant quatuor, totidemque comprehendebantur epistolis seu epistolarum nomine erant insigniti. Eusebius lib. VII cap. 26, recensens nonnullas Dionysii Alexandrini epistolas, sic habet: Quatuor etiam libros (Dionysius Alexandrinus) de eodem argumento (de sanctissima Trinitate seu duabus hujus prioribus Personis, composuit, quos homonymo seu cognomine suo, non gentili suo, ut male vertit Valesius, Dionysio, Romanorum episcopo, nuncupavit. Libri illi, quos hic a Dionysio scriptos memorat Eusebius, quosque S. Hieronymus de illustribus Ecclesiæ Scriptoribus cap. 69, Operi-

Sanctus sui purgandi causa libros.

qui quaternario numero definitur, quique

D
bus a Dionysio conceinnatis, pariter accenset, ab omnibus eruditissimis accipiuntur pro libris, quos Dionysius Alexandrinus, a Pentapolitanis perversæ circa secundam Trinitatis Personam doctrinæ accusatus, in sui defensionem, ut Athanasius verbis proxime recitatis testatur, ad Dionysium Romanum dedit, tituloque Elenchi et Apologiæ seu Refutationis et defensionis insignivit. Quapropter, cum Eusebius historicus pariterque Hieronymus libros illos, quos Dionysium Alexandrinum ad Dionysium Romanum scripsisse affirmant, quaternario numero definiant, libri de refutatione et apologia, a Dionysio Alexandrino ad Dionysium Romanum scripti, quatuor indubie numero fuerunt. At, inquis, Athanasius Tractatu de sententiâ Dionysii tantum meminit primi, secundi et tertii libri, a Dionysio Alexandrino sui purgandi causa ad Romanum dati, quartique nupsiam mentionem facit. Fateor; ita habet. Verum sanctus ille scriptor nupsiam etiam dicit, Dionysium non plures, quam tres sub nomine Elenchi et Apologiæ libros scripsisse; ubi autem meminit vel primi vel secundi vel tertii libri, a Sancto sub Elenchi et Apologiæ nomine conscripti, facit id dumtaxat occasione Fragmentorum, quæ illis libris idcirco transcribit, quod ad propositum ejus conducant, ut verosimiliter quarti libri, qui a Dionysio de refutatione et apologia pariter scriptus sit, idcirco non meminerit, quod nullum ex eo Fragmentum, veluti ad instituti sui rationem conducens, transcribendum existimavit. Nequit ergo hic ex Athanasii silentio quidquam concludi contra quaternarium librorum numerum, quos Dionysium Alexandrinum de refutatione et apologia ad Dionysium Romanum scripsisse, arbitramur.

157 Porro supra asserui, quatuor illos Dionysii libros totidem epistolis fuisse comprehensos, nullamque hactenus, quæ hoc assertum probet, rationem attuli. Hanc itaque hic nunc adjungo. Basilii lib. de Spiritu sancto cap. 29 transcripturus aliquot ex secundo Dionysii Elenchi et Apologiæ libro verba, hæc præmittit: Alexandrinus Dionysius, id, quod etiam auditu mirum est, in secunda ad sibi cognominem epistola de accusatione ac defensione, Græce περιελεγεν και απολογιας, hunc in modum finivit sermonem. Athanasius de sententiâ Dionysii, verba ex primo hujus de Refutatione et Apologia libro profert, mox hæc transcribenda, quibus Dionysius Alexandrinus ad Romanum scribens, innuit, sese ante dictum librum primum adhuc aliam scripsisse epistolam, ac proin illum ipsum Dionysii librum primum ipsemet S. Dionysium apud Athanasium, qui etiam dictos Sancti libros epistolarum nomine plus semel distinguit, epistolis accenset. Hæc ratio est, cur quatuor Dionysii de Refutatione et Apologia libros totidem asserui a Sancto epistolis fuisse comprehensos, quod scilicet hi, non solum ab aliis, verum etiam ab Auctore suo, epistolarum nomen sint sortiti, hacque sub appellatione tum apud antiquos, tum apud modernos scriptores subinde veniant. His de librorum, quos Dionysius sub nomine Elenchi et Apologiæ edidit, appellatione et numero præmissis, restat, ut paulo plura, quam ex ante dictis fas sit colligere, de eorundem argumento hic edisseram. Attamen reclus rerum gestarum ordo exigit, ut de alia adhuc epistola, ad Dionysium Romanum a Sancto sui purgandi ergo data, prævic hic tractem. Quamvis enim Dionysius audita, quam Pentapolitani contra eum intentabant, accusatione, statim præfatos quatuor sui purgandi causa libros seu epistolas scripserit, hæc nihilominus alia illa epistola, eodem fine scripta, præcessit.

158 Liqueat id ex libri primi, a Sancto ad Dionysium Romanum de refutatione et defensione conscripti, Fragmento, ob Athanasio in suum de Dionysii sententiâ Tractatu transcripto: in illo enim Dionysius meminit epistolæ, jam tum, cum primum illum librum scriberet, ad Dionysium, Romanum Pontificem, sui purgandi causa transmissæ, ut hæc prædictum librum primum atque adeo etiam tres alios, post hunc a Dionysio de Elencho et Apologia conscriptos,

sub epistolarum nomine subinde veniant, ad Dionysium Romanum, Pontificem, scripsit;

F

ante eos tamen jam aliam epistolam

A *conscriptos, præcesserit. Verba, ex quibus præmemoratae epistolae argumentum et finis etiam innoscit, huc transcribo. Ceterum, inquit Dionysius, ubi res factas et officia quaedam consideranda dixi, eorum exempla ut minus utilia cursim protuli, cum dixi: Neque planta idem est, quod agricola, neque scapha idem, quod navium faber: deinde in congruis et naturae rei accommodatioribus magis sum immoratus; ac pluribus ea, quae certioris fidei erant, exposui, variis excogitatis exemplis, quae tibi in alia epistola scripsi, quibus criminationem eorum (Pentapolitanorum) depuli, mendacemque ostendi, qua aiebant, me Christum negare esse Deo consubstantiali. Tametsi enim fateor, me hoc vocabulum nusquam in Scripturis sacris vel invenisse, vel legisse, attamen argumenta mea, quae subsequuntur, quaeque isti (Pentapolitani) tacuerunt, ab hac sententia nihil discrepant. Etenim humanam prolem in exemplum adduxi, quam patet esse ejusdem generis ac genitorem: dixique, revera in hoc solum parentes differre a filiis, quod ipsi non sint filii: alias necesse fore, neque parentes existere, neque filios.*

ad eundem Pontificem dederat eodem sine, quo dictos libros:

B *159 In binos alios tractatus suos, quorum alter de Nicænae synodi decretis, alter de Synodis inscribitur, etiam intulit Athanasius hac eadem, huc jam transscripta verba, incipiendo scilicet ab his: In alia epistola, seu, ut Graeco etiam est, per aliam epistolam scripsi; verum pronomen tibi, quatuor hisce verbis in textu, proxime huc transcripto, præpositum, per quod indicatur, epistolam ibidem memoratam ad Dionysium, Romanum Pontificem, esse conscriptam, in binis prædictis tractatibus omittitur, ut ex his nequeas eruere, epistolam, qua de agunt, nosque hic agimus, a Dionysio Alexandrino ad Romanum esse exaratam. Cum tamen ex istis nequeat etiam oppositum concludi, textu, huc jam transcripto, standum est, in quo Dionysius per pronomen tibi, utpote ad personam, Dionysium Romanum nempe, cui scribit, certissime referendum, clarissime indicat, sese epistolam, quam, ut innuit, ante primum suum de refutatione et defensione librum exaravit, Dionysio, Romano Pontifici, inscripisse. Certum ergo est, Dionysium, audita, quam contra eum Pentapolitani intentabant, accusatione, ad Dionysium, Romanum Pontificem, sui purgandi causa illam, qua de hic tractamus, dedisse epistolam, nec nisi post hanc quatuor, sæpissime jam memoratos, sub nomine Elenchi et Apologiae ad eundem Dionysium libros dedisse. Dionysius ergo in epistola, quam accusationis contra se intentatae factus certior primo scripsit, objectum sibi sequioris doctrinae crimen breviter diluerit, hocque deinde, scriptis quatuor de Refutatione et Apologia libris, fusiùs præstiterit. Verum de epistola illa jam satis actum est: ad libros revertor.*

hos autem ad confutandos accusatores suos, scriptaque propugnanda

C *160 Hos Sanctus de Elencho et Apologia seu de Refutatione et Defensione idcirco inscribit, quod in istis accusatores suos, veluti a vero devios, confutet, eaque, quae ante in epistola ad Ammonium et Euphranorem scripsit, propugnare contendat. Quod ultimum sane totis viribus conatur efficere. In præfatis quippe quatuor libris eo fere spectat unice, ut sequioris doctrinae suspicionem a sese amoliat, nulla plane ratione contra Dionysium Papam, ad quem scribit, disputans, ejus de sanctissima Trinitate opinionem impugnans. Non enim, inquit de Dionysio in tractatu de hujus sententia Athanasius, contendendi animo scripsit, sed sui defendendi suspicionisque a se amovendae causa. Ad verba singula, ex epistola ad Ammonium et Euphranorem contra se producta, respondet, iisque pravum sensum, cuius causa perversae doctrinae insimulatur, minime subesse contendit, nihil interim immutans, nihil retractans eorum omnium, quae scripsit. Conqueritur etiam de accusatoribus suis, quod sententias, quas protulerat, non integras, sed truncatas, reddidissent, eaque a sermonis contextu sejunxisent. Queritur deinde, inquit iterum de Dionysio in laudato tractatu Athanasius, quod accusatores sententias suas non integras referant sed truncatas,*

et quod non bona conscientia, sed mala pro libidine loquantur: quos similes ait beati Apostoli epistolarum calumniatoribus. Haec porro Viri ex postulatio sinistram omnem amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniatores suis similes arbitrat, nihil sane aliud declarat, quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe singulis accusatorum verbis occurrens, omnibus eorum argumentis solutionem adhibet.

161 Atque haec sunt, quae Dionysius quatuor, de quibus hic tractamus, Elenchi et Apologiae libris præcipue præstat. Cum vero, ut dixi, etiam queratur, quod accusatores eas, quas in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola protulerat, sententias truncaverint, hinc verosimillime est, cur ipsammet, quam ad Ammonem et Euphranorem scripserat, epistolam ad Dionysium Pontificem mittere desideravit, suum hoc desiderium apud Athanasium hisce verbis, quae recitatis num. 138 proxime subduntur, ita significans: Epistolam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum conditionem penes me non habeo; alioquin ipsa tibi, quae tunc scripsi verba, imo epistolae totius exemplar misissem, mittamque, si quando mihi ejus copia fuerit. Hunc in modum simul Dionysius scripta sua Pontificis Romani judicio submittere erat paratus, idque, ut apparet, summpere optabat. Nec hoc solum ex verbis Dionysii, jam mox recitatis, discimus, verum etiam tempus, quo circiter Sanctus suos de Elencho et Apologia libros exaravit. Ait enim illis Dionysius, sese ob statum, in quo tunc, cum scriberet, res essent, epistolae ad Ammonium et Euphranorem scriptae, quam ad Dionysium Pontificem mitteret, non habuisse copiam. Videtur ergo libros illos in turbato aliquo rerum statu Sanctus scripsisse, ut adeo eos, utpote ante annum 257, quemadmodum ex dictis num. 142 facile colliges, certissime non conscriptos, aut durante Valeriani persecutione, in exilio adhuc existens, aut ab exilio, Alexandriam reversus, sed, turbatis ibi secundum infra dicenda anno 262 rebus, verosimillime exaravit; neque enim etiam serius quam anno 262 id fecit, uti ex infra dicendis verosimillimum evadet.

162 Tillemontius tom. IV Monumentorum Ecclesiasticorum pag. 280 ob verba Dionysii num. præcedenti ex Athanasio recitata existimat, memoratos de Elencho et Apologia libros, vel sub persecutionis a Valeriano motu finem, vel persecutione illa jam sopita quidem, attamen Alexandriae, cum eo jam persecutionem rediisset Dionysius, perturbatis rebus, a Sancto fuisse conscriptos. Apponit autem in inferiori paginae margine Nohlam, qua indicat priori disjunctionis parti, iuxta quam Dionysius sub finem persecutionis Valeriani memoratos libros scripserit, suffragari S. Athanasium, dum ait libro de Synodis num. 45 duos Dionysios, Romanum nempe Pontificem et Alexandrinum nostrum, diu admodum existitisse, antequam Antiochena synodus, anno 269 aut 270 celebrata, Pauli Samosatani haeresim proscripserit. Et vero, nisi mox dicenda obstarent, posset ex hoc S. Athanasii loco aliquid haberi pro dictorum librorum scriptione ad Valeriani persecutionem referenda. Etenim hic Sanctus eo ipso laudato Opere, quo ait, duos Dionysios diu admodum existitisse ante prædictam Antiochenam synodum, simul innuit, eos valde diu ante eandem synodum Sabellianam de Trinitate doctrinam condemnasse, vocabulumque consubstantiale seu τὸ ὁμοούσιον admisisse. Jam vero, cum Dionysius id potissimum fecerit iis libris, quos a Pentapolitanis sequioris doctrinae accusatus ad Dionysium Romanum dedit, nequeatque, ut apparet, per indefinita temporis adverbium ἔμπροσθεν τοῦ, id est, multo ante, per quae Athanasius loco supra citato tempus inter Sabellianae haereseos proscriptionem a Dionysio factam, et Antiochenam synodum medium definit, minus intelligi, quam decem annorum spatium, necesse est, ut Dionysii libri, sæpissime memorati, sub persecutionis a Valeriano motu finem, qui in annum 260 incidit, fuerint conscripti. Posset sane, ut jam dixi, haec forsan admitti conclusio, nisi dicenda obstarent.

AUCTORE C. B.

exaravit, idque durante adhuc vel jam sopita Valeriani persecutione:

B

F

ut, hac adhuc durante, scripti statuamur, suffragatur Athanasius;

AUCTORE
C. B.
postea nihilominus, uti hic probatur,

165 At, inquit, quænam hæc sunt? Respondeo: ea ante dictis certum est atque indubitatum, Dionysium suos de refutatione et apologia libros non ante scripsisse, quam a Dionysio, Pontifice Romano, accusationis contra se a Pentapolitanis intentata factus fuerit certior. Jam vero Dionysius Romanus Alexandrinum accusationis, quam contra hunc Pentapolitani intendant, certiore non reddidit, nisi celebrata Romæ synodo, pronuntiatque in hac contra delatam a Pentapolitanis Dionysii doctrinam sententia. Quapropter cum verosimile non sit, a Dionysio Pontifice synodum, durante adhuc Valeriani persecutione, celebratam fuisse, certo consequi videtur, ut id non prius factum sit, quam, Valeriano a Persis capto, reddita fuerit a Gallieno pax Ecclesiæ. Cum ergo Dionysius, ut mox dixi, post dictam Romanam synodum suos de refutatione et apologia libros scripserit, certum fit, hos, durante adhuc Valeriani persecutione, scriptos non esse. Atque hoc est, quod præcipue obstat, quo minus opinio, quæ libros illos, durante adhuc Valeriani persecutione, scriptos statuit, admittenda mihi appareat. Neque est, cur quisquam argumento in contrarium ex Athanasio mox producto magnopere moveatur. Etenim non video, cur præmemorata indefiniti temporis adverbia ἐμπροσθεν ποῦ, id est, multo ante non æque queant restringi ad octo dumtaxat circiter, quam ad decem annorum spatium significandum. S. Athanasius rigorem hic in loquendo sectatus non est. Tillemontius in Notula supra memorata observat, præfata adverbia non posse nisi ad decennium extendi, cumque nihilominus simul, idque merito, existimet, adverbiales illas particulas per se annorum spatium magis extensum inferre, suspicatur in Athanasii locum, supra memoratum, mendam irrepisse, legendumque dumtaxat esse ἐμπροσθεν, omisso ποῦ, ut sensus sit, Dionysius ante, non vero multo ante Antiochenum concilium Sabellianam hæresim proscriptis. Verum Benedictini in sua, quam novissime adornarunt, Athanasii editione, habent ἐμπροσθεν ποῦ, nec ullam ex Mss. variantem lectionem assignant, ac proin Tillemontii suspensionem admittendam non reor. Itaque cum ex dictis ante persecutionis, a Valeriano motæ, finem, anno 260, ut docebimus, innectendum, scripti non sint Dionysii de Elencho et Apologia libri, atque adeo ante illam a Sancto vov "Ὁμοουσιος seu consubstantialis admissa etiam non sit, necesse omnino est, per hæc indefiniti temporis adverbia ἐμπροσθεν ποῦ, id est, multo ante non assignare ab Athanasio temporis spatium, quod ultra annos octo circiter debeat esse extensum.

C
anno scilicet
261 aut certe
262 scripti
fuerant, sunt
que adeo,

164 Etenim per illa adverbia significatur ab Athanasio tempus medium inter Antiochenum concilium, anno, ut jam dixi, 269 aut 270 celebratum, et Sabellianæ hæresos proscriptionem a Dionysio Romano in synodo Romana, ac dein in libris de Elencho et Apologia a Dionysio Alexandrino factam; cum autem hæc proscriptio ante persecutionis a Valeriano motæ finem ex dictis non acciderit, consequens est, ut vel anno 260 vel etiam serius acciderit. Porro cum Valeriani persecutio finem non acceperit ante sex ultimos, uti infra docebo, anni 260 menses, verosimile mihi fit, synodum Romanam, in qua Dionysii Alexandrini causa discussa est, non ante dictum annum, ad finem jam fere delapsam, celebratam fuisse; ac proin Dionysii de Elencho et Apologia libros, utpote post hanc scriptos, non citius quam anno 261 esse exaratos; cum scilicet, Valeriano jam capto, atque in Persidem abducto, Macrianus, infestissimus Christiani nominis hostis, tyrannidem in Ægypto arripisset, turbatisque proinde adhuc rebus, Dionysius Alexandriam nondum esset reversus. Atque ita quidem jam habemus tum tempus, per adverbia supra dicta designatum, non ultra annos prope octo extendi, tum etiam tempus, quo Dionysii de Refutatione et Apologia libri verosimillime non citius fuere conscripti. Verum an hi non serius quam dicto anno 261 fuere exarati? Nihil quidem officit, quo minus ad annum usque 262, vel 265 vel 264, cum his annis in turbato etiam

statu res Alexandriæ vel bello vel peste fuerint, librorum illorum scriptio differatur: verum ne nimis arctum fiat spatium, ab Athanasio inter præfatum Sabellianæ hæresos proscriptionem et synodum Antiochenam per adverbiales particulas ἐμπροσθεν ποῦ, id est, multo ante positum, malo dictorum Sancti nostri librorum scriptioem anno 261 aut certe 262, quam serius statuiere. Verum de hujus scriptioem epocha, uti et de tempore, quo concilium Alexandrinum, quod forte secundum dicta num. 144 contra Sabellianos Dionysius celebravit, collocandum sit, nonnulla adhuc claritatis causa infra afferam, cum de Sancti Alexandriam ab exilio post persecutionem regressu, sermonem instituum.

163 Ex hæcenus dictis pronum est colligere, cui quæcumque Sabellianæ hæresos occasione Sabellianæ hæresos occasione Sabellianæ hæresos vel passus est. Epistola, qua Dionysius Siculum, Romanum Pontificem, hæresos Sabellianæ, primum exortæ, certiore reddidit, ante annum 239, ut docui, certissime scripta, hæcque prima est omnium, quæ a Dionysio occasione Sabellianæ hæresos scripta esse noscitur. Ad hæc libri, quos Sanctus sub nomine Elenchi et Apologia edidit, anno 261 aut 262, ut docuimus, scripti sunt, nec scitur Dionysius post hos scriptos quidquam memoratu dignum Sabellianæ hæresos occasione gessisse vel pertulisse. Quidquid igitur Dionysius occasione Sabellianæ hæresos vel gessit vel pertulit, id omne inter annum 237 et annum 265 accidit. Ita latiori modo variarum a Sancto scripturarum epistolarum rerumque gestarum epocham definitio, quod nihil suppetat, unde, quo singula anno scriptæ sint, certo definitum. Epistolam tamen ad Ammonium et Euphranorem, ut jam supra monui, anno circiter 239 scriptam puto. Porro occasione eorum, quæ supra de temporis spatio, ab Athanasio per adverbiales indefiniti temporis particulas, jam plus semel ante productas, verosimillime designato, observare hic convenit, mirum non esse, si quando per similes temporis particulas viginti circiter dumtaxat annorum spatium Sanctus noster designet; uti reipsa facit apud Eusebium lib. vii, cap. 7 epistola ad Philemonem, jam ante sæpius laudata, sic scribens: Didici, non ab Afris solis hunc morem (re-baptizandi ab hæreticis baptizatos) nunc primum invecum esse; sed et multo antea superiorum episcoporum temporibus et in conciliis fratrum apud Iconium et Synnada, et apud alios plurimos idem sancitum fuisse. Quibus verbis innuit, multo ante Cypriani et synodi Carthaginensis de rebaptizandis hæreticis decretum, hæreticorum rebaptizationem sancitam fuisse in conciliis Synnadeni et Iconiensi, quæ tamen Cypriani aliorumque Africanorum episcoporum de hæreticorum rebaptizatione decretum annis dumtaxat viginti circiter aut paulo amplius præcesserunt. Peryo nunc ad alia, quæ Sabellianæ hæresos occasione circa Sanctum nostrum indagari queunt.

§ XVI. An Dionysius erroris circa sanctissimam Trinitatem a Pentapolitanis merito insimulatus fuerit.

Quidquid Dionysius in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola de sanctissima Trinitate, ejusve secunda Persona scripserit, dubium equidem non est, quin a Dionysio, Romano Pontifice, synodique ab eo Romam convocata, omni erroris suspensione liberatus et pro orthodoxo habitus fuerit, cum, datis ad Dionysium Romanum epistolis, districtam eorum, quæ in epistola ad Ammonium et Euphranorem scripserat, rationem reddidisset. Fas est id colligere ex S. Athanasio, dum lib. de Sententia Dionysii contra Arianos num. 5 sic scribit: Magni certe argumenti est, in hoc (quod suæ sententiæ fuerit) illos (Arianos) vero non dicere, sed Virum (sanctum Dionysium) calumniari, quod nec ille unquam ab aliis episcopis deprehensæ impietatis damnatus, episcopatu pulsus sit, ut illi (Ariani) e clerico ejecti

quæcumque
Dionysius oc-
casione Sabel-
lianæ hæresos
gessit, inter
annum 237 et
265 locanda,

E

F

A ejecti sunt : neque hæresis propugnanda causa secesserit ab Ecclesia : sed in illa pie obdormierit, ejusque memoria hactenus cum patribus celebrata et una in album relata sit. Si enim eadem, quæ illi, sensisset, aut si scriptorum suorum rationem non reddidisset, minime dubium, quin eadem fuisset, qua illi, pœna plectendus. Quibus verbis clarissime innuitur, Dionysium doctrinæ suæ rationem reddidisse, nec, hac reddita, hæreseos perverse doctrine reum fuisse deprehensum. Et vero Dionysium, fidei suæ ratione Dionysio Romano reddita, nullius perverse doctrine reum aut suspectum, sed pro orthodoxo habitum fuisse, alia insuper ratione ostendo. Anno 265 contra Paulum Samosatenum, uti infra docebo, Antiochiæ celebrata est synodus, ad eamque, in qua tamen contra dictum Paulum de secunda Trinitatis Persona tractandum erat, vocatus est S. Dionysius, uti ex dicendis patet. Id autem factum minime fuisset, nisi omnibus jam fuisset perspectum, fidem ejus de divina Christi natura sanam et pro orthodoxa habitam fuisse.

dubium tamen est, an a Pentapolitanis merito insimulatus fuerit :

167 Certum itaque esse debet, atque extra omnem controversiam positum, Dionysium Alexandrinum, fidei suæ ratione circa secundam sanctissimam Trinitatis Personam reddita, a Dionysio Romano Pontifice, totaque Ecclesia pro orthodoxo habitum fuisse. Verum quæri hic jac potest, an in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola, cujus occasione a Pentapolitanis erroris insimulatus fuit, in nullum reipsa errorem lapsus fuerit, cujus causa merito ad Sedem Apostolicam deferri potuerit. Utinam præfata ad Ammonium et Euphranorem epistola, ab interitu servata, integra atque illibata ad ætatem nostram ab antiquitate esset transmissa! quæstio illa nullo fere posset decidi negotio. Verum cum epistola illa interierit, dubium relinquatur, an in ea Sanctus nulla prorsus verba sententiæse protulerit, ex quibus merito potuerit erroris insimulari. Fit autem res hæc idcirco etiam magis dubia, quod unum non sit et concors scriptorum antiquorum omnium de ea judicium. Hos inter sanctus Basilius et sanctus Athanasius præcipue considerandi occurrunt. De Basilio post dicam. S. Athanasius in laudato de sententia Dionysii Tractatu admittit, verba quædam, quæ in simplici nudaque fidei expositione reprobanda forent, a Dionysio in epistola, quam ad Ammonium et Euphranorem dedit, fuisse prolata, eaque ex sensu et fine, quo prolata sunt, solummodo excusata. Ipsa hujus sancti Patris verba, quæ huc potissimum faciunt, transcribo.

asseruit quidem, fatente Athanasio, Filium Dei rem factam, et Patri non consubstantialiam;

168 Aiunt igitur, inquit in Tractatu, mox iterum laudato, num. 4 de Ariani loquens, beatæ memoriæ Dionysium (Alexandrinum episcopum) in epistola sua (ad Ammonium et Euphranorem) dixisse, opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite, et faber a scapha : etenim cum sit res facta, non erat, antequam fieret. C Doctrinam hanc a Dionysio in ea, quam ad Ammonium et Euphranorem dederat, epistola tradi, contendeant Ariani. At quid his Athanasius respondet? Etiam, subdit verbis mox recitatis, scripsit, talia nempe Dionysius; ejusmodi illius epistolam (ad Ammonium scilicet et Euphranorem datam) esse et nos ultro fatemur. Sed ut hanc scripsit, ita et alias plurimas conscripsit epistolas, quas etiam ab illis (Ariani) lectas oportuit; ut ex omnibus, non ex unica dumtaxat explorata Viri fides esset. Fabri namque peritæ, qui multas triremes exstruxit, non ex unica, sed ex omnibus simul æstimanda. Si igitur simpliciter ut fidem suam exponens, hanc, quam dicunt, scripsit epistolam; aut si hanc unam scripsit, accusent eum pro libidine; verum quippe eo casu suppetit accusandi argumentum. Quod si temporis et personæ ratio eum ad talia scribenda compulit, aliasque postmodum scripsit epistolas ad eam suspicionem (de perversa circa secundam sanctissimam Trinitatis Personam doctrina) amovendam, non decuit, omissis scribendi causis, Viro temere invidiam conflare, ut ne videantur nisi voculas acupari, veritatem autem, quæ in

aliis ejus epistolis sese prodit, prætermittere. Causas, quæ Dionysium ad talia scribenda compulere, quæque etiam finem, quo id fecit, involunt, paucis interpositis, subjungit. Verba, quibus id facit, num. 143 jam transcripsi, quo propterea, studiose lector, te remitto. Quod vero spectat ad sensum, ex quo Athanasius verba Dionysii, de Dei Filio supra prolata, etiam excusata, de illo tum tractabo, cum de his adhuc quæpiam præmisero.

169 S. Athanasius, uti ex numero præcedenti liquet, nude et simpliciter admittit, S. Dionysium in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola dixisse, opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite et faber a scapha. Dionysius ergo secundum Athanasium asseruit, Filium Dei esse creaturam seu opus factum, nec Patri esse consubstantialiam. Verum Dionysius tam unum, quam alterum in libris seu epistolis, quas sui purgandi causa ad Dionysium, Romanum Pontificem, dedit, apertissime negavit. Liquet id tum ex Fragmentis, quæ ex Dionysii de Elencho et Apologia libris in suum de Dionysii sententia Tractatum intulit Athanasius, tum ex iis, quæ hic ipse etiam sanctus Scriptor libro de Nicænæ synodi Decretis num. 25 litteris consignata reliquit. Verba, quibus id posteriori loco litteris signavit, ante quidem adhuc recitata sunt; hic tamen ea ob summam, qua rem exprimunt, claritatem iterum hic recitabo. Sunt autem hæc : Cum, inquit, in suspicionem (Dionysius nempe Alexandrinus) venisset dixisse, Filium rem factam et creatam esse, non vero Patri consubstantialiam, litteras dedit ad Romæ episcopum, Dionysium quoque appellatum, in quibus se expurgans asseverabat, calumniam hanc esse advertus se conflictam; numquam enim se Filium factum dixisse, sed illum Patri consubstantialiam confiteri se, affirmabat. In Fragmentis autem, ab Athanasio e Dionysii de Elencho et Apologia libris in suum de sententia Dionysii tractatum illatis, unum num. 18 occurrit, huc potissimum faciens, jamque antea transcriptum, in quo Dionysius accusatores suos, seu Pentapolitanos, qui ab eo Filium inter res factas computari, Patrique esse consubstantialiam negari, asseverarant, apposite redarguens, ad Dionysium Romanum sic scribit : Ceterum ubi res factas et opificia quædam consideranda dixi, eorum exempla ut minus utilia cursim protuli, cum dixi : Neque planta idem est, quod agricola, neque scapha idem, quod navium faber : deinde in congruis et naturæ rei accommodatioribus magis sum immoratus; ac pluribus ea, quæ certioris fidei erant, exposui, variis excogitatis exemplis, quæ tibi in alia epistola scripsi, quibus criminationem eorum depuli, mendacemque ostendi, qua aiebant, me Christum negare esse Patri consubstantialiam. Quibus verbis Dionysius apertissime negat, se dixisse, Filium Patri non esse consubstantialiam.

AUCTORE C. B.

ast hoc, teste eodem Athanasio, sese asseruisse, negavit;

E

F

170 Negavit ergo Dionysius, se Filium Patri asseruisse non consubstantialiam; hocque constat tum ex ipsiusmet Sancti testimonio, tum ex Athanasii verbis proxime recitatis, quibus insuper indicatur, a Dionysio numquam dictum fuisse, Filium esse factum, seu creaturam. Quomodo igitur Athanasius (vide verba num. 168 recitata) Ariani objicientibus, Dionysium in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola dixisse, opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam; quomodo, inquam, Ariani hæc objicientibus, Athanasius respondet : Etiam (hæc scilicet Dionysius) scripsit : ejusmodi illius epistolam esse, et nos ultro fatemur? Potestne dixisse Dionysius et simul non dixisse, Filium rem factam seu creaturam? Potestne Filium Dei non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam asseruisse, simulque non dixisse, eum Patri non esse consubstantialiam? Quod ad primum e duobus hæc ultimis quæsitis pertinet, potest Dionysius, Filium Dei, spectata humana ejus carne, rem factam dixisse, simulque deinde, cum id, spectata divina ejusdem natura

et vero primum se dixisse certo sensu merito potuit negare;

AUCTORE
C. B.

natura, dixisse insimularetur, impium hoc dogma sese unquam professum inficiari, hancque asseverare esse calumniam, sibi affictam. Quibusdam autem, inquit de Sententia Dionysii num. 21 Athanasius, imperite, seu potius, ut Græce est, ἀσυνείδητος, id est, mala conscientia seu fide, ipsi (sancto Dionysio) reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta; neque sic, aens, reprehendenda esse sua verba: se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem, quam Verbum assumpserat, utique factam. Pari ergo modo objicientibus seu affirmantibus, dixisse Dionysium, Filium Dei rem factum seu creaturam esse, reponere Sanctus potuit, verosimillimeque reposuit, id se non dixisse propter divinam ejus naturam, sed propter carnem, quam assumpserat, utique factam.

quamvis autem idem sensus non fundetur in Dionysio quantum ad secundum.

171 Atque ita quidem habemus, qui Athanasius per verba mox recitata Arianis concedat, dixisse Dionysium, Filium Dei rem factam esse seu creaturam, Sanctusque nihilominus se id dixisse, merito ire potuerit inficias. Verum an assignata pariter hac sensuum diversitate, exponi potest, qui Athanasius Arianis concedat, dixisse Dionysium, a Patre secundum substantiam Filium Dei esse alienum, Sanctusque nihilominus sese Dei Filium Patri non consubstantialem asseruisse, eat inficias? Res sane non tantum potest, verum etiam, uti infra docebo, ita debet exponi: attamen hæc expositio non æque ac præcedens in ipsomet Dionysio fundatur. Etenim Sanctus nusquam affirmat, sese Dei Filium ob carnem, seu potius secundum carnem, quam hic assumpserat, Patri negasse consubstantialem verum ubique in Fragmentis, quæ ex ejus de Elencho et Apologia libris recitat Athanasius, apertissime simul, nullaque adducta sensuum diversitate, disertissime negat, Dei Filium Patri consubstantialem, sese esse inficiatum. Id ipsemet agnoscit S. Athanasius de Sententia Dionysii num. 19 sic scribens: Quod si, Ariani scilicet, putant, id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui id ipsum ait, quasi secum sententiam jactitant; cum præsertim is non obiter hoc (Filium Dei Patri esse consubstantialem) dicat, sed aliis antea missis epistolis, eos, qui se insimulabant, quasi diceret, Filium non esse Patri consubstantialem, mendacii coarguat; illos vero, qui putabant, se dixisse, Verbum esse factum, refellat, negans se, prout illi existimant, sentire: sed tametsi voces illas protulit, eo solum illud se dixisse testatur, ut ostenderet, non Patrem, sed Filium esse, qui conditum, creatum et factum corpus induit: quo circa Filium conditus, factus et creatus fuisse dicitur.

Sanctusque Dei Filium revera asseruerit Patri non consubstantialem,

172 Dionysius itaque, uti ex hisce Athanasii verbis liquet, in suis de Elencho et Apologia libris admisit quidem, se dixisse, Filium Dei rem factam esse seu creaturam, hocque suum dictum de Filio Dei secundum carnem, quam assumpsit, accepto interpretatus est; sese vero dixisse, Filium Dei non esse Patri consubstantialem, constanter negavit; idque nulla vel humanæ vel Divinæ naturæ, secundum quam id negavit, mentione apposita, ut Sanctus voluerit, se nullo prorsus sensu dixisse, Dei Filium Patri non esse consubstantialem. At, inquit, si id ita sit, pugnat certissime Dionysius cum Athanasio, cum hic per verba supra recitata Arianis concedat, Dionysium dixisse, Filium a Patre secundum substantiam alienum, ac proin et non esse consubstantialem. Fateor: non video, qua ratione hic Sanctus noster cum Athanasio in concordiam satis queat adduci. Verum Athanasio, qui a Dionysio Filium a Patre alienum secundum substantiam dictum admittit, hic assentior, putoque, Sanctum in suis de Elencho et Apologia libris a se Filium Patri non consubstantialem dictum esse, idcirco negasse, quod in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola Filium Patri esse consubstantialem nusquam in terminis visisset inficias, tuncque sese in dicta epistola, Filium a Patre secundum substantiam alienum, ex quo cum Patri non esse consubstantialem consequbatur, usquam dixisse, non recordaretur. Neque est, cur id

quispiam absonum existimet. Etenim Dionysius, D suos scribens de Elencho et Apologia libros, præ manibus, uti ipsemet verbis num. 161 recitatis testatur, non habuit epistolam, quam antea ad Ammonium et Euphranorem dederat, et in qua, teste Athanasio, Filium a Patre secundum substantiam alienum affirmarat. Potuit ergo Sanctus, sese id affirmasse, postea non sat fuisse memor, cum præsertim in dicta epistola ex vehementiori et quodammodo nimio, unde facile nasci solet obliuio, Sabellianæ hæresi obliuandi ardore plurima scripsisset, variisque adductis argumentis, de iis, quæ ad humanam Salvatoris naturam spectant, disseruisset.

173 Ita sane hic Dionysius, ne cum Athanasio id tamen sese pugnarè dicendus sit, debet exponi: neque enim cum asseruisse, Rufino dicere lubet epistolam, ad Ammonium et Euphranorem datam, in qua, fatente Athanasio, Filium Patri non esse consubstantialem Dionysius asseruit, a Dionysii hostibus fuisse corruptam; hinc namque esset consequens, Athanasium, dum verbis num. 168 recitatis præfatam epistolam pro genuina Dionysii epistola admittit, fuisse deceptum; id autem nulla ratione verosimile existimo. Et vero qui verosimile esse queat, Athanasium hic fuisse deceptum, qui procul dubio S. Dionysii tum epistolam ad Ammonium et Euphranorem, tum etiam libros de Elencho et Apologia ad Dionysium, Romanum Pontificem, scriptos diligentissime simul accuratissimeque excussit. Certum ergo maneat ad indubitatum, Dionysium eorum, quæ in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola scripserat, minus recte tunc, cum sui purgandi causa ad Dionysium Romanum scriberet, fuisse recordatum, siquæ bona fide id, quod in illa epistola, Filium Dei a Patre secundum substantiam alienum faciens, prius affirmarat, in suis de Elencho et Apologia libris postea negasse. Verum, quamvis Dionysius revera in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola Filium a Patre secundum substantiam alienum esse, asseveravit, non est tamen, cur perversæ eum doctrinæ fuisse, aut tunc, cum dictam epistolam scriberet, non esse orthodoxe locutum, existimes. Sanctus enim, uti jam supra innui, Filium Dei a Patre secundum substantiam dixisse potuit alienum non alio sensu, quam quo cum rem factum esse aut creatam asseveravit. Hoc autem de Filio secundum carnem, quam hic assumpsit, considerato, dumtaxat asseruit; quo certe in asserto nullus plane error latet.

174 At, inquit, Dionysius, ut apparet, in sua secundum naturam humanam sumpto, Deum Patrem comparari ad Filium, ut agricola ad plantam, et navium faber comparatur ad scapham, hæcque partim ex causa Pentapolitani accusabant Dionysium, quasi dixisset, Filium inter res factas (vide Athanasium de Sententia Dionysii num. 18) computari, et nequaquam esse Patri consubstantialem; ut autem Sanctus hoc accusationis contra se intentatæ caput refellat, non ait, sese de Dei Filio secundum carnem, quam hic assumpsit, utique factam, esse locutum, verum hoc utitur responso longe diverso: Ceterum, ad Athanasium loco proxime citato, ubi res factas et opificia quædam consideranda dixi, eorum exempla, ut minus utilia cursim protuli, cum dixi: Neque planta idem est, quod agricola, neque scapha idem, quod navium faber: deinde in congruis et naturæ rei accommodatioribus magis sum immoratus. Cum ergo, uti ex his verbis transcriptis liquet, ipsemet Dionysius, quo dictis suis, de quibus hic agimus, sensum orthodoxum conciliat, ad Filium Dei, secundum humanam naturam consideratum, non recurrit, neque eo a nobis, ut Sanctum orthodoxe locutum esse, sustineamus, recurrendum est. Adhæc Sanctus eo epistolæ ad Ammonium et Euphranorem loco, quo Deum Patrem ad Filium, ut agricola ad plantam et navium fabricator comparatur ad scapham, comparari asseruit, certissime egit de Dei Filio, secundum naturam humanam non spectato. Liquet id ex aliis comparationibus, quas ibidem etiam attulit. Dixit enim ibidem etiam (vide iterum Athanasium loco proxime citato) Dei Filium

Filium

A *Filiū comparari ad Patrem, ut Filius in humana generatione ad Patrem, fluvius ad fontem et planta comparatur ad radicem.*

non recurrat, assertum illud exponi;

175 Quapropter cum neque filius in humana generatione a patre, neque fluvius a fonte, neque planta a radice distinguatur essentia seu natura, vult Dionysius illis comparationibus Dei Filium natura seu essentia a Patre non esse diversum. Jam vero cum Dei Filius secundum carnem humanam, quam assumpsit, a Patre utique essentia differat, necesse est, Dionysium, dum hujusmodi comparationes adhibet, de Dei Filio, secundum naturam humanam non considerato, facere sermonem. Ut ergo Dionysium, dum Dei Filium a Patre secundum substantiam eo modo, quo vitis ab agricola et scapha a fabro, alienum asseruit, orthodoxo locutum esse, teneamus, apte eum de Filio Dei, secundum humanam carnem, quam assumpsit, interpretari non possumus. Respondeo, hoc Sancti assertum, proxime memoratum, certissime non posse, nisi ad humanam Christi naturam recurrere, sensu orthodoxo exponi, nec dubitandum, quin Dionysius, dum illud in sua Ammonium et Euphranorem epistola protulit, de Christo, secundum illam naturam spectato, fuerit locutus, seque hoc tunc fecisse, dubio procul in suis de Elencho et Apologia libris idcirco non respondit, quod tunc, cum hos scriberet, sese in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola Dei Filium a Patre secundum substantiam alienum asseruisse, sat recte, ut docuimus, recordatus non fuerit. Hinc est, cur, ut Dionysium, dum Dei Filium a Patre secundum substantiam alienum asseruit, orthodoxe locutum esse, sustineamus, ad humanam Christi naturam recurrendum arbitremur. Quod autem pertinet ad comparationes de vinea et ad comparationes de vinea et agricola, de scapha et fabro num. 174 memoratas, dato etiam, Sanctum, dum eas adhibuit, de Dei Filio, secundum humanam naturam non considerato, esse locutum, possunt hæc, etiam hoc admissio, si seorsum accipiantur, sensu orthodoxo a Dionysio fuisse adhibita.

alia vero quædam queunt Dionysii

B 176 Quamvis enim Dei Filius, secundum naturam humanam non consideratus, a Patre non distinguatur eo modo, quo planta ab agricola, et navium faber a scapha, noluit Dionysius, hujusmodi comparationes adhibens, perfectum assignare Deum Patrem inter et Filium distinctionis modum, qui inter res, quas in comparationem adducit, invenitur. Et vero exempla illa de scapha et navium fabricatore, de planta et agricola cursim dumtaxat, ut ait, veluti minus utilia protulit, utpote, satis videns, scapham a navium fabricatore et plantam ab agricola natura seu essentia esse diversam, ac proin Dei Filium perfecte non comparari eo modo ad Patrem, quo planta ad agricolam et scapha comparatur ad navium fabricatorem. Itaque dum Dionysius hujusmodi exempla produxit, iis dumtaxat voluit innuere, Dei Filium inter et Patrem, etiam secundum divinas Personas seu Hypostases distinctionem intercedere; sed quæ qualisve illa sit, non edicit. Satis autem sequentibus, quas de fluvio et fonte, de patre et filio adhibet, comparationibus indicat, sese inter Deum Patrem et Filium distinctionem quantum ad naturam seu substantiam non statuere, seu Patrem a Filio secundum substantiam seu naturam non facere alienum. Ac pluribus, ait post verba, ex Athanasio proxime recitata, ea, quæ certioris fidei erant, exposui, variis excogitatis exemplis, quæ tibi in alia epistola scripsi, quibus criminationem eorum (Pentapolitanorum) depuli, mendacemque ostendi, qua aiebant, me Christum negare esse Deo consubstantialem. Tametsi enim fateor, me hoc vocabulum nusquam in Scripturis sacris vel invenisse vel legisse, attamen argumenta mea, quæ subsequuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia nihil discrepant. Etenim humanam prolem in exemplum attuli, quam patet eess ejusdem generis ac genitorem.

177 Ita Dionysius hisce verbis ad verba, quæ proxime præmiserat, relatis, indicans, sese, spectato

sententiarum suarum et verborum contextu, non docuisse dogma, a Pentapolitanis sibi de sanctissima Trinitate impositum. Atque ita jam habes, qui Dionysius Dei Filium ad Patrem, ut plantam ad agricolam, absque errore comparare potuerit, licet de Dei Filio secundum carnem, quam hic assumpsit, crederetur non locutus. Sunt et alia, ob quæ Dionysium circa sanctissimam Trinitatem errare, vel suspicabantur, vel certe suspicari poterant Pentapolitani, nec tamen ad humanam Christi naturam, ut sensus vis adaptetur Catholicus, recurrendum erat, aut a Sancto ubique recurritur. Cum Patrem (vide Athanasium Tractatu sapissime laudato, num. 16) dicit Dionysius, Filium non nominat; et vice versa, cum Filium dicit, Patrem non memorat, sed dividit, amovet et separat Filium a Patre. Ita contra Sanctum argutabantur Pentapolitani, suspicantes scilicet, a Dionysio Deum Patrem a Filio secundum substantiam seu essentiam dividi. Verum Dionysius ad hæc non respondet, sibi de Dei Filio, secundum humanam carnem seu naturam accepto, esse sermonem, nec vero id erat necesse. Ipsa Sancti verba, apud Athanasium Tractatu mox iterum laudato, num. 17 exstantia hucque facientia transcribo. Singula nomina, inquit, a me prolata a se invicem nec separari nec dividi queunt: Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre significaram; Filium adjuncti, ac etiamsi Patrem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus fuerat: Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit, adjuncti. Illi vero ignorat, neque Patrem, qua pater est, a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo conjunctionis; neque Filium a Patre separari, namque Patris vocabulum commune quidpiam indicat. In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque a mittente, neque a ferente separari potest. Quomodo igitur ego, qui talibus utor nominibus, illa a se invicem separata et omnino divisa existimem? Hunc in modum Sanctus, non recurrendo ad humanam Christi naturam, rationem reddit, qua Filium Dei sejungat a Patre, nec tamen hunc ab illo prorsus seu quantum ab substantiam seu essentiam dividat.

ACCIORE C. B. asserta sensu orthodoxo, etiam non recurrendo

178 Porro Dionysius in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola dixerat, Deum Patrem esse rerum omnium Creatorem, hincque suspicari poterant ejus accusatores, Deum Patrem ex Dionysii sententia etiam esse Filii sui factorem ac proin Filium esse rem factam seu creaturam. Sanctus ut hanc suspicionem vanam seu nullo fundamento nitam ostendat, ad difficultatem hic propositam, quæ et obijci potuisset, et cui alibi aliter etiam satisfecit, his verbis respondet: Si quis autem ex sycophantis (sic accusatores ob dicenda appellat) eo quod Deum omnium dixi factorem et creatorem, existimat, me etiam Christi factorem dixisse, advertat, me Prius Patrem ipsum appellasse, in quo vocabulo Filium adscriptus est. Postquam enim dixi, Patrem factorem esse, subdidi: Neque Pater eorum est, quorum factor est, si proprio Pater intelligatur esse is, qui genuit; (latitudinem enim vocabuli hujus, PATER, in sequentibus inquiremus) neque factor Pater est, si solus opifex factor dicatur: apud Græcos enim ii, qui sapientes sunt, suorum librorum factores vocantur, Apostolusque ait, FACTOR LEGIS: nam rerum etiam intrinsecarum, cujusmodi sunt virtus et vitium, factores sunt homines, ut dixit Deus: Expectavi, ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem. Ita iterum Dionysius non recurrendo ad humanam Christi naturam, plenissime occurrit suspicioni, qua quis computari ab eo Filium Dei inter res creatas, suspicari potuisset idcirco, quod Deum Patrem in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola rerum omnium vocasset Creatorem. Habent itaque, etiam secundum Dionysii expositionem, nonnulla, quæ hic in epistola, mox iterum memorata, in speciem minus orthodoxa scripsit, sensum apprine orthodoxum, etiamsi pro eo sancti Viri dictis asserendo ad humanam Christi naturam non recurratur.

ad humanam Christi naturam, exponi.

AUCTORE
C. B.
Pentapolitani
nihilominus,
fatente etiam
S. Athanasio,

179 At, inquit, consequens hinc est, ut Pentapolitani Dionysium occasione epistolæ, quam hic ad Ammonium et Euphranorem dederat, nulla plane ratione, veluti violatæ fidei reum, ad Dionysium, Romanum Pontificem, detulerint. Respondeo: Pentapolitani, ut mihi equidem apparet, non absque omni prorsus causa, saltem in speciem justa, Sanctum nostrum, veluti impij dogmatis assertorem, ad Romani Pontificis tribunal detulere. Id ipsemet S. Athanasius, etiamsi S. Dionysii de sanctissima Trinitate sententiam adversus Arianos tueatur, non obscure insinuat, Tractatu de sententia Dionysii num. 4 de Dionysio sic scribens: Si igitur simpliciter, ut fidem suam exponens, hanc, quam dicunt, scripsit (ad Ammonium et Euphranorem) epistolam; aut si hanc unam scripsit, accusent eum pro libidine; verum quippe eo casu suppetit accusandi argumentum. Quibus verbis S. Athanasius fatetur, ob Arianis in sua circa secundam sanctissimæ Trinitatis Personam opinionis societatem recte vocari S. Dionysium Alexandrinum, si hic unam dumtaxat, ejus nomine circumlatam, ad Ammonium et Euphranorem scripsit epistolam. Quapropter cum Pentapolitani, dum Dionysium perversæ doctrinæ apud Romanum Pontificem accusarunt, unicam dumtaxat (libri enim de Elencho et Apologia nondum scripti erant) præ manibus habuerint epistolam, ad Ammonium et Euphranorem scriptam, justam ex Athanasii sententia rationem habuerunt, ob quam Dionysium, veluti violatæ fidei reum, ad Pontificis Romani tribunal detulerint.

justam Dionysii insimulandi habuisse videntur causam,

180 Et vero id non tantum ex Athanasii sententia concludendum videtur, verum etiam ex iis, quæ ipsemet S. Dionysius in præfata ad Ammonium et Euphranorem epistola, litteris mandavit. Etenim in hac Sanctus plurima de Christi humanitate, pauca admodum de Deitate scripserat, hincque oriri nata erat suspicio, eum a Deo Patre prorsus sejungere Filium, quod humana Christi natura secundum essentiam a Divina sejuncta sit atque aliena. Quamvis autem Sanctus hujusmodi scribendi rationem optimo teneret consilio, scribensque, quæ ad humanam Christi spectarent naturam, perspecta haberet atque crederet, quæ de divina ejus substantia essentiaque traduntur in Scripturis, hæc tamen pia sancti Viri intentio, fideique puritas Pentapolitanis omnino erat incognita. Adhæc in eadem epistola Sanctus scripserat, Filium Dei (vide num. 168) opus esse, et rem factam, non naturam propriam, sed alienam a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite, et faber a scapha: quamvis autem hæc Sancti dicta (adi quæ num. 170 et seqq. disseruimus) sensu orthodoxo queant exponi, atque ab ipsemet Sancto plerogue deinde in libris de Elencho et Apologia conscriptis, fuerint exposita, illum tamen orthodoxorum sensum, Dionysii verbis aptandum, verosimilline non percipere Pentapolitani, hincque dicta Dionysii verba in sensu heterodoxo seu perverso, cujus etiam, secundum se spectata, erant capacia, accipientes, Filium Dei, etiam secundum naturam Divinam consideratum, asseri a Dionysio rem factam, et Patri non consubstantialem, existimarint, ut adeo rationem, saltem apparenter justam, habuerint, ob quam sanctum Virum, veluti violatæ fidei reum, ad Romani Pontificis tribunal detulerint.

hocque ex quibusdam Sancti dictis non infirmatur,

181 Verum, repones, Dionysius apud Athanasium libro de Nicænæ Synodi Decretis, atque etiam Tractatu de Dionysii sententia contra Arianos conscripto, accusatores suos, seu eos, qui eum, veluti impia in sanctissimam Trinitatem opinione infectum, ad Romanum Pontificem detulerant, sycophantas, mendaces et calumniatores, uti ex Athanasianis textibus, supra huc transcriptis, patet, subinde appellat; verosimile autem non videtur, probrosi hujusmodi appellationibus afficiendos illos a Sancto fuisse, si hunc ad Romani Pontificis tribunal non alia, quam justa de causa detulissent. Respondeo: Dionysius firmiter sibi habebat persuasum, sese in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola non asseruisse, Filium Dei a Patre secundum substan-

tiam esse alienum, seu Patrem non esse consubstantialem; cum vero sanctum Virum, veluti assertorem impij in sanctissimam Trinitatem dogmatis, quo Filius a Patre in Divinis statutis essentia diversus, ad Romanum Pontificem detulissent, potuit Dionysius delationem illam pro calumnia habere, hujusque proinde auctores, quod simul ab his sese apud Romanum Pontificem suspectæ seu perversæ fidei insimulari, ferret ogerrime, mendaces, calumniatores et sycophantas appellare. Mirum non est, virum apprimè orthodoxum in hereseos accusatione minus esse patientem. Adhæc Pentapolitani, uti jam docuimus, quosdam epistolæ, a Sancto ad Ammonium et Euphranorem scriptæ, textum a reliqua oratione sejunctarum, ex iisque partim Dionysium violatæ fidei reum egerant, non antemadvententes, textus illos, cum antecedentibus et consequentibus comparatos, sensu posse orthodoxo exponi. Cum autem (vide hujus Commentarii num. 160) Sanctus arbitraretur, id ab iis non bona, sed mala fide factum esse, potuit eosdem calumniatorum loco habere, præfatisque proinde probrosis appellationibus in suis de Elencho et Apologia libris icesse, ut adeo ex acerbis, quibus Dionysius in accusatores suos usus est, appellationum modis concludi omnino nequeat, hos omni prorsus causa, etiam in speciem tantum justa, ob quam Sanctum prævæ opinionis accusarint, fuisse destitutos.

182 Itaque quamvis, spectatis omnibus hactenus dictis, dubium quidem adhuc sit, an Dionysius in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola nihil omnino scripserit, cujus causa a Pentapolitanis apud Dionysium Romanum Pontificem, erroris fuerit non immerito insimulatus, videtur tamen mihi esse probabilior affirmantium opinio. Præterquam enim quod huic non parum favent tum ea, quæ num. 180 protulimus, tum verba, quæ num. 179 ex Athanasio transcripsimus, idem hic sanctus Scriptar eo ipso loco, quo Dionysium apud Pontificem Romanum erroris insimulatum refert, Pentapolitanos vocat (vide verba num. 149 recitata) sanæ doctrinæ homines, eosque, quamvis etiam sanctum Virum, scriptiois causam prævæ non rogatum, sequioris doctrinæ accusassent, nullo omnino verbo carpit, aut sugillat, id utique, cum Dionysium ibidem defendat, verosimiliter facturus, si sanctum Virum pro calumniam ad Romanam cathedram detulissent, aut si hic justam accusationis, contra se ab illis intentatæ, causam non præbuisset. Ad hæc Basilii, qui hic una cum S. Athanasio, ut jam supra monui, præcipue in considerationem venit, epistola nona ad Maximum Philosophum disertè affirmat, Dionysium Alexandrinum, in sua scilicet ad Ammonium et Euphranorem epistola, statuere Deum Patrem inter et Filium essentia differentiam, ut adeo ex hujus sancti patris sententia Dionysium justam præbuerit causam, ob quam a Pentapolitanis erroris circa sanctissimam Trinitatem insimulatus fuerit. Ut eruditus lector aptius queat suum de re ferre judicium, ipsa Basilii huc facientia verba transcribo.

185 Et, ait hic sanctus pater, cum ei (Dionysio Alexandrino) satis esset, non idem esse subjecto Patrem et Filium demonstrare, atque hæc adversus blasphemum (Sabellium) palmaria tenere; ut manifestam prorsus et redundantem victoriam habeat, non modo hypostasem alietatem statuit, sed etiam essentia differentiam, ac potentia gradus et gloria diversitatem. Quare inde contigit, ut mutarit quidem malum malo, a recta autem doctrina aberrarit. Hinc etiam non sibi constat in scriptis, nunc quidem tollens CONSUBSTANTIALE propter eum, qui hac voce ad hypostases destruendas prave utebatur; nunc vero admittens in iis, quæ defensionis causa ad cognominem (Dionysium nempe, Romanum Pontificem) scripsit. Ita Basilii, clarissime docens, statui a Dionysio Deum Patrem inter et Filium essentia differentiam. Benedictini in editione Operum S. Basilii, qua hic utor, anno hujus sæculi trigesimo typis Parisiensibus vulgata ad verba laudati sancti Basilii huc trans-

scripta

D

E

sed contra ex S. Basilio, qui a Dionysio

F

essentia differentiam in Trinitate statui, affirmat.

A scripta sic observant : Finnerunt Ariani, dixisse Dionysium, Filius cum sit res facta, non erat, antequam fieret. Citant autem pro hoc asserto suo probando numerum quartum Tractatus de sententia Dionysii ab Athanasio conscripti, adduntque, falsa hujusmodi Ariarum testimonia Basilio forte fucum fecisse, ac proin in causa fuisse, ut a Dionysio Alexandrino Deum Patrem inter et Filium essentia differentiam statui, assereret. Verum non video, qua veri specie dici queat, Arianos S. Dionysio hoc de Dei Filio assertum, Filius cum sit res facta, non erat, antequam fieret, falso affinis. Nec capio, qui hoc ex Athanasiano loco, quem præfati Benedictini laudant, possit probari. Etenim ibidem (Vide hujus Commentarii num. 168) S. Athanasius fatetur, a Dionysio in epistola ad Ammonium et Euphranorem scriptum esse, Filium Dei, cum sit res facta, non fuisse, antequam fieret.

confirmatur, tenendumque, ut verosimilius, statuitur.

184 Cum autem, fatente secundum supra dicta eodem Athanasio, Dionysius in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola non hoc tantum scripserit, verum etiam, Dei Filium a Patre secundum substantiam esse alienum, ex Athanasio nihil habetur contra Basilium asserentem, a sancto Dionysio Deum Patrem inter et Filium essentia differentiam constitui. Imo cum quantum ad hoc binos inter illos sanctos Patres apprine, ut apparet, conveniat, fuerit Dionysius ex illorum iudicio in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola de sanctissima Trinitate non nihil crudius locutus, quamvis interim de eadem orthodoxe, si quis alius, senserit, seque probe orthodoxum posterioribus scriptis dilucide probavit. Causa, cur ita ad Ammonium et Euphranorem scripserit, opinor, inquit Basilium epistola supra laudata, non sententia pravitas, sed vehemens studium Sabellio adversandi. Itaque, hisce perpensis omnibus, ut hanc questionem præsentis paragrapho hactenus tractatam tandem absolam, verosimilius, ut jam innui, mihi apparet, Dionysium in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola nonnullis loquendi formulis, minus caute adhibitis, merito videri potuisse in errorem prolapsam, hincque ad Sedem Romanam, veluti violatæ fidei reum, deferri. Pro certo tamen hæc affirmare non ausim, cum dicta epistola, utpote jam perperita, ad manum non sit, qua tamen opus esset, ut iudicari posset, an facilem ac pæne obviam ex antecedentibus et consequentibus expositionem non admittant, quæ in illa Dionysii in speciem erronea, veritatis contra Sabellium tutandæ studio, non autem opinionis pravitate, durius nonnihil atque incautius fuit effatus.

c § XVII. An Dionysius merito dici queat Ariarum præformasse errores.

Dionysium Ariarum errores præformasse, dicere nonnulli;

Sanctus Dionysius, ut § præcedenti docuimus, crudioribus nonnullis adhibitis de sanctissima Trinitate loquendi formulis, justam, ut verosimilius apparet, Pentapolitanis causam præbuit, ob quam ab his ad Romanum Pontificem, veluti violatæ fidei reus, fuerit delatus. Dixera scilicet, fatente secundum supra dicta Athanasio, Sanctus noster, opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite et faber a scapha : etenim cum sit res facta, non erat, antequam fieret. Porro Arius ejusque assæclæ quinquaginta circiter post Dionysii obitum elapsis annis, docuerunt, Filium Dei esse puram creaturam, fuisseque aliquando, cum non esset, quod impium in secundam sanctissimæ Trinitatis Personam dogma parum admodum vel potius nihil dissonat a dogmate, quod comprehenditur videtur sub verbis, quæ proxime ex Athanasio, veluti a Dionysio epistolæ ad Ammonium et Euphranorem datæ inserta, hæc transcripsimus. Cum itaque Sanctus justam sui accusandi, veluti qui Dei Filium creaturam esse, in speciem assereret, Pentapolitanis causam dederit, idemque fere, quod postea Ariani, in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola do-

Octobris Tomus II.

cuisse ex verbis, quæ adhibuit, non immerito sit visus; cum, inquam, res ita circa Sanctum nostrum comparata sit, alia hic exoritur quæstio, an scilicet Dionysius Ariarum errorem, quo hi secundam sanctissimæ Trinitatis Personam creaturis accensebant, præformasse merito dici queat. Fuerunt nonnulli, hosque inter S. Basilium, ipsimetque Ariani, qui S. Dionysium prima Arii de sanctissima Trinitate opinioni semina præbuisse, asseverarunt. De S. Basilio, ejusque in Dionysii scripta iudicio fuisse infra sermonem instituum. De Arianis, utpote ante Basilium ortis, nunc ago, simulque disquirò, an Dionysium impiæ suæ hæreses patronum seu potius præformatorem merito fecerint.

186 S. Athanasius, Dionysii post aliquot alios medios episcopos in sedem Alexandrinam successor, Tractatum sat prolixum, quem de Sententia Dionysii inscripsit, eo fine ecaravit, ut Dionysium contra Ariarum hæresim sensisse, falsoque ab Arianis, veluti doctrina cum illis consentientem, traduci, ostenderet. Id autem Athanasius tam nerve, tanque efficaciter præstitit, ut Dionysium ab Ariarum circa secundam sanctissimæ Trinitatis Personam sententia alienissimum fuisse, et cum Nicæna synodo sensisse, luce meridiana, ut cum paræmia loquar, clarius demonstravit, cartisque adductis ex Dionysii de Elencho et Apologia libro textibus impium Ariarum, quo hi in hæreticæ suæ doctrinæ societatem Sanctum nostrum præfracte volebant pertrahere, conatum peropportune retulerit. Nos adeo, ut Dionysium Ariarum hæreses præformatorem non fuisse, monstremus, Athanasium hæc sequemur, ejusque, quantum res exigit, vestigia legemus. Hic sanctus scriptor, uti ex supra dictis facile colliges, non negat, Dionysium in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola nihil omnino Arianis favens scripsisse. Verum illa a Sancto non ea mente, qua putabant Ariani, scripta esse contendit. Ut autem id probet, num. 15 et 14 argumentum contra Arianos intorquet, quod in hoc fere recidit. Quicumque se ab aliqua opinione, veluti a flagitio purgat, is certe ipso sui purgatione ab opinione illa sese alienum, indubie commonstrat. Quapropter cum Dionysius sese ab opinione illa, qua, ut a Pentapolitanis quibusdam accusatus erat, Filium Dei rem factam et Patri non consubstantialem asseruerat, non secus atque a flagitio, edita Apologia, ad Romanum Pontificem missa, purgavit, hoc ipso se a dicta opinione alienum esse, certissima probavit.

AUCTORE C. B.

astid Sanctum non feciss, probatur argumento.

E

quo etiam Athanasius usus est,

F

187 Ipsa Athanasii verba, ut de re commodius ferre queat eruditus lector iudicium, hæc transcribo. Cum, inquit Tractatu de Dionysii sententia, sapissime laudato, num. 15 et seq., Dionysius Alexandrinus episcopus de epistola sua (ad Ammonium scilicet et Euphranorem scripta) sese purgavit, palam est, illum nec ejus fuisse sententiæ, quam ei (Ariani) adscribunt, neque omnino prava Arii doctrina imbutum fuisse. Et sane satis esset ad integram Ariarum confutationem, et ad demonstrandam eorum calumniam, quod Dionysius de iis etiam, quæ isti jactitant, sese purgaverit : non enim contendendi animo scripsit, sed sui defendendi, suspicionisque (pravæ a se de SS. Trinitate traditæ doctrinæ) amovendæ causa : cum vero eas depellit criminationes, quid aliud agit, quam quod omnem criminis suspicionem levat, et in hoc Arianos sycophantas esse arguit? Sed ut ex iis, quæ sui defendendi causa scripsit, magis confundantur, age, ejus tibi verba proponam, ut hinc noveris, Arianos pravæ mentis homines esse, Dionysiumque ab eorum erroribus alienum. Et primo quidem epistolam suam inscripsit Apologiam et Elenchum. Quid sibi vult illud, nisi quod et obrectatores suos arguit, et scripta sua propugnat, ostendens se, non ea mente, qua suspicatus est Arius, scripsisse : sed licet eorum meminerit, quæ de Domino secundum humanitatem dicta sunt, non ignorasse tamen, ipsum esse Verbum et Sapientiam a Patre indivisibilem. Hæc Athanasius, aliis quidem verbis, eodem tamen argumento probans, ab Arii sententia Sanctum nostrum alienissimum fuisse, quamvis interim

AUCTORE
C. B.

in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola nonnulla protulisset verba, quæ purum putumque Arianismum sapere, non immerito viderentur.

quodque, aliquid, quæ huc etiam faciunt, Athanasii recitatis verbis

188 *Huc etiam faciunt verba, quæ laudatus Athanasius in Tractatu de Dionysii sententia sæpissime laudato ad num. 12 profatur. Ergone, inquit, Dionysius, ut Christi hostes (Ariani) jactitant, cum de Filii humanitate scribit, ipsumque rem factam esse, ait, unum ex puris hominibus illum esse indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium substantiæ Patris, ipsum nobis hominibus consubstantiale esse existimavit? At in aliis epistolis nequaquam ita scripsit, sed conspicuum est, in illis iure recte sentire, quibus sane epistolis adversum hæreticos (Arianos) quodam modo exclamat his verbis: Vestra non sum sententiæ, o Dei hostes, neque scripta nostra Ario fuere impietatis occasio: sed quando Sabellianorum causa in meis ad Ammonium et Euphranorem litteris de agricola et vite, deque aliis ejusmodi dictis mentionem feci; eo dictum illud est, ut humanis Domini demonstratis, persuaderem illis, ut ne dicent, Patrem esse, qui homo factus est. Quemadmodum enim agricola non est vitis, ita qui in corpore fuit, non est Pater, sed Verbum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum est ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum, cognitionem. Hac mente ad Ammonium et Euphranorem scripsi; alias autem, quas misi (ad Dionysium scilicet, Romanum episcopum, mei defendendi causa) epistolas, vestrae impudentiæ oppono, ut hinc sapientibus nota sit mea defensio, nec non recta mea in fide Christi sententia. Ita Athanasius Dionysium loquentem inducit, eaque simul, quæ hic de secunda sanctissimæ Trinitatis Persona minus caute protulit, per mentem, qua ea Sanctus protulit, quæque ex posterioribus ejus epistolis seu libris de Elencho et Apologia ad Dionysium, Romanum Pontificem, scriptis innolescit, non irritò conatu excusat.*

obtinere debere ostenditur ex ipso Dionysio. Hic enim

189 *Etenim in his plurima occurrunt, ex quibus manifestum fit, Dionysium ab Arianorum de sanctissima Trinitate sententia alienum fuisse quam maxime. Ut res unicuique fiat perspicua, Fragmenta quædam, ab Athanasio in suum de Dionysii sententia Tractatum illata, hucque potissimum facientia, cum ipsiusmet intermixtis S. Athanasii verbis transcribo. Primo quidem hic sanctus scriptor Tractatus mox iterum laudati num. 14 et 15 ostendit, Dionysium non sensisse Dei Filium Patri non coævum, ac sic loquitur: Itaque (Dionysius Alexandrinus) sui purgandi causa in primo libro, cui titulus, Elenchus et Apologia, quibusdam præmissis, sic ad verbum scripsit: Numquam enim fuit, quando Deus non erat Pater. Et in sequentibus profitetur (Dionysius scilicet) Christum semper fuisse, ac Verbum, Sapientiam et Virtutem existisse. Neque enim Deus cum his antea caruisset, postea Filium genuit. Neque a seipso Filius, sed a Patre habet esse. Et paucis interjectis, eadem de re iterum dicit: Cum sit splendor lucis æternæ et ipse omnino æternus est. Luce enim semper existente, manifestum est, et splendorem semper existere; eo enim ipso lucem esse intelligitur, quod splendet: ac fieri nequit, ut lux non luceat. Rursum enim ad exempla veniamus. Si sol est, est quoque splendor, est et dies: si vero horum nihil est, multum abest, adesse solem. Quod si æternus sol esset, dies etiam numquam cessaret: nunc autem (neque enim ita se res habet) incipiente sole, incipit et dies, ac desinente, desinit. Deus autem æterna lux est, quæ numquam incepit, numquam desinet: æternus ergo splendor ipsi præluet, ac coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat: quique ipsamet est Sapientia, quæ dicit: Ego eram, quia gaudebat, et delectabar quotidie ante faciem ejus, omni tempore.*

in libris de Elencho et Apologia Dei Filium Patri

190 *Pauloque postea de eodem resumit (sanctus Dionysius) his verbis: Cum igitur æternus sit Pater, æternus est et Filius, lumen de lumine. Nam si genitor est, est et Filius; quod si*

Filius non est, qua ratione et cujus potest esse genitor? Atqui ambo sunt et semper sunt. Deinde hæc addit: Cum igitur Deus sit lux, Christus est splendor; cum autem ipse Spiritus quoque sit, nam Spiritus, inquit, est Deus, congruenter rursus Christus Vapor dictus est; est enim, inquit, Vapor virtutis Dei. Et iterum ait: Solus autem Filius, qui Patri semper coexistit, et illo qui est plenus, ipse quoque est ex Patre. Ita Athanasius in unum fere contrahens, quæcumque Dionysius, ut Dei Filium Patri coævum profiteatur ac monstret, suis de Elencho et Apologia libris inseruit. Expendens laudatus Athanasius, quam dilucide ex his constet, Dionysium adversari Ariani, de Dei Filio dicentibus, Fuisse, quando non esset, verbis proxime recitatis mox subjungit: Hæc si ambigue dicta fuissent, interprete opus haberent; at cum palam et plerumque hæc in scriptis suis (Dionysius Alexandrinus) pertractarit; Arius quidem dentibus strideat, quod suam heresim cernat a Dionysio eversam, audiatque vel invitæ hæc illius verba: Semper Deus Pater fuit; et Filius non absque causa æternus dicitur; sed quia æternus est Pater, æternus est et Filius, illique coexistit, quemadmodum splendor luci. Si vero qui vel leviter suspiciantur, Dionysium cum Ario sensisse, hanc sinistram de illo opinionem deponant. Quid, queso, illi inter se affinitatis habent, Ario dicente: Filius non erat, priusquam gigneretur, sed fuit aliquando, cum non erat; Dionysio contra hæc docente: Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, numquam desinet: æternus ergo splendor ipsi præluet ac coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat. Hunc in modum Arianos urget Athanasius, ostendens, Dionysium opinionem, qua Dei Filium Patri semper non coexistentem et coævum asserebant, penitus adversari.

191 *Ne vero illis ullum relinquat effugii locum, objectioni petiæ ex modo, quo a Dionysio Filium Patri coexistentem dici, potuissent contendere, num. 22 ita occurrit: Verum ne quis Arianorum eum (Dionysium Alexandrinum) suspicetur dixisse, Filium ita Patri coexistere, ut nomina quidem sibi invicem cohæreant, res autem a se invicem plurimum distent, et, neque Filium semper Patri coexistisse; ex quo autem Filius esse cepit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, et dehinc illi coexistere, ut fit apud homines. Sed meminere eorum, quæ supra dicta sunt, tumque Dionysii fidem rectam agnoscat. Nam cum dicat, Non enim erat, cum Deus (Vide verba num. 189 recitata) non esset Pater; et iterum: Deus autem: (adi iterum num. 189) æterna lux est, quæ nunquam incipit, numquam desinet: æternus ergo splendor ipsi præluet et coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat: par sane fuit, neminem talia de illo suspicari. Exempla quoque fontis ac fluvii, radicis et germinis, spiritus et vaporis, Christi hostes, qui contraria de illo disseminant, pudore suffundunt. Nemo, quantum opinor, adhuc est, qui ex hisce omnibus non videat, Dionysium procul omni dubio sensisse, Dei Filium Patri semper coexistisse, eique proin esse coævum, ac proin Arianos ex eo non hausisse, quod de Dei Filio aiebant. Fuit aliquando, cum non esset. Atque hoc primum est Arianorum dogma, quod Dionysius, cum ex dictis certissime id non tenuerit, præformasse, dici non potest. An alia pariter Arianorum dogmata non præformavit, nunc disquirò.*

192 *Docerant Ariani, Filium Dei a Patre omnino esse divisum ac separatum, ac proin non ejusdem cum ipso naturæ, sed diversæ, seu, quod in idem recidit, eum a Patre secundum substantiam esse alienum, seu Patri esse non consubstantialem. Ut autem impio huic suo dogmati suffragari Dionysium, probarent, sic, teste Athanasio num. 16 de sententia Dionysii, argutabantur: Cum Patrem dicit Dionysius, Filium non nominat; et vice versa, cum Filium dicit, Patrem non memorat, sed dividit, amovet et separat Filium a Patre; huic autem argutacioni,*

eo modo, quo luci æternæ splendor coævum est, esse coævum.

F

natura primum

A *gutationi, ut idem S. Athanasius loco proxime citato testatur, ipsemet S. Dionysius Pentapolitanis, qui eandem ei objecerant, in secundo suo de Elencho et Apologia libro respondet his verbis: Singula nomina a me prolata a se invicem nec separari nec dividi queunt; Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre significarem; Filium adjunxi, ac etiamsi Patrem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus fuerat; Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit, adjunxi. Illi vero (Pentapolitani, accusatores mei) ignorant, neque Patrem, qua Pater est, a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo conjunctionis; neque Filium a Patre separari, namque Patris vocabulum commune quidpiam indicat. In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque a mittente, neque a ferente separari potest. Quomodo igitur ego, qui talibus utor nominibus, illa a se invicem separata et omnino divisa existimem? Et paucis, inquit Athanasius, interjectis hæc addit: Sic quidem nos indivisibilem Unitatem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem iterum, qua imminui nequit, in Unitatem contrahimus. Ita Dionysius Pentapolitanos, qui ab eo Filium a Patre omnino separari ac dividi asseruerant, confutat; cum jam ante eorundem accusationem, qua aiebant, Sanctum dixisse, Filium inter res factas computari, et nequaquam Patri esse consubstantialem, in primo suo de Elencho et Apologia libro pariter confutaret.*

consubstantialemque,

B *195 Verborum, quibus id ibidem Sanctus facit, huc jam partem num. 138 ex Athanasio transcripsimus, ut necesse non sit, illam hic denuo repetere. Itaque partem reliquam solam, eamque non integre, sed partim, prout ad institutum meum facit, transcribo. Sic habet: Epistolam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum conditionem penes me non habeo; alioquin ipsa tibi, qua tunc scripsi, verba, imo epistolæ totius exemplar misissem, mittamque, si quando mihi ejus copia fuerit. Memini porro, me plurimas ex rebus inter se cognatis similitudines conglobasse. Etenim plantam sive ex semine, sive ex radice succrescentem, aliam dixi esse ab eo, unde pullulavit, etsi ejusdem omnino sint naturæ; fluviumque a fonte fluentem, aliam formam et nomen accipere; neque enim aut fontem fluvium, aut fluvium fontem dici; sed utrumque existere, ac fontem quasi patrem esse, fluvium vero aquam ex fonte manantem. Ita Dionysius, ex rerum cognatarum seu homogeniarum (vide verba num. 138 recitata) similitudinibus, quas in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola adhibuit, præcipue contendens, sese in ea non asseruisse, Dei Filium esse Patri non consubstantialem; quæ vox hic et alibi a Dionysio, uti ex similitudinibus, quibus utitur, manifestum apparet, adhibetur ad significandam rem, quæ ejusdem generis ac speciei sit cum altera; non autem, uti postea a concilio Nicæno fuit adhibita, ad significandam rem, quæ cum altera constituat eandem numero substantiam. Nec hoc absonum videri debet. Est enim etiam hoc sensu Dei Filius Patri utique consubstantialis, Sanctusque, cum indivisibilem in Trinitate unitatem asserat, rem per vocem illam a Nicæna synodo intellectam admittit. Sed hoc obiter hic notasse sufficiat. Examinare pergo Sancti nostri sensum circa alterum Arianorum dogma, supra expositum.*

contra Arianos disertissime ducet.

C *194 Athanasius præter verba, proxime huc transscripta, alia adhuc ex primo Dionysii de Apologia libro, ad institutum meum minus conducentia proptereaque hic a me omisso, in suum de Dionysii sententia Tractatum transfert, recitatisque deinde ex tertio Dionysii de Apologia libro hæc verbis, Vita ex Vita genita est, quemadmodum flumen a fonte emanavit, et a luce inextincta splendida lux accensa est, Arianos, impiam doctrinam suam in Dionysio fundatam asserentes, acerrime ex verbis omnibus, quæ ex Dionysii de Apologia libris paragrapho præsentem jam transcripsimus, num. 19 hunc in modum perstringit, atque exagitat: His auditis, quis*

non insaniam deinceps eos accusabit, qui Dionysium Arianice sentire suspicantur? Næ ille his (Dionysii) argumentis (quæ hoc § ex Athanasio jam proposuimus) ab ipsa veritate profectis, totam Arrii proteriti hæresim. Nam illud, Non erat, priusquam gigneretur, et, Erat, quando non erat, splendoris (adi verba num. 189 recitata) vocabulo confutat; nec non his verbis: Pater ejus numquam absque Prole fuit. Illud autem, quod aiunt ex non exstantibus, refellit dicendo, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut germen ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine et vitam ex vita. Quod autem illi separant et dividunt Verbum a Deo, id ille improbat, cum ait, Trinitatem, quæ nec dividi nec minui potest, in unitatem contrahi. Quod vero aiunt, alienum esse Filium a substantia Patris, aperte respuit, cum dicit, consubstantialem Patri esse Filium. Hic sane summopere miranda impiorum hominum impudentia; Dionysio namque, quem doctrinæ suæ paria sensisse affirmant, dicente, consubstantialem esse Filium, ipsi tamen haud secus quam culices circumquaque susurrant, quasi synodus (œcumenica Nicæna) Consubstantialis vocem haud recte scripto mandarit. Si enim sibi amicis Dionysium existimant, ne doctrinam negent Viri secum sentientes. Quod si putant, id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui id ipsum ait, E quasi secum sentientem jactitant? Persuasum tibi jam est, quantum opinor, erudite lector, Dionysium non minus Arianis, Dei Filium Patri non consubstantialem, quam non cœternum asserentibus, adversari, ut adeo illos neutrum ex hisce assertis Dionysius docuerit. Dispicimus modo, an Sanctus alteri eorundem doctrinæ, qua Dei Filium rem factam seu creaturam esse, asseverabant, magis faverit.

AUCTORE C. B.

D *193 Athanasius post verba, quæ Commentarii hujus num. 178 jam transcripsi, quæque, cum ad institutum nostrum conducant, hic pro inserendis habenda sunt, in suo de Dionysii sententia Tractatu num. 21 sic pergit: Qui hæc audit, divini sane oraculi meminerit dicentis: Quocumque se vertat impius, evanescit. Etenim quam se cumque in partem quotidie convertant impii illi (Ariani scilicet) evanescunt, ne in hoc quidem (in asserendo Dei Filio rem factam esse) ullam rationem inveniunt Dionysii sibi conciliandi; quippe qui aperte doceat, Filium nec factam nec creatam rem esse; carpit autem, appositeque refellit eos, qui se calumniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, quod non adverterint, se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo et Filius adscriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factorum, et Deum non factorem, sed Patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem imperite (seu potius, ut Græce est, mala fide) ipsi reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta. Neque sic, aïens, reprehendenda esse sua verba; se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem, quam Verbum assumpserat, utique factam. Quod si quis illud de Verbo dictum fuisse suspicetur, eo etiam modo absque contentione studio audisse oportuit; ut enim Verbum rem factam esse non sentio, et Deum non factorem, sed Patrem ejus dico; si quando de Filio disserens, Deum obiter dixerō factorem ejus; etiam tunc res defensione non caruerit; nam sapientes Græci se suorum librorum factores appellant, tametsi iidem priorum librorum patres sunt: divina autem Scriptura nos cordis motuum factores nuncupat, cum nos dicit, factores legis et iudicii et justitiæ. Itaque quacumque ex parte res spectetur, probe commonstrat, Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum, qua scilicet hi docebant, Dei Filium esse rem factam seu creaturam, ut adeo Dionysius non magis faveat, seu potius non minus adversetur huic Arianorum asserto, quam duobus aliis, supra jam memoratis, quorum altero Dei Filium Patri non cœternum, altero non consubstantialem esse, asseverabant.*

Adhæc nec Dei Filium rem creatam,

AUCTORE
C. B.
nec eum se-
cundum cogi-
tandi modum
tantum

196 Porro duo alia adhuc supersunt Arianorum asserta, iis pariter opposita, quæ de secunda sanctissimæ Trinitatis Persona credenda proponit Ecclesia. *Dei Filius in Scripturis sacris Dei Verbum dicitur, hincque contra Arianos inferebant Catholici, Dei Filium Patri non extraneum, ut contendebant Ariani, sed proprium esse et indivisibilem a Patris substantia, quemadmodum verbum a mente. Ariani, ut hoc Catholicorum argumentum eliderent, duoreponebant, cum orthodoxa fide æque pugnantia. Primum erat, Dei Filium non secundum naturam, sed secundum cogitandi modum dumtaxat Verbum dici; eumque non esse verum Dei Filium, sed per adoptionem tantum ita vocari; alterum vero, aliud esse, quod in Deo est Verbum, et aliud, quod in Scriptura, de Dei Filio loquente, Verbum dicitur. Dispicimus modo, an alterutri ex hisce Arianorum placitis Sanctus noster ulla ratione faveat, seu an in iis cum Ariani consentiat. A primo, utrerum ordo exigit, initium duco. Cum autem, inquit in Tractatu de sententia Dionysii, sapissime laudato, num. 25 Athanasius, Arius ad cetera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilino sibi consarcinavit, et hæc adjecerit: Verbum non est proprium Patri, sed aliud est in Deo Verbum: hic vero Dominus extraneus quidem et alienus est a Patris substantia, et dumtaxat secundum cogitandi modum dicitur Verbum, et non est secundum naturam, ac verus Dei Filius; sed per adoptionem hic quoque Filius dicitur, utpote creatura. Et dum hæc ait, apud eos, qui rei veritatem ignorant, gloriatur, quasi in hoc Dionysius secum sentiat: tute, quæso, videas, quæ de iis fuerit, Dionysii fides, et qua vi illos Arii oppugnet errores.*

Verbum dici,

197 Ita de primo Arianorum circa secundam sanctissimæ Trinitatis Personam asserto, supra a nobis exposito, præfatur Athanasius; ut autem erroribus, in eo involutus, Dionysium Alexandrinum ostendat contrarium, duos textus plane insignes, per quos illis Sanctus apertissime adversatur, ex primo et secundo ejus de Elencho et Apologia libris transcribit. Eosdem ego, quantumvis prolixos, pariter hic transcribo, ut iterum ex ipsiusmet Sancti verbis pateat, quam parum hic etiam impie Arianorum in sanctissimam Trinitatem doctrinæ faveat, quamque proinde infirmo nitantur fundamento, qui sanctum Virum Arianorum præformasse errores affirmant. Dictum est, inquit loco proxime citato apud Athanasium, superius Deum esse fontem omnium bonorum; Filius vero dictus est fluvius ab ipso emanans; Verbum quippe est mentis emanatio, et, (ut humano more loquamur) ex corde per os emittitur. Mens vero, quæ per linguam prosilit, diversa est a verbo, quod in corde existit; istud enim postquam illud præmiserit, remanet, et est quale antea erat; illud vero præmissum evolat, et circumquaque fertur; et sic est utrumque in altero, tametsi diversum est ab altero; et unum sunt, licet duo sint. Sic namque Pater et Filius unum sunt, et invicem illos esse, comprobatur est. Ita Dionysius in priori e duobus textibus mox laudatis; in posteriori vero modo loquitur non multum absimili.

affirmavit,
sed Arianis

198 Sic habet: Ut... mens nostra eructat a seipsa verbum, ut ait Propheta: Eructavit cor meum verbum bonum: estque utrumque alterum ab altero, proprium et ab altero distinctum obtinens locum, cum illud quidem in corde, istud in lingua et ore commoretur et moveatur: non tamen alterum ab altero distat, nec se invicem privantur: neque mens sine verbo est, neque verbum sine mente: sed mens verbum facit et in ipso apparet, et verbum mentem exhibet, in qua factum est: mensque est quasi verbum immanens, verbum autem quasi mens proliens: mens in verbum transit, verbum mentem in circumstantes auditores insinuat: et sic mens per verbum in auditorum animis collocatur, et una cum verbo intrat. Ac mens quidem est quasi pater verbi, in seipsa existens: verbum autem quasi filius mentis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum esse potest, sed cum

ipsa existit, et ab ipsa germinavit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, et mens illa universalis, ante omnia Filium habet Verbum, interpretem et angelum suum. Hæc hactenus Dionysii verba; hisce autem recitatis Athanasius Tractatu mox iterum laudato num. 24 statim subjungit: Hæc (Dionysii verba proxime hic transcripta) vel numquam audivit Arius vel si audivit, non intellexit homo indoctus: nam si intellexisset, non tanta mendacia de episcopo (Dionysio Alexandrino) pervulgasset: imo potius illum, ut nos, ob insitum in veritatem odium convitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persequetur illos, qui, quæ Christi sunt, sapiunt, ut ipse prædixit Dominus: Si me persecuti sunt, et vos persequerentur.

199 Hoc modo Athanasius Arium ejusque sequaces acerrime hic iterum idcirco perstringit, quod Dionysium, qui, quæ verbis proxime recitatis continentur, docet, eadem secum sentire, impudenter assererent; paucis autem interpositis, quæ brevitatis causa hic omitto, ita prosequitur: Quid enim vel proximum habuerit Arii malignitati Dionysii fides? Nonne Arius secundum cogitandi modum dumtaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere et natura sua Verbum Dei esse? Ille Verbum Patri extraneum dicit: hic docet, esse proprium, et indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente et flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere et alienare verbum a mente, vel fluvium a fonte separare, et quasi muro extracto dirimere; vel ausit dicere fluvium diversæ substantiæ a fonte, ac diversam ab eo aquam commonstrare; vel splendorem a luce dirimere, et affirmare, ex aliena substantia esse splendorem, nec a luce prodire, is cum Ario insanit; ejusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si hæc indivisibilia esse, ipsa novit natura, eorumque proles ipsis propria est; ne quis igitur deinceps cum Ario sentiat, aut Dionysium calumniari ausit; sed magis hinc ejus cum sermonis perspicuitatem, tum rectam fidem admiretur. Ita Athanasius ex fontis ad fluvium, et mentis ad verbum relationibus, quas in geminis textibus, proxime hic transcriptis, Deo Patri et Filio Dionysius applicat, recte concludens, Sanctum Arianis, Filium Dei secundum cogitandi modum dumtaxat verbum dici, asseverantibus, esse contrarium.

200 Quod jam pertinet ad alterum supra memoratum Arianorum assertum, quo aiebant scilicet, aliud esse, quod in Deo est Verbum, et aliud, quod Scriptura sacra, de Dei Filio loquens, commemorat, erroneæ huic doctrinæ, non minus quam proxime præcedenti, Dionysius e suis de Elencho et Apologia libris probatur contrarius. Quod spectat autem, ait num. 25 Tractatu de sententia Dionysii, sapissime laudato, Athanasius, illam Arii insaniam, qua dicit, aliud esse, quod in Deo est Verbum, et aliud, de quo locutus est Joannes: In principio erat Verbum; et aliam propriam esse in Deo sapientiam, aliam vero, quam his verbis indicat Apostolus: Christus Dei virtus et Dei sapientia; illud summa vi impugnat Dionysius, pravamque illam sententiam strenue insectatur: Vido, quæso, quo pacto in secundo libro (de Elencho nempe et Apologia) his de rebus verba faciat: In principio erat Verbum; sed non erat verbum, quod Verbum protulerit; erat enim Verbum apud Deum: Dominus Sapientia est; non erat igitur sapientia, qui Sapientiam produxit; nam, Ego eram, inquit, qua delectabatur. Veritas est Christus; Benedictus autem, ait, Deus veritatis. Ibi una Sabellium et Arium evertit, ambasque hæreses pariter impietatis declarat: neque enim Verbum est Verbi pater, neque factum est, quod ex Patre procedit, sed propria ejus substantiæ proles. Rursumque Verbum procedens non est Pater: nec Verbum istud unum ex multis est, sed solus est Patris Filius, verus et natura genuinus, qui et nunc in ipso existit, et in æternum, atque indivisibiliter ex eo est. Sic et Sapientia et Veritas est Dominus, et non est ab alia sapientia secundus; sed solus hic est,

hoc affirmantibus omnino est contrarius,

E

uti etiam hic dicentibus aliud esse, quod in Deo Verbum, et aliud, de quo in Scripturis.

F

A est, per quem omnia Pater condidit, in ipsoque multiplices rerum constituit substantias; per quem etiam, quibus vult, innoscit; in ipso item omnium providentiam gerit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum agnovit et Dionysius. Hæc est Dionysii fides. Hæc Athanasius, ex ipsiusmet Dionysii verbis dilucide demonstrans, hunc posteriori, quo de hic agimus, Arianorum errori pariter adversari.

§ XVIII. Dionysius Arianorum errores non præformasse aliis adhuc rationibus ostenditur.

Dionysius alio argumento Arianorum erroribus contrarius ostenditur.

Omnibus, uti ex iis, quæ § præcedenti disputavimus, colligis, Arianorum circa sanctissimam Trinitatem erroribus Sanctus noster est contrarius, ac proin eos præformasse, merito dici non potest. Ut vero adhuc clarius pateat, Dionysium ab Arii erroribus fuisse alienum, id insuper hoc alio, quod etiam verbis num. 166 ex Athanasio recitatis comprehenditur, argumento ostendo. Ille utique ab Arii erroribus censendus est alienus, qui nusquam impietatis convictus a Patribus, celeberrime semper in Ecclesia habuit sui memoriam. Quod si enim Patres, ut primum Ariana orta est hæresis, arreptis illico spiritualibus armis, adversus eam insurrexerunt, Ariumque, impietatis auctorem, ecaucioratum ab Ecclesiæ corpore absciderunt; eadem utique, qua in hunc, pœna in Dionysium Alexandrinum animadvertissent, si hic eosdem errores, quos Arius, tutatus fuisset. Jam vero cum Dionysius impietatis nuspian convictus fuerit a Patribus, tunc cum ab erroribus, per Pentapolitanos ei imputatis, qui cum Arii, de quibus supra disseruimus, erroribus fuere idem, a Dionysio Pontifice Romano, et a synodo, ab hoc Romæ coacta, declaratus fuerit immunis, aut certe (vide dicta num. 166) pro orthodoxo, fidei suæ ratione reddita, habitus fuerit, certum omnino videtur, Sanctum ab Arii erroribus maxime fuisse alienum. Quod si dicas, Dionysium in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola asseruisse, Filium Dei rem factam esse, et opus a Patre secundum substantiam alienum, hæcque asserta purum ac putum continere Arianum virus; his, quæ jam supra difficultati huic solvendæ apta protulimus, responsum hoc addo.

dici potest de Dei Filio,

202 Dionysius in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola (adi, quæ § præcedenti disputavimus) verosimiliter quidem in chartas nonnulla verba misit, ob quæ, utpote errores in Ario postea damnatos visa complecti, a Pentapolitanis, veluti violatæ fidei reus, ad Dionysium Romanum Pontificem fuit delatus; verum in dicta epistola ex vehementi Sabellium confutandi studio plura protulit, quam quidem voluerit intelligi; in id scilicet, ut Sabellianos errores nervose elideret, sere unice intentus, nec sat sollicitè cavens, ne quid, Personarum quidem in sanctissima Trinitate distinctionem probans, essentia autem simul unitatem destruens, in medium afferret. Hinc fit, ut ex dicta epistola de Dionysii circa divinarum Personarum essentia unitatem mente tutum nequeat ferri iudicium, recurrendumque, ut eam colligas, propterea sit ad alias, ab eo deinde scriptas epistolas, in quibus et ea, quæ in epistola ad Ammonium et Euphranorem crudius nonnulli scripserat, sensu orthodoxo exposuit, Deique Filium Patri esse consubstantialiam discrete adeo est professus, ut Arianam hæresim in antecessum potius damnasse, quam præformasse, æquis rerum æstimatoribus debeat videri. Adhæc Dionysius, dum in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola asseruit, opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite, et faber a scapha, spectavit Filium Dei rationis humanitate assumptæ, non ratione divinitatis, aut divinae hypostasis. Hoc autem sensu vere opus et res facta est Filius Dei, non natura proprius, sed alienus a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite et faber a scapha. Neque est, quod dicas, Dionysium, ut hisce assertis suis sensum Ca-

tholicum conciliet, eo non recurrere; rationem enim, cur id Sanctus non faciat, num. 173 jam reddidi, eaque, quantum opinor, huic difficultati satisfacit.

AUCTORE C. B.

205 Ut sit, certe ea Dionysii asserta sensu jam assignato exponenda censuit Athanasius. Etenim hic sanctus scriptor in hæc Christi apud Joannem cap. 13, v. 1 verba, Ego vitis, et Pater meus agricola, in Tractatu de sententia Dionysii num. 10 sic scribit: Quod autem hæc ipsa (Scripturæ sacræ verba proxime recitata) de humanitate Salvatoris dicta sint, hinc animadvertere licet, quod agricola quoad substantiam a vite alienus sit; palmites vero ejusdem substantiæ et generis ac vitis, ab ipsaque indivisi, una nempe eademque origine pullulant palmites et vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius, et eandem, quam nos, habet originem, sit hac in parte alienus a Patre secundum substantiam eo modo, quo vitis ab agricola: si vero aliud est Filius præter illud, quod nos sumus, et ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati et posteri sumus Adæ, non debet dictum istud referri ad Deitatem Verbi sed ad humanum ejus adventum: quandoquidem ita Salvator ait: Ego sum vitis, vos palmites et Pater agricola. Nos enim quantum ad corpus ejusdem generis sumus ac Dominus, propterea ipse dixit: Narrabo nomen tuum fratribus meis. Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales, ex eaque prodeunt; sic et nos corpora habentes ejusdem generis ac corpus Domini, ex plenitudine ejus accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem et salutem. Pater autem agricola dictus est: ipse enim vitem, quæ est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, et nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum.

secundum naturam humanam spectato,

F

204 Ita Athanasius præmemorata sacræ Scripturæ verba ad Christum, secundum humanam naturam consideratum, referri, ostendens, hincque deinde, nonnullis interpositis, Dionysii de agricola et vite, de navium fabricatore et scapha comparationes ad Dei Filium, secundum naturam humanam consideratum a Sancto in epistola ad Ammonium, cum ibidem de Filii humanitate scribit, pariter referri, quodammodo concludens. Ergone, inquit, Dionysius, ut Christi hostes jactitant, cum de Filii humanitate scribit, ipsumque rem factam esse, ait, unum ex puris hominibus illum esse, indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium substantiæ Patris, ipsum nobis hominibus consubstantialiam esse existimavit? Ac post pauca Dionysium loquentem inducit, eique verba, num. 188 jam recitata, attribuit, quibus Sanctus innuat, sese non de divina, sed de humana Christi natura esse locutum, cum Dei Filium a Patre eo modo, quo vitis ab agricola et scapha a navium fabricatore aliena est, alienum esse asseruit. Et vero has vitis et agricolæ, scaphæ et navium fabricatoris comparationes ad Personam Filii non secundum se spectatam, sed tantum ratione humanitatis assumptæ a Dionysio in epistola, sapissime memorata, referri, ex eo apparet, quod in ea, quæ ad humanam Christi naturam spectant, unice sere (vide verba num. 148 recitata) in medium adducat. Accedit, quod prædictæ comparationes e Scriptura sacra desumptæ sint, atque in hac, quemadmodum ex Athanasio mox docuimus, de Dei Filio, secundum naturam humanam considerato, accipiantur; unde verosimile fit, eas a Dionysio eodem pariter sensu fuisse acceptas. Quod si porro adhuc contendas, Dei Filium, etiam secundum naturam humanam non consideratum, alienum a Patre per Dionysium in ea, quam hic ad Ammonium et Euphranorem scripsit, epistola dictum esse, ac proin præmemoratas comparationes sensu mox allegato a Sancto non fuisse acceptas, respondeo, etiam hoc admissio, consequens non esse, ut Dionysius Arianorum errores præformarit.

esse locutus.

F

205 Etenim post scriptam ad Ammonium et Euphranorem epistolam, in qua ex hypothesi Dei Filium, etiam

AUCTORE
C. B.
In hypothesi
nihilominus,
quod hoc ita
non sit,

etiam secundum humanam naturam non considerata, a Patre secundum substantiam alienum scripserit, suos de Elencho et Apologia libros exaravit, in iisque Dei Filium (adi hujus Commentarii num. 195) a Patre secundum substantiam non alienum, sed Patri consubstantiali esse docuit, hancque deinde doctrinam ad extremum usque vitæ spiritum constanter retinuit. Quapropter cum is, qui duo diversa scripta, in quorum altero unam eandemque rem negat, in altero affirmat, eam sequi censendus sit assertorum oppositorum partem, quam postremum ejus scriptum prodit, S. Dionysius etiam facta, quam memoravimus, hypothesi, censendus est, Dei Filium a Patre secundum substantiam existimasse non alienum, cum hoc in suis de Elencho et Apologia libris, quos posteriori loco scripsit, apertissime docuerit, palamque sit professus. Nequit ergo Dionysius, dato etiam, quod a Pentapolitanis merito erroris insimulatus fuerit, quodque in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola Filium Dei, etiam secundum naturam humanam non considerata, a Patre secundum substantiam alienum asseruerit, nequit, inquam, hoc etiam dato, Dionysius merito dici Ariarum errores præformasse, cum doctrinam iis oppositam, idque ad finem usque vitæ, indubie tenuerit. Hinc etiam consequitur, ut Ariani in facta quoque hypothesi Dionysium, veluti suorum de sanctissima Trinitate dogmatum assertorem, immerito jactarent.

B
non propterea
tamen Sanctus Ariarum

206 Si putant, inquit de Arianis Tractatu proxime laudato, num. 24 Athanasius, impietatis patroni, secum sentire Dionysium, eadem, quæ ille, scribant, eadem profiteantur; scribant exempla illa, de vinea nempe et agricola, de scapha et fabro; et una confiteantur, quæ ipse (Dionysius Alexandrinus) consubstantialitatis propugnandæ causa tradidit: sententiam item, qua dicit, Filium esse ex substantia Patris, nec non æternitatem ejus, cognitionem mentis cum Verbo, fontis cum fluvio et cetera; ut vel ex ipsa rerum discrepantia noverint, quomodo priora quidem illa (de vinea scilicet et agricola, de scapha et fabro) per æconomiam dixerit; hæc vero (de Verbi consubstantialitate scilicet, æternitate etc.) ut piæ fidei postulat ratio. Quibus verbis Athanasius Arianis concedit, ut illas Dionysii de vite et agricola, de scapha et fabro comparationes in favorem suum libere laudent, modo simul consubstantialitatem, æternitatem et alia admittant, quæ Sanctus in suis de Elencho et Apologia libris divino Verbo attribuit. Videbat scilicet Athanasius, qualiscumque demum esset doctrina, quæ ab Arianis jactaretur, veluti ex dictis comparationibus consecraria, eam certissime elidi per Dionysii de consubstantialitate et æternitate Verbi asserta, hæcque, utpote in posterioribus Sancti scriptis contenta, genuinam ejus de sanctissima Trinitate fidem prodere, ac proin nullum ex adductis de scapha et fabro, de vinea et agricola comparationibus Ariarum erroribus præsidium accedere. Videtur adeo ex Athanasii verbis proxime recitatis etiam consequens, ut, dato etiam, quod lamen ob antedicta admitti non debet, S. Dionysium sive apparenter tantum, quod verosimilius est, sive reipsa in eos ipsos, aut fere eos ipsos errores, qui postea Arianis palmares fuerunt, in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola esse prolapsum, illorum tamen ipsum, veluti auctorem ab Arianis jactari merito non potuisse, cum scilicet, ut jam dixi, doctrinam Ariarum erroribus prorsus oppositam postea tenuerit, divinique Verbi consubstantialitatem apertissime sit professus.

C
errores merito

207 Hinc laudatus Athanasius in suo de Dionysii sententia Tractatu jure meritisimo plus vice simplici affirmat, Dionysium ab Arianis pati calumniam, dum hi illum hæreseos suæ patronum facerent, inque sancti Viri scriptis sua de sanctissima Trinitate dogmata fundari, assererent. Ceterum ut huic discussioni, qua, an Dionysius Ariarum errores præformarit, inquisivi, finem imponam, rationibus hactenus allatis eruditorum judicium insuper

adjungo. Hoc spectato, ante æcumenicam Nicænam D synodum nihil in Historia ecclesiastica occurrit, quod pro divini Verbi consubstantialitate asserenda, quam qui admittit, Ariarum circa SS. Trinitatem errores certissime rejicit, efficacius militet, quam quod Sabellianæ hæreseos occasione Dionysium Alexandrinum inter et Dionysium Romanum Pontificem evenit. Ulquid vero hæc istis sedet sententia? Non alia certe de causa, quam quod dictæ hæreseos occasione Dionysius Romanus quidem scripto edito æqualis esse impietatis ostenderit Sabellianæ hæreseos sectatores, et eos, qui Dei Filium a Patre secundum substantiam alienum assererent, tresque in sanctissima Trinitate Personas Deitate distinctas staterent; Dionysius vero Alexandrinus, intellecta ex Dionysio Romano, quæ contra se intenteretur, accusatione, sui purgandi causa quatuor de Elencho et Apologia libros ediderit, in iisque Verbi divini consubstantialitatem apertissime fuerit professus.

208 Sandius, sæculi decimi sexti hæreticus, qui Ariarum hæresim renovare voluit, quo Dionysii, Verbi consubstantialitatem asserentis, auctoritatem elideret, nihil prorsus aliud præter miserum inventi effugium, falsitatis, quam tuetur, certissimum indicium. At scilicet, Dionysii libros de Elencho et Apologia conscriptos, opus esse suppositum ab iis, qui Romani Pontificis auctoritatem voluerunt extollere, Dionysio Alexandrino affictum. Verum Sandius nihil prorsus habet, quod Athanasii, Eusebii et Basilii, qui dictos libros Sancto nostro adscribunt, auctoritati opponat, ut hic omni dubio procul audiendus non sit. Magnum itaque, uti ex jam dictis facile colliges, faciendum est discrimen inter Arianos, et eos, de quibus supra jam actum est, Pentapolitanos. Hi solam viderant Dionysii ad Ammonium et Euphranorem epistolam, ac proin, cum in hac Sanctus nonnullas adhibuisset crudiores de Dei Filio loquendi formulas, merito, ut diximus, eum videntur erroris apud Romanum Pontificem insimulare potuisse; Ariani vero non solam illam Dionysii epistolam, sed et ejus de Elencho et Apologia libros legerant, ac proin, cum in his Sanctus mentem suam clarius exponat, doctrinamque Ariarum erroribus prorsus oppositam apertissime profiteatur, immerito eum jactarent suorum dogmatum patronum. Ad hæc non Dionysii culpa, sed ipsorummet malitia factum est, ut in eos, quos docuerunt errores, sint prolapsi, atque adeo hos Sanctus præformasse dici non potest.

§ XIX. Tria S. Basilii de Dionysio Alexandrino asserta et quid de horum altero sentiendum sit.

Quamvis Dionysius in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola nonnihil erudius sit locutus, idcirco tamen, ut § præcedenti docuimus, Ariarum errores præformasse merito dici non potest. Verum hæc eadem apud omnes, ut jam supra monui, non semper obtinuit opinio. Inprimis enim Gennadius, Massiliensis presbyter, qui sæculo quinto senescente floruit, libro de Dogmatibus ecclesiasticis sic habet: Nihil creatum, aut serviens in Trinitate credamus, ut vult Dionysius, fons Arii. Quibus verbis scriptor ille Sanctum nostrum, veluti Ariarum circa sanctissimam Trinitatem errorum auctorem, ac coryphaum traducit. Ast tantæ auctoritatis non est Gennadius, ut ei potius, quam Athanasio, qui, ut jam docuimus, ab Ariarum erroribus alienum fuisse Dionysium, Tractatu hunc in finem expresse scripto ostendit, fidem adhibeamus. Ad hæc Gennadius, cum hæc scripsit, Dionysii de Elencho et Apologia libros forte non legerat, uti nec Apologiam pro Dionysii sententia contra Arianos ab Athanasio conscriptam; quod ultimum idcirco mihi sane sat verisimile apparet, quia alioquin tanti Viri, quantus fuit Athanasius, auctoritate motus, judicium magis æquum de Dionysio laturus fuisse videretur. Ut sit, Gennadio equidem, Dionysium Ariaræ hæreseos

D
dici potest
præformasse.
E
F
Gennadius,
qui Dionysium Arii fontem assertit,
hoc assertum forte

A hæreseos fontem atque auctorem facienti, non assentior, ob ea, quæ binis paragraphis præcedentibus disserimus, quæque Dionysium ostendunt merito dici non posse Arianorum errores præformasse. At, inquit, Ariani, quod Dei Filium Patri assererent dissimilem, a vocabulo Græco ἀνομοιος, Latine dissimilis, vocati etiam fuere ἀνομοιοι, seu dissimiles, unde et eorum hæresis Anomœa etiam nomen accepit; Basilius autem, epistola nona, alias quadragesima prima ad Maximum Philosophum scripta, apertissime docet, Dionysium (vide verba num. seq. huc transcripta) prima hominibus jecisse semina Anomœa hæreseos, ut adeo is sanctus pater Dionysium pariter faciat Arianae hæreseos fontem, ac proin ut Gennadius, qui post Basilium floruit, sola fors hujus auctoritate motus, verba proxime recitata, quibus Dionysium *Arri* fontem appellat, litteris mandavit.

hausit ex Basilio: hujus de Sancto censura, quæ huc

B 210 Respondeo: Vero non est absimile, Gennadium ex Basilio didicisse, quod de Dionysio verbis, num. præcedenti transcriptis, pronuntiat. Quod autem ad Basilium, Arianae hæreseos originem Dionysio imputantis, censuram pertinet, hanc, quam jam antea, num. scilicet 185, partim transcripsi, integram nunc transcribo, ut, quid hic statui debeat, et an æquum sit, quod de illa alii tulerunt, nosque latiri sumus judicium, studiosus lector commodius queat dispicere. Integer itaque verborum, quibus in dicta epistola Basilius rem exprimit, contextus sic habet: Cæterum quæ postulas Dionysii scripta, venire illa quidem ad nos, et valde multa; sed non adsunt libri, et idcirco non misimus. Sententia autem nostra hæc est: Non omnia Viri hujus admiramur; imo sunt, quæ prorsus etiam improbemus. Nam fere illius, quæ nunc circumstrepit, impietatis, anomœam dico, is est, quantum quidem scimus, qui primus semina hominibus præbuerit. Causa autem, opinor, non sententiæ pravitatis, sed vehementis studium Sabellio adversandi. Hunc ergo ego arborum cultori soleo comparare, detortam recentem plantam erigenti, deinde, immoderate retrahendo, aberranti a medio, et ad contrariam partem plantam abducenti. Tale aliquid et huic Viro contigisse comperimus. Cum enim Libyos (*Sabellii e Lybia oriundi*) impietati occurreret vehementer; non intellexit, se nimio contendendi studio in contrarium malum delabi. Et cum ei satis esset, non idem esse subjecto Patrem et Filium demonstrare, atque hæc adversus blasphemum (*Sabellium*) palmaria tenere; ut manifestam prorsus et redundantem victoriam habeat, non modo hypostaseon arietatem statuit, sed etiam essentiali differentiam ac potentiæ gradus et gloriæ diversitatem.

transcribitur, tria præcipue asserta complectitur.

C 211 Quare inde contigit, ut mutarit quidem malum malo, a recta autem doctrina aberrarit. Hinc etiam non sibi constat in scriptis, nunc quidem tollens consubstantialia propter eum, qui hac voce ad destruendas hypostases prave utebatur; nunc vero admittens in iis, quæ defensionis causa ad cognominem (*Dionysium scilicet, Romanum Pontificem*) scripsit. Adhæc de Spiritu voces emisit minime dignas Spiritu, ab adorata illum deitate sejungens, et in inferioribus una cum creata ac ministra natura numerens. Vir igitur ille est ejusmodi. *Hactenus Basilius, tria potissimum de Dionysio affirmans; atque horum quidem primum est, a sancto Viro non tantum Personarum, sed et essentiali diversitatem in sanctissima Trinitate constitui, sicque prima Anomœa seu Arianae hæreseos semina facta fuisse; alterum, non eandem semper in scriptis doctrinam traditam fuisse, utpote nunc admissio, nunc rejecto consubstantialis vocabulo; ac tertium denique, Spiritum sanctum, abnegata ei deitate, inter res factas seu creatas computari. Tria hæc Basilius de Dionysio asserta juerit paulo accuratius discutere. A primo, quod huc potissimum pertinet, initium hic duco.*

212 Baronius in *Annalibus Ecclesiasticis* ad annum 265, num. 45 et seqq. in Basilio de Dionysio

sententiam, universim spectatam, scribens, S. Basilium de Dionysio paulo liberius locutum videri, affirmat; ut autem Basilium excuset, ait eum, cum præmemoratam ad Maximum philosophum scriberet epistolam, compertos non habuisse Dionysii de Elencho et Apologia libros, ad Dionysium Romanum Pontificem conscriptos, uti nec Tractatum, ab Athanasio de sententia Dionysii contra Arianos concinatum. Hunc Athanasii Tractatum nondum tunc S. Basilio innotuisse, ab eruditis facile admittitur, idque etiam loco citato recte probat laudatus Baronius ex eo, quod Basilius ipsum Athanasium, et quæ ab eo scripta fuissent, summopere observare solitus ac colere, suam nihilominus de Dionysio dicturus sententiam, nullam prorsus Athanasii, quod tamen argumenti exigebat ratio, mentionem fecerit, nec accusationem S. Dionysio apud Dionysium, Romanum Pontificem, a Pentapolitanis intentatam vel verbo attigerit, quam tamen ex citato Athanasii Tractatu, si modo hunc vidisset, dubio procul habuisset perspectam. Atque ita quidem verosissimum est, Basilio tunc, cum præfatam ad Maximum philosophum scripsit epistolam, laudatum Athanasii Tractatum non præluxisse. Ast an idem quoque de apologeticis Dionysii libris, ad Dionysium Romanum Pontificem conscriptis affirmandum est?

213 Ipsemet Basilius sententiæ suæ, quam verbis proxime recitatis de Dionysio tulit, initio sic præfatatur: Cæterum quæ postulas Dionysii scripta, venire illa quidem ad nos et valde multa; sed non adsunt libri, et idcirco non misimus. Quibus verbis, inquit Baronius, Basilius affirmare videtur, sese tunc, cum illa scriberet, nondum præ manibus habuisse apologeticos Dionysii libros, ad Romanum Pontificem scriptos. Verum, innuit Tillemontius tom. IV Monumentorum ecclesiasticorum pag. 282, quamvis Basilius in sua ad Maximum philosophum epistola sinistrum admodum de Dionysio ferat iudicium, nequit tamen ex illa erui, Basilium tunc, cum illam exararet, nondum legisse apologiam, a Dionysio ad Romanum Pontificem datam, utpote quæ in ipsamet dicta Basilius epistola dilucide citetur; hisce nempe verbis, supra adhuc transcriptis: Hinc etiam non sibi (*Dionysius Alexandrinus*) constat in scriptis, nunc quidem tollens consubstantialia propter eum, qui hac voce ad hypostases destruendas prave utebatur; nunc vero admittens in iis, quæ defensionis causa ad cognominem (*Dionysium scilicet, Romanum Pontificem*) scripsit. Hæc Tillemontius, ut dixi, loco citato insinuat. Verum an huic scriptori contra Baronium certo assentiendum est? Erui non posse ex præfata Basilius epistola id, quod ex ea erui Baronius, sat certum existimo. Etenim verba numeri hujus initio recitata, ex quibus id erueretur, ita queunt exponi, ut iis Basilius, qui tunc in eremum secesserat, Maximo philosopho unice significet, sese Dionysii Opera, quæ ad Maximum philosophum mittenda sibi describi amanuensisibus librariisve longius positis imperarat, nondum accepisse; dictis autem verbis hunc in modum, ut certo queunt intelligi, intellectis, qua ratione, quæso, ex iis concludes, Basilium tunc, cum epistolam sæpius præfatam scriberet, apologeticos nondum Dionysii libros legisse? Poterat certe Basilius eremum nondum ingressus hos legisse, antequam vel illos sibi transmitti, Maximus philosophus postularet, vel ipsemet de transmissione illa facienda cogitaret.

214 Nequit ergo ex præfatis Basilius verbis illud erui, quod ex iis erui posse, visum est Baronio. Verum quamquam hoc ex dictis verbis certo nequeat concludi, non propterea tamen recte concluderis, Basilium jam tum, cum epistolam, sæpius jam memoratam, ad Maximum philosophum scriberet, apologeticos Dionysii libros, ad Dionysium Romanum Pontificem scriptos, habuisse præ manibus, doctrinamve, in iis tractatam, apprime habuisse perspectam. Quamvis enim, ut recte observat Tillemontius, a Basilio in dicta epistola citetur Apologia, a Dionysio Alexandrino sui purgandi causa ad Romanum Pontificem sibi cognominem data, dici potest, Basilium

AUCTORE C. B.

His de Dionysio liberius locutum Basilium affirmat Baronius;

cum autem Basilius, sic loquens, apologeticos Dionysii libros, quidquid

E

F

interim contra opponi

AUCTORE C. B.

Basilium intelligendum esse, non de quatuor libris, quos Dionysius sub nomine Elenchi et Apologiae ad Romanum Pontificem sui purgandi causa scripserit, sed de epistola, quam ante hos quatuor libros, ut num. 138 docuimus, eodem fine ad Pontificem transmissit. Quod si vero ita intelligendus sit Basilus, nequit ex eo, quod in sua ad Maximum philosophum epistola Dionysii apologiam laudet, cerio concludi, cum iam tunc, cum ad Maximum scriberet, quatuor legisse libros, de Elencho et Apologia a Dionysio conscriptos. Fateor, res ita habet: et vero Basilii, dum in epistola ad Maximum Dionysii Apologiam citat, de sola, quam hic ante quatuor de Elencho et Apologia libros scripserit, epistola indubie potest intelligi, si modo in Basilii, qua Baronius usus est, editione epistolae ad Maximum locus, quo Basilus Dionysii Apologiam laudat, e Graeco sermone in Latinum accurate sit conversus.

queat, citasse

215 Etenim hic locus apud Baronium ad annum supra laudatum de Dionysio sic habet: Factum est, ut varius sit deprehensus et inconstans in conscriptionibus suis; et quidem tollit nunc τὸ ὁμοῦσιον, coessentialia per ea, quibus in recta constitutione τῶν ὑποστάσεων, personarum scilicet, minus recte usus est; nunc contra admittit, dum respondet ejusdem nominis Dionysio, Romano nempe Pontifici. Quae verba nihil omnino continent, quod impediatur, quo minus haec posteriora, nunc contra (Dionysius τὸ ὁμοῦσιον coessentialia) admittit, dum respondet ejusdem nominis Dionysio, quibus Basilus Dionysii Apologiam citat, de sola queant, quam hic ante quatuor de Elencho et Apologia libros scripsit, epistola intelligi, cum in hac praesertim Dionysius, uti ex num. 138 liquet, τὸ ὁμοῦσιον, coessentialia seu consubstantiale admittat. Verum praedicti epistolae ad Maximum loci facta ex idiomate Graeco in Latinum conversio accurate non videtur. Is enim in Graeco-Latina, qua utor, Operum S. Basilii editione, anno 1750 per monachos Benedictinos adnotata, Graece in hunc modum exprimitur: Ταῦτα καὶ παντοδαπὸς ἔστιν ἐν τοῖς συγγράμμασι, ὧν μὲν ἀναρτῶν τὸ ὁμοῦσιον διὰ τὸν ἐπὶ ἀρετῆσει τῶν ὑποστάσεων κακῶς αὐτῶ κεχρημένον, ὧν δὲ προσέμενος ἐν οἷς ἀπολογεῖται πρὸς τὸν ὁμόνομον. Huic autem, cui nullam prorsus laudati Benedictini lectionem variantem assignant, textui Graeco, ad verbum accepto, versio haec Latina, quae a mox data atque per Baronium adhibita non parum dissonat, ad amissum respondet: Hinc etiam varius usus inconstans est in suis scriptis, nunc quidem tollens vocabulum CONSUBSTANTIALE ob eum, qui hoc ad hypostases seu personas destruendas male usus est; nunc vero admittens, in quibus sui purgandi causa ad homonymum seu cognominem scribit. Quae verba ita nequeunt accipi, ut de sola agat Basilus epistola, a Dionysio ante quatuor Elenchi et Apologiae libros conscripta. Etenim haec posteriora, nunc vero admittens, in quibus, seu in iis, in quibus sui purgandi causa ad homonymum seu cognominem scribit, quibus a Basilio Dionysii Apologia laudatur, in se continent, vel certe subintellectum habent pronomen ea, quod ad substantivum praecedens scripta, ut consideranti patebit, debet referrri, sicque facit hunc sensum: Nunc vero admittens in iis scriptis, in quibus sui purgandi causa ad homonymum seu cognominem scribit.

B

C

probetur, ab illis non lectis perperam excusatur per Baronium.

216 Quapropter cum substantivum scripta, seu potius pronomen, substantivi hujus locum supplens, quo a Basilio hic Dionysii apologia citatus, plurali numero exprimitur, nequit Basilus, Dionysii apologiam citans, de sola, quam hic ante quatuor Elenchi et Apologiae libros scripsit, epistola intelligi. Intelligendus ergo est vel de quatuor Elenchi et Apologiae libris, a Dionysio ad Romanum Pontificem scriptis, vel de his simul et de epistola, quam ante eosdem Dionysius ad Romanum Pontificem pariter dedit. Benedictini textum Graecum num. praecedenti huc transcriptum ita reddiderunt Latine: Hinc etiam non sibi constat in scriptis, nunc quidem tollens consubstantiale propter eum, qui hac voce ad hy-

postases destruendas prave utebatur; nunc vero D admittens in iis, quae Jensonis causa ad cognominem scripsit. Haec autem versio, secundum quam a Basilio minus clare laudantur quatuor Dionysii de Elencho et Apologia libri, nonnihil a versione, quam mox dedimus, discrepat; verum haec nostra, ut consideranti patebit, textui Graeco est conformior, eaque propterea etiam standum est, ut adeo Basilus in sua ad Maximum epistola, supra laudata, quatuor citet Dionysii libros de Elencho et Apologia conscriptos, ac proin ut Baronius liberiolem Basilii, quem in epistola ad Maximum tenuit, de Dionysio loquendi modum perperam excuset ex eo, quod Basilus tunc, cum ad Maximum philosophum scriberet, quatuor Dionysii de Elencho et Apologia libros nondum legisset. Neque est, cur Basilium, visis etiam et lectis hisce libris, liberius de Dionysio in dicta epistola esse locutum, minus credibile appareat. Etenim iam tunc, cum ad Maximum philosophum scriberet, sanctus ille scriptor, fatente Baronio, viderat epistolam, a Dionysio ante quatuor de Elencho et Apologia libros ad Romanum Pontificem conscriptam; quamvis autem in hac Sanctus (vide hujus Commentarii num. 158) Dei Filium philosophum scriberet, quatuor pertissime confiteatur, ac proin doctrinam tradat palmari Arianorum errori e diametro oppositam, eum nihilominus, cuncti qui prima Anomae seu Arianae haereseos semina hominibus praebuerit, Basilus in sua saepissime laudata ad Maximum epistola liberime traducit, uti palam est ex iis, quae jam disseruimus.

Probabile apparet, quam prius de Dionysio tulerat, postea Basilium.

217 Non est ergo, cur parum sit aut minus credibile, Basilium, lectis etiam Dionysii de Elencho et Apologia libris, sinistram adeo de hoc, ut jam vidimus, protulisse sententiam. Nequit quippe Basilus posterioribus Dionysii scriptis a sinistra, quam de sancto Viro ex lecta ejus ad Ammonium et Euphranorem epistola conceperat, opinione facile avocari. Aliud, quantum opinor, futurum fuisset, si Basilus, ad Maximum scribens, Tractatum, quem de Dionysii sententia Athanasius scripsit, quemque jam plus semel laudavimus, habuisset perspectum; cum enim Athanasium, ejusque scripta maxime fecerit, dubitandum non videtur, quin Basilus dicti Tractatus, in quo Athanasius Dionysium ab Arianorum erroribus immunem ostendit, argumentis motus, in Athanasii de Dionysio sententiam manibus pedibusque fuisset concessurus, ut adeo Baronius, loco supra laudato recte effirmit, aliter Basilium de Dionysio locuturum fuisse, si, quem Athanasius pro hoc defendendo conscripsit, Tractatum habuisset perspectum, quamvis interim ad immutandam, quam de Dionysio conceperat opinionem, moveri hujusmet Sancti libris, de Elencho et Apologia conscriptis, non potuerit. Quod dum dico, de Basilio, cum ad Maximum scriberet, dictum intellige. Etenim vero prorsus absimile non est, eum postea de Dionysio mutasse sententiam. Sanctus Basilus, inquit Tillemontius tom. IV Monumentorum ecclesiasticorum p. 282, nondum, uti ex hujus epistolae (ad Maximum scriptae) serie apparet, erat episcopus, cum ita de Dionysio (in epistola ad Maximum) loqueretur, eratque forsitan adhuc satis juvenis. Facile potest postea mutasse sententiam. Certe videmus, hunc (Basilium) illi (Dionysio Alexandrino) in prima sua canonica epistola (haec, a nobis jam memorata postque adhuc memoranda, Amphilochio inscripta est) MAGNI titulum bis tribuere, etiam tunc, cum ne quidem ejus de Montanistarum baptismo opinionem potest probare. Citat etiam eum pro Spiritus sancti deitate, adjungens nihilominus, esse, cur quis hinc miretur. Textus, quos refert, sufficere videntur, ut Dionysii fides pura probetur hoc in capite, in quo eum erroris Basilus insinularat. Ita Tillemontius, et meo quidem judicio satis probabiliter.

quamvis contrarium contendat Benedictini, mutasse sententiam.

218 Benedictini nihilominus, a Tillemontio hic dissentientes, in Notis, quas epistolae ad Maximum philosophum saepissime jam laudatae subnevere, sic scribunt: Frustra quis cum Tillemontio conjiciat, Basilium mutasse sententiam, et quod junior dixerat,

A rat, recantasse in libro de Spiritu sancto cap. 29, ubi præclarissimum Dionysii de Trinitate testimonium profert. Frustra hoc, inquam, sententiæ immutatæ indicium existimetur. Tum cum enim citat illud testimonium, *παρόδοξον ἐνοῦσαι*, mirabile auditu esse, dicit. Quod argumento est, eum Dionysio ne tunc quidem magis fuisse. *Hæc laudati Benedictini contra Tillemontium. Verum non video, qua ratione hi ex eo, quod Basilii Dionysii citans de Spiritu sancto testimonium, auditu id mirabile pronuntiet, sat certo arguant, Basilium ne tunc quidem, cum præmemoratum de Spiritu sancto librum scripsit, Dionysio magis fuisse. Etenim Basilii, cum Dionysii de Spiritu sancto testimonium citavit, vocare illud mirabile auditu potuit, quod illud secundum se mirum foret, utpote non tantum Spiritum sanctum, sed et sanctissimam Trinitatis mysterium adeo perfecte exprimens, ut id vix alibi Basilii expressum invenisset perfectius.* Dionysii de Spiritu sancto testimonium, quod Basilii e secunda Dionysii de accusatione et defensione epistola in suum de Spiritu sancto Tractatum intulit, mirabileque auditu appellavit, sic habet: His omnibus congruenter et nos, forma etiam ac regula a presbyteris, qui ante nos vixerunt, accepta, concordibus vocibus cum illis gratias agentes, tandem nunc vobis scribere desinimus. Deo autem Patri et Filio Domino nostro Jesu Christo cum sancto Spiritu gloria et imperium in sæcula sæculorum, amen. *Quibus ultimis verbis clarissime sane non tantum Spiritus sanctus, verum etiam duæ aliæ divinæ Personæ, totumque sanctissimam Trinitatis mysterium exprimitur, ut adeo Basilii mirabile auditu vocare poterit prælaudatum Dionysii de Spiritu sancto ac Trinitate testimonium, etiamsi jam factus senior Dionysio magis faverit.*

Hæc erat iusto severior, contraque scribendi ratio,

B 219 Ut sit, certum equidem est, Basilium, adhuc juniorem, verbis supra recitatis de Dionysio, veluti de Anomææ seu Arianæ hæreseos fonte ac auctore esse locutum. Verum, inquires, quid tandem de severa hac Basilii in Dionysium censura sentiendum est? Respondeo: cum Basilium hanc ferens, fateatur, Dionysium (vide verba num. 210 recitata) non pravitate sententiæ peccasse, sed studio oppugnandi Sabellii, atque ut adversus hunc plenam et redundantem victoriam obtineret, Dionysium minime arbitratus est Anomææ seu Arianæ impietatis fuisse affinem. Quapropter cum Dionysium prima jecisse Anomææ seu Arianæ hæreseos semina nihilominus affirmet, necesse est, ut solas, quas Dionysius adhibuit, loquendi formulas, veluti Arianis faventes primaque eorumdem hæreseos semina continentes, condemnet. Verum, inquires iterum, an sat recte a Basilio istæ sine ulla adhibita benigniori interpretatione rejiciuntur ac damnantur? Athanasius, qui non minus, quam Basilii Dionysium de sanctissima Trinitate orthodoxe admodum sensisse, persuasum habuit, in suo de Dionysii sententiæ Tractatu admittit quidem, varias, quas Dionysius (adi hujus Commentarii num. 168) adhibuit de sanctissima Trinitate loquendi formulas, Arianis fuisse; verum eas, et a scriptis posterioribus, in quibus Dionysius mentem suam dilucidius exposuit, et a fine et sensu, quo eas adhibuit, excusat. Loquendi illæ formulæ ad humanam Christi naturam fere unice spectabant. Eo autem fine de hac sola fere Sanctus loquebatur, ut cum Sabelliani audacius Dei Filium negarent, et humana ejus Patri adscriberent, ostendens ipse, non Patrem, sed Filium pro nobis Hominem factum esse, Sabellianis persuaderet, Patrem non esse Filium, coque pacto homines ad veram Filii Deitatem credendum, et ad Patris cognitionem sensim adduceret. Hunc finem sibi Sanctus habebat propositum, hanc tenebat adversus Sabellianos scribendi rationem.

quam Dionysius adversus Sabellianos tenuit, ab Athanasio,

C 220 Et vero hanc etiam utilem fuisse, Sabellianosque convertere natam, Athanasius in Tractatu de Dionysii sententiâ, mox iterum laudato, num. 26 his verbis docet: Et est vere apta persuadendi forma ad insaniam Sabellii evertendam, ut, qui sequaces ejus cito coarguere velit, non ab argumentis ejus divinitatem indicantibus initium ducat; Octobris Tomus II.

nempe Filium esse Verbum, Sapientiam et Virtutem; nec ab illo: Ego et Pater unum sumus, et; ne illi (Sabelliani) quæ recte dicta sunt, ad pravam sensum detorquentes, impudentis contentionis occasionem hinc arripiant, dum audiunt: Ego et Pater unum sumus, et, qui videt me, videt et Patrem meum; sed Salvatoris exemplo præmittat ea, quæ humano more de illo dicta habentur: cujusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit; quanto enim hæc dicta sunt humiliora, tanto liquidius demonstratur, Patrem non esse factum hominem. Necesse est enim, cum Dominus Vitis appelletur, agricolam exstare; et cum oret, esse qui exaudiat; cum denique peccat, esse, qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam monstrant, quod necesse omnino sit, alium esse, qui orat, alium, qui exaudit; alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit.

AUCTORE C. B.

221 Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena; ideo cum caro opificium sit, Verbum, quod, ut ait Joannes, caro factum est, licet secundum naturam proprium sit Patri, et ab eo indivisibile; attamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus; quæ enim carni propria sunt, ipse concedit, ut de se dicantur, quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprium corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur, non esse Patrem, qui caro factus est; sed ejus Verbum, quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit, ac persuaserit, hinc divinitatem quoque Verbi facilius edocebit; ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, Splendorem et Figuram. Necesse quippe est, jam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere; Sapientia cum sit, ejus Parentem esse; et Splendor cum sit, esse quoque Lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit. His vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis, quæ Verbi divinitatem indicant, argumenta sunt mutanda; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur, prave interpretentur, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insaniam sua perseverent. Qui si de Divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabunt; cumque didicerint, Verbum carnem factum esse, humana imposterum facilius distinguant ab iis, quæ ad Divinitatem attinent.

veluti utilis,

E

F

222 Hactenus Athanasius ostendens, eam, quam Dionysius contra Sabellianos tenuit scribendi rationem, aptam admodum fuisse, ut illos ab impia, qua infecti erant, circa sanctissimam Trinitatem opinione revocaret. Dispicat nunc studiosus lector, utri modo assentiendum sit, Athanasio, qui, re mature discussa, prolixum pro tutanda Dionysii contra Arianos fama Tractatum scripsit, an potius Basilio, qui junior adhuc, rogatus a Maximo philosopho suam dicere de Dionysio sententiâ, sancti Viri scribendi contra Sabellium rationem, veluti supervacaneam et noxiam, utpote qua prima Anomææ seu Arianæ hæreseos semina jacta sint, brevi scripta ad Maximum epistola, tradidit. Quod ad me pertinet, utrumque sanctum virum, Basilium scilicet et Athanasium, impense revereor; Basilium tamen in Dionysium ob nonnullas loquendi formulas comparationesque adhibitas, quas Athanasius modo non uno apte simul orthodoxe exponit, æquo videtur severior, dum ob eas sanctum Virum Anomææ hæreseos primum auctorem facit. Procedo nunc ad alterum Basilii assertum, quo Dionysium (adi num. 211) in scriptis suis sibi non constare, affirmat.

laudatur.

AUCTORE
C. B.§ XX. Duo alia Basilii de Dionysio asserta
expenduntur.Dionysius in
epistola ad
Ammonium
auferre con-
substantialia

Benedictini, supra plus semel jam laudati, ad hæc Basilii in epistola ad Maximum verba, ante adhuc recitata, hinc etiam (Dionysius Alexandrinus) non sibi constat in scriptis, nunc quidem tollens consubstantialia propter eum, qui hac voce ad hypostasias destruendas prave utebatur; nunc vero admittens in iis, quæ defensionis causa ad cognominem scripsit, sic observant: Valde dubium est, quod hoc loco asseverat Basilium, et a Dionysio sublatum et a Sabellio adhibitum consubstantialia. Ipse Dionysius confutavit accusatores suos, teste Athanasio, ibidem (in Tractatu de sententia Dionysii num. 18) pag. 255: Qui eum mentiebantur, (seu potius, ut Græce est) asseverabant, dixisse Filium inter res creatas computari et nequaquam esse Patri consubstantialia. Quod spectat ad Sabellium, probabile non est, ei arrisisse consubstantialia, quod non minus ipsi adversarium est quam Arianis; nusquam hac voce perhibentur usi esse Sabelliani. Sed cum ea Basilium sibi persuasisset abusum esse Marcellum Ancyranum, facile adductus est, ut idem de Sabellio iudicium ferret.

B Ita illi; verum jam supra vidimus, Dionysium in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola dixisse, Dei Filium a Patre secundum substantiam alienum, ut adeo a Dionysio sublatum consubstantialia, Basilio potuerit videri, nec, uti ex iis, quæ num. 172 et seqq. disputavimus, facile colliges, quidquam officit, quod Sanctus deinde in sua ad Dionysium, Romanum Pontificem, epistola sese Dei Filium Patri asseruisse non consubstantialia, ierit inficias.

videri potuit
Basilio;

224 Quod autem jam pertinet ad secundum, quod laudati Benedictini aiunt, dubium esse scilicet, an a Sabellio consubstantialia fuerit adhibitum; nolim ego id asserenti Basilio, nisi ob rationes prorsus graves refragari; illæ autem, quas verbis mox recitatis Benedictini adducunt, huiusmodi esse non videntur. Sabelliani Personarum in sanctissima Trinitate distinctionem impugnabant. Sic ergo ex admissis consubstantialia, ut etiam reipsa faciebant, arguari poterant: Filius consubstantialis est Patri, Spiritus sanctus item consubstantialis est Patri simul et Filio: ergo omnes tres ejusdem sunt substantiæ seu naturæ: ergo omnes tres unam duntaxat substantiam seu naturam constituent, ac proin etiam unicam Personam, et non nisi penes nomina differunt. Sane non video, consubstantialia Sabellianis esse adversarium, nisi iis pariter adversarium velis, Patrem, Filium et Spiritum sanctum unam eandemque in sanctissima Trinitate constitutivam substantiam seu naturam. Ad id autem, quod addunt laudati Benedictini, consubstantialia usos nusquam perhiberi Sabellianos, respondeo, nec usquam perhiberi contrarium, ac proin, cum nihil obstet, quo minus vocem illam adhibuisse credantur, Basilio diserte asserenti, illos ad destruendas hypostasias consubstantialia abusus, assentiendum esse. Itaque valde dubium non est, quod Basilium de consubstantialia per Dionysium sublato et per Sabellium adhibito verbis supra iterato recitatis asseverat.

ast Dionysium, quod
alibi consub-
stantialia ad-
mittat, idem
S. Scriptor,

225 Verum an quemadmodum hac in re Basilio hic assentimur, assentiendum pariter ei est, dum visum verbis supra recitatis Dionysium ex eo, quod nunc rejicit, nunc admittat consubstantialia, sibi non constare in scriptis affirmat? Respondeo: Dionysius, ut supra docuimus, in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola Dei Filium a Patre secundum substantiam alienum asseruit; quo ex asserito erat consequens, ut Dei Filius secundum Dionysium Patri esset non consubstantialis; verum quando Sanctus ibidem Dei Filium a Patre secundum substantiam alienum dixit, de eo, ut supra pariter docuimus, secundum humanam naturam considerato fecit sermonem. Jam vero quando Dionysius in epistolis seu libris, sui defendendi causa ad Romanum Pontificem scriptis, Dei Filium Patri con-

substantialia affirmat, de illo secundum naturam humanam non considerato loquitur. Quapropter, cum sub diversa ratione Dei Filium Patri consubstantialia, et non consubstantialia in scriptis proxime laudatis statuatur, non video qui sibi non constare in scriptis a Basilio dici queat ex eo, quod in epistola ad Ammonium tollat consubstantialia, hocque vocabulum in epistolis ad Romanum Pontificem sui purgandi causa scriptis admittat.

226 Adhæc fac Dionysium in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola, et in epistolis sui purgandi causa ad Romanum Pontificem scriptis de Dei Filio secundum naturam humanam non considerato esse locutum, potuit nihilominus Sanctus vocabulum consubstantialia, quod illud, ut ait Basilium, Sabelliani perperam adhiberent, perperose sensu acciperent, in epistola ad Ammonium contra Sabellianos scribens rejicere; admittere vero in epistolis ad Romanum Pontificem sui purgandi causa scriptis. Sic concilii Antiocheni, anno 269 aut 270 contra Paulum Samosatenum celebrati, Patres vocabulum consubstantialia, quod illo Paulus ad impiam suam de secunda sanctissimæ Trinitatis Persona doctrinam stabiliendam abuteretur, non immerito rejecerunt, idem vero magnæ Nicænæ synodi Patres, qui Arium proscripserunt, non immerito contra admiserunt. Audi, qui hac de re testimonium perhibeat, loquaturque Athanasius, epistola de synodis num. 43 hæc scribens: Etsi ambarum synodorum (Antiochenæ et Nicænæ) Patres diverse de consubstantialia mentionem fecerint, nullatenus tamen ab illis dissidere debemus, sed illorum perscrutari sententiam, et tunc ambas inter se synodos consentire deprehendemus. Qui enim Samosatensem deposuere, vocem consubstantialis corporali accipere modo, cum Paulus arguatur vellet ac dicere, Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo consubstantialis est Patri atque hinc necesse est, tres esse substantias; unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli (Samosateni) sophisma jure caventes, dixere Christum non esse consubstantialia; neque enim Filius ita se habet respectu Patris, qualiter ille cogitabat.

cum illud
vocabulum
Antiochena
synodus reje-
cerit.

227 Qui autem Arianam hæresim anathemate damnarunt, cum Pauli calliditatem animadvertissent, et cogitarent, non ita de incorporeis, et maxime de Deo, consubstantialitatem accipiendam esse, agnoscentesque Verbum non creaturam, sed prolem ex substantia esse; item Patris substantiam Filii principium, radicem et fontem esse, ac eundem ex se veram esse genitoris similitudinem, nec eum quasi natura extraneum, uti nos sumus, a Patre separatam esse, sed cum ex ipso sit, Filium esse indivisum, uti se habet splendor erga lucem; cum item sibi faverent Dionysii (Alexandri episcopi) exempla, fons scilicet vox et Consubstantialis defensio; et anteista vox Salvatoris index unitatis; Ego et Pater unum sumus; et, Qui vidit me, vidit et Patrem; ea, inquam, de causa jure et ipsi Filium consubstantialia dixerunt. Et sicuti, ut supra dixi, nemo Apostolum culpaverit, quod de Lege Romanis hoc modo, Hebræis alio scripserit; sic nec præsentis temporis homines præcos illos criminati fuerint, si eorum considerent interpretationem; neque prisci posteros reprehenderint, si advertant, qua sententia et quo usu ita de Domino scripserunt. Etenim utraque synodus ex legitima causa hoc modo alia, alio alia locuta est. Cum enim Samosatensis, Filium, sentiret, non esse ante Mariam, sed ab illa initium existendi accepisse, idcirco episcopi tunc congregati, illum deposuerunt, et hæreticum declararunt; de Filii autem divinitate cum simpliciter scriberent, ad accuratam consubstantialis interpretationem non devenerunt, sed, ut conceperant, de consubstantialitate locuti sunt.

Nicæna al-
miserit.

228 Cum ergo, uti ex his Athanasii verbis, hæc jam transcriptis, facile colliges, concilii Antiocheni Patres consubstantialia idcirco rejecerint, quod Paulus Samosatensis eo sensu, quo in humana generatione filius patri consubstantialis, id est, ejusdem, quantum

severiori,
quam par est,
censura per-
stringit,

A quantum ad speciem, cum eo substantiæ dicitur, vocabulum illud acciperet, hincque inferret, si Christus esset ex substantia Dei Patris, tres fore in sanctissima Trinitate substantias eo modo distinctas, quo in humana generatione filii substantia a substantia patris distinguitur, cum, inquam, concilii Antiocheni Patres consubstantiale idcirco rejecerint, potuit etiam Dionysius idem vocabulum, contra Sabellianos scribens, si illud hi (ut ait Basilius) in perverso sensu acceperint, merito rejicere. Sabelliani divinas personas confundebant, ac proin per consubstantiale non tantum essentia seu substantiæ, sed etiam forte personæ unitatem intellexerint. Quod si autem hoc sensu consubstantiale acceperint, merito Dionysius contra illos scribens, vocabulum illud rejecerit, idemque postea, cum ad Romanum Pontificem sui purgandi causa scripsit, admisit, sicuti Nyssæ synodi Patres idem vocabulum, licet ab Antiochenis antea rejectum, pariter deinde admiserunt. Itaque quocumque modo res spectetur, non video, an sat æquo Dionysius, cum ex dictis consubstantiale, quod uno loco rejecit, alio deinde, nisi diverso sensu acceptum, non admittat, sibi non constare in scriptis a Basilio dicitur. Et vero probabile non apparet, virum talem, qualis fuit Dionysius, sibi parum aut nihil in præcipuo fidei articulo credendo constitisse. Videtur adeo et hic Basilius de Dionysio judicium severius esse, quam par sit, ac proin Athanasio assentiri malim, qui, quidquid Dionysius Dei Filium a Patre secundum substantiam alienum faciens, Divini Verbi consubstantialitatem in speciem contrarium asseruit, ad humanam, quam illud assumpsit, naturam recurrendo, sensu orthodoxo exposuit, Sanctumque ab Ariatorum erroribus quam maxime alienum ostendit. Hæc nostra est de secundo, quod Basilius de Dionysio protulit, quodque supra explanavimus, iudicio sententia. Restat nunc, ut quid de tertio, quod Basilius de Dionysio pariter protulit, sentiendum sit, exponam.

hocque ipsum, Dionysii de Spiritu sancto doctrinam carpens,

229 Judicium illud his verbis, supra adhuc recitatis, concipitur: Adhæc de Spiritu voces emisit minime dignas Spiritu, ab adorata illum Deitate sejungens et in inferioribus una cum creata ac ministræ natura numerans. Tertium ergo Basilius de Dionysio iudicium in eo versatur, quod Spiritum sanctum a Dionysio inter res factas seu creatas computari existimet. Athanasius, qui Dionysium ab errore eorum, qui Dei Filium inter creaturas computant, contra Arianos vindicat, nihil plane scripsit, quo Sanctum ab errore, quo Spiritum sanctum creaturis accensuerit, immunem ostenderet. Verum ipsemet Basilius, atque etiam ipse Dionysius in suis de Elencho et Apologia libris eas offerunt Sancti nostri de Spiritu sancto sententias, ex quibus hunc non minus orthodoxe de tertia, quam de secunda Trinitatis persona sensisse, manifestum efficitur. Ut de re unusquisque queat recte dispicere, verba Basilius ac Dionysii præcipua, huc facientia, transcribo. Basiliana, quorum jam partem supra deâ, libro de Spiritu sancto cap. 29 hæc sunt: Irenæus ille et Clemens Romanus et Dionysius Romanus, et Alexandrinus Dionysius, id quod etiam auditu miram est, in secunda ad sibi cognominem epistola de accusatione et defensione, hunc in modum finivit sermonem. Transcribam autem vobis ipsa hominis verba: His omnibus, inquit, congruenter et nos; forma etiam ac regula a presbyteris, qui ante nos vixerunt, accepta, concordibus vocibus cum illis gratias agentes, tandem nunc vobis scribere desinimus. Deo autem Patri et Filio, Domino nostro Jesu Christo cum sancto Spiritu gloria et imperium in sæcula sæculorum, amen.

cum hæc ex variis Sancti sententiis, quas ipsomet S. Basilius

250 Prima hæc est orthodoxa, quam Basilius libro proxime laudato affert, Dionysii de Spiritu Sancto sententia. En etiam verba, mox recitatis proxime subjunctia, quibus etiam alias non minus orthodoxas Dionysii de Spiritu sancto sententias in medium adducit: Nec quisquam, inquit, dicere possit hæc correctæ fuisse ac immutata. Neque enim ita sermonem confirmasset, dicens videlicet, accepisse

se formam ac regulam si in Spiritu dixisset: hujus enim vocis usus creber est. At illud erat, quod egebat defensione. Qui quidem et in medio scripti sic loquitur adversus Sabellianos: Si eo, quod tres sunt hypostases, divisas esse dicunt, tres sunt, etiamsi nolint: aut divinam Trinitatem prorsus e medio tollant. Ac rursus, divinissima enim ob id etiam post unitatem Trinitas est. Hæc Basilius, cum perperam de Spiritu sancto sentire, a quibusdam accusaretur, in laudato de Spiritu sancto libro litteris mandavit. Censuit ergo hic sanctus scriptor cum librum illum elucubravit, Dionysium ab omni circa tertiam Trinitatis Personam erroris suspitione esse immunem; alias enim ab eo in sui defensionem citandus non fuisset Dionysius, si hic æque ac ille in ejusdem criminis suspitionem potuisset adduci. Videtur ergo, ut jam supra docuimus, esse probabilius, Basilius, jam seniore factum, suam, quam de Dionysio junior tenuerat, immutasse sententiam. Ad hujus Commentarii num. 218, ubi etiam probatum invenies, contrarium non recte concludi ex eo, quod Basilius eo ipso loco, quo jam senior in libro de Spiritu sancto verbis proxime recitatis præclarissimum Dionysii de Spiritu sancto testimonium profert, vocet illud παράδοξον λέγουσαι mirabile auditu.

AUCTORE C. B.

251 Ut sit, mutavit Basilius jam senior, non mutavit, quam junior de Dionysio tulerat sententiam, orthodoxam equidem de Spiritu sancto doctrinam continentem textus, quos, veluti a Dionysio litteris consignatos, verbis supra productis sanctus ille scriptor laudat. Adhæc quam orthodoxe de Spiritu sancto Dionysius senserit, liquet etiam ex binis Sancti sententiis, quas Athanasius e secundo Dionysii de Elencho et Apologia libro in suum de sententia Dionysii Tractatum intulit, quasque Tractatus hujus num. 17 Benedictinorum, qua utor, versio exhibet. Prior, jam supra ad Dionysii de secunda Trinitatis Persona opinionem elucidandam transcripta, hucque nunc iterum ad sancti Viri de tertia Trinitatis Persona doctrinam pariter elucidandam ex parte saltem transcribenda sic habet: Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre significaram; Filium adjunxi, ac etiamsi Patrem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus fuerat; Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit, adjunxi. Illi vero ignorant, neque Patrem, qua Pater est, a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo conjunctionis; neque Filium a Patre separari; namque Patris vocabulum commune quidpiam indicat. In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque a mittente, neque a ferente separari potest. Quomodo igitur ego, qui talibus utor nominibus, illa a se invicem separata et omnino diversa existimem? Posterior vero his verbis, quæ, quod maxime notari digna sint, Græce simul et Latine huc transcribo, concipitur: "Ὅσα μὲν ἡμεῖς εἰς τὴν τριάδα τὴν μονάδα πλατύνουμεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιώμεθα. Sic quidem nos indivisibilem Unitatem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem iterum, quæ imminui nequit, in Unitatem contrahimus.

et Tractatus de sententia Dionysii

D

252 Benedictini in Notis, quas laudato Athanasii Tractatu adjungunt, de posteriori Dionysii Græce atque Latine huc jam transcripta sententia sic observant: Eximia hæc clusula, τὴν μονάδα πλατύνουμεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιώμεθα, quæ in editis desideratur, in omnibus Mss. habetur, et a veteri interprete versa est; ut nihil dubium sit, eam typographi mendo omisam fuisse, quod hæc verba τριάδα et μονάδα similiter desinerent: quod item palam est ex iis, quæ habentur infra num. 19, ubi nempe Athanasius sic scribit: Quod autem illi (Ariani) separant et dividunt Verbum a Deo, id ille (Dionysius Alexandrinus) improbat, cum ait, Trinitatem, quæ nec dividi, nec minui potest, in unitatem contrahi. Græce: Καὶ τὸ μὲν ἀποσχυνίξεν καὶ διαίρειν αὐτὸς τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναρεῖ λόγων αὐτὸς ἀδιαίρετον καὶ ἀμείωτον τὴν τριάδα εἰς μονάδα

apud Athanasium exhibent, orthodoxa fuisse probatur.

E

AUCTORE
C. B.

μονάδα συμπρολαίωσθαι. Quibus ex verbis potissimum, utpote ab Athanasio ad verba, quæ prævic ex Dionysii de Elencho et Apologia libris recitavit, respiciēte prolatis, indubium mihi fit, quod Benedictini verbis mox transcriptis de posteriori Dionysii circa sanctissimam Trinitatem sententia observant, ut adeo pro certo habeam, hanc a Dionysio vere fuisse prolata. Hæc autem præclara, aureisque apicibus exaranda sententia, qua omnes profugantur adversus Trinitatem obortæ hæreses, omnibus aliis Dionysii dictis eminet. Ita ad verbum fere laudati Benedictini in Admonitione, quam Athanasii de sententia Dionysii Tractatui præmittunt. Personas, inquit lib. II, epistola 144 Isidorus Pelusiota, in sanctam Trinitatem dilatare atque in unam essentiam colligere, rectissimum ac verissimum dogma est. Liqueat ergo ex posteriori Dionysii sententia huc transcripta, eum recte admodum atque orthodoxe de tota sanctissima Trinitate ac proin etiam de Spiritu sancto sensisse. Quapropter cum hoc ipsum etiam ex Sancti de Trinitate sententia, num. præcedenti transcripta, aliisque insuper supra memoratis manifestum sit, hæcque omnes, uti ex ante dictis facile intelleges, ex Dionysii de Elencho et Apologia libris depromptæ sint, ex his certe Basilii sinistrum illud, quod, ut ante docuimus, de Dionysii circa Spiritum sanctum doctrina protulit, iudicium non hausit.

B
verosimillime
etiam facit,

255 At, inquires, quibus ergo Dionysii scriptis motus Basilii tam sinistre de Sancti circa Spiritum sanctum doctrina iudicavit? Respondeo: verosimillime non aliis, quam epistola a Dionysio ad Ammonium et Euphranorem contra Sabellianos scripta, ex qua etiam Basilii censuit, prima Anomæ hæreseos semina a Dionysio jacta fuisse. Verum quemadmodum Basilii hoc censens, æquo, ut jam diximus, in Dionysium severior fuisse videtur, ita et illum in hunc æquo pariter severiorem fuisse arbitramur, dum ait: Adhæc (sanctus) Dionysius de Spiritu voces emisit, minime dignas Spiritu, ab adorata illum Trinitate sejungens et in inferioribus una cum creata ac ministra natura numerans. S. Athanasius verba, a Dionysio in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola prolata, quæ sensus heterodoxi erant capacia, quæque, veluti Anomæ hæreseos semina, Basilii accepit, sensu probe orthodoxo exposuit, itaque porro ea explanari posse ac debere in suo de Dionysii sententia Tractatu ostendit. Hinc suspicari fas est, pariter Dionysii verba, quæ nusquam Basilii profert, quibusque Spiritum sanctum creaturis accenseri, putavit, sensus orthodoxi fuisse capacia, orthodoxeque ab Athanasio interpretanda fuisse, si hic, quemadmodum pro tutanda Dionysii circa secundam Trinitatis Personam sententia Tractatum scripsit, ita etiam pro defendenda sancti Viri circa tertiam Trinitatis Personam doctrina calamum strinxisset.

C
hincque quid
de Basilii
circa Dionysium
iudicio
universim
statuendum
sit, patescit.

254 Hæc nominatim de tertio Basilii, supra memorato, circa Dionysium iudicio. Ut tandem, quid de omnibus tribus sancti hujus scriptoris iudiciis sentiendum sit, edicam, sic habeto: observarat Basilii in Dionysii ad Ammonium epistola locutiones nonnullas, quæ quamquam orthodoxe possent exponi, sensu tamen magis obvio acceptæ, sequioris interpretationis erant capaces. Hinc sanctus ille scriptor magis ad Arianorum seu Anomæorum, qui impiam suam doctrinam ex Dionysio haustam dictitabant, clamores attendens, quam ad posteriora Sancti Scripta omni dubio procul probe orthodoxa nulliusque sequioris interpretationis capacia, severiori, quam par sit, censura priora Dionysii scripta seu epistolam ad Ammonium et Euphranorem datam perstrinxerit. Verum quamvis hæretici, qui humani arbitrii libertatem negant, pro hac opinione sua ad S. Augustinum continue appellent, non propterea tamen hic sanctus Doctor, cum arbitrii libertatem, sicubi hanc negare videatur, clarissime alibi admittat, merito dici potest, perversæ hæreticorum, libertatem negantium, opinioni semina suppeditasse. Hinc collige, quid universim de Basilii circa Dionysium iudicio sentiendum sit, quidve ego sentiendum, existimem.

Rerum ad Sanctum nostrum spectantium seriem, D quam discutienda tutandaque S. Dionysii circa sanctissimam Trinitatem doctrina tantisper interrupti, tandem resumo.

§ XXI. Annus, quo Valerianus a Persis captus fuerit, disquiritur, sicque via ad reliquas Dionysii res gestas chronologicè ordinandas aperitur.

Valerianus, crudelissima in Christianos persecutione per triennium et amplius, ut docebimus, exercita, tandem anno secundum dicenda imperii sui septimo a Persis captus, atque in servitutum abductus, justo Dei iudicio impietatis suæ penas dedit. Lactantius libro de Mortibus persecutorum, postquam de Decio et persecutione ab eo suscitata locutus est, capite 3 hæc de re sic scribit: Non multo post Valerianus quoque non dissimili furore correptus, impias manus in Deum intentavit, et multum, quamvis brevi tempore, justi sanguinis fudit. At illum Deus novo ac singulari pœnæ genere affecit, ut esset posteris documentum, adversarios Dei sæpe dignam scelere suo recipere mercedem. Hic captus a Persis, non modo imperium, quo fuerat insolenter usus, sed etiam libertatem, quam ceteris ademerat, perdidit, vixitque in servitute turpissime. Nam rex Persarum Sapores, qui eum cepit, si quando libererit, aut vehiculum ascendere aut equum, inclinare sibi Romanum iubebat ac terga præbere, et imposito pede super dorsum ejus, illud esse verum dicebat, exprobrans ei cum risu, non quod in tabulis aut parietibus Romani pingerent. Ita ille dignissime triumphatus, aliquandiu vixit, ut diu barbaris Romanum nomen ludibrio ac derisui esset. Etiam hoc ei accessit ad pœnam, quod, cum filium haberet imperatorem, captivitatis suæ tamen ac servitutis extremæ non invenit ultorem, nec omnino repetitus est. Postea vero quam pudendam vitam in illo dedecore finivit, direpta est ei cutis, et exuta visceribus pellis, infecta rubro colore, ut in templo barbarorum deorum ad memoriam clarissimi triumphi poneretur, legatibus nostris semper esset ostentui, ne nimium Romani viribus suis fiderent, cum exuvias capti principis apud deos suos cernerent.

Valerianus a Persis captus;

E

256 Ita Laudatus Lactantius recte quidem Valerianum justo Dei iudicio in impietatis pœnam a Persis captum referens, nullam tamen addens notam chronicam, ex qua, quo anno imperatorem illum capi acciderit, utcumque colligas. Eodem defectu alii scriptores antiqui, qui rem illam literis mandarunt, etiam laborant. Sunt quidem, qui eventum illum, additis etiam notis chronicis, signarunt, verum hæc sunt hujusmodi, ut ex iis non nisi ægerime annum, quo Valerianus a Persis captus sit, sat certo definias. Hinc ea de re inter eruditos, aliis pro anno 259, aliis contra pro anno 260 certantibus, acriter disceptatur. Hos inter non infimum locum tenent Pearsonius in Annalibus Cyprianicis et Pagius in Criticis, quos, quod, quæcumque scriptores alii de hoc argumento tradunt, compendio exhibeant, solos hic propemodum commemoro. Prior Valeriani captivitatem anno 260, posterior anno 259 affigendam contendit. Ultri potius assentiendum sit, hoc paragrapho indago. Ut autem ab ipso hujus disquisitionis initio opinionem meam promam, Pearsonii opinionem amplector. Conatur quidem illam Pagius variis argumentis convellere; verum nullum omnino, quantum mihi equidem apparet, in medium adducit, quod tantopere urgeat, ut a Pearsonii opinione cogat recedere. Quod vero ad Pearsonium pertinet, quamvis omnes etiam simul sumptæ, quas offert, rationes rem non evincant, seu eam indubitatum certamque non faciant, verosimillimam tamen reddunt. Adhæc quamvis aliquas proponat, quæ facile possint elidi, alias tamen adjungit, quæ sint perquam validæ, quæque me, ut Pearsonii sententiæ assentiar, idcirco potissimum impellunt, quod hæc sit communior,

hoc verosimilius anno 260 accidit:

F

A communior, quam Pagii opinio, salvetque non minus notas chronicas, quas a scriptoribus antiquis, quorum scilicet fides integra habenda, ministratas, invenio. Res ex dicendis patet. A rationibus, quibus Pearsonius Valeriani captivitatem anno 260 assignandam contendit, initium duco.

tria argumeta, quibus hæc epocha stabilitur.

257 Hic scriptor in Annalibus Cyprianicis supra laudatis ad annum 260 num. 5, præmissis binis rationibus, quas hæc, utpote ad rem controversam probandam minus validas, transcribendas non duco, sic habet: Tertio Secularis et Donatus, qui ante septimum ejus (Valeriani) imperii annum consules non fuere, toties rescriptis Valeriani et Gallieni subscribuntur, ut hujus anni (260 nempe) aliqua parte eum (Valerianum) adhuc libertate gavium esse, necesse sit. Quarto quadraginta et duobus mensibus, quod ex Dionysii (Alexandrini episcopi) scriptis recte colligitur, Christianos persequi (Valerianus) non potuit, nisi ejus auctoritas aliqua hujus anni parte durasset. Denique Sextus Aurelius Victor calculum nostrum confirmat, dum de Gallieno ait, regnavit annis quindecim, cum patre septem, solus octo. Ita Pearsonius, tres rationes duabus aliis, quas proxime præmisit, adiungens, ob quas Valerianum anno 260 a Persis captum arbitretur. Priori e tribus hæc postremis rationibus nolo etiam multum insistere, facileque concedo Pagio, qui eam in Criticis ad annum 259 num. 11 hunc in modum excipit: At si hæc ratio (verborum scilicet, quæ ex Pearsonio proxime citavi, initio indicata) valerit, sequeretur anno 261 Valerianum adhuc in libertate positum fuisse; cum in codice Justiniano leges reperiantur, quæ in titulo præferunt Gallienum et Valerianum Augg. Mendosæ itaque eæ ac similes inscriptiones, et ab eo, qui leges collegit, perperam additæ, ut notavit Baronius, loquens de quodam rescripto imperatoris Severi anno primo imperii ejus dato, quod Severi et Antonini ejus filii nondum imperatoris nomen exhibet. Similes errores tam in Caro, quam in Diocletiano infra indicabimus. Hactenus laudatus Pagius, cui argumentum, quod a rescriptis Valeriani nomine signatis et ad annum 260 referendis Pearsonius repetit, verbis recitatis confutanti haud difficulter, ut jam dixi, assentior.

Ad alterum ex duobus horum posterioribus, ab antiquo Dionysii loco

258 Verum huic scriptori non item assentiendum reor, dum duo postrema Pearsonii argumenta, verbis ex hoc auctore præcedenti numero transcriptis contenta, pariter confutat, seu potius esse confutare, arbitrat. Rationes enim, quibus id conatur effectum dare, nihil plane evincunt, hincque fit, ut, cum scriptorum antiquorum de Valeriani captivitate asserta explanari non incommode queant, si hæc anno 260 innectatur, Pearsonio hanc Valeriani captivitatem assignanti epocham propensissime assentiar, futurumque existimen, ut id non minus prompte faciant, qui, quæ in hujus paragraphi decursu disputaturi sumus, attento animo perolverint. Primum e duobus ultimis memoratis Pearsonii argumentis ad hoc fere reductur: Dionysius Alexandrinus apud Eusebium Historiæ Ecclesiasticæ lib. vii, cap. 10 epistola ad Hermammonem de Valeriano sic scribit: Joanni quoque similiter revelatum est. Ait enim: Et datum est illi os loquens magna et impia, et data est illi potestas et menses quadraginta duo. Utrumque porro in Valeriano impletum mirari licet. Porro Dionysius hanc Joannis prophetiam Valeriano applicans, designat persecutionem, ab hoc in Christianis motam, per menses duos et quadraginta circiter durasse, pacemque Ecclesiæ ante hos elapsos non esse restitutam. Quapropter cum Valerianus non ante annum 257 persequi Christianos inceperit, necesse est, ut ante annum 260 a Persis captus atque in servitute abductus non fuerit: alioquin enim non per menses quadraginta duos, sed per biennium tantum persecutus fuerit Ecclesiam, dicendumque erit, ei præmemoratam Joannis prophetiam a Dionysio perperam applicari.

259 Tale, ut jam dixi, primum est e duobus posterioribus Pearsonii argumentis. Videamus modo, qui

ad hoc Pagius respondeat. Quo anno, inquit ad annum 259 num. 10, Valerianus a Sapore captus fuerit, hactenus in controversiam vocatum, quod Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. vii, cap. 10 de persecutione ab eo excitata loquens hæc verba Apocalypsis 15 eidem applicet: Et data est illi potestas faciendi per menses quadraginta duos; quibus ex verbis Baronius intulit, hanc persecutionem per annos tres ac menses sex continuatam fuisse. Quare cum eam Maximo et Glabrione Coss. anno nempe Christi 256, cœptam existimavit, currenti anno (259 scilicet) finem ejus consignavit, ideoque et Valeriani captivitatem; eo enim in Persidem abducto, Gallienus Ecclesiæ pacem reddidit. Pearsonius, alique, qui persecutionem anno 257 suscitatum fuisse deprehenderunt, servitute Valeriani et Ecclesiæ pacem anno insequenti (260 videlicet) contigisse autmarunt; neque defuere; qui utrumque in annum 261 magno errore distulerint. Sed Dionysius Alexandrinus a viris doctissimis non intellectus. Quod enim de sua ecclesia, Ægyptoque scripsit, illi de universa Ecclesia interpretati sunt; quamvis certissimum sit, persecutionem in Ægypto, præsertimque Alexandriæ, etiam post Valeriani captivitatem arsisse, ut mox demonstrabimus. Annus itaque capti Valeriani independenter ab illa prophetia explicandus. Quo pacto certum est, currenti anno (259 nempe Valerianum ad mancipii fortunam, ut Zosimi verbis utar, redactum fuisse, inchoato septimo imperii anno, ideoque æstate circiter ineunte. Varia his verbis, veluti certa atque indubitata, Pagius effatur. Verum hæc inter unum dumtaxat occurrit, quod pro certo atque indubitato, utpote solidissimis rationibus fultum, mereatur haberi, persecutionem scilicet in Ægypto, et præsertim Alexandriæ, etiam post Valeriani captivitatem arsisse.

240 Quod autem pertinet ad reliqua, non video, quo hæc queant nomine accenseri iis, quæ certam atque indubitam fidem debeant habere. Ut enim alia, quæ hæc non faciunt, missa faciam, ait, Dionysium Alexandrinum a viris doctissimis non intellectum, illosque, quod de sua sola ecclesia Alexandrina Dionysius verbis, num. 258 ex Eusebio recitatis, scripsit, de universa Ecclesia perperam esse interpretatos; adhuc certum esse, Valeriani captivitatem, si modo hæc independenter a Joannis prophetia, per verba num. 258 recitata explicetur, anno 259 esse innectendam. An postremum hoc Pagii assertum veritatis indubie congruat, postea disquiram. Ostendo nunc, Dionysium, dum verbis num. 258 huc transcriptis de Valeriano facit sermonem, de universa Christi Ecclesia, non autem de sola Alexandrina verosimiliter esse locutum. Rem sic probo: Dionysius verosimiliter, verba num. 258 litteris consignans, alio non respexit, quam quo Joannes prælaudatam prophetiam, verbis his contentam, in suum Apocalypseos librum inserens, respexit. Jam vero, cum certum appareat, Joannem, dum illa protulit, ad universam, non autem ad particularem Alexandrinam ecclesiam respexisse, verosimile videtur, Dionysium de universa Christi Ecclesia, non autem de sola Alexandrina fuisse locutum, dum verba num. 258 ex epistola ad Hermammonem de Valeriano in medium adduxit. Sane Dionysius rationem habuisse non videtur, ut præmemoratam Joannis prophetiam ad solam suam Alexandrinam ecclesiam putaret referendam. Et vero Dionysium Joannis prophetiam ad solam suam Alexandrinam ecclesiam reipsa non retulisse, seu eum de sola Alexandrina ecclesia, cum verba num. 258 recitata scripsit, locutum non esse, sic ostendo.

241 Sanctus verbis dicto num. 258 loquitur de persecutione, quæ menses duos supra quadraginta duraverit. Jam vero persecutio a Valeriano contra Christianos in Ægypto, præsertimque Alexandriæ, suscitata, non tantum menses quadraginta duos, verum quadriennium et amplius tenuit. Etenim, capto a Persis Valeriano, Macrianus, infestissimus Christiani nominis hostis, qui Valerianum, ut supra docuimus,

AUCTORE C. B. petitum, Pagius respondet, Dionysium de sola Ægypto locutum;

verum Sanctus de universa Ecclesia;

F

non autem de sola Ægypto verosimiliter locutus, pluribus

AUCTORE
C. B.

docuimus, ad persecutionem, quam contra Christianos exercuit, certissime impulit, in Ægypto, ut infra docebimus, tyrannidem arripuit; hic autem, ut dubitari non potest, non tantum non minuit, verum etiam persecutionis in Christianos susceptæ crudelitatem potius auxit; sic scilicet magis, a quibus ei prædictum fuerat imperium, gratificari voluit eo modo, quo eis antea, Valerianum in Christianos concitando, gratificatus fuerat, ut num. 121 hujus Commentarii jam docuimus. Porro Macrianus, docente firmiterque contendente ipso Pagio, sub finem anni 239 rerum summa in Ægypto politus, toto octavo Gallieni anno imperii habenas tenuit, et non ante nonum ejusdem Gallieni annum, violenta nece sublatus, vitam cum morte commutavit. Quapropter cum octavus Gallieni annus ante annum Christi 261 dubio procul non terminetur, Macrianus, cum cujus morte persecutio in Ægypto primum cessavit, ante eundem Christi annum e vivis non excessit, ac proin, cum ab anno 237, quo Valerianus in Christianos persecutionem commovit, ad annum usque 261, quo Macrianus obiit, persecutioque finem accepit, anni excurrant quatuor, non videtur Dionysius verba Apocalypseos supra recitata adhibens, usque persecutionem, quæ quadraginta duorum mensium spatio duraverit, designans, de sola Alexandrina ecclesia, seu de persecutione, quæ in hoc sola fuerit commota, esse locutus.

B
rationibus

242 Restat ergo, ut de universa potius Ecclesia fecerit sermonem. At, inquires, non apparet, etiam dato, Dionysium de universa Ecclesia esse locutum, inveniri ullatenus posse menses quadraginta duos, quibus illam Valerianus, antequam a Persis captus in servitutem abduceretur, persecutus esse statuatur. Respondeo, menses illos facili inveniri negotio. Rem sic concipio: Valerianus, Macriano impellente, Christianos persequi incepit anno 237, mense Aprilis circiter aut Maio. Dein anno 260, mense Martio circiter vel etiam citius, expeditionem bellicam in Persas suscepit, ab usque mense Aprilis circiter dicti anni 260 captus, in Persidem fuerit abductus, annos habebis circiter tres, quibus Valerianus ante captivitatem suam Christianos fuerit persecutus. Porro cum Gallienus, non nisi aliquot jam post Valeriani captivitatem elapsis mensibus, pacem reddiderit Ecclesiæ, duraveritque interea adhuc contra Christianos persecutio, Valeriano, utpote edictorum ejus vi continuata, merito adscribenda, dici potest Valeriani persecutio, etiam ratione universæ Ecclesiæ per menses quadraginta duos durasse. Dispice nunc, studiosè lector, quid de verbis Pagii num. 239 recitatis sentiendum sit, et an hic scriptor ad annum 261 num. 15 merito iterum ita pronuntiet: Cum in priori parte epistolæ Dionysii ad Hermammoneum, quam refert Eusebius lib. vii, cap. 10, Dionysius dicit: Joanni quoque similiter revelatum est. Ait enim: Et datum est illi os loquens magna et impia, est data est illi potestas, et menses quadraginta duo; (Apocal. 15) utrumque porro in Valeriano impletum mirari licet; illi quadraginta duo menses hoc anno (261 videlicet) in interitu Macriani ac filiorum terminantur. Nam per tot menses Ægyptus et Alexandria vexatæ; de illis enim solis loquitur Dionysius; non vero de persecutione Ecclesiæ in universum, ut communiter locus ille ab omnibus explicatur. Ita Pagius, quod supra de explicatione Dionysii verbis jam sæpissime memoratis aptanda asseverarat, iterum hic repetens. Verum ego ob jam dicta eruditus illis omnibus, qui, ut verbis recitatis ait Pagius, illum Dionysii in epistola ad Hermammoneum locum de persecutione Ecclesiæ in universum explicant, assentiri malim, quam soli Pagio.

in medium
adductis,

245 Et vero, quo dictum Dionysii locum considero attentius, eo impellor vehementius, ut eum de persecutione, quæ universam Ecclesiam afflixerit, intelligendum existimem. Par enim esse videtur, ut locus ille de ea persecutione intelligatur, quæ, quod illo designatur, temporis spatium magis ad amissum, idque sine excessu aut defectu implere cognoscitur.

Jam vero cum dictus locus dubio procul exponendus sit de persecutione, quæ quadraginta duos menses tenuerit, consequens est, ut exponi debeat de persecutione, quæ vi edictorum, a Valeriano emissorum, universam Christi Ecclesiam afflixerit; non autem de persecutione, quæ solam Alexandrinam ecclesiam solamve Ægyptum vexarit. Etenim hæc posterior persecutio, non quadraginta duos dumtaxat menses, sed quadriennium integrum et forte etiam amplius tenuit, ut supra partim etiam ex ipsiusmet Pagii calculis jam docuimus. Quod si contendas, Valeriani persecutionem serius in Ægypto, quam Romæ fuisse inceptam, ac proin exactum inveniri posse quadraginta duorum mensium spatium, quod a persecutionis per Valerianum in Ægypto exercitæ initio ad expletum usque octavum, quo illa in Ægypto et Alexandriæ finem accepit, imperii Gallieni annum excurrerit. Respondeo, hoc etiam dato, inveniri ad amissum non posse menses quadraginta duos, quibus persecutio, Valeriani edictis concitata, in Ægypto duraverit. Etenim Valeriani persecutio, utat serius in Ægypto, quam Romæ inchoata statuatur, serius tamen quam mense Augusto aut initio Septembris anni 237, quemadmodum ex num. 123 hujus Commentarii colliges, initium Alexandriæ et in Ægypto accepisse non potest. Jam vero cum Valeriani persecutio ante expletum octavum imperii Gallieni annum finem in Ægypto secundum jam dicta non habuerit, hincque princeps secundum ipsiusmet Pagii calculos anno 235 mense Maio imperii habenas primum capessiverit, ac proin mense Maio anni 261 octavum imperii annum expleverit, consequens est, ut ante hunc ipsum annum et mensem Valeriani in Ægypto persecutio finem non accepit. Quapropter cum a Maio anni 261 ad anni 237 Augustum aut initium Septembris, quo dicta in Ægypto persecutio incepit, ordine retrogrado numerentur menses non tantum quadraginta duo, sed quadraginta quinque, ut minimum, ad amissum negueunt, dato etiam, quod persecutio Valeriani serius in Ægypto quam Romæ inchoata fuerit, inveniri menses quadraginta duo tantum, quibus eadem persecutio in Ægypto duraverit.

244 Non potest ergo præfatus Dionysii Alexandrini locus de ea, quæ solam Ægyptum afflixerit, persecutione intelligi; cum hæc, uti ex jam dictis liquet, temporis spatium, quod per dictum locum designatur, ad amissum et sine excessu non impleat. Restat ergo, ut idem ille locus de persecutione, quæ universam spectavit Ecclesiam, debeat exponi. Neque est, quod dicas, a mense Aprilis anni 237, quo, ut supra diximus, Valeriani persecutio incepta est, usque ad tempus, quo Valerianus a Persis captus atque in servitutem abductus est, menses quadraginta duos non excurrere. Etenim persecutionis a Valeriano motæ durationem non solo mensuramus temporis spatio, quod inter persecutionis initium et Valeriani captivitatem intercessit medium, verum etiam illo, quod ab hac usque ad tempus, quo Gallienus Ecclesiæ pacem reddidit, efflavit; posterius autem hoc temporis spatium pro parte temporis, quo duravit Valeriani persecutio, idecirco accipitur, quod, quamvis tunc Valerianus, utpote in Persidem captivus abductus, nihil prorsus novi contra Christianos moverit, persecutio tamen, ut jam ante diximus, vi edictorum, quæ ipse emiserat, continuata fuerit. Porro cum ab Aprilis anni 237, quo mense, ut jam plus semel monui, Valeriani persecutio inchoata esse potest, usque ad Octobrem anni 260, quo mense pacem a Gallieno Ecclesiæ redditam nihil vetat statuere, menses excurrant nec plures nec pauciores quam quadraginta duo, recte Dionysii locus, jam supra sæpissime memoratus, de Valeriani persecutione, ut universam spectavit Ecclesiam, potest exponi; cum scilicet hæc temporis spatium, quod per illum designatur, sine ullo omnino defectu aut excessu perfectissime impleat.

243 At, inquires, si modo jam dicto laudatus Dionysii locus debeat exponi, ex illo tantum discimus, quo tempore persecutio, a Valeriano mota, finem accepit,

A acceperit, seu quo anno et mense Gallienus, patre suo jam capto, pacem reddiderit Ecclesiae, non autem, quo tempore Valerianus a Persis captus, in servitutem fuerit abductus. Respondeo: sit est: ex Dionysii loco, secundum se spectato, annum solummodo et mensem discimus, quo Valeriani persecutio publico Gallieni edicto finem acceperit; verum cum Valerianus, uti inter eruditos satis convenit, paucis dumtaxat mensibus ante pacem Ecclesiae a Gallieno redditam captus in Persidem fuerit abductus, hinc simul et ex persecutionis fine, qui secundum jam dicta in Octobrem anni 260 incidit, recte colligitur, Valerianum non anno 259, sed anno 260 a Persis captum, atque in servitutem fuisse abductum. Potest itaque capti Valeriani annus, habita etiam loci Dionysiani jam sapissime prae memorati ratione, optissime exponi, ac proin necesse non est, ut independenter ab hoc, quemadmodum Pagius per verba num. 259 recitata contendit, annus ille exponatur. Collige hinc jam, argumentum, quod ex Joannis prophetia, a Dionysio ad persecutionem a Valeriano motam relata, petitur, vim suam non amittere ex his, quae ad illud infirmandum convellendumque Pagius in medium adducit, ac proin illud validissime probare, Valeriani captivitatem non anno 259, ut vult Pagius, iterum mox laudatus, sed anno 260 esse innectendam. Sed haec de priori et binis posterioribus Pearsonii pro Valeriani captivitate anno 260 assignanda argumentis dicta sufficiant. Venio nunc ad alterum, omniumque postremum.

B 246 Repetit illud Pearsonius, uti ex verbis ejus supra huc transcriptis liquet, ab hoc Sexti Aurelii Victoris de Gallieno loco, regnavit annis quindecim, cum patre septem, solus octo. Ut argumenti hujus vis appareat, pauca hic rei dilucidandae causa adjungo. Gallienus, testante laudato Victore, regnavit annis quindecim, usque, ut plurimi eruditi contendunt, non aliqua majori sui parte mutilis, sed prope integris, utpote qui, uti ad annum 268 num. 5 docet Pagius, anno 255, mense Majo circiter initium, anno vero 268, mense Martio circiter finem acceperint. Porro cum ex Victoris testimonio huc transcripto habeamus, Gallienum solum post Valeriani, patris sui, captivitatem annis octo gubernasse, necessarium apparet, ut Valerianus non ante annum 260 a Persis in captivitatem fuerit abductus; quod si enim id anno 259 contigisse statuatur, Gallienus non octo dumtaxat annis, sed novem fere, ut consideranti patebit, imperii habenas solus tenuerit; nec est, quod reponas, neglectum a Victore supra annos integros excessum, eosque proinde solos numerari. Id enim dici posse idcirco non videtur, quod laudatus Victor simul asserat, Gallienum cum patre annis regnasse septem, qui, uti apud eruditos in confesso est, non integri, sed incompleti dumtaxat fuere, ut adeo, ne uno eodemque loco atque id quidem in una eademque phrasi de annis simul completis et incompletis, quod inconcinnum videtur, loqui dicendus sit, anni octo, quibus Gallienum solum, et anni septem, quibus cum patre regnasse affirmat, pro incompletis omnes accipiendi sunt. Tale est, quod ex verbis Victoris, supra recitatis, pro Valeriani captivitate anno 260 assignanda, argumentum deducitur.

C 247 Transcribo nunc verba, quibus ad hoc Pagius in Criticis ad annum 259 num. 11 respondet. Victor, inquit, septem annos, quibus cum patre Gallienus imperavit, utrumque incompletos ac Julianos, non vero imperii annos enumerat; contra vero dum annos, quibus sine patre regnavit, notat, annos tantum Julianos integros, utroque extremo incompleto praetermissis, in summam confert, qui numerandi modus ab aliis antiquis, quamvis rarius, etiam usurpatus. Ita Pagius, nihil omnino, quo asserta sua probet, in medium adducens, praeter vagum omnino ac generale responsum, quo numerandi modum, quem a Victore servatum, ait, ab antiquis etiam, quamvis rarius, usurpatum affirmat. Sane ego illum numerandi modum non tantum rarius, verum etiam rarissime, aut etiam forte numquam, ab antiquis usurpatum existimo. Ut sit, certe nullum haecenus inveni scriptorem antiquum, quem in numerandis annis laudatum a Pagio modum esse secutum, ex adjunctis illis possim conficere. Et vero parum mihi accuratus videatur ille historicus, qui in una eademque phrasi annos assignans, quibus duo principes diversi regnare, regni quidem unius durationem per annos completos, alterius vero per incompletos eo modo, quo ait Pagius, exhibeat, nullo omnino adjecto indicio, ex quo, quod id faciat, utcumque appareat. Verosimile ergo non videtur, Victorem, cum id nusquam indicet, hujusmodi esse modum, in designandis annis sectatum. Verum, inquit Pagius ad annum 268 num. 5, imperavit Gallienus post patrem a Persis captum, annos novem, ut Eutropius et Victor de Caesaribus habent, vel annos octo, ut scribit Victor in Epitome, qui solum in modo numerandi differunt. Pollio in Gallienis duobus, alios novem, alios decem etiam Gallienum imperasse, in litteras mittere, prodit. Quibus ex ultimis verbis intelligimus, Gallienum anno ducesimo quinquagesimo nono solum regnare coepisse; ab eo enim anno ad currentem (268 nimirum) decem utrimque incompleti fluxere; novem vero non plane integri. Imperavit in universum annos quindecim, ut omnes antiqui produnt.

E 248 Ita loco citato Pagius. Verum Pollio, dum asserit, ab aliis novem, ab aliis vero decem imperii annos Gallieno attribui, nulla ratione affirmat, variam ab illis computandi annos rationem, qua in definiendo imperii Gallieni annorum numero invicem discrepent, fuisse adhibitam, ut dubium mihi sit, an scriptores illi, de quibus Pollio, varium reipsa in notandis annis modum fuerint secuti. Adhaec Pollio definiendis imperii Gallieni annis auctor parum idoneus mihi videtur. Etenim lib. de duobus Gallienis in Salonino Gallieno de imperio Gallieni solius imperantis etiam sic scribit: Transisse de centum imperium Gallieni, satis clarum est. Quibus verbis luculentissime docet, Gallienum annis amplius decem Romano praefuisse imperio; quod a vero alienum esse, ipsemet Pagius, nec immerito, indubitanter affirmat. Quapropter, cum Pollio hoc indubie in litteras non miserit, nisi ex aliorum scriptorum fide, necesse est, ut hi, ex quorum fide Gallieni imperium ad annum usque undecimum extendit, in determinanda imperii Gallieni duratione errarent, ac proin facile fieri potest, ut illi alii, qui, testante Pollione, Gallienum decem annis imperasse, scribunt, a vero pariter aberrarint. Hinc scriptorum illorum seu potius Pollionis, qui his leviter assensus esse videtur, auctoritate moveri non debemus, ut Gallienum solum ad decimum usque annum Romano imperio praefuisse, credamus; cum praesertim nunc nullus superstes invenitur antiquior historicus, qui ad illum usque annum Gallieni solius regnantis imperium extendat.

F 249 Quod autem pertinet ad Eutropium et Victorem de Caesaribus, quos binos auctores pro opinione sua confirmanda verbis proxime recitatis pariter laudat Pagius, possunt hi, uti saepe alibi ab ipsemet Pagio fit, ita exponi, ut Gallienum solum annis dumtaxat novem Julianis incompletis, qui ab anno 260 ad annum usque 268, Gallieno emortualem, excurrunt, imperasse velint; neque enim hic illud occurrit incommodum, cujus causa similem, quam Pagius facit, expositionem num. 247 reject. Atque haec quidem tam de Victore quam de Eutropio; quod autem ad Victorem nominatim pertinet, mirum non est, novem ab eo annos, quibus solus absque patre Gallienus imperavit, fuisse notatos. Ille enim ad sex dumtaxat annos istud extendit temporis spatium, quo Gallienus cum patre imperium tenuit. Certum autem est, admittiturque etiam a Pagio, septimum imperii Gallieni annum aliquot saltem mensibus inchoatum jam fuisse, cum Valerianus, pater ejus captus, atque in servitutem fuit abductus. Videtur ergo Victor, a Pagio laudatus, parum accuratus fuisse, dum Valerianum anno imperii sexto a Persis captum scripsit. Ait quidem Pagius, neglectum ab eo fuisse mensium

AUCTORUM
C. B.

E
nihil omnino

F

esse inquit Pa-
gus.

AUCTORE
C. B.

mensium supra annos integros excessum; verum quamvis fatear, illum computandi modum, gravissimis etiam optimeque notæ scriptoribus inusitatum non esse, dum annos numero cardinali exprimunt; non video tamen, id æque obtinere locum, dum ab his annos numero ordinali expressos invenio, ut adeo a Pagio laudatus Victor, utpote in exprimendis annis numero ordinali usus, minus recte excusetur ex eo, quod mensium supra annos integros excessum neglexerit. Idem quoque de Pollione præter ea, quæ ad ejus auctoritatem infrmandam jam protulimus, pari jure dicendum est, cum is Valerianum, uti jam supra docuimus, anno imperii sui sexto captum, pariter affirmet. Hinc fit, ut hoc, aliisque, quæ jam protuli, perpensis, Pollionis, Victoris de Cæsariis et Eutropii auctoritate non movear, ut Valerianum anno 259, quemadmodum fecit Pagius, a Persis captum atque in captivitatem abductum, certo statuum.

uti nec argu-
mento, quod
a novi Ponti-
ficis electione,

250 Sed nunc discutiamus argumentum, quod ante reliqua omnia Pagius in medium adducit, quodque præcipuum opinionis, qua Valeriani captivitatem anno 259 innectit, fundamentum esse videtur. Itaque ad annum 259 num. 10 sic scribit: Dionysius Romæ die vicesima secunda Julii Pontifex creatus, postquam sedes fere per annum integrum vacasset; quæ diuturnior vacatio persecutioni adscribenda, ejus vero finis Valeriani captivitate attribuentur. S. Sixtus, Romanus Pontifex, anno 258, die 6 Augusti, uti apud nos tom. II Augusti, § 2 Commentarii ad hujus sancti Pontificis Acta prævii probatum invenies, sub Valeriano martyrio coronatus est, eique postquam anno fere integro S. Petri cathedra vacasset, in Pontificalum susceptus est Dionysius; quod adeo anno 259 evenit; unde consequitur, ut Pagius verbis proxime recitatis velit, Valerianum jam eo ipso anno 259 apud Persas fuisse captivum. Verum an id hic scriptor ex novi Pontificis electione post diuturniorem sedis vacationem tunc facta recte concludit? Id mihi equidem non apparet. Potuit enim, S. Sixto e vivis sublato, novi Pontificis electio ob persecutionem vehementius tunc sævientem tantisper differri; hæc vero deinde, nondum quidem finem accipiente, sed remittente tamen, executioni mandari. Valerianus, uti apud omnes eruditos in confesso est, facileque eruitur ex iis, quæ de illo imperatore narrat Zosimus, anno 259 in Oriente versabatur, eratque civitati Antiochenæ munienda, expeditionique adversus Persas apparatus totus intentus, ut adeo tunc verosimillime persecutionem in Christianos minus urserit, hæcque proinde sub Gallieno, qui solus versabatur in Italia, Christianisque non legitur unquam fuisse valde adversus, plurimum indubie mitigata, aptum Romani nacti fuerint novo Pontifici creando tempus, etiamsi persecutio nondum tum penitus cessasset, seu finem accepisset.

anno 259 fa-
cta, repetit.

251 Post S. Stephani Pontificis martyrium, quod, inchoata primò Valeriani persecutione, accidit, in novum Pontificem non multo post Romani elegerunt S. Sixtum; quod si adeo id fecerint, persecutione primò exorta sæviusque proinde, ut verosimile est, grassante, non est, cur ex eo, quod anno 259 post diuturniorem sedis vacationem novi Pontificis facta sit electio, certo concludatur, persecutionem tunc, cum id accidit, omnino fuisse sopitam. Adhæc post Fabiani, Romani Pontificis, Decianæ persecutionis initio martyrii palmam adepti, obitum Sedes Romana diutius etiam vacavit, fuitque demum Decii persecutione adhuc durante, in novum Pontificem electus S. Cornelius. Hæc autem post diuturniorem sedis vacationem novi Pontificis electio a Pearsonio in Annalibus Cyprianicis, aliisque eruditis persecutionis remissioni, ex Decii bello Macedonico contra Lucium Priscum distenti absentia exortæ, adscribitur. Cum ergo, ut jam supra docui, anno 259 absens quoque Roma Valerianus fuerit, hincque persecutio plurimum verosimillime remiserit, hæc uti potuerunt Romani opportunitate, ut novum Pontificem Sixto, jam ab anno fere vita functo, substituerent. Pagius itaque ex nova Pontificis electione, post

diuturniorem sedis vacationem anno 259 facta, per D
secutionem, quam Valerianus suscitavit, tunc finitam
non recte putavit, ac proin ejus de Valeriani capti-
vitate anno 259 assignanda opinio ex novi Pontificis
electione tunc facta nullum omnino robur acquirit,
cum hæc, durante adhuc Valeriani persecutione,
forsan acciderit, nequeatque proinde Valeriani, tunc
in captivitatem abducti, certum esse atque indubita-
tum indicium. Habes jam, erudite lector, ex quibus
possis dispicere, sitne potius cum anno 259, an cum
sequenti Valeriani captivitas jungenda. Ego interim,
ut jam dixi, Pearsonii opinionem amplector, atque
ex ea res reliquas ad Sanctum nostrum spectantes
ordine chronologico deinceps recensere.

§ XXII. An Dionysius statim post Valeriani captivitatem Alexandriam sit reversus.

E x iis, quæ § præcedenti jam disputavimus, vero-
simillimum apparet, Valeriani captivitatem anno 260
accidisse, ac proin cum jam id, quod supra discu-
tiendum suscepimus, abunde discussimus, proxi-
mum est, ut aliud nunc, quod ad Sanctum nostrum
proprius spectat, quodque, an hic brevi post Valeria-
num a Persis captum Alexandriam sit reversus, E
discutiendum proponit, pari passu etiam discutiamus.
Eusebius lib. vii Historiæ Ecclesiasticæ cap. 15
sic scribit: Valeriano non multo post a Barbaris
capto et in servitutem redacto, filius ejus Gallie-
nus solus imperium obtinens, moderatius se gessit,
missisque edictis, persecutionem adversus nostros
(Christianos) commotam sedavit; utque religionis
nostræ antistes secure deinceps munus suum obirent,
hujusmodi rescripto præcepit. Imperator
cæsar P. Licinius Gallienus, pius, felix, augustus
Dionysio, Pinnæ, Demetrio et reliquis episcopis.
Indulgentiam beneficii nostri per universum orbem
diffundi præcepimus; ut cuncti a religiosis locis
abscedant. Quocirca et vos rescripti nostri forma
uti potestis, ut nullus vobis deinceps molestiam
facessat. Atque id, quod vobis exsequi licet, jam
dudum a me concessum est. Proinde Aurelius Cy-
renius procurator summæ rei dati a nobis rescripti
formam sequetur. Hoc Gallieni rescriptum seu edi-
ctum, in Christianorum favorem datum, quod Dio-
nysio aliisque episcopis inscribitur, non statim post
finitam Valeriani persecutionem fuit emissum. Liqueat
id ex his ipsiusmet edicti verbis: Quocirca et vos
rescripti nostri forma uti potestis, ut nullus vobis
deinceps molestiam facessat. Atque id, quod vobis
exsequi licet, jam dudum a me concessum est: cum enim
his imperator inuau, sese episcopis, ad
quos rescriptum suum dirigit, idem prorsus concedere,
quod jam dudum aliis concesserat, consequens
est, ut præfatum rescriptum seu edictum Gallienus
non dederit statim a fine persecutioni Valeriani im-
posito; foret quippe alioquin dicendum, a Gallieno,
durante adhuc persecutione, eumdem prorsus favorem,
qui rescripto proxime jam recitato conceditur,
Christianis fuisse concessum. Hoc autem omni dubio
procul a veritate est alienum.

255 Itaque hoc rescriptum, quod Dionysio aliis-
que episcopis inscribitur, certissime non datum, nisi
cum jam aliquamdiu Valeriani persecutio esset sopita.
Ante hoc autem jam aliud in favorem Christiano-
rum edictum Gallienus emiserat. Hujus meminit
Eusebius, libro et cap. proxime citatis sic scribens:
Est et alia ejusdem imperatoris (Gallieni) consti-
tutio ad alios episcopos data, qua iis permisit, ut
cœmeteriorum suorum loca recuperarent. Ita Euse-
bius: verum, inquit, qui probari potest, postre-
mum hoc, cujus verbis proxime recitatis meminit
Eusebius, decretum tempore præcessisse illud, quod
iis ipsius verbis, quibus a Gallieno datum est, jam
supra huc transcripsimus. Pearsonio in Annalibus
Cyprianicis ad annum 260 num. 5 ait, Gallienum,
cum patris sui captivitatem audivisset, nullamque
postea ejus recuperandi spem superesse cognosceret,
plenam

Gallienus non
diu post pa-
tris sui capti-
vitate

E

F

Ecclesie pa-
cem reddidit.

A plenam Christianis pacem, utpote quibus ille nunquam graviter fuisse infensus, restituisse. Putat autem, imperatorem illum ante omnia emisisse constitutionem, quam verbis proxime recitatis memorat Eusebius, quaque episcopis, ut cæmeteriorum suorum loca recuperarent, auctoritate imperatoria, cum jam solus imperii teneret habenas, permisit.

pacis tamen
beneficio uti
non potuit
Dionysius;
cum tunc in
Ægypto

234 Pearsonio hic assentuntur moderni omnes eruditi, ut dubitandum non videatur, quin paucis, id est, sex forte aut quinque a Valeriani captivitate mensibus Gallienus pacem Ecclesie reddiderit, edita in favorem Christianorum constitutione, cujus Eusebius lib. vii, cap. 15 verbis mox iterum recitatis ita meminit: Est et alia ejusdem imperatoris (Gallieni) constitutio ad alios episcopos data, qua iis permisit, ut cæmeteriorum suorum loca recuperarent; hæc quippe adire et convenit agere ab ipso persecutionis Valeriani initio, uti ex epistola Dionysii adversus Germanum Fragmento apud Eusebium lib. vii cap. 11 intelligitur, Christianis omnibus erat inhibitum. Certum itaque apud omnes esse debet atque extra controversiam positum, quod de pace Ecclesie a Gallieno non diu post patris sui captivitate reddita asserimus. Verum hic jam quaeritur, pacisne statim beneficio Alexandria fuerit gavisata, ita ut tunc eo ab exsilio suo reverti, Dionysio liberum exsisteret. Non desierunt, qui Dionysium non diu a Valeriani captivitate Alexandriam ab exsilio reversum crediderint, rati scilicet, pacis a Gallieno Ecclesie tunc concessæ beneficium ad Ægyptum etiam sese extendisse. Verum hæc illi vehementer fuere decepti; illud enim pacis beneficium ad eas utique dumtaxat sese extendit regiones, quas Gallienus tunc, cum constitutionem proxime præmemorata in favorem Christianorum ederet, sub suo habebat imperio; Ægyptus autem eas inter regiones, quas tunc sub suo imperio Gallienus habuerit, computari minime potest. Etenim Gallienus, uti jam docuimus, pacem Ecclesie non reddidit, nisi cum jam aliquot, id est, quinque aut sex post Valeriani captivitatem menses essent elapsi; Macrianus autem, tyrannide jam ante in Ægypto arrepta, hanc sub potestate sua regionem, aliasque nonnullas ad secundum usque annum retinuit, nec quidquam toto illo tempore Gallienus habuit in illas imperii, ut adeo ecclesie in illis sitæ pacis beneficium gaudere tum nondum poterint.

Macrianus,
infestissimus
Christiani
nominis ho-
stis, tyranni-
dem,

235 Res certa est atque indubitata, si modo Macrianus non diu post Valeriani captivitatem tyrannidem in Oriente arripuit, eamque uno amplius anno tenuit. Hoc itaque fecisse Macrianum, sic probat: Trebellius Pollio lib. de duobus Gallienis cap. 1, captivitatis Valeriani mentionem præmissa, post pauca adhuc alia sic scribit: Gallieno igitur et Volusiano coss. Macrianus et Ballista in unum coeunt, exercitus reliquias convocant, et cum Romanum in Oriente nutaret imperium, quem facerent imperatorem, requirunt, Gallieno tam negligenter se agente, ut ejus ne mentio quidem apud exercitum fieret. Donique cum plures ejus rei causa convenissent, placuit, ut Macrianum cum filiis suis imperatores dicerent, ac rempublicam defensandam caperent. Quibus ex verbis intelligitur, Macrianum et Ballistam de novo imperatore eligendo deliberasse, reque ipsa Macrianum cum filiis in imperatorem fuisse assumptum, cum Romanum in Oriente nutaret imperium, ut adeo Macrianus non diu a Valeriani captivitate, cum tunc maxime nutarit Romanum in Oriente imperium, imperator fuerit creatus seu potius tyrannidem arripuerit. Cum hic rerum, inquit mox post narratam Valeriani captivitatem Zosimus, per Orientem status esset, omnia velut destituta principe, confusa pariter et indetensa jacebant. Erat ergo, teste Zosimo, mox post Valeriani captivitatem maxime turbatus rerum Romanum imperii in Oriente status, ac proin tunc summo opere Romanum in Oriente nutavit imperium, ut adeo tunc, quem memorat Pollio, habitus sit a Macriano et Ballista conventus, horumque prior in imperatorem fuerit electus. Et vero verisimile non

Octobris Tomus II.

apparet, Macrianum, qui, teste Dionysio in epistola ad Hermonnem apud Eusebium lib. vii cap. 10, imperandi cupiditate flagrabat, imperii occupandi opportunitatem, quam turbatus post Valeriani captivitatem rerum ordo offerebat, non statim, ac fieri id potuit, arripuisse. Adhæc Macrianus et Ballista, cum de novo imperatore eligendo deliberavere, exercitus (vide verba ex Pollione proxime recitata) reliquias convocarunt; quod indicio est, tunc exercitum, quem contra Persas Valerianus duxerat, adhuc fuisse dispersum, ac proin nondum multum temporis post cladem, quam is ex Valeriani captivitate acceperat, fuisse præterlapsam, ut adeo ex his omnibus manifestum appareat, Macrianum non diu a Valeriani captivitate tyrannidem in Oriente et Ægypto arripuisse.

236 At, inquit, Macrianus et Ballista de novo imperatore eligendo deliberarunt, Gallieno et Volusiano consulibus, ut Trebellius Pollio verbis supra recitatis testatur: Gallieni autem ac Volusiani consulatus ante annum 261 gestus non est, ac proin nec ante hunc annum de novo eligendo imperatore deliberatum est a Macriano et Ballista. Quapropter cum ex jam disputatis Valeriani captivitatem anno 259 vel potius anno 260 statui, necesse sit, consequens est, ut Macrianus non statim a Valeriani captivitate de novo eligendo imperatore cum Ballista deliberaret, tyrannidemque in Oriente et Ægypto arripuerit. Respondeo, illum Gallieni et Volusiani consulatum in citatum hucque supra transcriptum Pollionis locum sine dubio esse infartum, idque a Pagio in Criticis ad annum 259 num. 12 dilucide probari ex eo, quod Macrianus, uti ex nummo Græco ostendit, secundum imperii sui annum attigerit, hucque, cum Macrianus, uti ex Dionysii ad Hermonnem epistola constat, nono Gallieni anno interierit, inveniri non posset, si Macrianus non ante annum 261 statuat exorsus imperium. Et vero ægre mihi persuaserim, Pollionem, qui Valerianum anno sexto imperii a Persis captum scribit, persuasum sibi habuisse, anno demum 261, Gallieno et Volusiano consulibus, de novo creando imperatore a Macriano et Ballista tractatum fuisse. Sic enim, cum annus imperii Valeriani sextus partim cum anno 258, partim cum anno 259 concurrat, biennium fere inter Valeriani captivitatem et institutum de novo creando imperatore tractatum intercessisset; quod verosimile non apparet, Pollionem existimasse. Ad laudatum Pagium loco proxime citato, remque totam fuse explanatam invenies. Non est itaque, cur ob Gallieni et Volusiani consulatum, quo Pollionis locus, plus semel jam laudatus, signatur, Macriani et Ballistæ de eligendo imperatore deliberationem in annum usque 261 differamus, seu tempus, quo Macrianus in Oriente et Ægypto tyrannidem arripuit, a Valeriani captivitate longius removeamus.

237 Cum vero hoc ita tenendum sit, solumque proinde maneat, Macrianum uno alterove mense, aut certe non multo amplius a Valeriani captivitate tyrannidem in Ægypto arripuisse, Gallienus procul dubio in regione illa tunc non habuit imperium, cum constitutionem supra memoratam in favorem Christianorum ederet, pacemque redderet Ecclesie. Unde consequitur, ut is princeps pacis beneficium, quod omnibus ecclesiis sub imperio suo constitutis concessit, ad Ægyptum nequiverit extendere, ac proin, ut tunc ad ecclesiam ab exsilio suo redire, Sancto nostro liberum non fuerit, vi scilicet constitutionis in favorem Christianorum a Gallieno emissæ. Nec hoc tantum dico, verum etiam Dionysium tunc omnino Alexandriam non esse regressum. Etenim, ut jam docuimus, Macrianus tunc in Ægypto rerum potiebatur potiusque est in alterum etiam annum; cum vero Macrianus, hic memoratus, alius non sit, quam ille ipse magorum Ægyptiorum patronus, qui Valerianum imperatorem, ut supra docuimus, ad Christianos persequendos impulit, putandum non est, infestum hujusmodi Christiani nominis hostem quidquam de persecutionis in Christianos

AUCTORE
C. B.

quod ex Pol-
lione non in-
firmatur,
arripuerit,

F

Christianos-
que, de suo
in hos odio ni-
hil remittens;

ACTORE
C. B.

motæ sævitie tunc remisisse; imo verosimillimum est, eum potius concepto suo adversus Christianos odio laeviores habenas præbuisse. Certe Macrianum, obtento in Oriente et Ægypto imperio, persecutionem, a Valeriano in Christianos motam, etiam ursisse, Pagius aliique eruditi colligunt ex Marini martyrio, quod Eusebius lib. vii, cap. 13 in Oriente apud Cæsaream Philippi contigisse refert, cum jam per Gallieni constitutionem non diu a Valeriani captivitate emissam pax esset cunctis ubique reddita ecclesiis, Gallieni scilicet imperio subjectis.

sævisime, ut
verosimillimum
est, per
se

258 Verum, inquit, Pollio lib. de duobus Gallienis cap. 1 post verba num. 233 recitata, paucis interpositis, de Macriano hæc memorat: Macrianus ergo, collectis undique exercitibus, Orientis partes petiit; atque ut posset late sibi delatum defendere et tueri imperium, bellum sic instruxit, atque copias sic paravit, ut esset omnium circumspectus, quæ contra eum poterant cogitari. Idem Macrianus Pisonem, unum ex nobilibus principibus senatus, ad Achaïam destinavit ob hoc, ut Valentem, qui illic proconsulari imperio rempublicam gubernabat, opprimeret. Sed Valens comperto, quod Piso contra se veniret, sumpsit imperium. Piso igitur in Thessaliam se recepit. Ubi missis a Valente militibus compluribus, interfectus est; ipse quoque B imperator appellatus cognomento Thessalicus. Sed Macrianus retento in Oriente uno ex filiis, pacatis tamen rebus, Asiam primum venit, deinde Illyricum petiit: in Illyrico cum Aureolo imperatore, qui contra Gallienum imperium sumpserat, duce Domitiano nomine manum conseruit, unum ex filiis secum habens, et triginta millia militum ducens. Sed victus est Macrianus cum filio Macriano nomine, deditusque omnis exercitus Aureolo imperatori. Adhæc idem Pollio in libro de triginta tyrannis cap. 11 sic scribit: Factus est igitur (Macrianus) cum Macriano et Quietu duobus filiis, cunctis militibus volentibus, imperator. Ac statim contra Gallienum venire cepit, utrumque rebus in Oriente derelictis. Ex quibus ambobus Pollionis locis simul sumptis duo concludenda videntur; atque horum quidem primum est, Macrianum, statim atque imperator creatus fuit, tanta rerum bellicarum mole fuisse distractum, ut quemadmodum apparet, de persecutione contra Christianos urgenda cogitare vix potuerit; alterum vero, eundem Macrianum, factum jam imperatorem, non diu in Oriente substituisse, ut adeo in Ægypto, utpote ab ea absens, Christianos vehementius persecutus haud fuerit. Quod ad primum pertinet, respondeo, C Macrianum non ita belli negotiis occupatum fuisse, quin severis in Christianos condendis legibus aliquantum temporis dare potuerit. Res sane gravioris moliminis non erat, per urbium provinciarumque præfectos severas a Valeriano in Christianos latic leges executioni curare mandandas, ut adeo id Macrianus pro innato suo in Christianos odio verosimillime fecerit.

aliosque fuerit persecutus:

259 Fluit hinc jam, quid ad secundum de Macriani ab Ægypto absentia responderi oporteat. Potuit quippe Macrianus, quamvis ab Ægypto Alexandriaque longissime positus, Christianos in Ægypto per præfectos suos curare sævisime persequendos. Adhæc cum ex Oriente in Illyricum contra Aureolum cum exercitu profectus est, unum e filiis suis, Quietum scilicet, uti ex verbis Pollionis priori loco supra recitatis intelligitur, in Oriente reliquit, ut per eum, quamvis ipse absens, executioni tamen mandare facile potuerit, quidquid ei conceptus in Christianos furor dicitur. Et vero paternis stimulis Macriani filii, quorum alter patri erat cognominis, alter Quietum nomen habebat, neutquam ad hoc indigebant. Erant enim ambo non minori, quam pater, furore in Christianos incensi. Intelligitur id ex Sancti nostri epistolæ ad Hermamonem Fragmento, quod Eusebius lib. vii Historiæ Ecclesiasticæ cap. 10 inseruit, quodque sub finem de Macriano ejusque liberis sic habet: Macrianus... imperandi cupiditate flagrans, tametsi imperio

indignus, cum regium cultum induere non posset D ipse corpore debilis, duos filios paterna in se translaturus crimina imperio præfecit. Etenim evidentissime in his impleta est prædictio Dei dicens: Ego sum, qui ulciscor peccata parentum in liberis, ad tertiam usque et quartam progeniem eorum, qui oderunt me. Pravis enim cupiditatibus suis, quibus ipse frui non potuerat, in filiorum capita translatis, improbitatem suam et odium divini numinis in eos pariter transfudit.

260 Cum adeo ex his verbis, quemadmodum jam monui, Macriani filios summo in Christianos odio flagrasse, intelligatur, dubitandum non est, quin Quietus, quem pater in Oriente reliquerat, paternis contra Christianos mandatis promptissime accuratissimeque obtemperarit. Imo Macrianum improbitatem suam et odium divini numinis in filios suos transfudisse, non alia de causa, ut mihi equidem apparet, Sanctus asserit, quam quod reipsa Christianos sævisime fuerint persecuti. Nihil ergo Macriani ex Oriente in Illyricum discessus suggerit, unde suspicari fas sit, Christianorum in Ægypto persecutionem, arrepta a Macriano tyrannide, aliquantum remisisse, ac proin Dionysium non diu admodum post Valeriani captivitatem Alexandriam esse reversum. Porro quamvis tempus, quo Macrianus in Ægypto habuit imperium, aptum non sit, cui Dionysii ab exsilio Alexandriam reditus assignatur, aptissimum tamen est, cum quo librorum, quos Sanctus de Elencho et Apologia scripsit, quosque supra sæpissime memoravimus, scriptio conjungatur. Etenim Macrianus, uti jam docui, anno 261 in Ægypto adhuc imperavit, resque Christianorum ibi in turbato statu erant. Quapropter cum prædicti libri (vide num. 164) post annum 260, atque in turbato rerum statu (vide num. 161) scripti fuerint, aptissime certe horum scriptio cum anno 261 seu cum tempore, quo Macrianus in Ægypto imperavit, copulatur: quamvis autem nihil certi obstat, quo minus serius differatur, serius tamen quam vel anno 261 vel certe 262 illam non statuendam, ex iis, quæ num. 164 disserui, verosimillius efficitur. Discutiamus modo, quo circiter anno Dionysius ab exsilio tandem redierit.

unde suspicandum non est, Dionysium tunc Alexandriam esse reversum.

§ XXIII. Dionysius, occiso Macriano ejusque filiis, Alexandriam revertitur, gnarique pastoris partes obit.

M Macrianus non diu, postquam in Oriente tyrannidem arripisset, cum filio suo Macriano, rebus utcumque in Oriente compositis, in Illyricum adversus Aureolum, qui ibidem non secus ac Macrianus in Oriente, contra Gallienum imperatorem se dixerat, eduxit exercitum, pugnaque cum Aureolo vel in ipso Illyrico vel in Thracia finibus concerta, cum filio suo Macriano victus est, simulque interemptus. Docet nos hæc omnia Trebellius Pollio partim libro de duobus Gallienis, partim libro de triginta tyrannis. Verba, quibus id facit, num. 238 jam in hunc Commentarium intulimus, ad quæ propterea, studiose lector, te remitto. Porro laudatus Pollio non tantum nos docet, Macrianum cum filio Macriano ab exercitu Aureoli victum interfectumque brevi fuisse, postquam sumpsisset imperium; verum etiam alterum Macriani filium, nomine Quietum, patri ac fratri non diu admodum superstitem exstitisse. Verbis enim num. 238 ex libro de duobus Gallienis jam hæc transcriptis hæc subdit: Turbata interim republica, totoque penitus orbe terrarum, ubi Odenatus comperit, Macrianum cum filio (Macriano) interemptum, regnare Aureolum, Gallienum remissius agere, festinavit ad alterum filium Macriani, cum exercitus hoc daret fortuna capiendum. Sed ii, qui erant cum filio Macriani, Quietum nomine, consentientes Odenato, auctore præfecto Macriani Balista, juvenem occiderunt, missoque per murum corpore, Odenato se omnes affatim dederunt. Ita Macrianus, ejusque duo filii perire. Id autem brevi

Macriano ejusque filius F

A *brevi post acceptam a Macriano in Oriente tyrannidem, factum esse, ex Dionysii ad Hermammoneum epistola etiam intelligitur.*

anno 261

262 *Etenim in hac apud Eusebium lib. vii, cap. 25 de Macriano sic scribit: Et ille quidem (Macrianus) cum imperatorum suorum alterum (Valerianum nemppe, utpote quem aliqui a Macriano Persis proditum tradunt) prodidisset, alteri (Gallieno) bellum (in Oriente usurpans imperium) intulisset, brevi cum universa familia stirpitus interiit. Dubitandum ergo non est, quin Macrianus ejusque duo filii, brevi elapso post assumptum imperium temporis spatio, regnum simul cum vita amiserint. Verum cum, hisce e medio sublatis, in Gallieni potestatem, ut docebimus, Egyptus concesserit, tuncque, restituta ab hoc imperatore Alexandrinæ ecclesie pace, Alexandriam tandem ab exilio Dionysius sit reversus, joverit, ut, quo id anno Sanctus fecerit, determinari queat, in annum, quo Macrianus ejusque filii interempti sint, inquirere. Pagius in Criticis ad annum 261 num. 12 sic scribit: Hoc anno Macrianus et duo ejus filii Macrianus et Quietus interempti, et ecclesia Alexandrina edicto pacis a Gallieno tandem potita. Ita laudatus Pagius Macrianum ejusque duos filios anni 261 occisos, affirmans. Hoc autem assertum suum probat ex eo, quod Macriani ejusque filiorum interitus memoretur in Sancti nostri ad Hermammoneum epistola, hæc ante annum 262, quo Gallienus augustei imperii decennalia celebravit, scripta sit. Verum, quamvis mihi sat certum appareat, Macrianum ejusque duos filios anno 261 fuisse interfectos, ratio tamen ex sancti Dionysii ad Hermammoneum epistola a Pagio petita nequam id probat. Hanc enim epistolam ante annum 262 scriptam esse, certo, uti ex dicendis patescet, non constat; id autem certo constare deberet, ut ex ea concludi posset, Macrianum ejusque duos filios jam anno 261 fuisse necatos.*

necatis,

265 *Adhæc, cum Pagius statuat, Macrianum uno alterove post Valeriani captivitatem mense et quidem circa Augustum anni 259 tyrannidem arripuisse, inveniri potest secundum Macriani imperii annum, etiamsi is cum filijs anno 260 interfectus poneretur, ac proin non video, quo de causa Pagius, dato etiam, Macrianum ante annum 262 fuisse necatum, eadem ejus anno 261 indubitanter affigat. In opinione eorum, qui Valeriani captivitatem anno 260 innectunt, aliter loquendum est. Hi enim invenire nequeunt secundum Macriani annum, nisi eum vel anno 261 vel sequenti necatum statuunt. Hinc ego, qui in ordinandis Sancti nostri gestis posteriorem hanc opinionem sequi proposui, Macriani necem anno 261 innectendam existimo. Etenim, uti infra dicemus, Emilianus, alter imperii Romani post Macrianum invasor, ante Pascha anni 262 in Egypto tyrannidem arripuit; antequam autem hoc eveniret, jam Egyptus post Macriani ejusque filiorum mortem in Gallieni potestatem concesserat, licetque Egypti ecclesiis pacem concesserat: illa autem inter Pascha anni 262 et Macriani ejusque filiorum necem commode evenire non potuerunt, nisi hæc anno 261 evenisse statuatur. Adhæc epistola, quam Dionysius ad Hermammoneum scripsit, cujusque tria diversa Fragmenta Eusebius in Historiæ suæ ecclesiasticæ librum septimum intulit, inter Paschales Dionysii epistolas, uti infra probabo, verosimiliter computanda est, ac proin aliquamdiu (vide dicta num. 140 hujus Commentarii) ante Pascha conscripta est. Jam vero, cum anno 262, uti infra pariter probabo, verosimiliter scripta sit, in eaque Macriani ejusque filiorum cædes, veluti omnino recens, memoretur, videtur hæc tempus, quo dicta epistola scripta est, aliquamdiu præcessisse, atque adeo anno 261, quamquam forte propemodum jam præterlapso, accidisse.*

Odenatus Palmyrenorum rex multas occupavit provincias;

264 *Habemus itaque jam annum, quo verosimiliter Macrianus ejusque filii interiit. Dispiciamus modo, an post horum cædem statim Egyptus in Gallieni potestatem concesserit, ut ita, an is tunc ecclesiæ Alexandrinæ alisque in Egypto positis ecclesiis pacem concedere potuerit, perspicuum evadat.*

Pollio in duobus Gallienis post verba, num. 261 hæc transcripta, sic memorat: Totius prope igitur Orientis factus est Odenatus imperator, cum Illyricum teneret Aureolus, Romam Gallienus. Idem Balista multos Emissenos, ad quos confugerant Macriani milites, cum Quietus et thesaurorum custode interfecit, ita ut civitas pene deleteretur. Odenatus inter hæc quasi Gallieni partes ageret, cuncta eidem nuntiari ex veritate faciebat. Sed Gallienus cognito, quod Macrianus cum suis liberis esset occisus, quasi securus rerum ac patre jam recepto, libidini ac voluptati se dedit. Ludos Circenses ludosque scenicos, ludos gymnicos, ludicram etiam venationem et ludos gladiatorios dedit, populumque quasi victorialibus diebus ad festivitatem ac plausum vocavit. His ex verbis quis forte volet, Odenatum, Palmyrenorum regem, Historiæ augustæ scriptoribus celebratissimum, post Macriani ejusque filiorum cædem Orientis regiones occupasse, ac proin tunc Egyptum in Gallieni potestatem non concessisse. Cum enim per illa dicat Pollio, Odenatum, quæcumque gesserat, quasi Gallieni partes ageret, nuntiari eidem ex veritate fecisse, satis innuit, cum Gallieni partes revera non egisse. Hinc autem consequi videtur, ut Odenatus post Macriani cædem Orientis partes non Gallieni, sed suo nomine occupavit, Gallienoque interim, dum sua et gesta bellica nuntiari faceret, fucum fecerit. Unde ulterius sequitur, ut tunc Egyptus in Gallieni potestatem non concesserit.

AUCTORE C. B.

263 *An Odenatus post Macriani cædem suo solius nomine Orientis partes occupavit, easque sibi, non autem Gallieno subjecerit, operosius indagare non vacat; nec vero id operæ pretium fuerit. Tunc enim Odenatus multas quidem in Oriente provincias, non tamen omnes omnino occupavit. Liqueat id ex his Polliionis verbis, mox iterum recitatis: Totius prope igitur Orientis factus est Odenatus imperator; ubi adverbio prope satis idciat laudatus Pollio, omnium Orientis regionum imperium tunc Odenatum non esse adeptum. Adhæc, si non aliter Orientis provinciæ, certe Egyptus post Macriani ejusque filiorum interitum non in Odenati, sed in Gallieni potestatem concessit. Docet id nos Sanctus noster in epistola ad Hermammoneum apud Eusebium lib. vii, cap. 25 sic scribens: Et ille quidem (Macrianus) cum imperatorum suorum alterum prodidisset, alteri bellum intulisset, brevi cum universa familia stirpitus interiit. Gallienus vero renuntiatus et communi omnium consensu approbatus est; vetus simul imperator ac novus; prior illis ac post illos etiam superstes: juxta id, quod dictum est Isaia propheta: Quæ a principio fuerunt, ecce, venerunt; et nova sunt, quæ nunc orientur. Nam quemadmodum nubes solis radios subiens, ejus splendorem brevi tempore obscurat, inque ejus locum substituta conspicitur; ea deinde prætergressa aut liquefacta, sol, qui antea ortus fuerat, rursus quasi novus exoriri videtur.*

Egyptus tamen in Gallieni

266 *Macrianus, qui seipsum præposuerat, et ad ipsum Gallieni imperium mox admovent; ipse quidem jam non est; quippe qui nec antea erat; Gallienus vero sui similis, idemque, qui prius, manet. Ipse denique principatus, velut senectute deposita, et pristinae improbitatis sordibus repurgatur, nunc florentius viget, et longius cernitur atque auditur, et quocumque diffunditur. Quibus verbis Dionysius non obscure significat, sese tunc, cum hanc ad Hermammoneum scriberet epistolam, lætitia gestisse, tum ob Macriani depulsam tyrannidem, tum ob restitutum Gallieno imperium. Quapropter cum Dionysio, utpote Alexandrino in Egypto episcopo, nihil cause fuisset lætitia tantopere gestiendi ex eo, quod Gallienus, benignus in Christianos princeps, restitutus esset imperio, si hic pristinam in Egypto, quam cum patre suo Valeriano prius habuerat, auctoritatem non recuperasset, dubitandum non videtur, quin Gallienus tunc, cum dictam epistolam Dionysius scriberet, sub imperio suo Egyptum habuerit, ut adeo hæc provincia post Macriani*

potestatem concessit, tuncque Dionysius Alexandrinam

AUCTORE
C. B.

criani ejusque filiorum eadem, cum hæc non diu ante præfata ad Hermammone[m] epistolæ scriptio[n]em contigerit, in Gallieni potestatem indubie concesserit. Hinc jam facile eruet tempus, quo Dionysius ab exsilio, in quod a Valeriano pulsus fuerat, Alexandriam sit reversus. Sanctus enim, uti jam monuimus, eo tunc primum post Valeriani persecutionem est, regressus, cum sub Gallieni dominium Ægyptus rediit.

reversus, ad
Hermammone[m]
scripsit
epistolam

267 Quapropter cum hoc, ut docuimus, non diu post Macriani ejusque filiorum eadem contigerit, hæcque anno 261 innectenda vidatur, Alexandriam verosimillime Dionysius ab exsilio, vel anno 261 jam magna sui parte præterlapsa, vel certe anno 262 paulisper inchoato fuerit reversus. Atque ita quidem jam tempus, quo Sanctus ab exsilio Alexandriam redierit, determinatum habemus. Rerum ordo exigit, ut quæ Sanctus gregi suo restitutus, egerit, nunc tractemus. Dubitandum non est, quin tunc Dionysius omnes strenui ac vigilis pastoris partes sedulo expleverit, Ecclesiæ scilicet communioni restituens, si quos forte ab ea persecutionis sævities, Christo ejurato, sejunxerat, tollensque e medio, siquæ forte in ecclesiæ Alexandrinæ agro, diuturna pastoris absentia minus diligenter culto, zizania succreverant. Dubitandum, inquam, non est, quin Dionysius tunc omnia præstiterit, quæ a diligentibus, sancto vigilique Pastore merito requirantur. Verum quæ qualitate sint, quæ tum Sanctus in gregis sui utilitatem fecerit, veterum monumentorum penuria ne latet. Hinc, cum conjecturis hic agere non liceat, duo tantum, veluti a Sancto tunc gesta, nunc commemoro. Alterum spectat epistolam, jam sæpius laudatam, quam Sanctus ad Hermammone[m], Ægypti episcopum, conscripsit; alterum respicit concilium, a Dionysio contra Sabellianos, ut num. 144 docui, Alexandriæ forsitan celebratum. Hoc, si reipsa unquam celebratum fuit, ad tempus, quo Sanctus Alexandriam ab exsilio primum reversus erat, verosimillime debet referri; dicta autem epistola omni dubio procul a Dionysio tunc scripta est, cum ab exsilio suo Alexandriam nondum diu esset reversus. Utrumque hoc probandum est. Ab epistola incipio.

anno 262 verosimillime innectendam. Hæc post raram loquendi formulam,

268 Hanc tunc scriptam esse, discimus ex ipsius ejusdem epistolæ verbis. Dionysius enim in ea apud Eusebium lib. vii, cap. 25 hæc habet: Ac mihi rursus imperatoris nostri annos contemplari subit. Video enim impiissimos illos, qui adeo celebres olim exstiterunt, brevi postea obscurissimos evasisse. Religiosissimus vero Deique amatissimus imperator (Gallienus) septennalem circulum emensus, nonum imperii annum degit, quo nos festa (Paschalia scilicet) celebremus. Quibus ex verbis palam est, dictam ad Hermammone[m] epistolam anno imperii Gallieni nono scriptam esse. Quapropter cum hic Gallieni annus partim cum anno 261, partim cum anno 262, uti ex supra disputatis facile colligitur, indubie concurrat, necesse est, ut dicta epistola altero ex binis hisce annis fuerit exarata, ac proin tunc, cum jam a Gallieno pax esset etiam Ægypti ecclesiis restituta, Dionysiusque ab exsilio Alexandriam rediisset. Atque ita quidem jam habemus duos annos, quorum altero dicta epistola certissime scripta sit. Verum, inquires, an etiam definiri nequit, quo ea determinato anno exarata fuerit? Respondeo: verosimillime anno 262 scripta est, uti hic probare proposui; ante tamen, quam id faciam, cum hæc Sancti nostri in epistola ad Hermammone[m] de Gallieno verba, mox adhuc recitata, religiosissimus vero Deique amatissimus imperator septennalem circulum jam emensus, nonum imperii annum degit, quo nos festa celebraturi sumus, seu potius, ut Græce est, celebremus, raram admodum inusitatamque, saltem in speciem, complectantur loquendi formulam, in hanc hic prævix etiam quidpiam observatum velim.

quam exhibet, quamque Pagius et Pearsonius

269 Pagius in Criticis ad annum 261 men. 15 sic scribit: Illi quadraginta duo menses (per Joannis prophetiam, de qua plus semel supra, designati) hoc anno (261 scilicet) in interitu Macriani ac filio-

rum terminantur. Nam per tot menses Ægyptus et Alexandria vexata; de illis enim solis loquitur Dionysius; non vero de persecutione Ecclesiæ in universum, ut communiter locus ille ab omnibus explicatur. Pearsonius tamen, qui vulgarem illam opinionem tenuit, laudata Dionysii verba, religiosissimus vero Deique amatissimus etc., optime explicavit. Quis, inquit, unquam ita locutus est, ut quis post septennium diceretur nonum annum jam agere? necesse est, ut illud septennale aliud peculiare designet, et diversum ab eo tempore, quod postea secutum est. Est autem illud imperii, quod cum patre administraverat. Ut Victor: Regnavit annos quindecim, cum patre septem, solus octo. Sed fallitur in eo, quod subjicit, Gallienum nempe septennium transcendisse, et octavo imperii anno Macrianum imperialem honorem adeptum esse, præsertim in Ægypto. Hactenus Pagius, indicans, sese propensissime concedere in opinionem, qua a Pearsonio per septennalem circulum, post quem Gallienus nonum imperii annum agere, a Sancto nostro in epistola ad Hermammone[m] dicitur, anni septem intelligendi statuuntur, quibus cum Valeriano patre Gallienus imperium tenuit. Verum ego huic Pagii Pearsonique opinioni assentiendum non reor, nec video, qui Pagius, cum eam sequatur, contra Pearsonium verbis mox recitatis possit contendere, tempus illud, quo imperium cum patre suo Valeriano Gallienus tenuit, septennium non transcendisse. Etenim Dionysius in epistola, mox iterum laudata ait, nonum imperii annum agere Gallienum, postquam jam septennalem circulum est emensus. Quapropter si per hunc circulum, ut admittit Pagius, intelligendi sint anni, quibus Gallienus cum patre tenuit imperium, verba Dionysii supra recitata hunc habent sensum: Gallienus cum patre septem annos jam emensus, nonum imperii annum agit; unde, cum sic clare significetur, Gallienum cum patre ultra annos septem imperasse, consequens est ut Pagius contra Pearsonium perperam contendat, tempus illud, quo Gallienus cum patre tenuit imperium, septennium non transcendisse. Recte ergo Pearsonius et consequenter ad opinionem, qua per septennalem annorum circulum a Dionysio memoratum, annos Gallieni cum patre imperantis intelligendos statuerat, tempus illud, quo Gallienus cum patre imperium tenuit, septem annos transcendisse, litteris mandavit.

270 Verum, cum nihilominus Gallienus, ut ex Historiæ augustæ scriptoribus et ex iis, quæ jam supra disputavimus, manifestum est, annis dimittaxat septem, iisque incompletis, cum patre suo Valeriano imperaverit, consequens hinc fit, ut per septennalem annorum circulum, post quem, jam expletum, Gallienus nonum imperii annum agere, verbis supra recitatis Dionysius in epistola ad Hermammone[m] scribit, intelligi nequeant anni, quibus Gallienus cum patre tenuit imperium, ac proin, ut inusitata illa et rara Sancti nostri loquendi formula alio plane modo, quam quo illum Pearsonius et post eum Pagius exponendam duxit, debeat exponi. Rem ego sic concipio: Dionysius in sua ad Hermammone[m] epistola ante verba illa, jam supra huc transcripta, quibus Gallienum, septennali circulo jam expleto, nonum agere imperii annum scribit, egerat haud dubie de annis, quibus nonnulli Gallieni decessores imperium tenuerant. Fas est id colligere ex ipsamet dicta epistola. In hac enim Sanctus paulo ante verba, quibus Gallienum post expletum jam septennalem circulum nonum agere imperii annum ait, sic scribit: Ac mihi rursus imperatorum annorum dies contemplari subit: Eusebius quidem ex versione Valesii ita habet: Ac mihi rursus imperatoris nostri (Gallieni videlicet) annos contemplari subit, quibus ex verbis tantum sequitur, Dionysium jam antea de Gallieni, non autem de aliorum etiam imperatorum annis adhuc esse in sua ad Hermammone[m] epistola locutum. Verum res in textu Græco hunc in modum exprimitur: Καὶ μοὶ πάλιν τὰς ἡμέρας τοῦ βασιλευσῶν ἐτῶν ἑπταετηστοῦ, quæ Græca verba, ut consideranti patebit, ad amussim respondent his Latinis, mox iterum

perperam exponere videntur,

A iterum hic datis : Ac mihi rursus imperatorum annorum dies contemplari subit. Quapropter, cum Dionysius his *mox subjungat* : Video enim impiissimos illos, (imperatores nempe, de quibus *prævia locutus fuerat*) qui adeo celebres olim exstiterunt, brevi postea obscurissimos evasisse, satis aperte, ut mihi equidem apparet, dictis verbis indicat, sese de annis, quibus nonnulli Gallieni decessores imperium tenuerant, jam antea egisse.

meliori, ut apparet,

271 Nec de his tantum, verum etiam de paucitate eorumdem annorum jam antea Sanctus verosimiliter fecerat sermonem. Video enim (inquit) impiissimos illos, qui adeo celebres olim exstiterunt, brevi postea obscurissimos evasisse, assimilaratque jam, antequam hæc verba litteris mandaret, Macrianum ubi, quæ radios solis *evanescentis*, hæc post a sole dissipata evanescent. Adhæc alia nonnulla protulerat, quibus breve admodum fuisse Macriani imperium innueret. Hinc mihi verosimile fit, Dionysium in sua ad Hermammone[m] epistola, cujus Fragmenta tantum exhibet Eusebius, de paucitate annorum, quibus nonnulli adhuc alii Gallieni decessores, nimirum Gallus, Decius et Valerianus imperium tenuerant, ante dictam loquendi formulam pariter esse sermocinatum, diuissimamque, ne unum quidem ex illis Gallieni decessoribus septimum imperii annum exple[re]nt. Hisce porro positis, jam facile, quantum opinor, quisque intelliget, quæ rara illa atque inusitata Dionysii loquendi formula, Religiosissimus vero Deique amatissimus imperator septennalem circulum jam emensus, nonum imperii annum degit, quo nos festa celebraturi sumus, qui, inquam, hæc loquendi formula nihil plane absoni exlibeat, etiamsi per septennalem circulum non intelligatur anni, quibus Gallienus cum patre suo Valeriano tenuit imperium. Etenim hæc verba, Religiosissimus vero etc. cum præcedentibus, quæ (si modo Eusebius integram Dionysii ad Hermammone[m] epistolam, non autem hujus Fragmenta tantum in Historiam suam ecclesiasticam intulisset) ne unum quidem secundum jam dicta nonnullis Gallieni decessoribus septimum imperii annum exple[re]nt, verosimiliter, proderent, sensum hunc perfectum, ac plane concinnum, efficiunt : Decius, Gallus, Valerianus et Macrianus impiissimi imperatores, brevi admodum temporis spatio imperarunt, nec unus ex illis septimum imperii annum explevit; religiosissimus vero Deique amatissimus imperator, septimo jam expleto, seu septennalem jam circulum emensus, nonum annum agit.

sensu exple-
natam,

272 Quo sane in sensu, ut mihi equidem apparet, nihil prorsus occurrit, quod inusitatum absonamve arguat loquendi formulam, nisi forte qui velit, non recte me dicturum : Ne unus quidem e Petri fratribus decimum vitæ annum explevit; Petrus vero jam decimum emensus, decimum quintum agit. Itaque rara illa, quam Sanctus noster adhibuit, de Gallieni annis loquendi formula sensum habet minime absonum, etiamsi illa Dionysius de septennio, quo Gallienus cum patre suo Valeriano Romanum imperium gubernavit, statuatur non locutus, ut adeo, cum ipsi ad Hermammone[m] epistolæ hujusmodi, uti jam innui, adversetur expositio, ad eam etiam recurrendum non sit, tenendumque potius videatur, Dionysium usum esse illa jam sæpissime laudata loquendi formula, ut comparationem, quam inter diuturnius Gallieni et brevius aliorum imperatorum, Decii scilicet, Galli, Valeriani et Macriani, imperium instituit, apertius insinuet. Sed hæc jam de exclamatione aptanda Dionysii verbis, quæ Gallienum post expletum jam septennium nonum agere imperii annum indicant, dicta sufficiant. Redeo ad discussionem temporis, quæ præfata ad Hermammone[m] epistola fuerit a Dionysio conscripta. Scripta est omni dubio procul, uti jam docuimus, anno imperii Gallieni nono, id est, cum Gallienus anno 255, mense Maio circiter, imperium sui exorsus, vel ultimis octo anni 261, vel quatuor primis anni 262 mensibus. Verosimilius autem, ut jam innui, quatuor primis anni 262 mensibus scripta est. Etenim Dionysius in præmemorata ad Hermammone[m] epi-

stola exprimens, quoto tunc, cum illam scriberet, Gallienus anno imperaret, ait : *Νῶν ἐπικρατὸν ἔξατον διαστῆι, id est, nunc annum nonum, non, ut est apud Valesium degit vel agit, sed perficit seu explet. Quapropter, cum secundum hæc verba Dionysius ad Hermammone[m] dictam epistolam tunc scripserit, cum jam ad finem vergeret seu prope esset expletus nonus imperii Gallieni annus, recte consequitur, ut ea quatuor primis seu uno e quatuor primis anni 262 mensibus scripta sit; neque enim si citius scripta foret, dici potuisse videtur a Dionysio, Gallienum tunc, cum scripta est, nonum prope imperii annum perfecisse seu exple[re].*

275 Imo hæc ad Hermammone[m] epistolam non uno tantum e quatuor primis anni 262 mensibus, sed binis circiter ante Pascha ejusdem anni mensibus scriptam esse, ex dicendis verosimilius evadet. Certe nihil obstat, quo minus tunc scripta credatur, tuncque etiam reipsa (vide dicta hujus Commentarii num. 140) indubie scripta est, si Paschalibus Dionysii epistolis debeat accenseri. Ut ergo, an tunc reipsa scripta fuerit, innotescat, indagare lubet, an a Dionysio de festo Paschali celebrando exarata fuerit. Dionysius in hac, de qua hic agimus, epistola apud Eusebium lib. vii, sub finem capitis 25 de Gallieno sic scribit : *Νῶν ἐπικρατὸν ἔξατον διαστῆι, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐορτάζομεν, id est, nunc annum nonum perficit, in quo nos festa, non celebraturi sumus, ut verit[er] Valesius, sed celebremus. Quibus verbis Dionysius Hermammone[m] adhortari videtur ad festa Paschalia celebranda, ut adeo epistola, quam ad hunc scripsit, Paschalis fuisse videatur. Ait quidem Tillemontius tom. IV Monumentorum Ecclesiasticorum pag. 660 in Notis in Dionysium Alexandrinum, ex verbis proxime recitatis certo non probari, dictam epistolam exstitisse Paschalem, cum Dionysius per ἐορτάζομεν Hermammone[m] forte tantum exhortatus fuerit, ut gauderet simul, Deoque ageret gratias ob pacem Ægypti ecclesiis tandem etiam restitutam. Tillemontio rem ex dictis verbis certam non fieri, libenter assentior; neque enim vel ex iis vel ulla alia ratione certo puto evinci posse, Dionysii ad Hermammone[m] epistolam Paschalibus Sancti epistolis esse indubie accensendam. Paschalem tamen illam fuisse, idcirco mihi apparet, quod, quamquam non certo, verosimiliter tamen ad Pascha celebrandum exhortatoria exstiterit. Etenim verbum ἐορτάζομεν nuda solitarieque positum, a Dionysio etiam alibi adhiberi non videtur, nisi cum de festo Paschali celebrando facit sermonem, ut adeo, cum in epistola ad Hermammone[m] dicat ἐορτάζομεν, ad festum Paschale celebrandum videatur exhortari, ac proin ut appereat, Paschalibus Dionysii epistolis illam esse accensendam.*

274 Ast, inquit loco proxime citato Tillemontius, alteram jam habemus pro anno 262 epistolam Paschalem, Hieraci a Dionysio (Alexandrino nempe) inscriptam; ac proin dicere non possumus, epistolam ad Hermammone[m] esse adhuc epistolam Paschalem, nisi subvertamus, quod cum Valesio statuimus, quamlibet epistolam Paschalem (a Dionysio scilicet Alexandrino scriptam) novi esse anni indicium; nec ullo nobis est ratio, ut ab hac regula, quæ Sancti nostri (Dionysii Alexandrini) chronologiæ et historiæ tantum adjumenti affert, recedamus. Ita laudatus Tillemontius; verum epistola Paschalis, quam Dionysius ad Hieracem, Ægypti episcopum, dedit, non ad annum 262, sed ad sequentem pertinet. Etenim Eusebius lib. vii Historiæ Ecclesiasticæ, cap. 21 sic scribit : Post hæc pace vix dum restituta, Alexandriam (Dionysius nimirum) regressus est. Verum cum seditio belunque rursus illic exortum fuisset, adeo ut ipse universos ejus urbis fratres, utpote in alteram seditionis partem distractos, alloqui non posset; iterum ipso Paschæ die ex urbe Alexandria, tamquam extorris, eos per litteras alloquitur. Sane in altera epistola Paschali, quam paulo post, seu potius, ut Græce est, quam postea ad Hieracem, unum ex Ægypti episcopis exaravit, de seditione illa,

AUCTORE
C. B.

inter Pascha-
les Dionysii
epistolas

E

F

quidquid con-
tra opponat
Tillemontius,

AUCTORE
C. B.

illa, quæ tunc temporis Alexandria commota est, mentionem facit, Dionysius nempe Alexandrinus. Quibus ex verbis intelligitur, Paschalem Dionysii ad Hieracem epistolam scriptam non esse, nisi cum jam Sanctus ab exilio Alexandriam redisset, novaque illic esset exorta seditio. Quapropter, cum hæc seditio, verbis mox recitatis ab Eusebio memorata, anno 262, uti infra docebo, fuerit exorta, postque Pascha anni, quo eadem seditio orta est, Paschalis Dionysii ad Hieracem epistola, quemadmodum ex verbis Eusebianis facile colliges, fuerit conscripta, dubitandum non est, quin hujus epistolæ scriptio ad annum 265 pertineat, ut adeo vim omnem amittat argumentum, quod, ut epistolam ad Hermonem e numero Paschalium epistolarum expungat, ab anno 262, ad quem Paschalem Dionysii ad Hieracem epistolam spectare putavit, Tillemontius efformat.

computari
posse, ostenditur,

275 Nihil itaque hæcenus occurrit, quod nos ab opinione, quod Dionysii ad Hermonem epistolam verosimiliter Paschalem esse, statuimus, cogat recedere. Pagius in Criticis ad annum 261 n. 12 de dicta ad Hermonem epistola sic scribit: Scripta itaque ea (ad Hermonem) epistola præsentis anni, (261 nempe) quo nonum imperii annum Gallienus auspicatus est. Neque enim, ut Baronius credit, ea anno sequenti (262 nimirum) data; quia, ut visuri sumus, Gallienus anno 262 Augustei imperii decennalia celebravit, de quibus sub festi nomine in laudato loco mentio, et ante illud festum hæc epistola exarata. Locus, quem a se antea laudatum, Pagius hic indicat, alius non est, quam is ipse, a nobis pariter ex Dionysii ad Hermonem epistola jam sæpe laudatus, quo Dionysius de Gallieno sic scribit: Nonum imperii annum degit, seu potius (vide dicta num. 272) explet, quo nos festa celebremus; cum autem verbis proxime recitatis dicat Pagius, hoc loco de Decennialibus, a Gallieno anno 262 celebratis, sub nomine festi fieri mentionem, omni dubio procul vult, a Dionysio in præfata epistola de festis Paschalibus celebrandis non agi, ac proin nobis, illam inter Paschales Dionysii epistolas recensentibus, adversatur. Verum mihi minime probanda videtur Pagii opinio, qua in epistola ad Hermonem a Dionysio de decennialibus, a Gallieno anno 262 celebratis, mentionem fieri existimavit. Etenim Sanctus prædicto epistolæ ad Hermonem loco, ex idiomate Græco in Latinum accurate converso, ut supra docuimus, ad festa celebranda exhortatur; parum autem verosimile apparet, Hermonem a Sancto ad Gallieni decennalia celebranda fuisse existimatum. Dionysius itaque prædicto loco mentionem decennialium sub nomine festi verosimiliter non facit, ac proin, quamvis Pagius nobis, qui Dionysii ad Hermonem epistolam Paschalibus epistolis accensemus, indubie adversetur, nihil tamen offert, quo nos erroris certo convincat. Pagius secutus est Eusebii versionem, a Valesio adornatam; cum autem secundum hanc Dionysius, quamvis ex dictis perperam, loco prædicto Hermonem ad festa celebranda non adhortetur, induci Pagius potuit facilius, ut eo de Gallieni decennialibus mentionem fieri, existimaret.

hincque confirmatur,
anno 262 scriptam esse,

276 Ut ut sit, perpensis omnibus, qua contra nostram de Dionysii ad Hermonem epistolam opinionem attulimus, hanc equidem adhuc verosimilem arbitramur; nec quidquam officit, quod eam epistolam Paschalis epistolæ nomine nusquam insinuat Eusebius; hic enim scriptor non omnes, quas Dionysius scripsit, Paschales enumerat epistolas, ut has inter locum habere queat scripta ad Hermonem epistola, licet Paschalis epistolæ nomine nusquam ab Eusebio indigetetur. Porro cum hæc epistola inter Paschales Dionysii epistolas verosimiliter secundum jam dicta recensenda sit, alterum hinc habemus argumentum, quo eam anno 262 scriptam statuamus. Etenim, cum secundum supra dicta vel sub finem anni 261, vel anno 262 scripta sit, Paschalisque proinde esse non queat, nisi ratione Paschatis, quod anno 262 celebratum est, consequens est, ut binis mensibus aut paulo amplius ante Pascha anni 262

fuerit conscripta; tantum quippe temporis spatium epistola Paschalis, utpote, Quadragesimæ initium simulque tempus Paschale signans, festivitatem Paschalem debebat præcedere. Atque ita quidem jam habemus, Dionysium, postquam ab exilio Alexandriam esset reversus, epistolam ad Hermonem, quæ verosimiliter Paschalis fuit, scripsisse, idque ab illo non anno 261, sed initio anni 262, ut verosimilius apparet, esse effectum. Videamus modo, quæ Sanctus præterea proxime a suo Alexandriam regressu præstiterit.

277 Dionysium contra Sabellium ejusque sectatores synodum Alexandria celebrasse, in eaque Sabellium damnasse, num. 144 hujus Commentarii verosimillimum asserimus; verum tempus, quo id Sanctus fecerit, fœvisse potuerit, nusquam adhuc definiti, idque tamen, cum de Dionysii ab exilio Alexandriam regressu acturus essem, facturum me, num. 164 spoondi. Ut ergo fidem liberem, in annum, quo dicta synodus a Dionysio, si modo hic eam unquam celebravit, celebrata esse potuerit, reve ipsa celebrata fuerit, nunc inquiri. Sabelliana hæresis, ut num. 145 docui, vel orta jam Valeriani persecutione, vel paulo ante initium accepit. Quapropter cum credibile non sit, Dionysium statim, nulla tentata benigniori via, severiores contra Sabellium ejusque sectatores ecclesiasticas penas adhibuisse, certum apparet, Dionysium, postlo etiam paulo ante Valeriani persecutionem Sabellianæ hæreseos initio, concilium contra hanc, in quo Sabellium damnarit atque exauctoravit, Alexandria ante dicta Valeriani persecutionis initium non celebrasse. Porro cum Dionysius, uti jam ante docuimus, ab ipso statim Valeriani persecutionis initio in exilium pulsus fuerit, nec ante annum 261, magna sui parte jam præterlapsam, initiumve anni 262 Alexandriam redierit, certissime ante alterum e binis hisce annis præmemoratum synodum celebrare non potuit, ac proin etiam non celebravit. Restat ergo, ut illam vel anno 261, vel 262, vel etiam altero posteriori celebravit. Postremum hoc mihi minus verosimile apparet. Etenim pastoralis Sancti cura, qua serpenti hæreseos malo occisime voluerit occurrere, omnino mihi persuadet, cum adversus Sabellium, ut primum fieri potuit, concilium celebrasse, ut adeo id Sanctus vel anno 261 vel anno 262, cum tunc Alexandriam esset reversus, plenaque pace ibidem gauderet ecclesia, verosimillime fecerit. Quod si autem id a Sancto factum anno 262 potius, quam 261 lubeat statuere, dicti anni 262 initium oportet eligere, cum post hoc res Alexandria iterum turbatæ opportunitatem celebrando concilio tempus non dederint, ut nunc § sequenti sumus visuri.

quo etiam concilium Alexandrinum, si id unquam locum habuit, celebratum fuerit.

E

F

§ XXIV. Nova Alexandria oritur seditio cum bello, ac deinde pestis: Sancti de his litteræ Paschales.

Dionysio post pacem Egypti ecclesiis redditam ab exilio Alexandriam reverso non diu admodum quieto esse licuit. Etenim cum nondum, ut apparet, ecclesiæ suæ rebus, quas diuturna persecutio non parum perturbat, componendis pristinoque statui restituendis sufficientem pro votis operam locasset, nova subito Alexandria seditio, eæque bellum inexpectato erupit. Posthæc, inquit verbis ante adhuc recitatis Eusebius lib. vii, cap. 21, pace vix dum restituta, Alexandriam (Dionysius, Alexandrinus episcopus) regressus est. Verum cum seditio, bellamque rursus illic exortum fuisset, adeo ut ipse universos ejus urbis fratres, utpote in alteram seditionis partem distractos, alloqui non posset, iterum ipso Paschæ die ex urbe Alexandria, tamquam extorris, eos per litteras alloquitur. Nec Historiæ Auguste scriptores, nec alii diserte nos docent, quænam tunc fuerit seditio, quæ Egyptum et Alexandriam in novas belli calamitates conjecerit. Certum tamen apparet, eam ex arrepta a Macriano in Oriente tyrannide originem non traxisse. Etenim seditio, quæ verbis præ-

Nova Alexandria seditio,

time

A *ime ex Eusebio recitatis memoratur, orta non est, nisi cum jam Dionysius, uti ex iis ipsis verbis facile colliges, ab exsilio Alexandriam esset reversus. Quapropter, cum Dionysius secundum ea, quæ jam supra disputavimus, Alexandriam ab exsilio reversus non sit, nisi jam finita, quam in Oriente Macrianus arripuerat, tyrannide, dubium non est, quin seditio, quæ verbis supra recitatis post Dionysii reditum Alexandriæ orta memoratur ab Eusebio, diversa omnino sit a seditioe, quam quis, arrepta in Oriente a Macriano tyrannide, Alexandriæ factam posset contendere.*

que cum ea, cuius hic ex Pollione datur notitia,

B *279 Hinc jam etiam consequitur, ut turba, quas seditio, post Dionysii reditum Alexandriæ orta excitavit, diversæ procul dubio sint a turbis, quibus ibidem arrepta a Macriano tyrannide occasionem dedit. At, iniquis, quanam tandem illa est seditio, quæ verbis supra recitatis memoratur ab Eusebio, quæque Alexandriam novis iterum belli turbis involvit? Trebellius Pollio lib. de Triginta tyrannis cap. 21 hæc litteris mandavit: Et hoc familiare est Egyptiorum, ut vel furiosi ac dementes de levibus quibusque ad summam reipublicam pericula perducantur. Sæpe illi ob neglectas salutationes, locum in balneis non concessum, carnem et olera sequestrata, calceamenta servilia et cætera talia, usque ad summum reipublicæ periculum seditiois, ita ut armarentur contra eos exercitus, pervenerunt. Familiari ergo sibi furore cum quodam die ejusdem servus curatoris, qui Alexandriam tunc regebat, militarie ob hoc cæsus esset, quod crepidas suas meliores esse, quam militis diceret, collecta multitudo ad domum Æmiliani ducis anceps venit, atque eum omni seditiois instrumentis et furore persecuta est. Ictus est lapidibus, petitus est ferro, nec desiit ullum seditiois telum. Qua re coactus Æmilianus sumpsit imperium, cum sciret, sibi undecumque pereundum. Consenserunt ei Ægyptiacus exercitus, maxime in Gallieni odium; nec ejus ad regendam rempublicam vigor defuit. Nam Thebaidem totamque Ægyptum peragravit, et quatenus potuit, barbarorum gentes forti auctoritate submovit. Denique Alexander vel Alexandrinus (nam incertum id quoque habetur) virtutum merito vocatus est. Et cum contra Indos pararet expeditionem, misso Theodoto duce, Gallieno jubente, dedit pœnas; sequidem strangulatus in carcere captivorum veterum more perhibetur.*

una eademque fuisse, videtur,

C *280 Ita hactenus Trebellius Pollio, gravissimam narrans levi de causa Alexandriæ seditioem exortam, ex eaque deinde secutum bellum, præcipue scilicet cum Theodoto, Gallieni dux, contra Æmilianum duxit exercitum, eumque, conserto prælio, devicit, cepit et vicum ad Gallienum transmisit. Per idem tempus, inquit libro de duobus Gallienis laudatus Pollio, Æmilianus apud Ægyptum sumpsit imperium, occupatis horreis, multa oppida malo famis pressit. Sed hunc dux Gallieni Theodotus, conflictu habito, cepit, atque imperatori Gallieno transmisit. Quæ verba laudatus Pollio, proxime post narratam Macriani ejusque filiorum cædem de assumpto ab Æmiliano in Ægypto imperio litteris committit, ut vel ex hoc narrationis ordine fas sit colligere, id nec prius nec diu post fecisse Æmilianum, quam jam Macriani in Oriente tyrannis finem accepisset. Adhæc cum Pollio post narratam Macriani cædem pauca dumtaxat de pravis Gallieni moribus interponat, moxque (vide verba proxime recitata) subjungat, per idem tempus Æmilianum apud Ægyptum sumpsisse imperium, satis indicat, id non diu accidisse, postquam Macriani tyrannis, tyranno ejusque filiis e medio sublatis, in Oriente esset extincta. Quapropter, cum non diu pariter post Macriani cædem ea, quam verbis supra recitatis lib. vii, cap. 21 memorat Eusebius, Alexandriæ acciderit seditio, dubitandum non videtur, quin hæc una eademque sit cum seditioe, cujus occasione Æmilianum in Ægypto sumpsisse imperium, verbis num. præcedenti huc transcriptis refert Trebellius Pollio. Sic ergo jam habemus, quæ qualisque fuerit*

seditio, quæ, Dionysio Alexandriam reverso, ibidem denuo exarsit, bellumque et turbas plurimas concitavit.

AUCTORE C. B.

E *281 In annum, quo ea fuerit exorta, nunc lubet inquirere. Dictum jam est, eam non admodum diu a Macriani cæde accidisse, hæcque est communis hodiernum eruditorum opinio. Cum ergo Macrianus, ut supra docuimus, anno 261, jam profecto, indubie perierit, necesse videtur, ut ea, qua de hic agimus, seditio vel ipso anno 261 propemodum elapso, vel certe non diu admodum post Alexandriæ eruperit. Pagius in Criticis, aliique eruditi plures, quantum ex iis, quæ de re illa scribunt, fas est colligere, unanimi fere consensu autumant, præmemoratam seditioem ante Pascha, quod Dionysii ab exsilio Alexandriam reditum proxime exceperit, verosimillime evenisse. Quapropter, cum Dionysius, ut supra docuimus, vel anno 261 ad finem jam fere profecto, vel anno 262 dumtaxat inchoato Alexandriam ab exsilio sit regressus, consequens est, ut dicta seditio post Pascha anni 261 et ante Pascha anni 262 evenierit. Porro, cum Dionysius, uti ex iis, quæ jam supra disputavimus, facile colliges, Alexandriam post Macriani cædem regressus, optata ibidem pace per aliquot mensium spatium, quo suam, jam ante memoratam, ad Hermammone scripsit epistolam, aliaque nonnulla in gregis sui utilitatem gessit, videatur esse gavisus, verosimillimum mihi apparet, præmemoratam seditioem brevissimo dumtaxat temporis spatio ante Pascha anni 262 esse exortam, eamque ipso Pascha anni 262 die ita vehementer jam exarsisse, ut, quemadmodum verbis supra recitatis lib. vii, cap. 21 docet Eusebius, ad Christianos, Alexandriæ constitutos, verba facere idcirco non potuerit Dionysius, quod in alterutram seditiois partem omnes essent distracti, eosque proinde per litteras alloqui, fuerit compulsus, contra ac alias facere consueverisset. Solebat enim Dionysius litteras quidem Paschales ad Christianos per patriarchatum suum dispersos, proculque Alexandria disitis quotannis dirigere; ipsis vero Paschalibus diebus ad populum Alexandriæ constitutum non litteris, sed viva voce, ut ex capite Eusebii proxime laudato intelligitur, facere sermonem.*

in misero statu a Dionysio in epistola, qua charitatem suam prodit,

F *282 Porro tempore, quo prædicta seditio Alexandriæ eruperit, jam, ut proxime fieri potuit, definito, restat, ut de ipsa seditioe nunc pauca dicamus. Quam gravis hæc fuerit, fas est utcumque colligere ex iis, quæ de illa verbis num. 279 huc transcriptis Trebellius Pollio memorie prodidit. Verum Dionysius post Pascha anni 262 ac proin aliquandiu post seditioem illam exortam ad Hieracem, Ægypti episcopum, Paschalem scripsit epistolam; in hac autem Sanctus miserimum statum, in quem ex seditioe illa Alexandria esset conjecta, graphice depingit. Mox ab ipso epistole initio ardentem, qua in gregem suum teneretur charitate, apertissime prodit. Vocat scilicet Christianos, curæ suæ commissos, sua ipsius viscera, aliisque utilis loquendi modis, qui non nisi a pastore summa in gregem suum charitate incenso possint procedere. Ipsa Sancti verba apud Eusebium lib. vii Historiæ, cap. 21 estantia huc transcribo. Quid vero mirum, inquit, si grave ac difficile mihi est, homines longius remotos vel per epistolas alloqui, cum nec mecum ipse colloqui, nec animæ meæ consulere facile possim. Etenim ad mea ipsius viscera, ad contubernales et unanimes fratres ejusdemque ecclesiæ municipes, missis epistolis opus habeo, easque quomodo transmittam, vix reperio. Facilius enim quis, non dicam extra fines provinciarum, sed ab Oriente ad regiones Occidentis ultimas commeare possit, quam ex ipsa urbe Alexandria Alexandriam pergere. Ita Dionysius ardentem simul in Christianos Alexandriæ constitutos charitatem, miserimumque Alexandriæ urbis statum commonstrans.*

285 Plura deinde addit, quibus hunc non minus dilucide, quam præcedentibus ob oculos ponit. Hæc ego, utpote ad institutum meum non conducentia, studiosoque lectori apud Eusebium loco proxime citato

LECTORE
C. B.
graphice de-
picto, per de-
cem circiter
mensis Ale-
xandriam
retinuit.

tato facile obvia, brevitatis causa prætermitto. De præfata seditione seu de misero statu, in quem hæc civitatem Alexandriam coniecit, tantummodo adhuc noto, brevem illam admodum non existisse; sed anno circiter integro tenuisse. Etenim ante Pascha anni 262, ut jam docui, initium accepit; verba autem proximè huc ex Paschali Dionysii ad Hieracem epistola transcripta apertissime produnt, seditionem illam adhuc durasse, cum dictam ad Hieracem epistolam Dionysius conscriberet, ut adeo Alexandrina seditio per annum fere integrum tenuerit, si epistola ad Hieracem non diu ante Pascha anni 265 fuerit conscripta: hanc autem non diu admodum ante Pascha anni 265 scriptam esse, sic ostendo: scripta est omni dubio procul, uti unusquisque ex disputatis facile colliget, post Pascha anni 262; quapropter, cum inter Paschales Dionysii epistolas numeretur, Paschalis hæud dubie fuit pro anno 265, ac proin (vide hujus Commentarii num. 140) Dionysius per illam, quo die Quadragesima anno illo esset inchoanda, uti et quo die Pascha esset celebrandum, certissime indicavit. Jam vero, cum hujusmodi epistola, utpote Quadragesimæ et Paschalis prænuncia, aliquandiu ante Pascha debuerit conscribi, consequens est, ut præfata Paschalis ad Hieracem epistola aliquandiu ante anni 265 Pascha, id est, duobus circiter ante hoc tempus mensibus fuerit exarata, ac proin ut Alexandrina seditio, cujus in illa, veluti adhuc durantis, fit mentio, anno propemodum integro, id est, decem circiter mensibus tenuerit.

B
ortaque ibi
deinde peste,

284 Verum, inquit, an non etiam multo diutius tenuit? Respondeo, illam equidem ad annum usque 264 tenuisse, non videri. Etenim Eusebius, postquam capite proximè citato Paschalem Dionysii ad Hieracem epistolam recitavit, capite sequenti alteram mox subjungit Paschalem Sancti epistolam, ad Christianos, exorta Alexandriæ post bellum peste, conscriptam. Quapropter, cum ex Valesii, Tillemontii aliorumque eruditorum judicio nova quælibet Dionysii Paschalis epistola novi anni sit indicium, videtur illa, quæ post bellum scripta est, epistola existisse Paschalis pro anno 264, ac proin hujus anni initio conscripta, ut adeo cum in ea seditio Alexandrina tunc, cum scripta est, sopita fuisse indicetur, certum videatur, hanc ad annum usque 264 non tenuisse. Porro Eusebius dictæ Paschalis epistolæ, quam post epistolam ad Hieracem recitata transcribit, hæc verba præmittit: Secuta dehinc post bellum peste, cum Paschalis solemnitas immineret, iterum Dionysius fratres per litteras allocutus est, in quibus calamitatis illius magnitudinem describit. Subdit deinde præmemoratam, quæ post pestem Alexandriæ exortam scripta est, Paschalem epistolam, aut potius ejus Fragmentum. Epistolæ initium, perquam sane elegans, hisce verbis concipitur: Aliis quidem hominibus præsens hoc tempus non videatur esse tempus festivitatis. Neque vero illis tempus est, nec hoc, quod a nobis celebratur, nec ullum aliud, non dicam eorum, quæ luctuosa sunt, sed etiam eorum, quæ vel maxime læta et hilaria existimantur. Nunc quidem certe plena sunt omnia lamentationum, lugent cuncti et ob mortuorum hominum ac quotidie morientium multitudinem tota urbs gemitibus circumsonat. Prorsus enim ut de primogenitis Ægyptiorum in sacris Litteris scriptum habetur, ita nunc quoque clamor ingens excitatus est. Nulla quippe domus est, in qua non sit aliquod funus; atque utinam unum dumtaxat in unaquaque domo esset.

C
de cujus du-
ratione non-
nulla

285 Hactenus Dionysius, cujus cetera in dicta epistola verba apud Eusebium loco citato brevitatis ergo prætermitto. Compendio complecti sufficiat, quid iisdem Sanctus pertractet. Ante tamen quam id faciam, pauca observasse lubet tum de ipsamet Paschali epistola, proximè memorata, tum de peste, cujus occasione hæc scripta est. Sanctus Hieronymus de illustribus Ecclesiæ Scriptoribus cap. 69 inter epistolas a Dionysio conscriptas recenset unam, quam de Mortalitate inscribit, sicque de mortalitate

scriptam fuisse, aperte prodit. Verosimile mihi apparet, hanc ab Hieronymo memoratam epistolam distinctam non esse ab epistola Paschali, mox hic memorata, utpote quæ et post pestem seu mortalitatem Alexandriæ ortam scripta sit, et de peste seu mortalitate plura commemoret. Porro pestis, de qua in hac epistola agitur, distinguenda quadam ratione est a peste, quam sub Decio, ab Alexandrina urbe facta fere initio, grassari cepisse, supra docuimus. Quamvis enim pestis, quæ sub Decio Alexandriæ grassari cepit, per annos quindecim continuos, ut docuimus, Romanum afflixerit imperium, id tamen ita accipiendum non est, quasi per totidem annos continuos, nulla prorsus intermissione facta, in singulis imperii urbibus pestis sævierit. Fuerunt urbes, quæ illo quindecim annorum spatio vel bis vel ter vel etiam quater, interruptis vicibus, peste fuerunt afflicta; nullam tamen urbem invenio, in quam sævissimum hoc malum sine ulla intermissione per annos quindecim continuos sævierit. Itaque pestis, quæ sub Decio Alexandriæ orta est, aliquandiu ibidem et quidem diutius quam in aliis urbibus sævierit, ac post nonnulli de sævita sua tantisper remiserit, iterumque deinde anno 264 non minori sævitiæ, quam sub Decio, fuerit grassata, ut adeo, solius Alexandriæ ratione habita, dubio procul pestis, quæ sub Decio grassari Alexandriæ cepit, certo sensu distinguenda sit a peste, quæ in eam urbem anno 264 sævit.

286 Nec quis ex jam dictis existimet, pestem hanc hævissimam, quæ per annos quindecim continuos Romanum imperium miserissime afflixit, et infinita propemodum hominum multitudinem orbavit, bis tantum in urbem Alexandrinam, semel nempe sub Decio et semel sub Gallieno esse grassatam. Apparet enim, inter pestem, num. 59 et seqq. hujus Commentarii a nobis fuisse memoratam, quæ sub Decio Alexandriæ inchoata ac deinde sub Gallo aliquandiu continuata est, et inter pestem, sub Gallieno Alexandriæ ortam, cujus occasione Dionysius Paschalem posteriori hic loco memoratam scripsit epistolam, ingentem mortalium numerum interruptis vicibus, tum peste, quæ Alexandriæ magis diutiusque quam alibi sævit, tum aliis morborum generibus Alexandriæ perisse, ut adeo sævissimum illud malum in hac civitate plus semel aut bis intra quindecim annorum spatium, quo Romanum imperium afflixit, grassatum fuisse videatur. Fas est illi colligere ex Paschali Dionysii ad Hieracem epistola, supra laudata. In hac enim Sanctus post narratas belli calamitates ex seditione, cujus occasione Emilianus, ut docuimus, assumpsit imperium, Alexandriæ ortas hunc in modum prosequitur: Et post hæc mirantur et ambigunt homines, undenam continuæ pestes; undenam graves morbi; omnisque generis labe, et multiplices varique hominum interitus: quid cause sit, cur urbs maxima (Alexandria) tantum civium numerum amplius non ferat, etiamsi ab ipsis infantibus ad decrepitos usque senes numeretur, quod antea crudos senes sic vocatos aluit. Verum tunc temporis adeo plures erant quadragenarii, et supra hos usque ad septuagesimum ætatis annum progressi, ut numerus eorum nunc expleri non possit, adscriptis licet et in album relatis ad annum ex publico accipiendam his, qui quatuordecim annos nati sunt, usque ad octogenarios. Et qui specie ipsa adolescentuli sunt, æquales quodammodo nunc facti sunt eorum, qui olim senes erant, cumque in terris humanum genus tantopere imminutum et consumptum videant, augescente indies et crescente ipsorum excidio, non intremiscunt.

287 Quibus ex verbis, quantum opinor, nemo non eruat, quæ de peste quindecimæ Alexandriæ pluries quam bis grassata mox asseruit. Hisce prænotatis, venio nunc ad ea, quæ Dionysius in epistola Paschali, post seditionem ortam scripta, verbis supra huc non transcriptis pertractet. Compendium quoddam his Sanctus exhibet eorum omnium, quæ tum ipsemet, tum Christiani cum eo in variis Eccle-

hic observan-
tur,

F

Paschalem
Dionysius
epistolam ad
charitatem
hortatoriam,
suosque etiam

A sia procellis pertulere, præcipuamque operam collocat in exponendis iis, quæ Christianorum, quorum merita ipsorum martyrum dignitati æquiparare non veretur, exhibitam in fratres suos sodalesve peste correptos charitatem maxime commendat. Id autem verisimillime eo consilio facit, ut, cum eo tempore, quo hanc scribebat epistolam, pestis Alexandriae atibique in Ægypto vehementissime grassaretur, ad paria charitatis officia Christianos, ad quos scribebat, animaret. Ita Sanctus, gravissimis licet malis undique velut obsitus, gregis sui curam gerat, nullaque in re pastoris quavis ac seduli officio deerat. Nec tantum forte Dionysius, cum sic omnes vigilantissimi pastoris partes expleret, gravissima luis in gregem suum scientis calamitate fuit afflictus, verum etiam, veluti violata fidei reus, quod summum ei merorem peperit, ad Romani Pontificis tribunal delatus, famam suam adversus accusatores lucri fuit compulsus. Tunc enim forte suos, uti jam antea inuimus, de Elencho et Apologia libros, utpote in turbato aliquo vel bello vel peste rerum statu conscriptos, Sanctus exaravit, quavis il eum, arrepta post Valeriani captivitatem a Macrino in Ægypto tyrannide, fecisse, longe verosimilius appareat, uti ex iis, quæ jam supra disputavimus, unicuique debet esse perspicuum. Ut sit, quod si forte Dionysii de Elencho et Apologia librorum scriptio ad illud usque tempus, quo pestis Alexandriae sub Gallieno denuo grassata est, quoque Dionysius, post illam ibi exortam, Paschalem, qua de jam egimus, scripsit epistolam, possit differri, certum tamen est, dictam scripturam ad annum usque 263 removeri non posse.

post annum
264

B 288 Etenim Paschalis Sancti epistola, proxime memorata, pro Paschale anni 264, uti docui, ad Christianos per Ægyptum constitutos fuit conscripta; quando autem Sanctus alteram, quæ ab hac proxima fuit, Paschalem scripsit epistolam, res Alexandriae et in Ægypto pacatæ, ac proin nec bello nec peste turbatae fuisse, videtur. Res Alexandriae tunc peste turbata non fuisse, colligendum videtur ex lib. vii, cap. 22 Eusebii. Etenim hic scriptor, postquam Paschalem Dionysii epistolam, proxime memoratam, in qua utique Sanctus non de bello, utpote tunc, cum illam scriberet, finito, sed de peste Alexandriae grassante tractat, loco citato in Historiam suam saltem ex parte intulit, mox subiungit: Post hanc epistolam, cum res in urbe Alexandria pacatæ essent, ad fratres per Ægyptum constitutos Paschalem rursus epistolam Dionysius scripsit. Quibus verbis Eusebius, cum bellum Alexandriae finitum, jam antea narravit, epistolamque Dionysii non de bello, sed de peste tractantem proxime recitavit, res Alexandriae vocare videtur pacatas non ratione belli tunc primum finiti, sed ratione diuturnæ pestis, quæ tandem sævire desiisset, ut adeo tunc, cum Dionysius Paschalem epistolam, verbis ex Eusebio proxime recitatis memoratam, scriberet, res Alexandriae peste turbatae fuisse non videantur.

certe non
scriptos, de
Elencho et
Apologia li-
bros forte
exaravit.

C 289 Quapropter cum nec bello, nec aliter, turbatae tunc fuisse videantur, nequit Dionysii de Elencho et Apologia librorum, utpote qui in turbato rerum statu exarati fuerint, scriptio differri in illud tempus, quo Paschalis Dionysii epistola, loco ultimo hic memorata, fuit conscripta. Jam vero hæc epistola, cum post epistolam pro anno 264 Paschalem exarata fuerit, novaque Paschalis epistola novi, ut jam diximus, anni sit indicium, Paschalis haud dubie exstitit pro anno 263, hujusque anni initio, uti ex supra dictis facile colliges, fuit conscripta, ut adeo in hunc annum prædictorum Dionysii de Elencho et Apologia librorum scriptio nequeat differri. Porro, dum Eusebius post verba, proxime ex illo recitata de Dionysio ait, aliasque post hanc deinceps, seu potius, al Græce est, aliasque post hanc diversas iterum exaravit, ita debet intelligi, ut velit, Dionysium post epistolam Paschalem, proxime memoratam, alias adhuc diversi argumenti epistolas, non vero epistolas Paschales scripsisse. Sanctus enim, uti infra ostensuri sumus, non diu post initium anni 263

Octobris Tomus II.

in vivis mansit superstes, ut adeo post epistolam Paschalem, proxime memoratam, cum hæc, ut dictum est, initio anni 263 scripta sit, plures adhuc alias Paschales epistolas scribere nequiverit.

AUCTORE
C. B.

§XXV. Dionysius ad concilium Antiochiæ contra Paulum Samosatenum celebrandum invitatur, dumque hoc celebratur, extremum diem obit.

Paulus, a Samosatis, urbe Syriae Euphratesis natali sua, Samosatenu vulgo nuncupatus, anno Christi 260, non ultra mensem Majum aduato, ad cathedram Antiochenam evectus, episcopali potestate non ad ædificandum, sed ad destruendum, uti impudentissime mox cepit. Patres concilii Antiocheni, anno 270 celebrati, in quo Paulus non potuit, ut in altero priori, mox hic memorando, damnationem suam fraudibus evadere, in epistola synodica, qua post præfatum anni 270 concilium Dionysio, Pontifici Romano, Maximo, patriarchæ Alexandrino, aliisque episcopis Pauli proscriptionem significant, pravos hujus heresiarchæ mores prolata oratione exponunt. Ex hac autem liquet, quam scelestus, quam vaser, quam gregi suo perniciosus Paulus exstiterit, quamque insolenter dignitate sua fuerit abusus. A fidei regula, inquam de illo Patres, recedens, ad spuriam et adulterinam doctrinam se transtulit. Et cum antea (nondum scilicet patriarcha factus) pauper ac mendicus esset, nec ullas omnino facultates aut a parentibus relictas accepisset, aut artis ullius exercitio sibi comparasset, nunc (patriarcha creatus) ad incredibilem opulentiam pervenit, per scelera ac sacrilegia fratrumque concussionem; dum injuria affectos decipit, promittens quidem, sese illis, accepta mercede, opem laturum; fallens autem ipsos, et ex facilitate litigantium, qui ut negotio liberentur, quidvis dare parati sunt, lucrum inaniter captans, et pietatem quaestum esse existimans. Ita hæcenus laudati synodi Antiochenæ Patres, quorum verba reliqua, quibus in dicta epistola Pauli arrogantiam, fastum, aliosque corruptissimos et episcopo plane indignos mores graphice adumbrant, suisque coloribus depingunt, brevitatis studio omitto, proque iis curiosum lectorem ad Eusebii locum proxime laudatum remitto.

Pauli Samosateni, patriarchæ Antiocheni, mores pessimi.

E

291 Spuria et adulterina doctrina, ad quam Paulus, jam patriarcha factus, sese secundum laudatam synodicam epistolam transtulit, ad institutum nostrum præcipue pertinet, utpote contra quam S. Dionysius Christi divinitatem, quam sanguinis effusione sanus adhuc ac vegetus prosteri sæpius voluerat, tutari scriptis litteris, morti jam proximus laboravit. Itaque, quamquam reliqua Pauli crimina silentio lubeat involvere, tacitus tamen præterire nequeo summam ejus in Christum, generis humani Redemptorem, impietatem, ac ne omnibus eo facientibus impiissimam heresiarchæ blasphemiam recensendis chartam inutiliter commaculem, palmarem ejus errorem unice commemoro. Docuit itaque Paulus Samosatenu, Christum esse creaturam, Verbo divino hypostaticè non unitam, hocque impium dogma pertinacissime fuit tutatus, ut hic de illo, quæ postea de Ario ejusque hæresi scribens Theodoritus, seu, ut alii efferunt, Theodoretus, Cyri episcopus, Historia suæ Ecclesiasticæ lib. 1, cap. 2 in litteras misit, non immerito sano sensu liceat effari: Invidus ac pessimus dæmon, pernicies generis humani, cum Ecclesiam tam felici cursu (plurimis scilicet verum Deum jam adorantibus) ferri cerneret, pati id non potuit; sed fraudulenta consilia excogitavit, Ecclesiam, quæ ab omnium Conditore ac Dominatore regitur, submergere omni studio conatus. Videbat enim patefactum jam esse (apud ingentem nempe populi multitudinem) gentiliū errorem, et varias dæmonum fraudes deprehensas, et res quidem creatas a plerisque (aut certe multis) jam non amplius adorari; earum autem loco Conditorum ipsum hymnis celebrari.

palmarisque
circa Christi-
um error.

F

AUCTORE
C. D.

brari. Quocirca jam non aperte adversus Deum Servatoremque nostrum bellum excitavit; sed homines nactus Christianorum quidem vocabulo exornatos, verum ambitioni et inani gloriae mancipatos, eos malitiae suae ministros designavit, eorumque opera multos ad priorem superstitionis errorem revocavit. Non id quidem molitus, ut creaturam denique colerent; sed efficiens, ut Opifex et Conditor universi in eodem cum creaturis ordine censeretur.

Synodus contra illum indicta. Adhanc Dionysius

292 Hæc hæc hactenus de Ario laudatus Theodoritus, quæ de Paulo Samosateno pariter, cum hic Christum, rerum omnium secundum divinam naturam conditorem ac opificem, in eodem cum creaturis ordine voluerit censi, non immerito, ut dixi, sano sensu sus est effari. Porro impius hæresiarcha suum hoc dogma, Christo maxime injurium, quaquaversum disseminare, atque in impietatis suæ societatem, quotquot potuit, Christianos pertrahere, summis viribus, quamvis clanculum, est annis. Et vero id eo successu præstitisse videtur, ut jam non paucos doctrinæ suæ sectatores sibi adjunxisset, pluresque quotidie adjungeret. Hinc de ecclesiæ Antiochenæ incolumitate actum videbatur, nisi serpenti malo medela opportuna adhiberetur. Verum erant ea tempore non pauci in Oriente episcopi, qui non minori veritatis tutelæ studio flagrant, quam Paulus propagandæ impietatis furore esset incensus. Hi itaque, audito ecclesiæ Antiochenæ periculo, ultro citroque quaquaversum litteras scripsere, earumque ope consilia contulere, quibus demum id effectum est, ut concilium intra ipsam Antiochenam urbem contra Paulum Samosatenum celebrandum fuerit indictum. Ad hoc omnes episcopi, atque in primis quidem, qui vitæ sanctimonia simul et doctrina erant spectabiles, fuere invitati, hosque inter Sanctus noster, ecclesiæ Alexandrinæ episcopus. Defuncto, inquit lib. vii, cap. 27 Eusebius, Antiochiæ Demetriano, Paulus Samosatenensis episcopatum suscepit. Hic cum adversus Ecclesiæ doctrinam nimis abjecte et humiliter de Christo sentire cepisset, quasi is nihil supra communem hominum naturam habuisset; Dionysius Alexandrinæ ecclesiæ episcopus rogatus, ut ad concilium (Antiochiæ contra Paulum Samosatenum celebrandum) veniret, adventum quidem suum distulit, senectutem et infirmitatem corporis causatus. Ceterum quid ipse de hac quæstione sentiret, per litteras indicavit. At reliqui ecclesiarum pastores undique exciti, tamquam adversus gregis Domini vastatorem, simul omnes Antiochiam convenerunt.

C præ infirmitate non veniens, quid sentiret, litteris exposuit.

295 Hunc in modum Eusebius, quæcumque de concilio Antiochiæ contra Paulum Samosatenum convocato, atque ad illud invitato Dionysio asseruit, luculentissime testatur. Nec hoc tantum hic scriptor, verum etiam duo alia recitatis verbis nos docet. Ac primum quidem est, Dionysium, quamquam præ senectute corporisque infirmitate ad concilium ipsemet nequiret accedere, epistolam tamen Antiochiam misisse, in eaque quid ipse de re in concilio tractanda sentiret, exposuisse; alterum vero, ad indictum concilium episcopos, summo fidei adversus impiam novitatem tutelæ ardore impulsos, undecumque magno numero conevolasse. De dicta Dionysii epistola, quæ ad institutum nostrum propius spectat, paulo plura mihi dicenda hic occurrunt; ut autem hæc dilucidius intelligantur, non prius id faciam, quam de concilio, ad quod Dionysius invitatus fuit, de unico alio concilio, quod secundum dicenda post illud contra Paulum Samosatenum Antiochiæ pariter celebratum fuit, deque iis, quæ in binis illis conciliis gesta sunt, nonnulla præmisero. Eusebius lib. vii, cap. 28 his verbis, quæ cum proximè ex ejusdem scriptoris capite præcedenti recitatis unum eandemque orationis seriem constituunt, episcopos præcipuos, qui priori adversus Paulum concilio interfuerunt, nominatenus recenset. Inter quos (episcopos, qui ad primum Antiochenum concilium convenerunt) maxime eminebant, inquit, Firmilianus Casareæ Cappadocum episcopus; Gregorius et Athenodorus fratres, eccle-

siarum apud Pontum episcopi, Helenus quoque D Tarsi et Nicomas Ieonii antistites. Sed et Hymenæus, qui ecclesiam Hierosolymitanam regebat, et Theotecnus, qui Casariensem illi finitimam administrabat. Maximus præterea, qui Bostrensem ecclesiam summa cum laude gubernavit. Sexcentis quoque alios, qui una cum presbyteris et diaconis eo confluerunt, nequaquam difficile fuerit recensere. Verum hi, quos dixi, illustres præ ceteris habebantur.

294 Episcopis præcipuis, qui priori isti Antiocheno concilio interfuerunt, ita nominatenus recensitis, mox ita pergit laudatus Eusebius: Omnibus igitur (episcopis, qui contra Paulum consilia collaturi, Antiochiam confluerant) vario tempore diversimode ac sæpenumero in unum coeuntibus, multas disputationes et quæstiones in unoquoque consensu agitatae sunt; cum hinc Samosatenis Paulus dogmatis sui novitatem occultare niteretur, illic sacerdotes hæresim illius et adversus Christum blasphemiam denudare atque in medium producere laborarent. Ita Eusebius declarans, quid in concilio Patres gesserint; quem vero id exitum habuerit, fas est colligere ex hæc epistolæ synodica, supra adhuc laudata, verbis: Firmilianus vero (Casareæ in Cappadocia episcopus) cum his Antiochiam venisset, damnavit quidem dogmatis ab illo (Paulo Samosateno) inventi novitatem, ut testamur nos, qui adiuimus, et alii plures perinde ac nos optime norunt: sed cum ille, mutaturum se sententiam, promisisset, credens ei Firmilianum, speransque, sine ullo religionis nostræ probro atque dispendio rem optime posse constitui, distulit sententiam suam, deceptus scilicet ab homine, qui Deum ac Dominum suum negabat, et qui fidem, quam antea profitebatur, violaverat. Hæc Patres in laudata epistola synodica; ex quibus pronum est colligere, promissa a Paulo opinionis mutatione, finem synodo, nulla hæresiarchæ inflicta pena, fuisse impositum. Verum, teste Theodoro lib. ii Hæreticarum Fabularum cap. 8, Paulus in synodo palam contestatus est, sese doctrinæ Apostolorum adherere, nunquamque eos, quorum insimularetur, errores sustinuisse. Et vero quin Paulus hæc contestatus fuerit, dubitare non sinunt verba ex Eusebio numeri hujus initio transcripta. Ast, si Theodoro fides sit, accidit, ut, Paulo hæc contestante, concilii Patres de hoc Pauli cum reliquis in doctrina consensu gratias Deo egerint, suasque singulis ad ecclesias redeuntibus, synodus finem accepit.

Exitus, quem illa sortita est.

295 Hinc præcipue, quantum opinor, factum est, ut Tillemontius non duo tantum, sed tria ut minimum contra Paulum Samosatenum concilia Antiochiæ fuisse celebrata, statuat, quorum quidem primum fuerit, in quo Paulus, contestatus, sese Apostolorum doctrinæ adherere, ab omni ecclesiastica pena evasit immunitis; alterum, in quo Paulus Firmilianum, sententiæ mutatione fide promissa deceptum, a ferenda sententiâ avertit; ac tertium denique, in quo tandem hæresiarcha, peruersi dogmatis convictus, pena jam dudum promerita fuit affectus. Verum ego multum dubito, an plura, quam duo concilia contra Paulum Samosatenum Antiochiæ celebrata fuerint. Etenim a vero forsitan aberravit laudatus Theodoritus, dum litteris mandavit, episcopos singulos Antiochiæ congregatos post præmemoratam Pauli contestationem, actis Deo gratis, ad ecclesias suas redisse, itaque synodum fuisse absolutam. Idcirco autem mihi forsitan hallucinatus Theodoritus videtur, quod postremi concilii Antiocheni Patres in epistola synodica, plus semel jam laudata, nullam omnino concilii anterioris eo modo, quo narratur a Theodorito, terminati mentionem faciunt, ubi tamen, ut Pauli eafritiem mundo palam faciant, memorant modum, quo Paulus Firmilianum, ut hic suam contra illum sententiam differret, fraudulenter induxerit. Vide etiam, quæ num. 508 observaturi sumus. Adhæc ita potest exponi Theodoritus, ut quidem non certo errarit, sed quædam dumtaxat, quæ inter Pauli contestationem, quam memorat, et concilii

Tillemontius nec ex Theodorito,

F

A concilii dissolutionem intercesserunt media, narrare omiserit. Paulus, ut verbis num. præcedenti recitatis testatur Eusebius, prioris synodi initio dogmatis sui novitatem occultare adhuc nisus est, ut tunc contestationem, quam memorat Theodoritus, etiam ex Eusebii testimonio verosimillime Paulus ediderit. Nihil autem obstat, quo minus, durante eadem synodo, Paulus credatur erroris fuisse convictus, tuncque, ut sententiam contra se ferendam evaderet, opinionis mutationem spondidisse. Jam vero si hæc ita, ut vero absimile non est, in priori synodo gesta sint, hæcque tunc primum finem acceperit, dici potest Theodoritus non errasse, sed quædam tantum omisisse, dum Pauli contestationi, quam memorat, concilii dissolutionem proxime subjungit.

qui duorum tantum conciliorum meminit,

296 Et vero hic aliquid a Theodorito omissum esse, ex ipso Theodorito colligendum videtur. Etenim ubi primum Antiochenum concilium eo, quo jam diximus, modo terminatum narravit, mox, nullius alterius concilii mentione præmissa, loco supra citato subjungit: Procedente autem tempore, fama iterum oras omnes pervadens, Pauli depravationem omnibus nuntiavit. Sed ne sic quidem laudatissimi Patres facile ad virum abscondendum processerunt; sed primo quidem morbo mederi per litteras conati sunt; ubi vero immedicabile malum esse perspexerunt, Antiochiam iterum alacri animo contenderunt, et lenia medicamenta adhibuerunt, admonentes et exhortantes, et pacta conventa in memoriam revocantes. Cum ergo secundum Theodoritum, uti ex his verbis liquet, Paulo post primum concilium relapso pacta conventa Patres in memoriam revocarint, consequi videtur, ut inter memorata Pauli contestationem et dicti concilii finem aliquid intercesserit, quod a Theodorito sit omissum. Puto autem, illud esse promissam a Paulo erroris convicto opinionis mutationem, factamque ea lege a Patribus sententiæ contra illum pronuntiandæ suspensionem. Ut sit, Theodoritus, qui tamen totam rerum in causa Pauli Samosatani gestarum seriem compendiosè satis accurate loco supra citato recenset, duo tantum contra illum concilia, in quorum altero a pena evaserit immunitis, in altero fuerit exauctoratus, celebrata commemorat, ut adeo plura reipsa celebrata fuisse, non videantur.

nec ex duplici Firmiliani Antiochiam adventu, nec ex Rufino

297 Ast, inquit, Firmilianus secundum epistolam synodicam, jam sæpius memoratam, occasione doctrinæ a Paulo Samosatenò traditæ bis venit Antiochiam, ac proin, cum teste eadem epistola synodica, in postremo Antiocheno concilio, in quo Paulus exauctoratus fuit, Firmilianus non adfuerit, necesse est, ut ante hoc postremum concilium duo adhuc alia contra Paulum celebrata fuerint, quorum occasione Firmilianus Antiochiam bis venerit. Respondeo: potest Firmilianus, durante primo Antiocheno concilio, utpote diuturniori, Antiochiam bis venisse, semel quidem concilii initio, pauloque post justa de causa hinc profectus alio, iterum deinde redire. Quod si hoc displiceat, dico cum Bollando nostro ad 9 Februarii in Commentario historico S. Athenodori episcopi num. 16, factum esse, ut Firmilianus Pauli Samosatani causa etiam semel Antiochiam venerit, vel antequam eo ad priorem synodum veniret, vel post hanc, cum jam ad vomitum Paulus nuntiaretur reversus, nondumque contra illum secunda synodus celebraretur. Verum, inquit Tillemontius supra laudatus, episcopi, teste Rufino lib. vii, cap. 26, Antiochiæ congregati causam Pauli Samosatani absolvere nec uno nec duobus conciliis potuerunt. Fateor, hoc scribit loco citato Rufinus; verba, quibus id facit, hæc sunt: Hi ergo (episcopi contra Paulum Samosatenum Antiochiæ congregati) omnes sæpius in unum coeuntes, Paulumque Samosatenum statuentes in medio, atque ejus hæresim, quam ille nunc occultare, nunc etiam dissimulare conabatur, frequenti tractatu et assiduis disputationibus denuntiantes, arguere blasphemiam et publicare nitebantur. Nec tamen uno id aut secundo tantum concilio ad finem perducere potuerunt. Sed et conventum sæpe est, atque absque opere pretio discessum.

298 Verum ex his verbis nihil omnino pro opinione sua habet Tillemontius: etenim per vocem concilium, quam Rufinus hic adhibet, intelligi non debet synodus, sed consensus. Liqueat id ex ipso verborum contextu, et ex cap. 28, lib. vii Eusebii, quod Rufini capiti proxime laudato respondet. In hoc enim Eusebii capite plures dicuntur in eodem concilio celebrati fuisse consensus; Græce autem pro consensu significando adhibetur Συνοδος, quæ vox, cum etiam significet concilium, minus recte a Rufino in hac significatione accepta fuerit, sicque in causa verosimiliter fuerit, cur Pauli Samosatani causam nec uno nec duobus conciliis terminari potuisse, scripserit, ubi scribere debuisset, eam nec uno nec duobus consensibus potuisse absolvi. Non video etiam, qui conciliorum diversitatem elicere possit Tillemontius ex hisce Eusebii verbis: Omnibus igitur (episcopis Antiochiæ congregatis) vario tempore diversimode ac sæpenumero in unum coeuntes, multæ disputationes et quæstiones in unoquoque consensu agitatae sunt: cum hinc Samosatensis Paulus dogmatis sui novitatem occultare adhuc niteretur, illinc sacerdotes hæresim illius et adversus Christum blasphemiam denudare atque in medium producere niterentur. His enim verbis Eusebius tantum indicat, unius ejusdemque concilii tempore sæpius convenisse Patres, seu plures, ut in conciliis omnibus, nullo forte excepto, semper accidit, consensus habitos fuisse, in quibus de Pauli fuerit doctrina sedulo tractatum ac disputatum. Itaque, omnibus Tillemontii pro triplici distinguendo Antiocheno concilio rationibus expensis, minime commoveor, ut a communi eruditorum opinione, quæ duo tantum concilia, alterum nempe anno 263, alterum anno 270, contra Paulum Samosatenum celebrata statuit, recedendum existimem.

299 Porro ad primum duorum illorum conciliorum non a solis Antiochenis presbyteris, ut nonnullis perperam visum fuit, sed simul forte ab his, et certo a vicinarum urbium episcopis et presbyteris Dionysius fuit invitatus. Liqueat id ex epistola synodica, jam sæpissime memorata, atque a secundi Antiocheni concilii, adversus Paulum celebrati, Patribus conscripta. Hæc enim apud Eusebium lib. vii, cap. 50 sic inchoatur: Dionysio et Maximo et omnibus per universum orbem administris nostris, episcopis, presbyteris et diaconis, et universæ Ecclesiæ Catholicæ, quæ sub cælo est, Helenus et Hymenæus, Theophilus, Theotecnus, Maximus, Proculus, Nicomas, Elianus, Paulus, Bolanus, Protogenes, Hierax, Eutychnus, Theodorus et Malchion et Lucius, et reliqui omnes, qui nobiscum sunt, vicinarum urbium et provinciarum (seu potius, ut Græce est, gentium) episcopi, presbyteri ac diaconi, et Ecclesiæ Dei carissimis fratribus in Domino salutem. Ac deinde, paucis, ut ait loco proxime citato Eusebius, interpositis, Patres in epistola exordio, hæc jam transcripto, nominati sic sequuntur: Scripsimus etiam ad complures episcopos longius dissitos, eosque hortati sumus, ut ad exitialis doctrinæ (a Paulo Samosatenò traditæ) morbum curandum accederent. Nam et ad Dionysium Alexandrinum et ad Firmilianum Cappadociæ antistitem, beatæ recordationis viros, litteras dedimus. Dederunt ergo, uti ex binis hisce textibus jam transcriptis patet, concilii Antiocheni secundi Patres, in laudate epistolæ exordio nominati, ad Dionysium et ad alios episcopos longius dissitos litteras, quibus hos, ut ad exitialem impiæ Pauli doctrinæ morbum curandum accederent, Antiochiam invitarunt. Quapropter, cum ex verbis priori loco hic recitatis manifestum sit, Patres, qui dictæ epistolæ initio nominantur, fuisse episcopos et presbyteros urbium et gentium Antiochiæ vicinarum, indubitatum sit, Sanctum non a solis Antiochenæ ecclesiæ presbyteris, sed forte ab his, et certo ab episcopis et presbyteris urbium et gentium Antiochiæ vicinarum, fuisse ad concilium Antiochenum invitatum, atque id quidem ad primum, non autem ad secundum, cum hujus tempore, utpote non citius quam anno circiter 270 celebrati, Dionysius e vivis jam dudum esset sublatus.

AUCTORE C. B. plura quam duo contra Paulum celebrata fuisse concilia, evincit.

E

Ad horum primum Sanctus, non a solis Antiochenis presbyteris.

F

AUCTORE
C. B.
sed forte ab
his et certo a
vicinis episco-
pis fuit invi-
tatus.

500 Quod si dicas, Dionysium epistolam, quam ad epistolam, qua ad synodum Antiochiæ celebrandam (vide verba num. seq. recitanda) invitatus fuerat, misit responsoriam, soli Antiochenæ ecclesiæ inscripsisse ac proin a solis hujus fidelibus et presbyteris ad synodum invitatum fuisse; respondeo: Græce ponitur ἡρώδης... τῆ παροῦσα πάση; Græce autem hujus vocabuli παροῦσα significatio sese extendit ad significandam totam ecclesiasticam provinciam seu patriarchatum, ut adeo, dum Dionysius dicitur responsoriam misisse epistolam Antiochensium τῆ παροῦσα πάση, minime hinc concludi queat, scripsisse eum ad solos Antiochenæ ecclesiæ fideles et presbyteros. Imo, cum dictum vocabulum παροῦσα ad integram ecclesiasticam provinciam seu patriarchatum significandum sese extendat, dubitandum non apparet, quin Sanctus, scribens Antiochensium τῆ παροῦσα πάση, ad universos patriarchatus Antiocheni episcopos scripserit, ac proin, cum Sanctus indubie ad eos, a quibus ad concilium invitatus fuerat, præmemoratum responsoriam scripserit epistolam, necesse est, ut a patriarchatus Antiocheni episcopis eo invitatus fuerit. Quamvis autem nonnulli ex episcopis supra nominatis, qui secundo contra Paulum Antiocheno concilio interfuerunt, Dionysiumque ad primum invitarunt, ad patriarchatum Antiochenum non spectarint, soli tamen Sanctus τῆ παροῦσα πάση, seu solis patriarchatus Antiocheni episcopis et presbyteris memoratam responsoriam epistolam inscripsit, quod hi potiores majoremque concilii partem constituerent resque ad eos præcipue spectaret.

De Dionysii epistola Antiochiæ scripta quatuor docemur.

501 Sed hæc de conciliis Antiochenis contra Paulum Samosatenum celebratis, dicta sufficiant. Ad Dionysium et res ab eo occasione hæresis, a Paulo propagatæ, gestas referat. Sanctus, uti ex verbis Eusebii num. 292 jam recitatis liquet, wate admodum prosecta, corporisque infirmitate præpeditus ad priorem Antiochenam synodum, ad quam invitatus fuerat, non accessit; sese tamen eidem præsentem stilit per litteras, quibus, quid ipse de questione seu materia inter Patres contra Paulum tractanda sentiret, dilucide exposuit. Epistola a Dionysio tunc scripta bis apud Eusebium mentio occurrit; primo quidem lib. vii, cap. 27, ubi verbis num. 292 huc jam transcriptis de Dionysio ad concilium Antiochenum invitato, corporisque infirmitatem et senectutem, ne eo iret, causato loquitur Eusebius; deinde vero lib. vii, cap. 50 in epistola synodica, quam ad Dionysium, Romanum Pontificem, ad Maximum, patriarcham Alexandrinum, aliosque per universum orbem dispersos episcopos scribere posterioris seu secundi Antiocheni adversus Paulum concilii Patres, quamque loco proxime citato pro magna saltem parte exhibet laudatus Eusebius. In hac Patros præfatæ Dionysii epistolæ mentionem hunc in modum faciunt: Nam et ad Dionysium Alexandrinum, et ad Firmilianum, Cappadociæ antistitem, beate recordationis viros, litteras dedimus. Quorum ille (Dionysius nempe Alexandrinus) scripsit quidem Antiochiæ; sed erroris ducem (Paulum Samosatenum) ne salutatione quidem dignatus est; neque ad eum nominatim, verum ad universam Antiochensium ecclesiam litteras suas direxit, quarum etiam exemplum hic subjicimus. Hæc posterioris concilii Antiocheni Patres, ex quorum verbis, simulque ex verbis Eusebii supra recitatis quatuor de dicta Dionysii epistola habemus comperta, ea scilicet Sanctum, ne Antiochiæ veniret, senectutem corporisque infirmitatem esse causatum; quid de questione controversa sentiret, interim exposuisse; solosque Antiochenæ ecclesiæ seu potius provinciæ episcopos presbyterosque, et nequaquam Paulum Samosatenum, erroris ducem, utpote quem ne salutatione quidem dignatus sit, convenisse.

Hanc ait Baronius eandem esse cum hic memorata

502 Porro oportet, ut hæc Dionysii epistola, sive sui ipsius, sive sui auctoris causa, notatu admodum digna existit, si quidem posterioris concilii Antiocheni Patres, qui Paulum Samosatenum exauctorarent, publicandam eam censuerint, huncque in finem

epistolæ suæ synodica jam sæpius memoratæ adjecit ad omnes quaqueversum per orbem dispersas ecclesias, uti ex verbis epistolæ synodicae proxime recitatis patet, transmiserint. Verisimile apparet, hanc Dionysii epistolam, locis supra dictis apud Eusebium memoratam, diversam non esse ab epistola, quam Dionysium paucis ante obitum suum diebus contra Paulum Samosatenum scripsisse, sanctus Hieronymus de Illustribus Ecclesiæ scriptoribus cap. 69 his verbis commemorat: Sed et adversus Paulum Samosatenum ante paucos dies, quam moreretur, insignis ejus (sancti Dionysii, Alexandrini episcopi) fertur epistola. Baronius in Annalibus Ecclesiasticis ad annum 266 num. 2 sic scribit: Quoniam Paulus iste (Samosatenus) abjectam et humilem nimis de Christo contra doctrinam Ecclesiæ habebat opinionem, nempe quod solum communi natura erat cum homine præditus, Dionysius Alexandrinus rogatus est, ut veniret ad synodum, quæ nimirum erat adversus Paulum Antiochiæ celebranda. Qui (Dionysius nempe) quamquam senectutem simul et imbecillitatem corporis causando, præsto esse renuit; per epistolam tamen illos, quam habebat de controversia sententiam, fecit certiores. Exstat eadem illa epistola ab insignis eruditionis Viro, Francisco Turriano in Latino translata, sed nondum ab eo morte prævento, typis excusa; ex qua nonnulla de veritate et mysterio sacratissimæ sunt paulo superius recitata. Ita Baronius tum, cum nondum, quam memorat, epistola typis esset vulgata. Responsoria hæc est ad decem questiones per Paulum Samosatenum Dionysio propositas, proditque deinde Romæ una cum altera Dionysii ad Paulum Samosatenum epistola, adjectis Turriani Notis præmissisque deperditorum Dionysii Operum Catalogo. Ac prima hæc fuit dictarum epistolarum Latine facta editio, ex qua ambæ postmodum eodem idiomate in Bibliothecam Patrum sæpius recusant transierunt. Dignas etiam censuit Labbeus, quas, veluti gemina Dionysii Opera, in tomum primum Conciliorum Græcæ simul et Latine inferret.

503 Verum non idem omnes, visis istis epistolis, eruditi tulerunt iudicium. Alii enim eas pro suppositis Opusculis, Dionysio falso affectis, censuerint esse habendas, ut adeo, si hæc opinio veritati congruat, mox memorata, quæ sub Dionysii nomine circumfertur, responsoria ad decem Pauli Samosatenum questiones epistola omni dubio procul, contra ea verbis proxime recitatis vult Baronius, eadem non sit cum epistola, quam Dionysius, cum ad synodum contra Paulum celebrandam invitatus fuisset, ad ecclesiam Antiochenam seu potius ad omnes patriarchatus Antiocheni episcopos misit, quamque deinde secundi Antiocheni concilii Patres epistolæ suæ synodicae insertam quaqueversum, ut jam diximus, ad omnes per orbem universum dispersas ecclesias miserunt. Inter eos, qui responsoria ad decem Pauli Samosatenum questiones epistolam, aliamque jam etiam memoratam, Dionysio abjudicandam arbitrati sunt, primus videtur fuisse Valesius, dum in Annotationibus ad c. 50 libri septimi Historiæ Ecclesiasticæ Eusebii sic scripsit: Falsa est igitur ac supposititia epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum Samosatensem, quæ edita est in tomo undecimo (editionis nempe Parisiensis) Bibliothecæ sanctorum Patrum una cum decem propositionibus Pauli Samosatensis, et Dionysii ad eas responsonibus. Nam Patres quidem Antiocheni concilii (secundi scilicet in epistola synodica jam supra sæpius hic laudata) affirmant, Dionysium non dedisse litteras ad Paulum, sed tantum ad ecclesiam Antiochenam. In illa autem epistola, quæ Dionysii nomine publicata est, Dionysius bis Paulo scripsisse dicitur. Sed nec stylus illius epistolæ ac responsonis reliquis Dionysii scriptis respondet. Itaque Opus illud adulterium esse, ob eas, quas dixi, rationes mihi persuadeo, licet Baronius eam epistolam pro vera ac germana habuerit.

504 Ita laudatus Valesius, contendens, quidquid alii vero ad sub nomine Dionysii Bibliothecæ Patrum contra scribunt Dionysio. Paulum

A Paulum Samosatenum habetur insertum, falsum omnino esse atque supposititium. Valeo deinde assensu sunt Elias Dupin in Nota sua scriptorum ecclesiasticorum Bibliotheca, Theodericus Ruinartius in Actis sinceris et selectis Martyrum, atque viri eruditi non pauci. Verum non pauci contra, hosque inter Tillemontius, in eam opinionem abierunt, quæ præfatam epistolam una cum responsione ad decem Pauli Samosateni quaestiones Dionysio Alexandrino adscribit. Quod ad me pertinet, pro verosimili habeo, binas illas epistolas Dionysii nomine, utpote qui, ut mihi probabilis apparet, germanus earum auctor sit, merito notari. Cum nihilominus id omnino certum atque exploratum non putem, statuerimque de iis Operibus ac epistolis, de quibus an Dionysii certo sint, dubitari potest, in Appendice huic Commentario subnectenda tractare, in hanc, ne ab instituto discedam, ulteriorem de duabus dictis epistolis, quo dissentientes circa has opiniones discutiam, tractatum conjicio. Illud interim, erudite lector, confusionis vitandæ causa te velim præmonitum, duo scilicet circa dictas binas epistolas ibidem esse indaganda; quorum quidem primum sit, an dictæ epistolæ Dionysium vere habeant auctorem; alterum autem, an, ex hypothesi, quod a Sancto contra Paulum Samosatenum vere scriptæ fuerint, posterior earundem seu responsio ad decem quaestiones a Paulo propositas diversa non sit ab epistola, quam Dionysius ad ecclesiam Antiochenam scripsit, quamque deinde posterioris concilii Antiocheni Patres ad universas orbis ecclesias destinaverunt. Expedio nunc reliqua, quæ de Dionysio occasione hereseos, a Paulo Samosateno suscitata, litteris mandata invenio.

Duae Dionysii epistolæ a Theodorito memoratæ;

B 503 Theodoritus, jam supra sæpe laudatus, Cyri, provincie Euphratensis urbis in Syria non incelebris, episcopus, qui, sæculo quarto senescente natus, multis scriptis Operibus, rebusque gestis sæculo sequenti inclaruit, libro secundo Hæreticarum Fabularum cap. 8, quod de Paulo inscribitur, hæc memorat: Paulus vero Samosatenus, Antiochenus quidem episcopus fuit. Zenobia autem tunc temporis toparchiam obtinente, (Perse siquidem, Romanis devictis, Syriam illi et Phœnicem regendas dederant) in Artemonis hæresim lapsus est, hac ratione demereri illam ratus, quæ eadem cum Judæis sentiebat. Quod cum didicissent ecclesiarum rectores, non vacare periculo censuerunt, tantum morbum negligere, qui serpere festinabat, et adjuvicem habebat maximæ civitatis amplitudinem. Et Dionysius quidem, Alexandrinus episcopus, vir doctrina insignis, protectionem distulit propter senectutis imbecillitatem, per litteras autem suavitati illi, quæ conveniebat, et episcopos, qui convenerant, ad zelum pro veritate suscipiendum excitavit. Quibus verbis duo potissimum huc facientia laudatus Theodoritus declarat, Dionysium scilicet per litteras suasisse illi, id est, uti apparet, Paulo Samosateno, quæ conveniebat, simulque episcopus, qui concilium adversus Paulum celebraturi convenerant, ad zelum pro veritate suscipiendum excitasse. Quod ad primum, seu ad litteras suasorias a Dionysio ad Paulum datas pertinet, si Theodoritus, ut verba ex eo recitata innuere videntur, forsitan velit, has a Dionysio tunc, cum supra memoratam ad Antiochenam ecclesiam seu potius ad Antiocheni patriarchatus episcopos scripsit epistolam, esse conscriptas, nequit hoc Theodoriti placitum pro vero admitti. Pugnât enim apertissime cum synodica posterioris Antiocheni concilii epistola, sæpissime jam supra laudata, in qua discrete asseritur, Dionysium tunc, cum dictam epistolam ad Antiochenos scriberet, ad Paulum Samosatenum nominatim non scripsisse; imo ne hunc quidem salutatione esse dignatum.

harum altera a Sancto verosimillime scripta est;

C 506 Quod si autem recitata Theodoriti verba, ut fieri forsitan potest, ita accipiantur, ut his quidem ille scriptor præfatas suasorias a Dionysio ad Paulum datas epistolas significet, has tamen ad tempus, quo Sanctus ad Antiochenos scripsit, non rejerat, nihil omnino docent, quod a vero prorsus abhorreat.

Quamvis enim Dionysius concilii Antiocheni prioris tempore seu tunc, cum ad Antiochenos scripsit, ad Paulum Samosatenum, utpote quem tunc in hæresi sua nimis obduratum experiretur, non scripserit, nihil tamen obstat, quo minus ad hæresiarcham illum ante dictum tempus, cum scilicet ab hæresi eum abducendi spes adhuc affulgeret, scripsisse credatur. Sane incensa charitas, qua Sanctus in Christianos quoscumque atque vel idcirco præcipue in episcopos, suos in propaganda laudandaque Evangelica veritate comministros, elucit, vehementissime me impellit, ut credam, Dionysium ad Paulum Samosatenum, ut primum miserandum hujus lapsus ex certis auctoribus didicit, suasorias litteras dedisse, quibus illum ab errore avocare, atque in rectum tramitem reducere, studiosissime fuerit conatus. Ut ita existimem, confert etiam aliquantulum Nicephorus Callistus, qui libro vi Historiæ Ecclesiasticæ cap. 27 de Dionysio Alexandrino sic scribit: Dionysius Paulum (Samosatenum nempe) litteris est cohortatus, et ad eos, qui illi adhaerebant, sententiam suam de proposita quaestione misit. Ita Nicephorus, cui, quantum ad litteras hortatorias a Dionysio ad Paulum Samosatenum datas, non illubenter, ut jam innui, assentior; cum præsertim id ille scriptor Theodoriti fide, ut mihi equidem apparet, litteris mandavit, ac proin hunc scriptorem eo, quo proxime dixi, modo intelligendum duxerit. Itaque verosimillimum sane apparet, Dionysium suasorias seu hortatorias ad Paulum Samosatenum misisse epistolam, quæ hunc ab errore, in quem lapsus erat, conatus fuerit avertere. Quod dum dico, ne ita, quæso, accipias, acsi simul velim, binas supra memoratas, quam Turrianus primum sub Dionysii nomine vulgavit, epistolas a Sancto vere esse conscriptas. Possunt enim esse, suntque ipsæ hæc ambæ, uti infra dicemus, forsitan distinctæ ab epistola, quam Theodoritus, ut jam vidimus, a Dionysio ad Paulum Samosatenum datam commemorat.

AUCTORS C. B.

507 Venio nunc ad alterum assertum, quod sub altera autem verbis ex Theodorito supra recitatis comprehenditur, ut verosimilius apparet, quodque a Dionysio epistolam, quæ hic episcopos, diversa non est Antiochiæ contra Paulum congregatos, ad veritatis propugnationem excitavit, scriptam prodit. Vix dubitem, quin Dionysius episcopos ad officium strenue obeundum fuerit hortatus, hincque, quod Theodoritus de episcopis a Dionysio ad veritatis propugnationem excitatis asserit, verosimillimum equidem mihi apparet, confirmaturque etiam hincque ex Niceta Choniata, dum lib. iv Thesauri de hæresi Pauli Samosateni scribens, sic habet: Magnus autem ille Dionysius Alexandrinus præ senio interesse non potuit concilio, quod scilicet contra Paulum Antiochiæ celebratum fuit, litteris tamen eos, qui convenerant, ad veritatis propugnationem exauit. Verum, quamvis verosimillimum existimem, a Dionysio episcopos, Antiochiæ contra Paulum congregatos, ad veritatis propugnationem missa epistola fuisse excitatos, dubium tamen admodum mihi apparet, an hæc ab epistola, quam Dionysius secundum ea, quæ supra docuimus, ad patriarchatus Antiocheni episcopos misit, quamque deinde posterioris concilii Antiocheni Patres epistolæ suæ synodicæ inseruere, sine ulla prorsus hæsitazione, ut nonnullis visum est, debeat distingui. Imo vero duas hic epistolas diversas distinguendas non esse, mihi apparet verosimilius.

508 Etenim Sanctus epistola, quam ad Antiocheni patriarchatus episcopos misit, senectutem et corporis infirmitatem in causam, ob quam ad concilium non accederet, adduxit, simulque, quid ipsemet de controversia a Paulo suscitata sentiret, exposuit: cum autem hoc postremum dicta epistola Sanctus fecerit, verosimillimum sane est, hæc eadem ipsum una usum esse exhortatione, qua episcopos ad veritatem, quam eis proponebat, propugnandam excitavit, ut adeo necesse non sit, epistolam hortatoriam, quam a Dionysio ad prioris Antiocheni concilii episcopos scriptam memorat Theodoritus, distinguere ab epistola, quam a Sancto ad Antiochenam

ab epistola, quam ad ecclesiam Antiochenam Dionysius dedit, qui

ACTORE
C. B.

nam ecclesiam, seu potius ad patriarchatus Antiocheni episcopos scriptam, supra docuimus. Adhuc concilii secundi Antiocheni Patres, qui in epistolam synodicam (vide hujus verba num. 501 recitata) intulerunt epistolam, a Dionysio ad ecclesiam Antiochenam seu ad patriarchatus Antiocheni episcopos datam, alterius præter hanc a Sancto ad synodum datæ non meminerunt, qui tamen, si modo quam Dionysius scripsisset, commemoraturi illam, ac præ altera, ad ecclesiam Antiochenam data, in epistolam suam synodicam illaturi fuisse videntur. Vides jam, credo, erudite lector, definiti facile non posse, quot quasve epistolas occasione hæreseos, a Paulo Samosateno inductæ, Dionysius exaravit. Eusebius unius dumtaxat epistolæ, ea occasione a Dionysio scriptæ, mentionem facit; at si Theodorito sat tuto fidi queat, binas ut minimum epistolas dicta occasione Sanctus scripsit, alteram nempe ad Paulum Samosatenum, alteram ad concilium contra Paulum congregati episcopos. Res manifesta est ex Theodoriti verbis præzime recitatis. Verum his laudatus Theodoritus etiam scribit, Persas, devictis Romanis, Syriam et Phœnicem Zenobii dedisse regendas; hoc autem, cum Odenatus, Zenobii maritus, Valeriano capto victisque Romanis, ex Syria et Phœnicia, uti ex Historia Augusta quis facile intelligit, armorum vi Persas expulerit, a vero prorsus videtur alienum.

B
non diu post,
durante primo
Antiocheno
concilio, vita
functus est.

509 Unde non immerito dubitari posse videtur, an a vero pariter non devient, quæ de epistolis a Dionysio occasione hæreseos a Paulo inductæ Theodoriti memorie prodit. Cum ergo adeo incerta sint fere omnia, quæ de epistolis in causa Pauli a Dionysio scriptis memorantur, ulteriorem de his tractatum hic omitto, et tandem de felici beatoque sine, quo Sanctus ex hac vita ad Dominum migravit, sermonem instituo. Oportet sane, ut corporis infirmitas, quam Dionysius in causam, ob quam ad synodum Antiochenam non accederet, data Antiochiam epistola supra sæpissime laudata adduxit, legitimæ excusationis locum habuerit. Etenim Sanctus, durante adhuc synodo, non minus meritis, quam diebus plenus et vivis excessit. Docet id nos Eusebius lib. vii Historiæ Ecclesiasticæ cap. 28, narratis iis, quæ in concilio Antiocheno gesta sunt, mox subdens: Dum hæc aguntur, Dionysius (Alexandrinus episcopus) extremum diem obiit, anno principatus Gallieni duodecimo, cum Alexandrinæ episcopatum septemdecim annis obtinisset. Ita Eusebius Dionysii narrans obitum, simulque notas chronicas adjungens, ex quibus, quo hic anno acciderit, eruditi omnes definiunt. Verum cum non omnes ab uno eodemque anno Dionysii episcopatum inchoent, annusque Gallieni duodecimus partim cum anno Christi 264, partim cum anno 263 concurrat, hinc fit, ut alii anno 264, alii anno 263 Sancti obitum innectant. Utrum autem anno præeligendum nos putemus, § sequens aperiet.

§ XXVI. In annum et diem, quo Dionysius e vivis excesserit, inquiritur.

Dionysius patriarchatum Alexandrinum

Sancti Dionysii ad episcopatum Alexandrinum promotionem initio anni 247 factam, Commentarii hujus num. 56 et duobus seq. statuimus: hinc autem, cum Dionysius, teste Eusebio num. præcedenti laudato, septemdecim annis episcopatum Alexandrinum tenuerit, consequi videtur, ut Sanctus anno 264 e vivis excesserit. Etenim ab initio anni 247 ad initium anni 264 anni excurrunt nec plures nec pauciores, quam septemdecim, ac proin dubitandum non videtur, quin cum dicto anno 264 Dionysii obitus debeat componi. Ita fere ratiocinantur, qui Dionysium anno 247 ad episcopatum Alexandrinum statuunt effectum. Verum hoc eorum ratiocinium non obtinet, si Dionysius diutius, quam septemdecim annorum spatio ecclesiam Alexandrinam episcopus gubernavit; id autem diutius quam septemdecim annis Sanctus fecit: quod ne quis a me gratis dictum putet, rem sic ostendo: Eusebius Historiæ Ecclesiasticæ lib. vi, cap. 53, (vide verba num. 53 Com-

mentarii hujus recitata) disertè docet, Dionysium D anno Philippi imperatoris tertio Pontificatum Alexandrinæ ecclesiæ suscepisse.

511 Quapropter cum Philippus, uti communiter statuitur ab omnibus, initio Martii anni 244 imperare inceperit, ac proin annus ejus imperii tertius initio Martii anni 247 finem accepit, necesse est secundum Eusebium, ut Dionysius Heracle, decessori suo, quarta Decembris anni 246, ut in Patriarchis Alexandrinis apud nos probatum invenies, e vivis sublato, in patriarchatum Alexandrinum inter quartam Decembris anni 246 et Martium anni 247 fuerit successit, idque non serius quam sub finem Februarii dicti anni 247, ne alioquin Dionysius non tertio, sed alio subsequenti Philippi anno ad patriarchatum Alexandrinum dici debeat promotus. Porro cum secundum Eusebium Dionysius (vide verba num. 509 recitata) vitam cum morte commutavit anno Gallieni duodecimo, hique Gallieni, utpote ante Majum anni 255 imperare non exorsi, annus currere non incipiat ante Majum anni 264, necesse est, ut Sanctus ad hunc usque anni 264 mensem vitam protraxerit. Quapropter cum ab anni 247 Februarii diei anni 247, ne alioquin Dionysius non tertio, sed alio subsequenti Philippi anno ad patriarchatum Alexandrinum fuit promotus, ad Majum usque anni 264, ante quem mensem Dionysius non obiit, anni excurrant amplius septemdecim, consequens est, ut Sanctus secundum calculos, quos Eusebius in Historia sua Ecclesiastica sequitur, annis amplius septemdecim Alexandrinam ecclesiam episcopus gubernarit. Collige hinc jam Eusebium, dum Dionysium patriarchatum Alexandrinum per annos septemdecim præfuisse scribit, de annis integris seu completis, quod etiam ejus loquendi formula, verbis num. 509 recitatis expressa, satis indicat, esse intelligendum, mensiumque ab eo ac dierum supra annos integros excessum computandi modo aliis etiam scriptoribus perquam usitato esse neglectum.

512 Puto autem ego, excessum illud nec ad initioque anni 263 e vivis excessit; nec ad pauciores, quam ad decem circiter menses ascendere, atque adeo Dionysium nec serius nec citius, quam initio anni 263 e vivis excessisse. Non serius, quia si Sanctus dicto anno 263, vel ad mensem usque Aprilem tantum procecto, vita functus statuitur, jam hic non modo septemdecim, sed octodecim annis integris seu completis, quod cum Eusebii calculis non congruit, Alexandrinam ecclesiam episcopus gubernarit. Non citius, quod Dionysius pro anno 263 Paschalem adhuc scripsit epistolam, talesque epistolæ binis dumtaxat mensibus ante Pascha anni, pro quo dabantur, solerent conscribi. Dionysium pro anno 263 Paschalem adhuc scripsisse epistolam, unicuique satis ex iis, quæ supra huc facientia disserit, fiet perspicuum; rei tamen magis dilucidandæ causa pauca adhuc hic adjungo. Dionysius, cum post seditionem, cujus occasione secundum ante dicta Emilianus in Ægypto arripuit imperium, pestis Alexandriæ esset exorta, Paschalem ad Christianos per Ægyptum dispersos dedit epistolam; hæc autem epistola, ut num. 284 hujus Commentarii docuimus, Paschalis fuit pro anno 264. Porro Eusebius hanc Paschalem Dionysii epistolam pro majori saltem parte in Historiam suam Ecclesiasticam lib. vii, cap. 22 transcribit, moxque subiungit: Post hanc epistolam, cum res in urbe Alexandria pacatæ essent, ad fratres per Ægyptum constitutos Paschalem rursus epistolam Dionysius scripsit. Cum ergo Dionysius, uti his verbis docet Eusebius, post epistolam Paschalem, quæ ex supra disputatis pro anno 264 scripta fuit, iterum ad fratres per Ægyptum dispersos, cum jam res Alexandriæ pacatæ essent, Paschalem scripsisset epistolam, consequens est, ut hæc, etiam non attento illo eruditorum principio, quo quælibet nova Dionysii Paschalis epistola pro novi anni accipitur indicio, pro anno 263, seu pro anno, qui epistolam Sancti Paschalem de peste scriptam proxime sit secutus, Paschalis exstiterit. Quapropter, cum hæc epistola, uti ex jam dictis colliges, binis dumtaxat mensibus ante Pascha anni 263 indubie scripta fuerit, dubium

A *bium non apparet, quin Dionysius inharendo iis, quæ in Historia sua Ecclesiastica scribit Eusebius, ad anni usque 263 initium in vivis fuerit superstes.*

nec contra-
rium eincui
potest ex Eu-
sebio Chroni-
co,

515 Verum, inquit, Eusebius in Chronico disertè affirmat, Dionysium anno 264 e vivis excessisse. Respondeo: Eusebii Chronicon (vide hujus Commentarii num. 56 et seq.) patriarchatus Alexandrini a Dionysio initium ab anno Philippi quinto, Christi 248; Historia vero ab anno Philippi tertio, Christi 247 repetit. Quapropter, cum sic hujus scriptoris Chronicon cum Historia manifestissime pugnet, atque ita quidem, ut hæc cum illo in concordiam nequeat adduci, Historia potius quam Chronico standum est, idque ex eruditore omnium iudicio, qui idem faciendum existimant, quotiescumque inter binâ illa relicta ab Eusebio monumenta similis dissonantia occurrit. Jam vero, cum inharendo Eusebii Historiæ, epistola Dionysii Paschales, quas hæc subministrat, ad annum usque 265, quo Sanctus in vivis debuerit adhuc esse superstes, certissime uti jam docui, nos deducant, Eusebiani Chronici auctoritate moveri non debemus, ut Dionysii obitum anno 264 affigamus. Adhæc prædictum Chronicon Dionysii ad patriarchatum Alexandrinum promotionem anno Philippi quinto, Christi 248 vel 249, Maximi vero, qui Dionysio proxime successit, anno Gallieni undecimo, Christi 265 vel 264 factam statuit: dum autem hoc facit, annos nihilominus septemdecim Dionysio rotunde adscribit. Quapropter cum a Martio anni 248, quo mense inchoatur quintus Philippi annus, ad Majum anni 264, quo mense undecimus terminatur Gallieni annus, anni rotunde septemdecim non ecurrant, parum hic accuratum videtur laudatum Chronicon ac proin ex Historia emendandum.

nec ex incom-
modo, quod
ex annis, Dio-
nysii successo-
ri attribuit,

514 Quod si porro reponas, Chronico hic potius, quam Historia standum, ac proin Dionysii obitum non anno 265, sed 264 idcirco innectendum, quod aliquot anni octodecim, quibus Maximus, proximum Dionysii successorem, patriarchatui Alexandrino præfuisse, in Historia scribit Eusebius, inveniri nequeant: respondeo, protracto etiam ad initium anni 265 Dionysii patriarchatu, annos illos octodecim, si non plenos, quos plerumque adhibet Eusebius, saltem inchoatos, quibus subinde idem scriptor etiam utitur, inveniri posse. Et enim Maximus, uti nunc inter eruditos convenit, anno imperatoris Probi ultimo, Christi 282, nona Aprilis e vita excessit; ab anno autem 265, cujus initio Dionysium vita functum statuimus, ad anni 282 Aprilem anni omnino septemdecim pleni cum aliquot mensium excessu ecurrunt, ut adeo, dilato etiam usque ad anni 265 initium Dionysii obitu, inveniri queant anni octodecim, quibus Maximus, qui Dionysio proxime successit, patriarchatui Alexandrino præfuisse, in Historia sua Ecclesiastica, libro nempe septimo, cap. 52 scribit Eusebius. Reponi quidem hic potest ulterius, secundum hanc nostram computandi rationem annos septemdecim, quos Eusebius in Historia patriarchatui Dionysii attribuit, ad annos fere octodecim extendi; annos vero octodecim, quos idem scriptor itidem in Historia Maximo adscribit, ad annos fere contrahi septemdecim: id autem maxime inconcinnum et ab Eusebii computandi annos ratione videri alienum.

oritur: gravi
enim incom-
modo etiam
laborant

515 Verum respondeo, non propterea esse, cur ab opinione nostra, qua patriarchatus Dionysii initium cum anno 247, finem vero cum anno 263 conjungimus, recedendum esse, arbitremur. Quamvis enim in opinione nostra obiectum occurat incommodum, oritur hoc ex ipsis Eusebii assertis, a quibus non magis sus est recedere quam ab ea, quam hic scriptor passim sequitur, computandi annos ratione. Adhæc nulla omnino est de patriarchatus Dionysii annis, eorumque initio et fine opinio, quæ non ingenti aliquo labore incommodo, ac proin non est, cur nostram de annis, quibus Dionysius patriarchatum Alexandrinum incepit ac tenuit, opinionem ob incommodum proxime propositum deseramus, cum ne sic quidem plantiorem habituri simus viam, qua patriar-

chatus Sancti nostri annos ordinemus, uti nunc ostendere aggredior. Tres præcipue de annis, quibus Dionysius Patriarchatum Alexandrinum tenuit, circumferuntur sententiæ, quæ ab opinione nostra jam explanata sint diversæ. Prima quidem ab anno Philippi tertio, Christi 247, adit a Dionysio patriarchatus initium nobiscum repetit; verum ejus finem, ut anni octodecim, quos Maximo, Dionysii successoris Eusebius adscribit, commodius inveniantur, cum anno Christi 264 ultra mensem Majum protracto conjungit.

516 Altera Dionysii patriarchatum anno Philippi quinto, Christi 248 aliquantum protracto, inchoatum statuit; anno vero 264 magna sui parte jam præterlapso finitum. Tertia denique Sanctum sub finem anni 248 patriarchatum creatum; initio vero anni 265 e vivis sublato affirmat. Nulla autem est e tribus hisce sententiis, quæ non gravi aliquo, ut jam dixi, labore incommodo. Ac prima quidem, quæ Dionysii patriarchatum anno 264 ultra mensem Majum protracto terminat, nec ad initium anni 263 producit, componi non potest cum iis, quæ Eusebius de epistolis Paschalibus a Dionysio scriptis asseverat. Et enim ex hujus scriptoris assertis (vide num. 288 et seq.) certissime colligitur, Dionysium ad Christianos, per Ægyptum dispersos, dedisse epistolam, quæ pro anno 265 Paschalis exstiterit, quæque proinde hujus anni initio a Sancto fuerit conscripta, ut adeo ex hac parte sententiæ, quæ Dionysii patriarchatum anno 264 finitum statuit, gravi labore incommodo. Hinc jam consequitur, ut eodem etiam incommodo labore secunda opinio, cum hæc quoque Dionysii patriarchatus finem cum anno 264 conjungat. Neque hoc tantum incommodum secunda opinio cum prima, verum etiam aliud cum tertia habet commune. Et enim tam hæc, quam secunda Dionysii patriarchatus initium repetit ab anno Philippi quinto, ac proin ab anno Christi 248 ultra mensem Majum jam protracto.

517 Hinc autem consequitur, ut vel patriarchatum Heraclæ, qui Dionysium in cathedra Alexandrina proxime præcessit, ad annum usque 248 protrahant, vel inter Heraclæ obitum et Dionysii ad patriarchatum promotionem anni unius et aliquot mensium spatium sedem Alexandrinam vacasse, adstruant. Verum, cum Heraclæ, uti scribit Eusebius admittiturque ab omnibus, annis dimittat sedecim patriarchatui Alexandrino præfuerit, huncque non serius quam anno 250 administrare sit exorsus, nequit sane tempus, quo Heraclæ e vivis excessit, seu quo patriarchatum Alexandrinum gubernare desit, ad annum usque 248 magna sui parte jam præterlapsam produci. Restat ergo, ut posterioris seu tertiæ sententiæ patroni inter Heraclæ obitum et Dionysii promotionem anni unius integri et aliquot mensium spatium sedem Alexandrinam vacasse, affirmant. Verum diuturna hæc sedis Alexandrinæ vacatio ob ea, quæ num. 58 hujus Commentarii in medium adduxi, parum admodum verosimilis apparet. Notatur quidem in Chronico Orientali, sedem Alexandrinam post Heraclæ obitum anno uno vacasse, Hieraclæ (verba sunt dicti Chronici) defunctus est... die Lunæ, octava chiac, seu 4 Decembris, et vacavit sedes anno uno. Verum Chronicon Orientale, uti eruditus omnibus est notissimum, tam crassis ubique fedisque scatet erroribus, ut, dum sedem Alexandrinam post Heraclæ obitum vacasse, affirmat, fidem certam atque indubitatum facere, non valeat.

518 Adhæc laudatum Chronicon eo ipso loco, quo memoratam sedis Alexandrinæ vacationem statuit, patriarchatum Heraclæ, quem ad annos sedecim diesque quinquaginta sex extendit, cum imperio Valeriani et anno Christi 240 componit, moxque, ubi de Dionysio agit, patriarchatui ejus annos novemdecim et dies 281, etiam non annumerato vacationis post mortem Heraclæ anno, adscribit, quæ omnia ab omni prorsus sana chronologia maxime abhorrent. Non est itaque, cur quis Chronici Orientalis auctoritate magnopere moveatur, ut inter Heraclæ obitum

AUCTORE
C. B.

duæ aliæ de
Dionysii patri-
archatus
annis opinio-
nes,

E

uti etiam ter-
tia, cui Chroni-
con Ori-
entale

F

suffragari
non posse
ostenditur,

AUCTORE
C. B.

obitum et Dionysii promotionem anni unius integri vacationem intercessisse existimet. Et vero vacationem illam, uti et opinionem secundam et tertiam, supra memoratam, quæ Dionysii ad patriarchatum Alexandrinum promotionem cum anno Philippi quinto, Christi 248, componit, admittere nulla ratione sinit, uti ex jam dictis constat, Ecclesiastica Eusebii Historia, quæ omni dubio procul potiorem fidem meretur, quam Chronicon Orientale. Quamvis autem Eusebii Chronicon Dionysii ad sedem Alexandrinam promotionem anno Philippi quinto, Christi 248, innectat, nihil hinc certi pro Dionysii promotione anno 248 illiganda potest concludi, cum Eusebii potius Historia, quam Chronico, ubi hoc cum illa nequit componi, standum esse, unanimes eruditorum consensus clamat. Par quoque de Hieronymiano Eusebii Chronico habenda est ratio.

simulque concluditur, Sanctum initio anni 263 obiisse.

519 Itaque Eusebii Historiæ, iisque, quæ cum hujus scriptoris in ea assertis indubite ac necessario connexa comperio, firmiter inhærens, Dionysii ad patriarchatum Alexandrinum promotionem, quidquid contra rationibus jam adductis atque a me infirmatis possit argui, cum anno Christi 247; mortem vero cum initio anni 263 conjungo. Calculo hinc nostro, uti num. 58 hujus Commentarii jam docuit, favet Kircheri patriarcharum Alexandrinorum Catalogus, in quo tempus, quo Dionysius patriarchatum Alexandrinum tenuit, annis definitur octodecim. Totidem enim anni, ut computantur patet, a fine Februarii anni 247, quo mense Dionysium patriarchatum creatum arbitramur, ad initium anni 263, quo Sanctum vita functum credimus, propemodum effluerunt. Atque hæc sunt, quæ pro anno Dionysii mortuali, annisque, quibus cathedram Alexandrinam occupavit, in medium duci adducenda. Inquiramus modo in diem, quo Sanctus mortalem hanc vitam cum immortalis commutavit, seu, ut melius dicam, dispiciamus, an ullus queat assignari dies, quo Dionysium e vivis excessisse, non immerito sit credendum.

Dies tamen, quo id accidit, nec ex Fastis Græcis aut Latinis,

520 Latini die 17 Novembris, ut num. 21 hujus Commentarii jam docuimus, Dionysium in Martyrologiis suis celebrant; Græci vero in Menologio Sirletiano aliisque Fastis sacris ad tertium Octobris, unde eum, quamquam ad diem 17 Novembris Martyrologio Romano antiquiori jam insertum, Baronius aliique eruditissimi Romani Martyrologii reformatores (vide diem num. 1 et sequentibus hujus Commentarii) ad diem tertium Octobris in Martyrologium a se reformatum intulerunt. Coptorum Calendarium apud Jobum Ludolphum et Hagiologium Habessinum die 14 Septembris celebrem habet Dionysii memoriam. Verum ego existimo, Dionysium nullo prorsus ex his diebus, quibus a Latinis, Græcis, Coptis Habessinisque in Fastis sacris celebratur, e vivis excessisse. Nec est, cur id mirum cuipiam videatur. Etenim inventre est Sanctos quamplurimos, qui non iis diebus, quibus vita functi sunt, sed aliis, pro arbitrio per hagiologos assumptis, in Fastos sacros sint illati. Et vero id ratione Sancti locum hic obtinere, dubitandum non apparet. Etenim laudati Fasti Græci et Latini eum non uno eodemque die, sed diebus longe diversis annuntiant, ut certe vel in his vel illis vorus dies, quo Dionysius obiit, non signetur; unde fit, ut, cum non potior sit ratio pro die a Græcis assignato, quam pro die a Latinis electo, tam ab his, quam ab illis diem pro arbitrio putem assumptum.

nec ex Calendario Coptico nec ex Hagiologio Habessinno

521 Quod vero pertinet ad diem decimum quartum Septembris, quo Dionysius in laudato Calendario Coptico, et Hagiologio Habessinno pariter laudato celebratur, dies ille non pro die, quo Sanctus e vivis excessit, sed pro die ejus memorie a Coptis Habessinisque consecrato debet haberi. Etenim ipsemet Habessinum Hagiologus ad diem nonam Martii sic canit: Salutem Dionysio, doctori omnium sapientissimo, quem ab errore convertit Pauli epistolæ lectio. Postquam afflictionem et exilium in diebus suis sustinisset, emigravit hodie in cælestem regionem, archiepiscoporum cœtui conjun-

gendus. Quibus verbis, utpote ad diem 9 Martii D signatis, præfatus hagiologus apertissime indicat, die illo Dionysium e vivis excessisse, ut adeo, quando Sanctum ad diem 14 Septembris etiam consignat, non de die, quo obiit, sed de die pro arbitrio aut certe alia quam mortis causa assumpto, qui cultui ejus apud Habesinos consecratus sit, debeant intelligi. Ast, inquires, an ergo Dionysius die nona Martii, uti in Hagiologio Habessinno notatur, vere obiit? Respondeo: Hagiologium Habessinum tanti ab eruditissimis non fit, ut illi sola ejus auctoritate pro certo asseverari queat.

522 Quapropter, cum in nullis prorsus aliis Monumentis sive sacris sive profanis dies 9 Martii pro Martii pro die, qui Dionysio emortualis fuerit, assignetur, dubium adhuc manet, an Sanctus vere illo mortalem hanc vitam cum immortalis commutavit. Quod si tamen quis præfracte velit, Hagiologio Habessinno, quantum ad diem, quo Dionysii obitum collocal, fidem esse adhibendum, non equidem vehementer refragabor; verum tunc dico, initium imperii Philippi non cum initio Martii anni 244, ut communiter fit, sed cum fine ejusdem mensis, quod etiam cum veritate historica non pugnat, esse connectendum; Dionysii vero ad patriarchatum Alexandrinum promotionem non sub fine Februarii anni 247, cui fini eam num. 57 nos innectimus, sed circa vigesimam Martii esse collocandam; ne scilicet alioquin sit consequens, vel Dionysii promotionem serius quam anno Philippi tertio factam esse, vel Sanctum diutius quam annis septemdecim et decem circiter aut undecim mensibus Alexandrinam ecclesiam gubernasse, quod utrumque æque, uti ex iis, quæ jam disputavimus, prorsum est colligere, Ecclesiasticæ Eusebii Historiæ, cujus tamen calculis standum putamus, certissime repugnat.

certo nobis est exploratus ac definitus.

§ XXVII. Brevis rerum ad Dionysium spectantium anacephalæosis chronologica ordinata.

Quamquam jam res omnes, quæ ad certam queunt referri epocham, a Dionysio vel præclare gestas, vel fortiter toleratas, tempore etiam, ad quod spectant singula, quam proximè, ut fieri potuit, definito, in hujus Commentarii decursu diffuse explanarim, quo tamen totam Dionysii vitæ seriem veluti sub unum aspectum proponam, lectorique illam noscendi avido faciliorem ad id, breviorisque viam sternam, brevem hic earundem rerum anacephalæosim seu recapitulationem chronologicè ordinatam subiungere, operæ pretium futurum, existimavi. Itaque rem ipsam aggredior. Anno 251 Heracla, proximo Dionysii in cathedra Alexandrina decessore, ad hanc primum evecto, Dionysius celeberrimæ Alexandrinæ, de qua Michael Lequien tom. II Orientis Christiani col. 582 et seq. plura commemorat, Catechesicon scholæ præfecturam, quam Heraclas ante episcopatum obierat, virtutum et doctrinæ merito obtinuit. Prima hæc palestra est, in qua Dionysius, quantum doctrina simul et virtute præstaret, egregie probavit.

Scholæ catechetice Dionysius Alexandrinæ primum præfuit.

524 Porro Heracla quarta Decembris anno 246 e vivis sublato, binis circiter aut tribus post hunc eventum mensibus Dionysius, cum præfatum præfecturam annis prope sedecim strenue administrasset, a presbyteris Alexandrinis, e gremio suo unum solitius eligere, in patriarcham Alexandrinum, antea utique jam presbyter, fuit electus. Vix biennio Sanctus ad summam illam dignitatem fuerat evectus, cum sævissimæ Alexandria, a populo idololatrico suscitata, ecessit persecutio, futurisque calamitatibus, quas deinde Sanctus sub Decio et Valeriano pertulit, visa est præcludere. Hæc non diu admodum post festum Paschale anni 249, seditione cum civili bello Alexandria insperato ecessa, finem accepit, ac tum quidem Dionysius Christianique ejus curæ commisi paululum respirarunt. Verum hæc eorum respiratio brevissimo dumtaxat temporis spatio tenuit. Etenim, duobus Philippis eodem anno violenta nece sublati

creatusque deinde episcopus, duas haud diu post persecutiones passus est.

A sublatis, imperium Romanum adeptus est Decius, moxque saxissimam in Christianos, qua illud late patebat, persecutionem esse exorsus. Plurimi in hac Christiani gloriosam martyri coronam Alexandriae sunt adepti; plurimi contra, quod Dionysio summum dolorem peperit, tormentorum vi superati, a fide turpiter defecerunt.

Due epistolae, quas, durante illarum posteriori, scripsit, recensentur;

525 Sanctus, cum quadriduo satellitem, a quo comprehenderetur, a Sabino praefecto submissum domi suae quiete expectasset, Dei nutu fugam cogitur arripere, deinde a militibus captus, Taposirique Sabini jussu perductus a supervenientibus Mareotis rusticis e satellitem manibus mirabili prorsus Dei dispositione eripitur. Dionysius e militum manibus ita liberatus in desertum quemdam et squalidum Libyae locum cum Caio et Petro concedit, ibique ad annum usque 231, quo Deciana persecutio finem accepit, continuo permansit, scripsitque interim, ut verosimillimum est, varias epistolas, certaeque duas eum scripsisse, habemus compertum. Altera harum est, quam ad Domitium et Didymum dedit, quamque supra fuse memoravimus; altera, quam ad Origenem, in tormentis existentem, quo animum ejus dolore ac miseria tabescentem relevarit, conscripsit. Hanc jam supra pariter memoravimus, infraque iterum pluribus, cum de Sancti erga Origenem voluntate agemus, memoraturi sumus. Porro cum jam Deciana persecutio nonnihil remitteret, nova Ecclesiam tempestas excepit. Novatianus, electo in Pontificem Cornelio, schisma Romae suscitavit.

uti etiam quaecumque deinde, primo quidem Novatiani schismatis,

B 526 Ut hoc in ipso exordio Sanctus exstinguat, ipso anno 231 duas scribit epistolas, alteram ad fratres Romanos seu Christianos Romae existentes, alteram ad confessores, qui Decianae persecutionis tempore carcerem et vincula pro fidei professione Romae fuerant perpassi. Post duas has epistolas ad ipsum Novatianum, cum hic Romae S. Petri Cathedrali inuasisset, dicto anno 231, mense Augusto verosimiliter, insignem plane, qua illum egregie urget, scribit epistolam, duasque deinde alias ad memoratos confessores, quarum altera eis de felici in Ecclesiam regressu gratulatur, conscribit epistolas, Novatiani schisma aut potius ingens eras eos, qui in persecutione Decii lapsi fuerant, commiserationis affectus quatuor adhuc praeter jam memoratas Dionysium scribere compulsi epistolas. Harum prima ad fratres per Egyptum constitutos, secunda ad Cononem Hermopolitanam ecclesiae episcopum, tertia ad Laodicensis ecclesiae fratres, ac quarta denique ad Armenios est conscripta. Omnes quatuor, finita jam Decii persecutione seu anno 231 jam elapso, nec serius quam anno 236 aut etiam 235 fuerunt exaratae. Ante utrumque hunc annum, anno scilicet 231 aut certe 232 alteram adhuc Novatiani schismatis occasione Dionysius scripsit epistolam, qua Fabium, Antiochenum episcopum, a Novatiani schismate, cui nonnihil erat additus, et immitti in lapsos opinione conatus est abducere.

secundo controverbiae, inter Stephanum Papam et Cyprianum exortae,

C 527 Celeberrima S. Stephanum inter et S. Cyprianum anno 233 orta de baptismo controversia Sancto nostro non minus, quam Novatiani schisma, obtulit uberrimam epistolis scribendis materiem. Haec omnes de baptismo inscribuntur, sexque tantum, quamvis octo ut minimum Sanctus scripserit, hoc nomine enumerat Eusebius. Harum octo epistolarum tres, quarum una ad Stephanum, Romanum Pontificem, altera ad Dionysium, Romanam Ecclesiae presbyterum, tertia ad Philemonem, Romanam eundem Ecclesiae presbyterum data est, anno 236 fuere conscriptae; cum scilicet Valeriani persecutio nondum esset exorta. Hac autem anno 237 exorta, Dionysius ab Emiliano, augustali praefecto, pulsus est in exilium, quo durante, quinque reliquis ex memoratis octo, quarum tres ad S. Sicutum, Romanum Pontificem, duae aliae ad Dionysium et Philemonem, Romanam Ecclesiae presbyteros, datae sunt, inter anni 237 vigesimam quartam circiter Augusti diem, et Augustum anni 238 scripsit epistolas.

528 Nec has tantum Sanctus, in exilio adhuc existens, epistolas exaravit, ut paci in Ecclesia sexta Octobris Tomus II.

vandae consuleret, verum etiam adhuc alteram, argumenti longe diversi, ut scilicet propriae sumae consuleret, scribere fuit compulsus adversus Germanum, episcopum quemdam Egyptium, qui Sanctum, veluti gregis sui desertorem, pastoremque prorsus ignavum traducebat. Fuit haec epistola non citius quam anno 238, nec serius quam anno 239 exarata. Eodem quoque tempore tres adhuc alias epistolas, quarum Eusebius lib. vii, cap. 20 meminit, Dionysius scripsit. Harum una ad ecclesiam Alexandrinam comprehyteros fuit conscripta; duae reliquae exstiterunt Paschales atque una quidem Flavio; altera vero Domitio ac Didymo fuit nuncupata. Porro, durante adhuc Valeriani persecutione, aut forte etiam paulo antequam haec esset excitata, nova exorta est haeresis, quae Dionysio novam iterum dedit scribendi materiem. Sabellianorum haeresis in Pentapoli, quae regio ad patriarchatum Alexandrinum, ac proin ad Sancti nostri curam spectabat, Ecclesiae pacem non minus, quam Valeriani persecutio, anno circiter 237 coepit turbare.

529 Dionysius serpenti malo mox sese opposuit, opportunamque afferre medelam sedulo fuit conatus. Hunc in finem non uno usus est consilio, nec paucas ab anno circiter 238 ad annum circiter 261 scripsit epistolas. Has inter computatur epistola ad Ammonium, Berenicensem episcopum, alia ad Telesphorum et alia ad Euphranorem data. Omnium est celeberrima, quae ad Ammonium et Euphranorem, teste Athanasio, a Sancto fuit conscripta, quaeque eadem verosimiliter est cum epistola, quam Eusebius lib. vii, cap. 26 ad Ammonem et Euporum scriptam commemorat. Epistola ad Ammonium et Euphranorem anno circiter 239 fuit conscripta, estque, ut dixi, omnium, quas Dionysius contra Sabellianam haeresim scripsit, longe celeberrima, quia nempe Sanctus crudius in ea de secunda sanctissimae Trinitatis Persona Pentapolitanis nonnullis loqui visus, ad Sedem Apostolicam, seu Dionysium Romanum Pontificem, veluti violatae fide reus fuit delatus, sique ab impaeta hac sinistra suspicionis nota silem suam vindicare non unis scriptis literis compulsus.

530 Porro memorata Pentapolitanorum adversus Dionysium accusatio vel anno 239, vel, ut verosimilius est, anno 260 accidit; cum autem hanc Dionysius, Romanus Pontifex, intellexisset, ad Dionysium Alexandrinum et suo et synodi, quam anno 260 Romae celebravit, nomine dedit epistolam, qua illum, cujus rei a Pentapolitanis accusaretur, reddidit certiore. Sanctus, re intellecta, mox ad Dionysium, Romanum Pontificem, sui purgandi causa scripsit epistolam, quae omni dubio procul distincta est a singulis quatuor Dionysii de Elencho et Apologia libris, quorum quilibet epistolae nomine, quam Dionysius Alexandrinus sui purgandi causa ad Dionysium Pontificem Romanum dedit, pariter reperitur inscriptus. Epistola illa, quae a quatuor Dionysii de Elencho et Apologia libris distincta est, ante hos exarata etiam fuit, estque referenda vel ad annum 239 vel certe ad anni 261 initium, quo etiam anno aut certe anno 262 Dionysius, ut verosimilius apparet, praememoratos quatuor de Elencho et Apologia libros exaravit. Hoc ipso etiam anno 261 non parum jam propecto Maecianus, qui, Valeriano a Persis capto, tyrannidem in Oriente arripuerat, Christianosque fuerat persecutus, una cum filiis suis interit, tuncque Dionysius, sopita tandem etiam in Egypto Gallieni edicto persecutione, Alexandriam est reversus, ibidemque contra Sabellium ejusque asseclas concilium, si modo id unquam locum habuit, nec concilium fictitius, quod tamen non reor, debeat accenseri, anno 262 celebravit.

531 Eodem etiam anno 262, binis circiter ante Pascha mensibus, epistolam, quae verosimiliter Paschalis exstitit, ad Hermammonem Egypti episcopum conscripsit, cumque paulo post nova esset Alexandriae exorta seditio, Sanctus ad Christianos ibidem existentes per litteras, cum id viva voce ob turbas facere non posset, ipso Paschae die fecit sermonem. Anno 265 duobus circiter ante Pascha mensibus

AUCTORE C. B. tertio Paschalis et fame suae a Germano prosecisse.

quarto Sabellianae

E

haereses,

F

ac quinto denique aliorum conventuum occasione gessit.

AUCTORE
C. B.

sibus ad Hieracem, Ægypti episcopum, Paschalem epistolam dedit, in eaque statum miserrimum, in quem ex seditione conjecta esset Alexandria civitas, graphice depinxit. Anno 264, cum post bellum immanissima esset Alexandria lues secuta, Paschalem ad Christianos, per Ægyptum dispersos, dedit epistolam, in qua de gravissimo illo offensi Numinis flagello fuisse disserit. Anno 265, pacatis Alexandria rebus, ac proin civitate illa nec bello, nec peste amplius afflicta, Paschalem rursus ad Christianos per Ægyptum constitutos scripsit epistolam. Eodem etiam anno ad concilium, Antiochiæ contra Paulum Samosatenum celebrandum, invitatus senectutem et corporis infirmitatem in causam, ob quam eo sese conferre non posset, missa Antiochiæ epistola, adduxit, simulque quid ipse de questione in concilio contra Paulum tractanda sentiret, exposuit. Nec diu postea in vivis fuit superstes. Etenim durante adhuc concilio, protracta admodum ætate, diuturnisque laboribus fractus, nec minus meritis, quam diebus plenus mortalem hanc vitam cum immortalis initio anni 265 commutavit.

552 Utinam per egregia omnia, quæ dirissimas inter persecutiones contra Christianos suscitatas, non sine magna eruditorum omnium admiratione, magno numero elaboravit, ingenii et doctrinæ monumenta ad nostram usque ætatem viveret superstes.

B Verum, quod dici dolor est, quod in magnum Ecclesiæ detrimentum cedit, pauca dumtaxat ex his, et fere non nisi mutila, Majorum nostrorum cura ab interitu servata, ad nos usque pervenerunt. Hæc jam, uti et alia nonnulla, a scriptoribus memorata, quæ a Sancto nostro indubie scripta, ad certam queunt revocari epocham, ordine chronologico, quantum quidem per notarum chronicarum, quibus res ad Dionysium spectantes a scriptoribus antiquis signantur, paucitatem facere id licuit, hic recensui. Ingenii autem et doctrinæ monumenta reliqua, quæ vel Dionysii forte non sunt, vel, quamvis Sancto indubie debeant attribui, ad certam tamen nequeunt reduci epocham, in Appendice mox subjungenda eo, quo magis congruum visum fuerit, ordine recensere.

555 De Dionysio interim ratione Operum, quæ concinnavit, dicere adhuc lubet, sublimes eum fuisse ingenio, eruditione profunda, fidei dogmatum, ecclesiasticæque disciplinæ cognitione numeris omnibus absoluta, judicio maturo et sano, modestia et docilitate, quæ cum humilitate vere Christiana esset conjuncta, in homine litteris undequaque exulto prorsus admiranda. Sanctus Hieronymus epistola 85 ad Magnum, editionis Basileensis, de Dionysii Operibus, generatim spectatis, scribens, ita memorat: Exstant et Julii Africani libri... et Dionysii Alexandrini episcopi... qui omnes in tantum philosophorum doctrinis atque sententiis suos resarciunt libros, ut nescias, quid in illis primum admirari debeas, eruditionem sæculi, an scientiam Scripturarum. Prologo in lib. xviii in Isaïam eloquentissimum illum appellat. Vir eloquentissimus, inquit, Dionysius Alexandrinæ ecclesiæ pontifex elegantem scribit librum, irridens mille annorum fabulam. Theodoritus, Cyri episcopus, lib. 11 Hæreticarum Fabularum cap. 8 supra jam pluries laudatus, Viri doctrina insignis titulo Dionysium exornat, eruditissimumque ecclesiasticæ fidei assertorem tomo quinto Operum Hieronymi vocat Rufinus. Plurimos sanctos ecclesiæ Græcæ Patres, qui Dionysium, uti num. 26 hujus Commentarii jam docui, Magni titulo per excellentiam condecorant, silentio prætereo, atque ad Dionysii Opera, de quibus in Appendice agere proposui, tandem progredior.

quædam de Sancto elogium subduntur.

APPENDIX.

De Sancti Operibus, quorum ignoratur epocha, simulque de iis, quæ an Dionysii certo sint, non constat.

CAPUT I.

Duo de Promissionibus libri, resque in his a Sancto tractatæ.

Duplex Operum genus, uti jam supra monui, hæc in Appendice tractaturus sum; aliud nempe, quod spectat ad Dionysii Opera, quorum ignoratur epocha; aliud vero, quod nonnulla respicit Opera, quæ an Dionysii certo sint, non habetur compertum. A præcipuis Sancti Operibus, quorum ignoratur epocha, duco initium, atque id quidem a binis de promissionibus libris. Adhæc, inquit de Dionysio lib. vii Historiæ, cap. 24 Eusebius, duos libros de promissionibus composuit. Duo libri, inquit, Dionysii Opera in Catalogo Virorum Illustrium cap. 69 recensens Hieronymus, adversum Nepotem episcopum, qui mille annorum corporale regnum suis scriptis asseverat; in quibus et de Joannis Apocalypsi diligentissime disputat. Causa hęc scribendi libros Dionysio hæc fuit: Nepos, episcopus quidam Ægyptius, regnum Christi, corporalibus refertum deliciis, post generalem corporum resurrectionem mille annorum spatio, unde etiam hujus opinionis sectatores Millenarii seu Chilistæ dicti fuerunt, in terris duraturum, docuerat, hocque dogma suum, quod jam ab ipso fere Ecclesiæ initio Cerinthus et Papias atque ante illum sustinuerant, argumentis ut plurimum ex Apocalypsi præcipueque ex hujus cap. 20 ductis stabilire nisus fuerat.

Duo Dionysii de Promissionibus libri. Causa, ob quam

2 Cum vero Apocalypseos oracula spirituali et allegorico sensu accipienda esse, continuo reposuissent contendissentque orthodoxi, Nepos librum de ista questione composuit, quem ἐκζητῶν ἀλλήγοριῶν, id est, Confutationem allegoristarum inscripsit, tanto passim favore in Arsenoïtico Ægypti tractu acceptum, ut, schismate facto, integræ ecclesiæ a recta fide deficerent. Itaque Nepos, hic memoratus, qui jam aliquandiu vita functus erat, seu potius ejus de confutatione allegoristarum liber Dionysium impulit, ut præfatos binos de Promissionibus libros, priori quidem suam ipsius sententiam proponens, posteriori vero de Apocalypsi disputans, Nepotis refutandū ergo conscriberet. Causam scribendi, inquit loco proxime citato Eusebius, præbuit Nepos quidam, episcopus Ægypti, qui promissiones sanctis hominibus factas in divinis Voluminibus, Judaico sensu exhibendis docebat, et nescio quod mille annorum spatium corporalibus refertum deliciis in hac terra fore, affirmabat; cumque ex Joannis Revelatione (Apocalypsi scilicet) opinionem suam stabilire se posse existimaret, librum, quem de hac questione composuerat, Confutationem allegoristarum inscripsit. Hunc ergo Dionysius in libris de Promissionibus acriter impugnat.

hos Sanctus scripsit, hanc docet Eusebius;

5 Hunc in modum Eusebius causam exponit, quæ Dionysium ad memoratos de Promissionibus libros scribendos impulit. Verum ipsemet Sanctus, qua ratione potissimum ad Opus illud elucubrandum fuerit inductus, distinctius nos docet. Etenim Eusebius loco supra citato insigne exhibet secundi de Promissionibus libri Fragmentum. In hoc autem Sanctus sic scribit: Quoniam (Nepotis sectatores) librum quemdam (Confutationem Allegoristarum dictum) proferunt Nepotis, quo quidem magnopere nituntur, quasi in eo certissimis argumentis demonstratum sit, regnum Christi in terris futurum; in plurimis quidem aliis rebus laudo Nepotem ac diligo, cum propter fidem, tum ob diligentiam et studium Scripturarum; postremo ob psalmodiarum cantus multiplices, quibus plerique ex fratribus etiamnum magnopere delectantur, magnoque honore

at illam ipsemet Sanctus

A nore ac reverentia hominem prosequor, vel ob id maxime, quod ex hac vita migravit: sed veritatem magis diligo, cunctisque præferendam censeo. Etenim ea quidem, quæ recte dicta sunt, absque invidia laudare ac probare debemus: si quid vero secius scriptum est, id examinari a nobis et corrigi decet. Quod si ipse (*Nepos nempe*) præsens adesset, et opinionem suam viva voce promulgaret, sufficeret fortasse simplex absque scripto colloquium, quo per interrogationes ac responsiones convinceretur adversarii et in pristinam concordiam revocarentur.

in secundo de
Promissioni-
bus libro di-
stinctius ex-
ponit,

4 Verum cum in publicum editus sit liber, isque, ut nonnullis videtur, ad persuadendum aptissimus; et cum quidam doctores Legem quidem ac Prophetas nihili faciant; Evangelia sequi negligant; Apostolorum Epistolas contemnant: hujus vero libri (*Confutationis Allegoristarum*) doctrinam quasi magnum aliquod et arcanum sacramentum venditent, et simpliciores quosdam ex fratribus nostris nihil sublime atque magnificentum nec de glorioso prorsusque divino adventu Domini nostri, nec de resurrectione nostra, nostrique ad Christum aggregatione et adsimulatione sentire patiantur; sed levia quædam ac mortalia, et qualia nunc homines sperare solent, in regno Dei cogitare jubeant, necesse est, ut adversus fratrem meum Nepotem, quasi præsentem, disputationem instituum. Ita ipsemet S. Dionysius, causas, ob quas contra Nepotem calumniam stringat, distincte exponens, simulque, quo animo adversus errores scribendum sit, exemplo suo docens. Porro modus, quo Dionysius de Nepote per verba num. præcedenti recitata loquitur, dubitare etiam me facit, an veritati congruat, quod apud Labbeum tom. I Conciliorum col. 852 de Nepote, qui ibidem Nepotianus vocatur, a Dionysio in synodo, quam hic Alexandria celebravit, post mortem damnato atque abdicato his verbis asserit: Synodus divina et sancta provincialis, collecta Alexandria ab eodem Dionysio, quæ damnavit et post mortem abdicavit Nepotianum, episcopum Egypti et Cærinthum, tanquam asseverantes, eoque errori plurimos alios involventes, in terrena Hierusalem Christi esse regnum, et millenarium annorum docentes, et præterea legitima sacrificia et ovium mactationes tanquam legitimis exigentes. Confer hæc, studiosè lector, cum Dionysii de Nepotes verbis, num. præcedenti huc transcriptis, tumque de re forma judicium. Pergo ego ad alia, quæ Dionysius in secundo de Promissionibus libro, jam laudato, pertractat.

in quo etiam,
qui a Nepotis
errore

3 Nepotis error in Arsinioico præcipue Egypti tractu, cujus forte episcopus Nepos fuerat, plurimos infecerat, erantque ibidem integræ ecclesie, quæ ab aliis, idem secum de terreno Christi regno, mille annis duraturo, non sentientibus, sese, facto schismate, sejunxerant. Malum hoc jam diu tenerat. Verum, ne longius serperet, viresque majores acquireret, Dionysius, utpote ad cujus patriarchatum præfatus tractus spectaret, eo se confert, ut inveteratum morbum, qui contagione sua plures semper ac plures inficiebat, opportuna tandem atque efficaci medela penitus sustollat. Quid autem ibi Sanctus egerit, qui cum iis, qui Nepotis errores sectarentur, in colloquium venerit, eosdemque ad veritatis cognitionem adduxerit, ipsemet in prælaudato suo secundo de Promissionibus libro exponit, ardens Arsinioitarum cognoscendæ veritatis studium summopere extollens, iisque, quod cum illis habuit, colloquium coloribus adumbrans, ex quibus nihil eo prudentius, nihil suavius, nihil ad Christianam charitatem simulque in indaganda veritate sinceritatem magis compositum excogitari posse, facile appareat. Verba Sancti, quæ apud Eusebium lib. vii, cap. 24 verbis num. 5 et 4 hic jam recitatis proxime fere subduntur, quæque jam dicta confirmabunt, huc transcribo. Cum essem, inquit, in Arsinioica præfectura, in qua jam pridem, ut nosti, increbuit hæc (*Nepotis*) opinio, adeo ut schismata et integrarum ecclesiarum defectiones fierent, convocatis presbyteris ac

doctoribus, qui per singulos vicos fratribus prædicabant, præsentibus item fratribus, qui adesse voluerant, hortatus sum illos, ut ea doctrina (*quam Nepos tradiderat*) palam in concione examinaretur, cumque hunc librum (*Nepotis nempe, de Confutatione Allegoristarum*) tanquam scutum quoddam murumque inexpugnabilem mihi opposuissent, tres continuos dies a prima luce usque ad vesperam cum ipsis sedens, quæcumque in eo libro scripta erant, discutere aggressus sum.

AUCTORE
C. B.

6 Tum vero fratrum constantiam et ardentissimum cognoscendæ veritatis studium et docilitatem atque intelligentiam magnopere sum admiratus. Adeo moderate et ordine interrogationes rationesque dubitandi, et assensiones a nobis fiebant. Ac studiose quidem cavebamus, ne ea, quæ semel nobis placuissent, tametsi, seu potius, ut sensus exigit, si falsa esse deprehenderentur, pertinaciter defenderemus, nec aliorum objectiones subterfugebamus; sed quoad fieri poterat, ad ea, de quibus instituta erat disputatio, eniti, eaque stabilire conabamur; sin autem rationibus convicti essemus, non pudebat nos mutare sententiam et aliis assentiri. Quin potius cum bona animi conscientia absque ulla simulatione, expansis ad Deum cordibus, quæcumque certissimis argumentis et auctoritate sacræ Scripturæ confirmata essent, suscipiebamus. Tandem denique Coracio, qui hujus doctrinæ auctor et signifer, seu potius, ut Græcus textus patitur, princeps et suavor, fuerat, audientibus cunctis, qui aderant, fratribus, pollicitus nobis et contestatus est, se imposterum hanc (*quam Nepos docuerat*) opinionem amplexturum non esse, nec de ea disputaturum, nec locuturum, nec populo prædicaturum; quippe qui argumentis oppositis satis superque convictus fuisset. Fratris autem, qui aderant, hæc disputatio et omnium inter se reconciliatio atque consensio non mediocrem attulit voluptatem.

ad veritatis
agnitionem
Arsinoitas
adduxerit,
enarrat,

7 Hunc in modum Dionysius, uti ipsemet hisce jam recitatis verbis docet, ad veritatis agnitionem Arsinioitas, seu, ut alii scribunt, Arsenoitas adduxit; qua in re Sancti dexteritas atque industria mirifice elucit, nec minus rara Arsinioitarum docilitas, animique sincera ad veritatem agnoscendam promptitudo enitit. Quotusquisque enim est, qui in concertatione publica erroris se convictum fateatur, veritatisque, quam antea rejectit impugnavitque, strennum deinceps vindicem futurum, numero coram consensu facile promittat? Ad hoc sane summum, cum pari animi demissione conjunctum, veritatis studium requiritur. Bollandus noster tom. II Januarii in Commentario ad Vitam S. Antonii num. 12, alique nonnulli existimant, Arsinioitas, jam laudatos, anachoretas existisse ex eorum genere, qui, S. Athanasio in Vita S. Antonii testante, eo ipso tempore, id est, sæculo æræ Christianæ tertio, quo jam senescente Antonius monachus factus est, salutis suæ unice ac serio vacaturi, in loca solitaria, vicis proxima, solebant secedere: laudatus autem Bollandus, alique arbitrati id videntur tum ex eo, quod ea prudentia ac sinceritate, ea ad errorem deponendum promptitudine, ea animi demissione ac modestia, quam jam docuimus, cum Dionysio fuerint congressi; tum ex eo, quod eos, quibuscum in Arsinioico tractu colloquium habuit Dionysius, Fratres appellet, hosque fratres apud Arsinioitas potissimum (vide verba num. 3 recitata) in singulis pagis tradat consedissee variisque psalmis et hymnis (vide verba num. 5 huc transcripta) Deum laudasse, a Dionysio innuantur. Verum hæc rationes neulquam sufficere mihi videntur, ut ob eas Arsinioitas, quos Dionysius erroris convicit, atque ad veritatis agnitionem perduxit, anachoretas fuisse, indubie pronuntiem. Ut quid enim præclare ille virtutes, quas in Arsinioitis suspexit Dionysius, in Christianis, etiamsi non anachoretis, elucere non potuerint? Nec video, quid ex eo, quod Dionysius eos, quibuscum in Arsinioico tractu colloquium habuit, fratres appellet, pro opinione sua Bollandus, alique possint concludere. Dionysius enim

neque quid-
quam tamen,
unde hos fuisse
anachoretas

F

AUCTORE
C. B.

enim per fratres, ut *Operum ejus Fragmenta apud Eusebium lib. vi et vii consideranti patebit*, Christianos intelligit, nec fratres, de quibus loquitur, apud Arsinoitas in vicis seu pagis consedis, sed presbyteros et doctores, qui in his Christianos moderabantur, sese convocasse seu ad colloquium invitasse, infirmat.

monachosve,
certo conclu-
das, suppedi-
tat.

8 Quod vero pertinet ad psalmos et hymnos, quibus Dionysius ab his, quibuscum in colloquium venit, Deum fuisse laudatum, indicat, nihil quoque hinc pro Arsinoitis inter anachoretas referendis puto haberi. Ea enim apud veteres Christianos quoscumque, ac proin etiam non monachos nec anachoretas consuetudo obtinebat, ut psalmos et hymnos, qui in ecclesiis, ut verosimillimum est, recitarentur, in honorem Christi componerent. Psalmi quoque et cantica fratrum, inquit apud Eusebium lib. v, cap. 28 auctor antiquus, jam pridem a fidelibus conscripta, Christum Verbum Dei concelebrant, Divinitatem ei tribuendo. *Valesius in Annotatis suis ad laudatum Eusebii vigesimum quartum lib. vii caput opportune ad propositum nostrum sic observat*: De his psalmis (a Christianis seu fidelibus in honorem Christi compositis) mentio fit in epistola concilii Antiocheni (vide Eusebium *Historiae Ecclesiasticae lib. vii, cap. 50, pag. 281*) adversus Paulum Samosatenum; et

B in canone penultimo concilii Laodiceni, ubi diserte prohibetur, ne psalmi idiorotzi, id est, a privatis hominibus compositi in Ecclesia recitentur. Invaluerat enim haec consuetudo, ut multi psalmos in honorem Christi componerent, eosque in ecclesia cantari facerent ut ex locis supra notatis apparet. Cum ergo, uti ex hac *Valesii Annotatione*, iisque, quae ante hanc divinus, manifestum sit, ea apud veteres Christianos consuetudo obtinuerit, ut hymnos et psalmos in honorem Christi componerent, eosque in Ecclesia recitari curarent, ex hymnis et psalmis, quibus Dionysius eos, quibuscum in Arsinoitico tractu in colloquium venit, decurrisse in Dei laudes affirmat, concludi utique etiam non posse videtur, anachoretas illos vel monachos fuisse. Sed de Arsinoitis, quos Dionysius ab errore ad veritatis cognitionem adduxit, disseruisse jam sufficit.

Ita porro de
Apocalypsi
disputat, ut
hanc quidem
non repudiet;

9 Venio ad illa, quae Dionysius in laudato suo secundo de *Promissionibus libro* circa Joannis Apocalypsim potissimum effatur, quaque, cum Sancti non minus doctrinam, quam summam cum hac modestiam et humilitatem conjunctam probent, silentio utique praeterire non velim. Millenarii, seu potius Nepotis sectatores sua de terreno Christi mille annorum regno asserta B. Joannis Apocalypseos libro, ut jam supra docui, potissimum superstruebant. Dionysius itaque, praecipue hoc eorum fundamentum subversurus, mox observat, librum illum a plerisque, qui eum praecesserant, fuisse rejectum; id tamen se facere non auctore subjungit, ne librum, quem non intelligebat, quemque alii approbabant, temere repudiaret. Ego vero, inquit apud Eusebium lib. vii, cap. 23, librum illum (Joannis Apocalypsim) rejicere omnino non ausim, praesertim cum multi ex fratribus magni eum faciant. Sed hujusmodi de illo opinionem concipiens, quasi sensus mei modum excedat, arcanam quamdam planeque admirabilem singularum rerum intelligentiam latere existimo. Nam etsi ipse non intelligo, suspicor tamen altiore quendam sensum verbis subesse, eaque non mei ipsius judicio metior, atque aestimo, sed plus fidei tribuens, sublimiora esse censeo, quam ut a me percipiantur. Nec ea condemno, quae intelligere non potui; verum inde admiror magis, quod capere non possum. Ea modestia simulque veneratione de Apocalypseos libro, cum hic ab Ecclesia libris canonicis nondum esse adscriptus, Dionysius loquebatur, ut pudore suffundi debeant haeretici, qui illum, ab Ecclesia pro libro divina inspiratione conscripto jam agnito, impudentissime, veluti inane commentum, rejiciunt.

10 Porro cum Sanctus mox Apocalypseos librum, ut jam vidimus, non repudiaret, sicque fundamentum, cui Nepos, ejusque sequaces opinionem suam

superstruebant, integrum hactenus relinqueret, sedulo deinde, quo illud funditus subverteret, totum praefatum Apocalypsis seu Revelationis librum examinabat, eumque secundum litteralem seu obivium verborum sensum, uti a Nepote ejusque sectatoribus fiebat, accipi non posse, apertissime ostendebat, siquo quod hinc illi sententiae suae querebant praesidium, penitus infirmabat. Rationes, quibus id Sanctus effectum dederit, in *Historia sua Ecclesiastica non recenset Eusebius, sed tantum, quod jam dixi, a Dionysio factum esse, generatim affirmat, moxque subjungit, quae deinde in eodem secundo de Promissionibus libro Sanctus praestet. Sunt autem haec: fatetur quidem, Apocalypseos librum sancti cujusdam et divino spiritu afflati viri, cui Joanni nomen fuerit, Opus esse; attamen virum illum esse ipsum Joannem Apostolum, pro certo non admittit. Librum, inquit apud Eusebium loco proxime citato, a Joanne scriptum esse, non inficior. Fateor enim, sancti cujusdam et divino spiritu afflati viri id Opus esse; sed hunc ipsum esse Apostolum, Zebedaei filium, Jacobi fratrem, cujus est Evangelium illud, quod secundum Joannem inscribitur, et Epistola Catholica, haud facile concesserim. Subdit deinde rationes, ob quas Opus illud Joanni Apostolo certo non adjudicet, hasque inter una est, quod in adscribendum forte sit viro cuidam, qui certis de causis Joannis nomen assumpsit. Ac plurimos quidem, inquit iterum loco proxime citato apud Eusebium, fuisse opinor Joanni Apostolo cognomines, qui propter singularem erga illum benevolentiam, et quod hominem mirarentur ac suspicerent, et perinde ac ille a Domino diligere amarent, hoc cognomen adamaverint, quemadmodum ex fidelium liberis multos Pauli Petrique nominibus appellatos, videmus. Ita Dionysius, satis iis, quae mox adjungit, innuens, sese dubitare, Joannis Apostoli Opus sit Apocalypsis, an alterius sancti viri, qui Joannis nomen ob causam, quam verba proxime recitata indicant, assumpsit.*

D
pro indubitato
tamen Joannis
Apostoli
Opere non
habeat.

11 Rationes reliquas, ob quas insuper Apocalypsim Joanni Apostolo attribuendam non crediderit, huc non transcribo. Videri haec possunt apud Eusebium lib. et cap. jam saepius laudato. Dixisse sufficit, illis rem, quam Dionysius contendit, minime evinci, utpote quae et confutari facile queant, sintque reipsa ab eruditissimis jam saepius consultatae. Nec est, cur hic propterea quisquam Dionysii doctrinam minoris faciendam, existimet; primum enim etate Dionysii fuit, etiam sapientissimum quemque hallucinari hac in re, quae tunc nondum ea, qua postea fuit, luce erat donata. Nec Viri doctrina simul et sanctitate conspicui ab errore semper fuerunt immunes. Quam verum id sit, exemplo suo, quod etiam ad institutum nostrum pertinet, hinc propterea pluribus memorandum est, dilucide nos docet S. Irenaeus, secundo aetate Christianae saeculo Lugdunensis episcopus, scriptis clarissimis. Hic enim, quod certe admodum mirum est, erroneam illam jam memoratam de terreno Christi mille annorum regno opinionem fuit amplexus. Docet id nos S. Hieronymus, Prologo in lib. xviii in Isaiam sic scribens: Ut ceteros praetermittam, Irenaei tantum, Lugdunensis episcopi, faciam mentionem, adversus quem vir eloquentissimus Dionysius, Alexandrinae ecclesiae Pontifex, elegantem scribit librum, irridens mille annorum fabulam. Ita Hieronymus, verbis hisce, ut certum apparet, etiam designans Opus, a Dionysio contra Nepotem, illosque, qui eandem, quam ipse de terreno Christi mille annorum regno opinionem sectarentur, conscriptum. Cum enim Opus a Dionysio adversus Nepotem conscriptum contra omnes Millenarios aequo militavit, unusque ex his, ut Hieronymi verba proxime recitata indicant, Irenaeus existitit, consequens est, ut illud contra hunc pariter militavit. Hinc nihil obstat, quo minus de illo Opere locutus credatur Hieronymus, dum verbis proxime recitalis ait, a Dionysio elegantem scriptum esse librum, in quo hic mille annorum fabulam seu Millenariorum fabulas irridet.

Hieronymus,
dum contra
Irenaeum ait
scripsisse
Dionysium,

F

A 12 Imo vero de illo ipso Opere Hieronymum ibidem esse locutum, concludendum videtur ex eo, quod nec Eusebius, nec ipse Hieronymus in suo de Illustribus Ecclesie Scriptoribus Tractatu mentionem usquam faciat ullius Operis, a jam memorato contra Nepotem Opere distincti, in quo Dionysium mille annorum fabulam, seu Millenariorum fabulas irrisisse, utcumque verosimile appareat. Valesius in Notis ad caput 24 libri vii Eusebii ad capitulum hujus initium, quo Dionysius duos de Promissionibus libros contra Nepotem scripsisse, docetur, sic observat: Cum constet ex hoc loco, librum Dionysii Alexandrini de Promissionibus scriptum fuisse adversus Nepotem, episcopum Ægypti, miror Hieronymum in Præfatione lib. xviii Commentariorum in Esaiam affirmare, eum librum adversus Irenæum, Lugdunensem episcopum, a Dionysio fuisse conscriptum. Fuit quidem Irenæus ex numero eorum, qui regnum Christi mille annorum spatio in terris futurum crediderunt, quod id Papias persuaserat, ut scribit idem Hieronymus in Catalogo et Eusebius noster in fine lib. iii. Verum Dionysii liber non adversus Irenæum scriptus erat, sed adversus Nepotem, ut patet tum ex hoc Eusebii loco, tum ex ipso Hieronymo in libro de scriptoribus ecclesiasticis, ubi de Dionysio loquitur.

B Quibus verbis hic scriptor opinioni, qua ab Hieronymo ipsum Opus, a Dionysio contra Nepotem exaratum, per verba num. præcedenti recitata designari, arbitramur, apertissime assentitur, quamvis interim simul se mirari asserat, quod Hieronymus dictum Opus non contra Nepotem, sed contra Irenæum scriptum affirmet: ad quam objectam a Valesio difficultatem facile respondetur dicendo, idcirco dictum Opus (vide, quæ num. præcedenti disserui) contra Irenæum scriptum ab Hieronymo asseri, quod contra omnes millenarios, ac proin etiam contra Irenæum, qui ex horum numero existit, scriptum fuerit.

ut etiam Theodorius, dum Sanctum contra Cerinthum scripsisse, affirmat.

C 15 Forte etiam dici potest, Irenæum in Opere illo speciatim fuisse confutatum, aut etiam veluti e Millenariis unum, nominatim citatum, ut adeo, si id reipsa in dicto Opere factum fuerit, minus mirum debeat accidere, quod, illud esse contra Irenæum scriptum, Hieronymus affirmet. Theodorius lib. ii Hæreticarum Fabularum cap. 5 de Cerintho, qui insulsa Millenariorum opinio, ut nonnulli contendunt, primus auctor existit, sic scribit: Contra hunc Cerinthum scriperunt non ii modo, quos ante diximus, sed cum illis etiam Caius et Dionysius Alexandrinus episcopus. Quibus verbis a Theodorio Opus Dionysii contra Nepotem scriptum pariter designari, existimo, idque tum ob jam dicta de eodem Opere per Hieronymum designato, tum etiam ex eo, quod Dionysius reipsa in suis de Promissionibus libris Cerinthi faciat mentionem; dum scilicet lib. ii loquens de iis, qui ante se librum Apocalypseo, veluti factum Joanni Apostolo falso spositum, repudiarent, ita scribit, Adhæc inscriptionem libri (Apocalypseo seu Revelationis) falsam esse dicunt; neque enim auctorem ejus esse Joannem; sed neque eam revelationem esse; quippe quæ tam crasso tamque opaco ignorantia obducta sit velo. Et non modo Apostolorum neminem, sed ne ullam quidem e sanctis et ecclesiasticis viris hujus libelli conditorem fuisse affirmant; Cerinthum enim, qui nominis sui sectam conflat, cum magna auctoritatis nomen ad faciendam fidem commentis suis vellet præfigere, Joannis titulum Operi suo indidisse; quippe hanc Cerinthi opinionem fuisse, regnum Christi terrenum futurum, et in iis maxime rebus, quas ipse, utpote carnalis et voluptatibus corporis deditus, præcipue concupiscebat, hæsurum: in ventris scilicet, et eorum, quæ sub ventre sunt, satietate, id est, in cibis ac poculis, in nuptiis et in iis, quibus ista honestius parari posse, existimabat; festis nimirum et sacrificiis, et hostiarum mactationibus. Ita Dionysius de Cerintho occasione sermonis, quem de iis instituit, qui librum Apocalypsis rejiciebant, nec vero apparet absimile, Dionysium iis locis, quibus potissimum in laudato

Opere Nepotem refutat, Cerinthi etiam nominatim fecisse mentionem, ut vel hinc sat probabile evadat, Theodoretum verbis supra recitatis de Opere a Dionysio contra Nepotem scripto esse locutum.

AUCTORE
C. B.

CAPUT II.

De Dionysii ad Basilidem, Pentapolitanum episcopum, epistolis, ac præcipue de illius ad hunc epistola, in quatuor capita divisa, quæ in sacros canones a Græcis sunt relata.

Varias Dionysius ad Basilidem, Pentapolitanum in Ægypto episcopum, scripsit epistolas. Ipse præterea, inquit, lib. vii cap. 26 de Dionysio Eusebius, in epistola, quam ad Basilidem, Pentapolitanum episcopum, scripsit, Commentarium se composuisse testatur in principium libri, qui Ecclesiastes dicitur. Porro ad hunc Basilidem varias etiam epistolas scriptas nobis reliquit. Verum hæc omnes, quemadmodum etiam alia pleraque ingenii monumenta, a Sancto nostro elaborata, temporum injuria penitus interiere, sola dumtaxat, quæ canonice communiter nuncupatur, epistola excepta. Nequit hæc, uti nec alia ad Basilidem data epistola, ad certam revocari epocham, debuitque proinde habendus de ea tractatus huc remitti. Tomo I Conciliorum apud Labbe, tomo III Bibliothecæ SS. Patrum editionis Lugdunensis, aliisque nonnullis excusis Operibus integra, seu, quod de nullo fere alio Dionysii Opere fas est dicere, nulla prorsus sui parte mutila existat inserta. Quatuor constat responsionibus ad totidem quæstiones, a Basilide circa ecclesiasticam disciplinam Dionysio propositas. Fuerunt hæc quatuor Sancti responsiones postmodum, quas tamen Dionysius eo animo non dedit, ab ecclesia Græca in canones seu regulas a fidelibus servandas relata. Cum nullum fere aliud, ut jam dixi, doctrinæ monumentum, a Dionysio elaboratum, integrum supersit, lubet huc dictam epistolam canonicam, ut vel sic specimen quoddam ingenii, quo Dionysius excelluit, exhibeam, integram huc, prout tom. I Conciliorum Labbei existat inserta, transcribere, in quatuor dictos canones, ad quos quædam observanda sunt, pariter diremptam.

Dionysii ad Basilidem epistola, in quatuor capita seu canones divisa:

E

15 Epistolæ hæc præfigitur inscriptio: Dionysius Basilidæ dilecto mihi filio, et fratri in sacris ministro, Deoque fideli et morigeri in Domino salutem; ubi notandum est, Basilidem, licet episcopum, a Dionysio filium vocari, quod etiam deinde in epistolæ contextu repetitur. Hæc verosimiliter appellatione Dionysius utitur, quod Ipse, utpote patriarcha Alexandrinus, Basilidæ, Pentapolitani in Ægypto tractus episcopi, spiritualis pater seu metropolitani existeret. Hoc prænotato, venio nunc ad primum epistolæ caput seu canonem. Petierat a Dionysio Basilides, qua hora die Paschæ solvendum foret jejuniæ. Alii enim id ipso Paschæ die ad matutinum Galli cantum; alii contra vespere proxime præcedenti faciendum contendebant. Ad hanc autem primam quæstionem Sanctus sic respondet: Misisti ad me, fidelissime et sapientissime fili mi, interrogans, qua hora die Paschæ sit solvendum jejuniæ. Ais enim, aliquos fratres dicere, quod oportet hoc in galli cantu facere; alios vero, quod id sit faciendum vespere. Qui enim Romæ sunt fratres, ut aiunt, Gallum expectant. De iis autem, qui hic sunt, dixisti, quod citius. Horam autem exactam et valde demensam quæris imponere, quod primum est difficile et lubricum. Quod enim post Resurrectionis Domini tempus oportet festum lætitiæque inchoare, ad illud usque animis jejuniæ humilitatis, erit apud omnes similiter in confesso.

horum primo jejuniæ Paschæ ante horam, qua Dominus resurrexit, non solvendum,

F

16 Per ea autem, quæ scripsisti, probasti, (sane admodum divinarum Evangeliorum sensu percepto) quod nihil ab ipsis certo definitum de hora, qua resurrexit, apparet. Diverse enim Evangelistæ ad monumentum venisse, scriperunt mutatis temporibus,

Sanctus statuit. Cum autem hæc certa non sit eorum Evangelistis,

AUCTORE
C. B.

temporibus, et omnes, surrexisse jam Dominum, dixerunt invenisse. « Et vespere Sabbatorum, » ut dixit Matthæus, et, « cum mane adhuc esset ob- » scurum »-ut scribit Joannes : « Et summo dilu- » culo » ut Lucas : « Et valde mane, orto jam sole » ut Marcus, et quando surrexit quidem, neque aperte respondit. Quod autem vespere Sabbati lucente una Sabbatorum usque ad ortum solis unius Sabbatorum (sive diei post Sabbatum) qui ad monumentum venerunt, eum non amplius jacentem invenerunt, hoc in confesso est. Ac neque dissentire, nec adversari inter se Evangelistas, existimemus : sed quamquam parva quedam circa id, quod queritur, controversia esse videatur, si omnes in una nocte mundi lucem Dominum nostrum exortum esse, consentientes, in hora dissentiant; nos tamen, quæ ab eis dicta sunt, pie et fideliter conciliare studeamus.

hos omnes
Domini re-
surrectionem
die Dominica

47 Quod a Matthæo quidem dictum est, sic habet : « Vespere autem Sabbatorum lucescente una » Sabbatorum, venit Maria Magdalene, et alia Ma- » ria ad spectandum sepulcrum, et ecce, magnus » terræmotus. Angelus enim Domini cum de caelo » descendisset, accedens devolvit lapidem, et sedit » super ipsum : erat autem species ejus ut fulgur, » et indumentum ejus album ut nix. A timore au- » tem ejus concussi sunt, qui servabant, et facti » sunt ut mortui. Respondens autem angelus dixit » mulieribus : Ne timeate vos; scio enim, quod Je- » sum crucifixum queritis : non est hic. Resur- » rexit enim, sicut dixit. » Id autem, quod dictum est, Vespere; alii quidem existimabunt secundum verbi communitatem significare vesperam sabbati : sapientiores autem id exaudientes, non hoc, sed profundam noctem esse dicent, tarditatem et longum tempus ferentem significante. Et quod noctem dicit et non vesperam, subjungit : Illucescente in unam Sabbatorum, et venerunt, nondum, ut reliqui dicunt, aromata ferentes, sed ad spectandum sepulcrum. Invenerunt autem factum esse terræmotum, et angelum super lapidem sedentem, et audierunt ab ipso, non est hic, surrexit.

ante solis or-
tum ponere,
ostendit;

48 Similiter Joannes : « In una Sabbatorum, » inquit, « Maria Magdalene venit mane, cum essent » adhuc tenebræ, ad monumentum, et videt lapi- » dem sublatum a monumento. » Sed juxta eum « cum adhuc essent tenebræ » præcesserat. Lucas autem dicit : « Sabbato quidem quieverunt secun- » dum præceptum. Una autem Sabbatorum summo » mane ad monumentum venerunt, ferentes, quæ » paraverant, aromata : invenerunt autem lapidem » a monumento revolutum. » Summum mane for- » tasse matutinum splendorem, qui prius subap- »aret, significat unius Sabbatorum. Et ideo jam perfecte præterito cum tota consequente nocte Sabbato, et alio die incipiente, venerunt, aromata et unguenta ferentes. Unde perspicuum est, quod multo ante resurrexerat. Hoc Marcus quoque sequitur, dicens : « Emerunt aromata, ut venientes » Jesum ungerent, et valde mane unius Sabbato- » rum veniunt ad monumentum, orto jam sole. » Valde enim mane hic quoque dixit, quod idem est ac summo diluculo, et subjunxit, Orto jam sole. Profectio quidem, et iter earum summo diluculo et valde mane incepit; in itinere autem et circa monumentum moram traxerunt usque ad ortum solis; et eis quidem tunc dicit adolescens candidatus : « Resurrexit, non est hic. »

hincque jeju-
nium Pascha-
le ante noctem
mediam,

49 Hæc autem cum ita se habeant, illis, qui hoc accuratius subtilisque considerant, enuntiamus, quota hora, vel etiam semihorula, vel quarta horæ, oportet incipere letitiam ob Domini a mortuis resurrectionem, et eos quidem, qui nimium festinant, et ante mediam noctem jejunium solvunt, ut negligentes et imperantes reprehendimus, ut qui propemodum, antequam par sit, cursum abruperint, dicente Viro sapiente, « Non parum est in » vita, quod parum abest. » Eos autem, qui differunt et plurimum perferunt, et ad quartam usque vigiliam fortiter abstinent, in qua etiam Servator

in mari ambulans apparuit, ut generosos et laborum tolerantes suscipimus : iis autem, qui interea ut moti sunt, vel, ut potuerunt, quiescunt, non valde molesti sumus, quandoquidem nec sex jejuniorum dies æquali aut simili tolerantia omnes perferunt : sed alii quidem vel omnes transmittunt, jejuni permanentes, alii duos, alii tres, alii quatuor, alii nullum. Et iis quidem, qui in illis transmittendis valde laboraverunt, deinde defessi sunt et propemodum deficiunt, ignoscendum est, quod celerius gustent.

20 Si qui autem non modo non transmissis, sed ne jejunatis quidem, vel etiam in delicatis opiparisque convivii, consumptis præcedentibus quatuor diebus, ad duos eosque solos extremos dies cum venerint, illis a se cibo non gustato, transmissis Parasceve et Sabbato, magnum quid et egregium se facere existimant, si ad auroram usque permanserint; non existimo, eos ex æquo certamen subisse cum iis, qui se pluribus diebus prius exercuerunt. Hæc quidem, ut sentio, consulens de hoc scripsi. *Hæc verbis, ac præcipue quidem iis, quæ hoc et præcedenti numero recitata sunt, primus canonicæ Dionysii ad Basilidem epistolæ canon concipitur, quo Sanctus, ut apparet, Basilidæ ad questionem, quam hic illi proposuerat, unice respondet, jejunium Paschale seu potius ante-Paschale ante noctem mediam, quæ Pascha proxime præcedit, solvendum non esse, nec eos tamen, qui id citius fecerint, violati jejunii reos pronuntiat. Imo eos, qui diuturno jejunio valde attenuati, tantumque non deficientes ante dictum tempus aliquid cibi sumunt, omni prorsus culpa eximit, ignoscendum illis, affirmans. Hinc porro intelligitur, quam severo rigore quoque jejunio sese tertio aræ Christianæ sæculo, quo Dionysius floruit, ad festivalitatem Paschalem digne celebrandam Christiani præpararent. Nec hoc tantum ex laudati canonis verbis discimus; verum etiam non unum eundemque in jejunando modum ab omnibus fuisse servatum, siquidem alii sex dies integros, Paschati proxime prævios, alii quatuor, alii tres, alii duos, alii nullum ab omni prorsus cibo abstinerent; quæ ex inæqualitate, ac præcipue ex eo, quod ne quidem illos, qui nullum omnino diem absque omni cibo jejunii transigerent, Dionysius peccati gravis insimulet, concludendum est, rigidum illud plurimum dierum jejunium, quo nonnulli tunc sese, ab omni prorsus cibo plurimum dierum spatio abstinentes, macerare solerent Christiani, ab his non ex præcepto, sed ex pio erga Dominicam passionem ac resurrectionem devotionis affectu fuisse susceptum. Porro licet Dionysius, uti ex jam dictis facile colliges, hic tantum de jejunio arctiori, sex diebus Paschati proxime præviis servari sua ætate solito, faciat sermonem, consequens non est, ut tunc, quod nonnulli hæretici contendunt, jejunium quadragesimale non æque ac sex istorum dierum observatum fuerit.*

Paschati præ-
viam, non
solvendum
pronuntiat.

E

F

21 Atque hæc sunt, quæ præcipue circa dictum primum canonem annotanda occurrunt. Ad secundum progredior. Hic doctrinam, ut videbimus, minime probandam complectitur. *Petierat a Dionysio Basilides, an mulieribus, quæ in abscessu sunt, permittendum foret ecclesias ingredi et ad sacram Communionem accedere. Antequam Sancti responsum tradam, quæ illi sint mulieres, in abscessu existentes, significo. Hebraicæ mulieres, inquit in Notis ad hanc Dionysii epistolam Balsamon, quando fuerit eis profluvium menstruum, in loco solitario sedentes quiescunt, donec septem dies præterierint, et menstruum fluxus expurgatus steterit. Unde acceptum est illud; in abscessu pro eo, quod est, separatas esse ipsas a reliquorum sede, ut immundas. Interrogatus ergo Sanctus, an mulieribus in abscessu existentibus seu sexui suo consueta patientibus licitum foret ingredi ecclesias, vel ad sacram Communionem accedere, ita respondet : De Mulieribus autem, quæ sunt in abscessu, an eas sic affectas oporteat, domum Dei ingredi, supervacaneum vel interrogare existimo. Neque enim ipsas, arbitror, si sint piæ et fideles, sic affectas ausuras vel*

Secundo ca-
none mulieres,
sexui suo consueta patientes, a sacra
communionem
arcedas
docet,

ad

A ad sanctam Mensam accedere, vel Corpus et Sanguinem Domini attingere. Neque enim, quæ duodecim annorum fluxum patiebatur, ipsum Dominum, festinans ad medicinam, tetigit, sed solam ejus fimbriam. Orare enim quomodocumque se habeat aliquis, et utcumque sit affectus, Domini meminisse, et auxilium implorare, non est reprehendum. Ad Sancta autem Sanctorum, qui non anima et corpore purus est, accedere prohibebitur. *In Sanctus noster, volens, ne mulier sanguinis menstrui tempore ad sacram Eucharistiam percipiendam accedat; quod etiam deinde Græcorum plurimi, veluti Apostolico sancitum canonem, mordicus retinuerunt. Verum hæc doctrina, quamquam a summa erga Eucharistiam resque sacras veneratione dictata, nullatenus tamen, quod sine ullo Sancti nostri decore dictum sit, potest admitti, eamque, ut mox docuimus, non eo animo, ut admitteretur ab omnibus, Dionysius tradidit.*

cui doctrinæ
Gregorius
Magnus Papa
doctrinam

22 *Longe aliter, ac certo consultius ad similem seu potius eandem questionem respondit Gregorius I Papa, cognomento Magnus. Petierat ab eo Augustinus, Anglorum episcopus, an mulieri, si menstrua consuetudine teneretur, ecclesiam introire liceret, aut sacræ Communionis Sacramentum percipere. Ad hanc autem questionem, seu potius ad priorem ejus de mulieris, quæ menstruis laborat, in ecclesiam ingressu partem Gregorius quidem (vide Operum ejus, anno 1703 Parisiis recursorum, tom. II, col. 1138 et seq.) hanc in modum respondet: Mulier dum ex consuetudine menstrua patitur, prohiberi ecclesiam intrare non debet: quia ei naturæ superfluitas in culpam non valet imputari; et per hoc, quod invita patitur, justum non est, ut ingressu ecclesiæ privetur. Novimus namque, quod mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur, post tergum Domini humiliter veniens, vestimenti ejus fimbriam tetigit, atque statim ab ea sua infirmitas recessit. Si ergo in fluxu sanguinis posita laudabiliter potuit Domini vestimentum tangere, cur, quæ menstruum sanguinis patitur, et non liceat Domini ecclesiam intrare? Sed dices, illam infirmitas compulsi; has vero, de quibus loquimur, consuetudo constringit. Perpende autem, frater carissime, quia omne, quod in hac mortali carne patimur ex infirmitate naturæ, est digno Dei judicio post culpam ordinatum. Esurire namque et sitire, æstare, algere, lassescere, ex infirmitate naturæ est. Et quid est aliud contra famem alimenta, contra sitim potum, contra æstum auras, contra frigus vestem, contra lassitudinem requiem querere, nisi medicamenta quædam contra ægritudines explorare? Feminis namque et menstruis sui sanguinis fluxus ægritudo est. Si igitur bene præsumpsit, quæ vestimentum Domini in languore posita tetigit, quod uni personæ infirmanti (infirmæ seu ægrolanti) conceditur, cur non concedatur cunctis mulieribus, quæ naturæ suæ vitio infirmantur? Ita quidem Gregorius ad priorem propositæ questionis partem.*

plane oppositam tradit.

25 *Ad secundam autem, qua, an mulieri, quæ seævi suo consueta patitur, ad sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum liceret accedere, fuerat quæsitum, loco proxime citato sic respondet: Sanctæ autem Communionis mysterium (mulier) in eisdem diebus, quibus consuetudine menstrua laborat, percipere non debet prohiberi. Si autem ex veneratione magna percipere non præsumit, laudanda est; sed si perceperit, non judicanda. Bonarum quippe mentium est, etiam ibi aliquo modo culpas suas agnoscere, ubi culpa non est, quia sæpe sine culpa agitur, quod venit ex culpa. Unde etiam cum esurimus, sine culpa comedimus, quibus ex culpa primi hominis factum est, ut esuriremus. Menstrua enim consuetudo mulieribus non aliqua culpa est, videlicet, quia naturaliter accidit; sed tamen quod natura ipsa vitata est, ut etiam sine voluntatis studio videatur esse polluta, ex culpa venit vitium, in quo seipsam, qualis per judicem facta sit, humana natura cognoscat, ut homo, qui sponte culpam perpetravit, reatum culpæ portet invitus.*

Atque adeo femina cum seipsa considerant in menstrua consuetudine, si ad Sacramentum Domini Corporis et Sanguinis accedere non præsumunt, de sua recta consideratione laudanda sunt. Dum vero percipiendi ex religiosæ vitæ consuetudine ejusdem Mysterii amore rapiuntur, reprimenda, sicut diximus, non sunt. Sicut enim in veteri Testamento exteriora opera servabantur, ita in Testamento novo non tam quod exterius agitur, quam id, quod interius cogitatur, sollicita intentione attenditur, ut subtili sententia puniatur. *Hactenus Gregorius, nonnulla deinde adhuc alia, huc etiam facientia, subjungens, quæ ego, cum res ex jam adductis Gregorii rationibus sat manifesta sit, brevitatis studio omitto.*

25 *Nunc, studiosè lector, rationes, quibus Sancti nostri et Gregorii Papæ ad propositam questionem responsio fulcitur, æqua lance expende, nec dubito, quin futurum sit, ut Gregorio assentiendum pronunties. Ego interim ad tertium epistolæ ad Basilidem caput, sue canonem precedo. Hoc eadem fere nuptis, jam senibus, quæ generatim Paulus Apostolus epistola I ad Corinth. cap. 7 nuptis omnibus, circa continentiam, ut orationi vacent, servandam proponit. His verbis concipitur: Porro et qui consueverunt, debent esse sui idonei judices. Quod enim a se invicem ex consensu ad tempus abstinere conveniat, ut vacent orationi, et rursus conveniant. Paulum (loco proxime citato) dicentem audiverunt. Balsamon ad hunc canonem sic observat: Ut est verisimile, fuerat Sanctus interrogatus, an admittat, conjuges, qui consueverunt, quo tempore debent orare, a conjunctione abstinere, et dicit, quod, qui tales sunt, debent esse sui judices, et aliquando a se invicem, ex consensu, seu ex communi voluntate abstinere; quo scilicet tempore orare stauerunt, cum omni continentia versentur, et rursus simul conveniant. Nam et magnus Paulus hoc statuit. Et canon quidem dicit de iis, qui consueverunt; est autem etiam intelligendus de omnibus conjugibus. Recte autem dixit: EX CONSENSU: neque enim vir habet sui corporis potestatem, nec mulier, secundum magnum Apostolum. *Ac post pauca: Dicit autem quispiam, cum canon dicat, separandos esse conjuges, ut orationi vacent; definit autem Apostolus, non debere sine intermissione orare, semperne oportet, eos, qui cohabitant, abstinere? Sed non de quavis oratione agitur; sed de meliore ac præstantiore, sanctorum scilicet jejuniarum. Nam per Moysen Deus Judæis Divinas voces in monte auditoris præcepit, ut propriis uxoribus abstinere. Et propheta Joel: « Sanctificate, » inquit, jejunium, et exeat sponsus ex cubili suo, » et sponsa ex suo thalamo. » Cum hæc autem ita se habeant, non video, quibusnam penis subjiciantur, qui hæc non servant. *Hactenus laudatus Balsamon; quamvis autem non undequaque recte; recte tamen tandem innuit, penis conjugatos non subjici, qui, quæ tertio Sancti nostri canonem supra huc transcripto continentur, non servant. Ea enim non præcepti, sed consilii dumtaxat sunt, relinquunturque eorum, quibus proponuntur, arbitrio.***

25 *Restat, ut de quarto epistolæ ad Basilidem canonem nunc agam. Respicit hic eos, qui pollutionem in somno passi sunt. Petierat scilicet a Dionysio Basilides, an licitum esset hujusmodi, ad sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum accedere. Sanctus autem id proprio conscientie eorum dictamini relinquit. En verba: Qui autem in non voluntario nocturno fluxu fuerint, ii quoque propriam conscientiam sequantur, et seipsos, an de eo discernant, an non, considerent. Quemadmodum in cibis, qui discernit, inquit, S. Apostolus Paulus scilicet ad Rom. 14, v. 25, si comederit, condemnatus est: in his quoque bonæ sit conscientie, et libere loquatur secundum propriam cogitationem, qui ad Deum accedit. S. Gregorius Papa, supra laudatus, ad eandem questionem, quam ei Augustinus, Anglorum episcopus, proposuerat, tomo secundo Operum, loco supra citato, utitur quidem*

AUCTORE
C. B.

Tertio canonem
de continentia
nuptis, jam
senibus, ut
orationi vacent,
servanda.

E

F

quarto de
eorum, qui
noctu pollutionem
passi sunt, ad S.
Communionem
accessu tractat.

responsio

AUCTORE
C. B.

responso longe fusiori, eoque exponit, quo in casu habeat, et quo in casu non habeat conscientiam pollutam, qui pollutionem nocturnam passus fuerit; nihil tamen docet, quod cum Sancti nostri canone proxime recitato pugnet. Interrogatus pater, inquit de Dionysio in Notis ad hunc canonem Balsamon laudatus, an Sacramentorum debent esse participes, qui involuntarium seminis fluxum passi sunt, dixit, quod, qui hoc passi sunt, iudicem habeant propriam conscientiam, ut, si, nulla precedente animi perturbatione, hoc eis acciderit, natura sua sponte hanc fluxionem tanquam excrementum excernente, non impediatur esse Sacramentorum participes. Si quibus autem ex rationis perturbatione præxistit cupiditas, eamque effluxio consecuta sit, vel cibi potusque intemperantia hoc evenerit, ii puri non sunt, non propter fluxum seminis, (non est enim hoc immundum, sicut nec caro, cujus est excrementum) sed propter malam cogitationem, quæ mentem polluit. Qui est ejusmodi, non habet bonam conscientiam, et non habet ideo potestatem ad Deum, id est, ad sacram Communionem, accedendi. Ita hactenus Balsamon, cujus etiam verba sano sensu accipienda hic esse, facile ea attentius consideranti patet.

B
tandemque
insigni clau-
sula, quæ hic
recitatur, finit
epistolam,

26 Ego interim, ut secundum propositum epistolam ad Basilidem integram huc transcribam, quatuor ejus capitibus seu canonibus jam recitatis insignem etiam, qua terminatur, clausulam subjungo. Sic habet: Has tu quidem nos honorans (non enim ignoras, o dilecte) nobis questiones proposuisti, nos ejusdem sententiæ, sicut et sumus, ejusdemque animi simul præparans, id est, ut opinionum, quæ inter nos etiam est, animorumque concordiam conserves. Ego autem, non ut doctor, sed ut cum omni simplicitate conveni nos invicem disserere, meam sententiam in commune edidi: quam cum tu examinaveris, fili mi sapientissime, quod tibi justum meliusque apparuerit, vel an sic etiam de his habere existimes, rescribes. Valere te, dilecte fili mi, in pace Domino ministrantem opto. Ita in epistolæ clausula Dionysius; ea qua utique, prout antea fore præmonui, manifestissime innuit, a se minime damnandos, qui quid illis contrarium definiendum observandumve ducerint. Adhæc in laudata clausula mirifice iterum elucet rara Sancti modestia, cum humilitate conjuncta. In illa enim, magistri auctoritate sibi minime arrogata, ea animi demissione loquitur,

C
acsi nulla prorsus ex causa responsis suis quidquam deferri, mereretur. Raro interim virtutum merito, cathedræ, quam occupabat, dignitate, doctrina plane insigni, etate admodum provecata, gloriosa fidei confessione, qua sub Decio et Valeriano inclaruerat, magnum sibi apud omnes nomen, nec parvam auctoritatem compararat.

cujus quatuor
capita in sa-
cros canones
a Græcis sunt
relata.

27 Atque hinc verosimillime factum est, ut quatuor Dionysii ad Basilidem epistolæ capita supra huc transcrita ab Orientali ecclesia inter sacros disciplinæ ecclesiasticæ canones seu regulas, ut jam ante monui, constanter fuerint relata. De his omnibus dubio procul Orientales episcopi, qui concilio quinisexto seu Trullano subscripserunt, sermonem faciunt, dum apud Labbeum tom. VI Conciliorum col. 1441 ita memorant: Quin etiam (suscepimus) canones Dionysii, qui fuit archiepiscopus magnæ Alexandrinorum civitatis. Quamvis autem concilium quinisextum seu Trullanum, utpote cui, auctoritate Romani Pontificis non convocato, hujus etiam nomine legatus non præsedet, minime existit legitimum, ex hoc saltem innoscit, Dionysii auctoritatem magni ponderis fuisse apud ingentem Orientalium episcoporum numerum, qui dicto conciliabulo reperiantur subscripti, ut vel hinc pateat, præmemorata quatuor epistolæ Dionysii capita sacris disciplinæ ecclesiasticæ canonibus ab ecclesia Græca seu Ori-

D
tali fuisse accensita, licet interim doctrina, quæ secundo canone continetur, approbanda non sit, ut jam supra fuse docuimus. Ceterum Theodorus Pel-tanus, Societatis Jesu sacerdos, anno 1580 Ingotstadii, sub hoc titulo, Epistola de Resurrectione Domini- nica et Paschalis jejunii termino, edidit epistolam, Dionysii Alexandrini nomine signatam, hancque deinde Franciscus Combesius sub eodem titulo in Bi- bliothecam concionatoriam intulit; notandum autem est, illam ab epistola Sancti canonica, ad Basilidem data, integræ huc jam transcripta, distinguendam non esse, quod, cum nonnullis tituli diversitas fucum fe- cerit, annotare adhuc hic libuit, antequam adsequens hujus Appendicis caput progrediar.

CAPUT III.

De duabus Dionysii epistolis, altera ad Theotecnum, altera ad Origenem data, et an hunc Sanctus calamo umquam impugnarit.

I
nter epistolas seu libros libellose epistolari forma a Dionysio conscriptos recensendus certe est libellus, quem ille ad Origenem de martyrio dedit. Eusebius lib. vi, cap. 46 varias enumerans epistolas ac libros, a Dionysio scriptos, ita memorat: Est et libellus (Dionysii scilicet) de martyrio ad Origenem scri- ptus. Eusebio consonat Hieronymus libro de Illu- stribus Ecclesiæ Scripturis, Operibus a Dionysio elucubratis librum de martyrio ad Origenem scriptum pariter annumerans, ut dubitandum non sit, quin Sanctus ad Origenem epistolam, quæ de martyrio tractaret, reipsa conscripserit. Causam autem seu occasionem, qua Sanctus dictam epistolam scripserit, ex ipso, quo de hæc scripta sunt, argumento fas est colligere; de martyrio scilicet scripta, tam ab Hiero- nymo quam ab Eusebio mox laudatis assertit, ut adeo, quemadmodum unanimi consensu eruditi omnes fatentur, a Dionysio, qui Origenis discipulus fuerat, huic in tormentis seu in carcere fidei causa existentis scripta fuerit, quo animam magistro suo dolore ac miseria tabescentem relevaret, eique solatii præberet vicem, a quo non semel in obscuris absconditisque rebus optatam lucem acceperat. Verum, quamvis dubium non sit, quin memorata epistola ad Origenem scripta fuerit occasione carceris vinculorumque, quæ is fidei causa passus est, dubitari tamen potest, quo circiter tempore quæ in persecutione vincula et tormenta, quorum occasione a Dionysio præfatam epistolam acceperit, vir celeberrimus passus sit. Quid- quid nonnullis visum fuerit, puto hæc ego, Deciana persecutione sciante, Origenem passum esse.

F
29 Etenim Eusebius lib. vi Historiæ Ecclesi- asticæ cap. 59 refert, quid varii Decianæ persecutio- nis furore passi fuerint; de Origenem autem ibidem sic scribit: Porro quæ et quanta Origeni in ea persecu- tione (Decii) acciderint, et quis horum omnium exitus fuerit, dum pessimus dæmon omnes adver- sus illum (Origenem) copias instantius movet, cunctisque machinis ac viribus eum impugnat, et in hunc præ reliquis omnibus, qui tunc temporis appetiti sunt, præcipue irruit: quæ item et quanta propter doctrinam Christi vir ille pertulerit, vin- cula scilicet et corporis cruciatus, et in intimo carceris recessu ferrei torques ærumnas, utque multorum dierum spatio pedes in nervo ad qua- tuor usque foraminum interstitia distenti fuerint; adhæc ignium minas, et quæcumque alia ab ini- micis illita fortiter sustinuit, et ejusmodi tandem harum rerum exitus fuerit, iudice omnium virum nisi ambitiose contendente, ne illum interficeret: denique quos sermones posthæc quamque utiles iis, qui consolatione indigent, reliquerit, plurimæ ejus epistolæ non minus vere quam accurate com- memorant. Ita hactenus Eusebius, qui Origeni plus æquo hic favere, nonnullis eruditus, nec immerito videtur; Origenes enim non ea animi fortitudine, qua hic scriptor refert, tormenta omnia, quibus sub Decio

anno 249 aut
altero ex binis
sequentibus
scripta est;

A Decio tortus est, sustinuit, verum is superatus, teste Epiphiano, succubuit, lapsusque a martyrii palma descivit. Ut sit, instituti mei non est, rem hanc pluribus discutere. Mihi sufficit, ex allatis Eusebii verbis manifestum esse, Origenem sub Decio gravissime passum esse, diuque in carcere fuisse detentum. Hinc porro, cum Origenes tantum senel tormenta et vincula fidei causa passus fuisse legatur, absque ulla hæsitatione, quod huc potissimum spectat, concludendum arbitror, præmemoratam Dionysii ad Origenem epistolam, Deciana persecutione sæviente, scriptam esse, ut adeo, cum hæc sub finem anni 249 aut initio sequentis moveri caperit, annoque 251 finem acceperit, epistola illa vel anno 249 vel altero ex binis sequentibus exarata fuerit.

alterius autem, cujus occasione de illa hic tractatur,

50 Habeo itaque jam tempus, quo illa scripta sit, quam proxime determinatum. Verum, inquit, fuit ergo hæc epistola eo ipso tempore conscripta, quo epistola ad Domitium et Didymum in Commentario memorata, ac proin eo ipso loco, quo ibidem de hac actum fuit, etiam de illa fuisse agendum. Respondet, idcirco ibidem a me de Dionysii ad Origenem epistola actum non esse, quod, quemadmodum in Commentario num. 98 jam monui, alia insuper de Origene a Dionysio scripta epistola, utpote cujus ignoretur epocha, in hæc Appendicem esset rejicienda, vellemque ea, quæ ad Origenem, veluti a Dionysio Alexandrino scripta, pertinent, sub unum quodammodo aspectum proponere. Itaque, hoc prænotato, de posteriori hæc epistola nunc etiam agere aggredior. Cum enim duobus præcedentibus hujus capituli numeris de epocha deque argumento epistolæ, a Dionysio ad Origenem in tormentis existentem de martyrio data, sufficienter actum sit, proximum est, ut et de altera epistola, cujus ea occasione in hæc Appendicem fuit rejecta, nunc agam. Gobarus apud Photium in Bibliotheca codice 252 num. 11 sic scribit: Origenem et Theognostum magnus ille Athanasius Alexandrinus in multis libris admittit. Et Titus Bostrorum et Gregorius Theologus in epistolis eundem Philocalum nominant. Et Nyssenius laudabiliter ejus mentionem facit, et Dionysius Alexandrinus ad hunc eundem scribit, et post mortem illius scribens ad Theotecnium, Cæsariensem episcopum, laudat Origenem, atque Alexander Hierapolitanus, ad Origenem scribens, verbis eum plurimum delinit.

epocha non habetur

51 Hæc apud Photium Gobarus, luculenter docens, non tantum a Dionysio ad Origenem, adhuc in vivis superstitem, datam esse epistolam; verum etiam hunc, jam vita functum, fuisse ab illo, data ad Theotecnium, Cæsariensem antistitem, epistola laudatum. Hinc nonnulli eruditi inferunt, a vero prorsus abhorre, quod a quibusdam de Tractatu a Dionysio adversus Origenem scripto asseritur. Quid de re hæc statuendum sit, hoc præsentis capite indagare proposui. Ante tamen quam id faciam, nulli definito anno aut epochæ eam, quam a Dionysio ad Theotecnium datam, verbis proxime recitatis testatur Gobarus, epistolam posse innecti, ostendo, ut sic, cur hæc in hæc Appendicem rejicienda fuerit, studiosus lector perspicat. Dicta epistola a Dionysio ad Theotecnium scripta est vel ante, vel postquam hic jam esset ad Cæsariensem in Palæstina cathedram erectus. Si primum, cum Theotecnus Dionysio prope fuerit æqualis et certe ante annum 230 floruerit, nulla sane ratione determinari potest, quo circiter anno prælaudata epistola scripta fuerit: quod si autem hanc, ut verosimilius apparet, ad Theotecnium, cum jam Cæsariensis esset creatus episcopus, scriptam velis, nequit etiam, hoc dato, sat certo atque accurate definiri, quo circiter anno fuerit exarata. Primo enim dubium est, quo definito anno Theotecnus ad Cæsariensem cathedram fuerit erectus; secundo inter annum, quo Theotecnus ad eam cathedram promotio accidit, et annum 263, quo Dionysius e vivis excessit, anni aliquot intercesserunt medii, ut etiam in hypothesi, quod Theotecnus, ut nonnulli contendunt, anno circiter 260 ad Cæsariensem cathedram fuerit promotus, dubium adhuc futurum sit, Octobris Tomus II.

quoniam determinato anno ex sex annis, qui ab anno 260 usque ad annum 263, computato utroque extremo, occurrunt, præmemorata epistola scripta sit.

AUCTORE C. B.

52 Porro, unde adhuc evidentius patescit, quam dubia sit epocha, ad quam epistola, qua de hic agimus, referenda sit, dubium est, an Theotecnus non citius quam anno 260 ad episcopalem dignitatem fuerit erectus. Id hunc in modum ostendo: Eusebius, ubi Historiæ Ecclesiasticæ lib. vii. cap. 15 de pace, quam Gallienus, misso ad Dionysium, Pinnam aliosque rescripto, supra in Commentario recitato, Ægypti ecclesis reddidit, sermonem instituit, capite sequenti mox subjungit: Eadem tempestate Romanæ quidem Ecclesiæ adhuc præerat Xystus; Antiochenam vero post mortem Fabii Demetrianus regebat; apud Cæsaream Cappadociæ Firmilianus; in Ponto Gregorius, fraterque ejus Athenorodorus, ambo Origenis discipuli, ecclesias gubernabant. Apud Cæsaream autem Palæstinae, mortuo Theoctisto, sacerdotium suscepit Dominus. Quo non multo post ex hac vita sublato, Theotecnus, qui ad nostram usque ætatem superfuit, in ejus locum subrogatus est. Ita Eusebius; quibus verbis, cum ea instituto de pace Ecclesiæ reddita sermonem proxime subjungat, satis aperte indicat, eo ipso tempore circiter, quo ea Ecclesiæ reddita fuit, Theotecnium ad Cæsariensem in Palæstina cathedram fuisse erectum. Quapropter cum a Gallieno pax Ecclesiæ ante annum 260, Ægypti vero ecclesiis ante annum 261 reddita non fuerit, necesse est, ut ex Eusebii testimonio Theotecnus vel anno 260 vel 261 circiter Cæsariensis episcopus sit creatus. Verum Eusebius verbis proxime recitatis etiam innuit, Xystum eadem tempestate seu eodem tempore, quo a Gallieno tum in Ægypto, tum alibi ecclesiis pax restituta fuit, Romanæ adhuc Ecclesiæ præfuisse; Xystum tamen quemadmodum in Commentario ad hujus Vitam prævio apud nos tomo II Augusti dilucide probatum invenies, anno 238, mense Augusto circiter martyrii palma coronatus, e vita migravit, ut adeo, dum Eusebius verbis supra recitatis indicat, eadem tempestate, qua a Gallieno pax Ecclesiæ restituta fuit, Xystum Romanæ Ecclesiæ adhuc præfuisse, Theotecniumque ad Cæsariensem cathedram fuisse promotum, vocibus eadem tempestate duorum ut minimum vel trium annorum latitudo includatur; unde consequitur, ut ex Eusebii verbis proxime recitatis certum non sit, Theotecnium non prius quam anno circiter 260 aut 261 episcopum fuisse creatum.

sufficienter comperta;

E

53 Jam vero si id certum non sit, nihil obstat, quo minus Theotecnus anno circiter 238 aut etiam paulo citius ad Cæsariensem cathedram credatur fuisse promotus, ut proinde incertum plane sit, quo anno circiter præmemoratam ad Theotecnium epistolam, etiam dato, quod hæc ad illum jam episcopum data fuerit, Dionysius scripserit. Atque ita quidem jam vides, quantum opinor, erudite lector, Dionysii ad Theotecnium epistolam, hujusque occasione etiam alteram, supra plus semel memoratam, quam Sanctus ad Origenem scripsit, in hæc a me fuisse Appendicem non immerito rejectam. At vero, quamvis etiam annus, quo tam epistola ad Theotecnium, quam epistola ad Origenem a Dionysio scripta est, definiri accurate posset, non propterea tamen mihi, qui res omnes, quocumque modo ad Origenem Dionysii occasione spectantes, sub unum veluti aspectum statui proponere, ratio legitima defuisset, ob quam de dictis binis epistolis in hæc Appendicem tractassem. Memorandum enim hic etiam est aliquod Opus, quod, veluti a Dionysio contra Origenem scriptum, laudari invenio, quodque an Dionysium vere habeat auctorem, disceptandi præbet materiem. Quapropter cum de hoc Opere, secundum ea, quæ me facturum, supra spondei, hic in Appendice sit agendum, fuisset sane, cur et in hac, spectato instituto meo, de binis dictis epistolis a me ageretur, etiamsi harum epocham apprime habuissem computatam. Hisce jam præmissis, ad Opus, quod veluti a Dionysio contra Origenem scriptum laudari invenio, sermonem convertito.

fuisseque, etiam hoc non posito, de binis istis epistolis hic agendum ratione Operis, F

AUCTORE
C. B.
ex quo locus
Dionysii con-
tra Origenem
citatus inveni-
tur.

54 Greterus, Societatis nostræ sacerdos, centum et quinquaginta quatuor de variis argumentis Quæstiones, totidemque ad has Responsiones sub nomine Anastasii Sinaitæ, patriarchæ Antiocheni, publicam in lucem typorum beneficio emisit, hæque deinde cum Annotationibus, a Gretero subinde adjectis, in totum nonum Bibliothecæ Patrum fuerunt illatæ. In responsione autem ad harum quæstionum vigesimam tertiam, in qua de paradiso terrestri disseritur, citatur locus ex Dionysii Alexandrini Scriptis contra Origenem, Græce ex τῶν 227 Ὁριγένους, adeo ut, si recte ibidem, et quidem ab Anastasio Sinaita, citetur Dionysius, necesse sit, eum Opus aliquod contra Origenem ejusce errores elucubrasset. Baronius in Annalibus Ecclesiasticis ad annum 248 num. A sic scribit: Eo (Heracla patriarcha Alexandrino) extincto, cum in locum ejus successisset Dionysius esset; licet ejusdem Origenis olim fuisset discipulus, attamen veritatis ardore astuans, nullam ejus rei ducens rationem, et Deo cuncta posthabens, ipsum Origenem, qui jam scripta sua multis erroribus aspersa evulgarat, cepit acriter impugnare, et in multis hæreseos accusare. Hæc laudatus eruditissimus Annalium Ecclesiasticorum parens, qui proinde præmemoratas quæstiones, Anastasio Sinaitæ a non paucis adscriptas, verosimillime viderit, atque una in harum vigesima tertia locum ex Opere a Dionysio Alexandrino adversus Origenem scripto citari ac transcribi observavit. Etenim, cum ipsemet nullam prorsus rationem afferat, ob quam Origenem a Dionysio oppugnatum, verbis proæmine recitatis affirmet, non video, qua alia ratione nixus hoc vir eruditissimus asseverare, potuerit.

Etenim,
quamvis quidem ex veneratione, que Dionysium observavit Origenem,

55 Ut ut sit, plures interim sunt, qui nec Baronii auctoritate, nec Dionysii loco, in memorata quæstione 25 citato, moventur, ut Dionysium adversus Origenem Opus aliquod exarasset, in animum inducant. Etenim, ut aiunt, Origenes, quoad vixit, summo opere fuit a Dionysio observatus, jamque vita functus etiam laudatus. Hoc autem probant, partim ex Sancti ad Origenem de martyrio epistola, partim ex altera ejusdem ad Theotecnum, Cæsariensem episcopum, epistola supra hic pariter memorata, in qua Origenem post mortem a Dionysio fuisse laudatum, a Gobaro diserte asseritur. Quod ad me pertinet, verosimilius sane existimo, nunquam Opus aliquod a Sancto adversus Origenem fuisse conscriptum. Verum id ego nec ex veneratione, qua hunc in vivis superstitem coluit, nec ex laudibus, quibus vita functum prosecutus est, satis probatum puto. Etenim duo hic potissimum distinguenda sunt, persona scilicet Origenis, admissæque ab eo in scriptis errores. Personam autem viri, utpote quem olim habuisset magistrum, impense, quoad hic vixit, venerari atque observare Sanctus potuit, illiusque nihilominus errores rejicere, atque etiam scriptis impugnare, ut adeo ex observantia, qua erga Origenem viventem Dionysius fuit, concludi non posse videatur, eum adversus ejus, etiam adhuc viventis, errores scriptis editis non certasse. Sed fac tamen, inde sequi, Dionysium contra errores Origenis, cum hic etiamnum in vivis esset, nihil omnino movisse, id tamen ab eo post Origenis obitum factum non esse, utique ex laudibus, quibus Origenem in epistola ad Theotecnum scripta prosecutus a Gobaro asseritur, neutiquam evinces.

multum contra hunc Opus ab illo esse scriptum, certum non sit,

56 Etenim nihil omnino obstat, quo minus Sanctus errores Origenis scripto edito confutasse, huncque simul ob rarum ingenii acumen, eximias animi dotes, aliasque ob causas laudasse, credatur. Sic S. Hieronymus in suis Operibus (vide de eo apud nos tom. VIII Septembris Commentarium historicum) Origenem tum ob ingenii præstantiam, tum ob indefessam in sacrarum Litterarum studio diligentiam laudibus sæpissime effert, nec propterea tamen ejus errores, si quando id argumenti, quod tractat, ratio requirit, confutare omittit. Sic ipsemet S. Dionysius in suis de Promissionibus libris Nepotem, qui Arsinoitas in erroneam de terreno Christi regno, mille annis post resurrectionem duraturo, opinionem pertraxerat, impense laudat, ejusque nihilominus

errores in illis ipsis libris confutat. Laudo, inquit D
Eusebium Historiæ Ecclesiasticæ lib. vii, cap. 24, Nepotem ac diligo, cum propter fidem, tum ob diligentiam et studium Scripturarum; postremo ob psalmorum cantus multiplices, quibus plerique ex fratribus etiamnum magnopere delectantur, magnoque honore ac reverentia hominem prosequor, vel ob id maxime quod ex hac vita migravit. Ea veneratione, ea laudum, ut ita dicam, professione Dionysius de Nepote, jam vita functo, loquitur eo ipso loco, quo ejus errores, Opere hunc unice in finem elucubrato, confutat, ut adeo ex laudibus, quibus Sanctus, teste apud Photium Gobaro, Origenem, jam vita functum, prosecutus est, certo concludi non valeat, nullum a Dionysio Opus adversus Origenis errores, cum hic jam e vivis excessisset, fuisse exaratum.

57 Verum, inquires, si neque ex veneratione, qua an tamen
Origenem adhuc vivum observavit Dionysius, neque ex laudibus, quibus eum jam mortuum prosecutus est, concludi queat, nullum ab illo adversus hunc, etiam vita functum, Opus fuisse conscriptum, qua tandem ratione id a Sancto etiam tum factum non esse, verosimilius evadet? Respondeo: Dionysium adversus Origenem sive adhuc vivum sive jam mortuum, non scripsisse, verosimilius autem tum ex eo, quod quæstiones supra laudatæ, ex quarum una ratione loci ex Dionysio adversus Origenem in ea citati, solummodo eruitur oppositum, fidem integram non mereantur; tum ex eo, quod Socrates in Historia sua Ecclesiastica ea tradat, ex quibus, si modo veritati certo congruant, necessario est consequens, ut Dionysius Origenem ejusce errores nullo umquam Opere impugnari. Duo itaque hic, que ad opinionem nostram, qua Dionysium adversus Origenem non scripsisse, verosimilius arbitramur, stabilendam conducunt, paulo accuratius discutienda sunt. Ab infirma Quæstionum memoratarum fide demonstranda incipio. Titulum hunc apud Greterum, primum earum ex Bibliotheca Augustana editorem, sibi habent præfixum: Liber, qui vocatur Ὁδὴν, hoc est, dux viæ. Sancti patris nostri Anastasii Sinaitæ, episcopi Antiocheni, interrogationes et responsiones de diversis capitibus a diversis propositæ. Solutiones non ex seipso, sed ab experientia et ex sacris Litteris desumpsit. Itaque secundum hunc titulum Anastasius Sinaita simul et Quæstionum, de quibus hic disserimus, et libri, qui vocatur Ὁδὴν seu Dux viæ, est auctor, fuitque Antiochenus episcopus. Verum Henschenius noster ad vigesimam primam Aprilis in duobus Anastasiis, altero presbytero, altero patriarcha Antiocheno, dilucide probat, Anastasium Sinaitam, qui libri, Ὁδὴν inscripti, auctor est, quique sæculo sexto senescente floruit, ab Anastasio, patriarcha Antiocheno, qui eodem circiter tempore Antiochenæ ecclesiæ præfuit, esse distinctum, ut adeo vel ex ipso titulo, quem Quæstiones præferunt, fides earum non parum infirmetur.

58 Verum hæc multo magis infirmatur ex iis, que de illis Quæstionibus laudatus Henschenius in duobus Anastasiis num. 17 observat. In illis etiam quæstionibus, inquit, citantur canones synodi quini-sexte sive Trullanæ, Constantinopoli anno dccvii conditi, integro scilicet sæculo post utriusque Anastasii (Sinaitæ scilicet et patriarchæ Antiocheni) mortem: citatur etiam S. Nicephorus, patriarcha Constantinopolitanus, quem mortuum esse pcccxviii, ostendimus ad ejus Vitam xii Martii: citantur denique Olympiodorus, qui ad decimum seculum spectat, S. Maximus, monachus et martyr, Moschus et alii, (utroque Anastasio) juniores omnes. Demum ad quæstionem 117 respondetur sub finem, tunc septingentesimum annum agi, quod Ariani sint expulsi ex Locis sanctis, eaque a Barbaris esse occupata, ut mirum non sit, si tot errores posteriorum Græcorum sint infartii his quæstionibus et responsionibus, quas eliminandas omnino judicamus e Catalogo tractatum, tam eorum, quos S. Anastasius Sinaita, quam quos Anastasius

Sanctus contra Origenem scripsit, ob Operis, in quo solo id fecisse innuitur.

E

F

fidem semper admodum, quomodocumque

A Anastasius Antiochenus composuit. *Hactenus Henschenius, ex personis potissimum, utriusque Anastasio, Sinaitæ scilicet et Antiocheno ætate posterioribus, quæ in Quæstionibus præfatis memorantur, non immerito concludens, Opus illud nec Anastasium Sinaitam, qui sæculo septimo, nec Antiochenum, qui præcedenti obiit, habere auctorem, ut adeo, cum auctoris non parum junioris fatus esse debeat, fides illius in narratione eorum, quæ ante utriusque laudati Anastasii ætatem facta sunt, plurimum infirmetur.*

illud consideretur, sublestam dubium adhuc manet;

59 Quod si reponas, Opus illud, licet ab Anastasio, vel Antiocheno, vel Sinaita primo concinnatum, a posterioris ævi scriptoribus fuisse deinde interpolatum, hincque esse, cur in eo personæ, quæ utriusque laudati Anastasio ætate posteriores sunt, subinde laudentur; respondeo: sit ita; nec sic tamen pro fide integra dicto Operi vindicanda quidquam habebis. Cum enim præter ea, quæ verbis proxime recitatis recenset Henschenius, plura adhuc alia, quæ auctorem utroque laudato Anastasio juniorem requirunt, ex eruditorum judicio contineat, oportet sane, ut plane insigniter sit interpolatum, saltem quantum ad ea, quæ utriusque Anastasii ætate sunt posteriora. Hinc porro dubium fit, an pariter interpolatum non sit quantum ad ea, quæ utroque Anastasio anteriora sunt habenda. Jam vero, cum id ita sit, dato etiam, illius Operis seu laudatarum 134 quæstionum totidemque ad has responsionum auctorem vere esse Anastasium sive Sinaitam sive Antiochenum, sciri tamen necdum potest, quid in illis, sive de re Anastasii anteriori, sive de re his posteriori sermo sit, ad alterutrum Anastasium, veluti primævum auctorem; quid contra ad ævi posterioris scriptorem seu potius interpolatorem pertineat, ut adeo, quocumque demum modo quæstiones illæ considerentur, fidem integram atque indubitam non mereantur, ac proin ut nominatim, cum dictus locus in harum vigesima tertia, et Opere a Dionysio adversus Origenem scripto citatur, a posterioris ævi scriptore, rei non satis gnaro, forsitan sit infartus, dubium adhuc maneat, an Dionysius umquam adversus Origenem calumiam vere strinxerit.

B Porro hoc dubium non parum augetur ex iis, quæ Socrates de auctoribus, qui contra Origenem primi scripserunt, memoriæ prodit. Hæc, cum de infirma Quæstionum præfatarum fide jam satis actum sit, discutienda nunc sunt. Socrates, qui sæculo quinto profecto floruit, atque a judicio et accuratone per nonnullos laudatur, Historiam Ecclesiasticam contexit, resque in ea a Constantini Magni imperii primordiis usque ad annum 459 gestas, nonnullas subinde observationes his immiscens, septem libris est complexus. Horum autem sexto, cap. decimo tertio sic scribit: Sed quoniam qui obtrectandi studio ducuntur, plurimos seduxerunt, ab Origenis lectione velut impii eos avertentes; non incommodum fore arbitror, pauca de illis disserere. Viles homines et obscuri, qui per se ipsi inclarescere non possunt, ex potiorum vituperatione famam aucupari conantur. Laboravit hoc modo primum Methodius, Olympi Lyciæ civitatis episcopus. Deinde Eustathius, qui exiguo Antiocheno ecclesiam rexit tempore. Post hunc Apollinaris, ac postremo Theophilus. Hæc est quadriga maledicorum, qui non eadem incidentes via, Origenem calumniati sunt. Alius enim alia de causa ad accusationem ejus prorupit; quo facto singuli satis declararunt, se omnino probasse ea, quæ minime reprehendissent. Nam quoniam alius aliud dogma singillatim refutare aggressus est, perspicuum est, singulos pro vero admisisse id, quod minime insectati sunt, tacite scilicet comprobantes ea, quæ non exagitabant. Methodius quidem cum in libris suis Origenem diu multumque insectatus fuisset, postea tamen quasi palinodiam canens, in dialogo, quem Xenonem inscripsit, summa eum admiratione prosequitur. Ita Socrates, multa quidem, quæ hujus loci non est discutere, affirmans; rerum simul, quod huc spectat, apertissime docens, Methodium, Olympi in Lycia episcopum, primum

quod dubium etiam ex iis, quæ scribit Socrates, augetur;

C Plures esse antiquos auctores, qui Dionysium Alexandrinum episcopum, in libros, Dionysii Areopagitæ nomine circumferri solitos, composuisse scholia affirmant, plerique ex iis, qui dictos libros Areopagitæ attribuendos censent, pro uno e præcipuis opinionis suæ fundamentis habent. Inter auctores autem, quos id affirmare contendunt, præcipui sunt S. Anastasius, cognomento Sinaita, et S. Maximus martyr. His addi queunt Nicetas Choniates et Joannes Cyparissiota, qui cognominatus fuit Sapiens. Horum quatuor, omniumque aliorum, qui Dionysium in Areopagitæ Opera scripsisse scholia affirmare dicuntur, antiquior est S. Anastasius Sinaita. Floruit hic sæculo sexto senescente, sæculoque insequenti e civis excessit. Inter varia, quæ elucubravit Opera, librum concinnavit, quem Ὁδῆγος, id est, Duceum viæ inscripsit. Exstat hic in tomum nonum Bibliothecæ Patrum editionis Lugdunensis illatus. Illius autem cap. 22 Anastasius hæc memorat: Idem divinus et apostolicus Dionysius (Areopagita scilicet) nominat supernas Virtutes multas substantias. At Magnus Dionysius Alexandrinus ex rhetorum numero episcopus factus, in Scholiis, quæ scripsit in sibi cognominem Dionysium, hæc habet: Externa philosophia ingenitam appellare solet omnem inaspectabilem, similiter et hypostases substantias. Ex eujus more S. Dionysius his locis est locutus. Improprie nimirum has voces usurpans.

45 S. Maximus, qui sæculo septimo floruit, Scholia in Cælestis Hierarchiæ libros sub Dionysii Areopagitæ nomine circumferri solitos composuit; in Scholiis

AUCTORE C. B.

imo, omnibus perpensis, Dionysium contra Origenem non scripsisse, verosimilius appareret.

D

CAPUT IV.

An Sanctus concinnarit Scholia in Opera, quæ sub Dionysii Areopagitæ nomine circumferuntur.

Plures esse antiquos auctores, qui Dionysium Alexandrinum episcopum, in libros, Dionysii Areopagitæ nomine circumferri solitos, composuisse scholia affirmant, plerique ex iis, qui dictos libros Areopagitæ attribuendos censent, pro uno e præcipuis opinionis suæ fundamentis habent. Inter auctores autem, quos id affirmare contendunt, præcipui sunt S. Anastasius, cognomento Sinaita, et S. Maximus martyr. His addi queunt Nicetas Choniates et Joannes Cyparissiota, qui cognominatus fuit Sapiens. Horum quatuor, omniumque aliorum, qui Dionysium in Areopagitæ Opera scripsisse scholia affirmare dicuntur, antiquior est S. Anastasius Sinaita. Floruit hic sæculo sexto senescente, sæculoque insequenti e civis excessit. Inter varia, quæ elucubravit Opera, librum concinnavit, quem Ὁδῆγος, id est, Duceum viæ inscripsit. Exstat hic in tomum nonum Bibliothecæ Patrum editionis Lugdunensis illatus. Illius autem cap. 22 Anastasius hæc memorat: Idem divinus et apostolicus Dionysius (Areopagita scilicet) nominat supernas Virtutes multas substantias. At Magnus Dionysius Alexandrinus ex rhetorum numero episcopus factus, in Scholiis, quæ scripsit in sibi cognominem Dionysium, hæc habet: Externa philosophia ingenitam appellare solet omnem inaspectabilem, similiter et hypostases substantias. Ex eujus more S. Dionysius his locis est locutus. Improprie nimirum has voces usurpans.

Verba, quibus a nonnullis S. Anastasii Sinaitæ,

E

S. Maximus martyr, Nicetas Choniates

A pertinet ad primam, ea id, quod vult Halloizius, non aq̄ue indubie evincit. Etenim quomodo Maximus, seu potius Anastasius Sinaita, ex quo Maximus verba sua supra recitata transcripsisse videtur, eo modo, quo num. præcedenti ait Halloizius, distinctius accuratusque, ut Dionysium Areopagitam indicaret, locutus fuisse videatur, feri nihilominus potest, ut summam illam in loquendo accuratationem Anastasius non sectatus, eo nihilominus, quo locutus est, modo Dionysium Areopagitam designare voluerit; quamvis interim per Dionysium, in cuius libros Dionysium Alexandrinum Scholia scripsisse, affirmat, non Areopagitam, sed alium forte intelligat, ut vero non esse absimile, præsentem capite ostendam. Ante tamen, quam id faciam, lubet discutere, qua ratione alii, qui ab Anastasio Sinaita, hincque secuto Maximo per verba supra recitata certissime non alium Dionysium, quam Areopagitam designari contendunt, Anastasii et Maximi auctoritate non moveantur, et Scholia a Dionysio Alexandrino in Areopagitam composita, affirmant.

Alii contra Scholia in Areopagitam, non a Sancto, sed a rhetore illi cognomini scripta esse, statuant;

B 49 Nicolaus le Nourry Ordinis S. Benedicti presbyter et monachus in Apparatu ad Bibliothecam maximam veterum Patrum col. 174, Dissertatione decima de S. Dionysii Areopagitæ Operibus, certum videri affirmat, Scholia, quæ verbis supra recitatis Anastasius Sinaita et Maximus memorant, Dionysii Alexandrini factum non esse; hoc autem sic probat: Eusebius etenim, inquit, atque Hieronymus, qui Alexandrini hujus patriarchæ (sancti Dionysii) Opera diligentissime recensuerunt, nullam omnino horum Scholiorum fecerunt mentionem. Quid quod Anastasius (Sinaita nempe) ac post eum Maximus hunc Dionysium (qui memorata Scholia concinnavit) ex rhetorum numero episcopum fuisse aiunt: At Magnus Dionysius, verba sunt Anastasii, ex rhetorum numero episcopus factus, in Scholiis etc. Maximus vero ἀπὸ ῥητόρων etc. Atqui Dionysius antequam in episcopum Alexandrinum esset adsumptus, non Rhetoricam profitebatur, sed catecheses apud populum Christianum habebat. Quid ergo inde aliud colligas, quam hæc Scholia conscripta fuisse a quodam rhetore, nomine Dionysio, quem Anastasius et Maximus Patriarcham Alexandrinum esse, falso arbitrati sunt. Neque vero in hoc tantum erravit Anastasius; nam ut cætera taceamus, in eodem Opere, quod Dux viæ inscribitur, cap. 7, Augustinum pro Christo sanguinem suum fudisse, adfirmat: « Facessat, » inquit, « Augustinus, qui suo sanguine in scriptis duas in Christo naturas consignavit. » Ita laudatus le Nourry præcipue ex titulo Rhetoris seu Oratoris, quo ab Anastasio Sinaita et Maximo Dionysius, Scholiorum in Dionysium Areopagitam concinnator insignitur, concludendum indicans, Scholiasten illum, seu eum, qui Scholia in Dionysium Areopagitam composuit, non fuisse Dionysium, Alexandrinum episcopum, sed artis Oratoriæ professorem, Dionysii nomine vocatum, errasseque Anastasium et Maximum, dum hunc Alexandrini episcopi titulo ornarunt.

verum hoc ex rhetoris titulo, qui Dionysio Scholiorum auctori adjungitur,

C 50 Verum non video, qui id ex titulo Rhetoris, qui Dionysio Scholiorum concinnatori tribuitur, possit concludi. Etenim Rhetor est vocabulum Græcum, quod inter alia a Græcis ad significandum vel sacræ Scripturæ interpretem vel præconem sacrum etiam subinde acceptum invenitur. Rhetoris, inquit de officialibus palatii Constantinopolitani et de officiis magnæ ecclesiæ cap. 1, Pentate quarta num. 22 Codinus, munus est Scripturæ interpretari. Apud Stephanum Gerlachium in epistola ad Crustum, edita a Davide Chytræo in lib. de Statu Eccles. Orient., Joannes Zygomas inscribitur magnæ Constantinopolitanæ ecclesiæ Rhetor, id est verosimillime, vel præco sacer, vel sacrarum Litterarum interpres. Theodorus Balsamon in prima ad propositas sibi quæstiones responsione seu meditatione S. Paulum Apostolum eodem sensu sacrarum Dei Ecclesiarum Rhetorem appellat, ut eodem etiam sensu Anastasius et Maximus Dionysium, Alexan-

drinum episcopum, Rhetorem appellare poterint; quod scilicet, cum nondum creatus episcopus celebri Alexandrinæ catecheson scholæ fuerit præfectus, divini verbi præconem, sacrarumque Litterarum interpretem, quo munus sibi injunctum sedulo expletet, Alexandria etiam egerit. Non est ergo, cur ex eo, quod Dionysius Scholiorum in Areopagitam concinnator, ab Anastasio et Maximo Rhetor seu Orator vocetur, quispiam existimet, Scholiasten illum a Dionysio, Alexandrino episcopo, esse distinguendum, perperamque illum ab Anastasio et Maximo hocce dignitatis titulo ornari. Adhæc Dionysius, antequam celebri catecheson scholæ Alexandria præficeretur, rhetorices artem, ut in Commentario docui, fuerat professus, hincque ab Anastasio et Maximo e rhetore, non quidem proxime, sed media catechetica scholæ præfectura, Alexandrinus dici potuit factus episcopus.

E 51 Verum, inquit, Nicetas Choniates et Joannes Cyparissiota (vide utriusque hujus scriptoris verba supra hic transcripta) nusquam Dionysium, quem in Dionysium sibi cognominem scripsisse Scholia seu Annotationes, innunt. Alexandrinum episcopum vel patriarcham appellant, ut adeo Dionysium, Dionysii Areopagitæ scholiasten, a Sancto nostro, Alexandrino episcopo, distinguant. Joannes Cyparissiota decade 1, cap. 1 (inquit tom. III Bibliothecæ Patrum editionis Lugdunensis, in Notis ad S. Dionysium Alexandrinum Turrianus) adducit verba (vide hæc num. 44 hic transcripta) Dionysii Alexandrini ex Annotationibus in Dionysium Areopagitam; sed hic Dionysius, qui scripsit Scholia in Dionysium Areopagitam, a Niceta Choniata (vide hujus verba num. 45 pariter hic jam transcripta) lib. II Thesauri cap. 13 appellatur rhetor et idem fortasse erit apud utrumque (Nicetam Choniaten et Joannem Cyparissiotam) authorem, et hoc nostro (Dionysio Alexandrino) posteriorem. Verum respondeo: sufficit, a duobus his scriptoribus Dionysii Areopagitæ scholiasten Dionysium Alexandrinum nuncupari. Etenim ob nominis Sancti nostri celebritatem non alius Dionysius, quam hic ipse per Dionysium Alexandrinum, etiam absque adjuncto episcopi aut patriarchæ titulo, solet intelligi, ut Dionysius Alexandrinus etiam sine ullo addito antonomastice quodammodo nostrum nostrum significet, ac proin ut laudati bini auctores per Dionysium, quem Dionysii Areopagitæ scholiasten faciunt, non alium Dionysium, quam nostrum intelligant. Neque obstat, quod Dionysium, Areopagitæ scholiasten, rhetorem nuncupet Nicetas. Id enim idcirco verosimiliter facit, quod cum hoc titulo ab Anastasio Sinaita et Maximo insigniri observavit. Adhæc Choniates, quæ de Dionysio Areopagitæ scholiaste memorat, ex Anastasio Sinaita et Maximo fere descripsit, ut adeo per Dionysium scholiasten non alium, quam quem ipsi intellexerunt, Dionysium, Alexandrinum episcopum, intelligat.

F 52 Nequit itaque ex rhetoris vel oratoris titulo, qui Dionysio, Scholiorum in sibi cognominem concinnatori, a S. Anastasio Sinaita, S. Maximo et Niceta adjungitur, certo concludi, scholiasten illum, Dionysium vocatum, a sancto nostro Dionysio, Alexandrino episcopo, esse distinctum. Nec quidquam etiam, ut id probetur, haberi potest ex erroribus, quorum Anastasius a Nicolao le Nourry supra laudato insimulatur. Quamvis enim Anastasius, dum Dionysio Alexandrino, qui in sibi cognominem Scholia scripsit, episcopi titulum attribuit, a vero forte aberravit, id tamen de viro sancto solida absque ratione asseverandum non est; ratio autem hujusmodi, ob quam hic erroris Anastasius certo insimulens; nulla offertur. Licet enim Anastasius, ut laudatus le Nourry verbis num. 49 recitatis docet, in libro suo, qui Dux viæ inscribitur, S. Augustinum pro Christo sanguinem suum fudisse, affirmare videatur, sicque manifestum, ut apparet, errorem admittat, hinc tamen non consequitur, ut pariter erret, dum Dionysium Alexandrinum, quem sibi cognominis scholiasten facit, episcopum appellat. Præterea

AUCTORE
C. B.

minime evincitur.

E

F

Nec id magis probatur ex erroribus, quorum Anastasius insimulatur.

AUCTORE
C. B.

Præterea hæc Anastasii verba, Augustinus, qui suo sanguine in scriptis duas in Christo naturas consignavit, quibus Augustinum pro Christo sanguinem suum fuisse, laudato le Nourry affirmare visus est Anastasius, ita forte queunt exponi, ut sensum habeant a veritate non prorsus alienum. Quod vero pertinet ad cetera, in quibus le Nourry plus semel jam laudatus a vero aberrare Anastasium, verbis supra recitatis indicat, generatim id dumtaxat asseritur, nec an exactæ veritati congruat, operosius indagare est animus. Fac tamen, Anastasium pluries etiam a vero aberrare, nec sic quidquam evinces. Cum enim dubium non sit, quin simul longe pluries a vero non aberret, putandum potius est, cum non aberrare, quam aberrare a vero, dum Dionysium, sibi cognominis scholiasten, episcopi Alexandrini titulo in Opere, quod inscribitur 'Οδύροϋς, exornat.

nec ex narratis in Opere, Dux vice inscripto, quod Anastasii certo est,

35 Ut nihilominus Dionysium, sibi cognominis scholiasten, in Opere, cui 'Οδύροϋς titulus, episcopum Alexandrinum perperam appellari, vero reddant similis, sunt etiam, qui Opus illud Anastasio falso suppositum aut certe insigniter esse interpolatum contendunt. Ut autem id probent, aiunt in eo non paucos eventus, qui Anastasii ætate posteriores sint, narrari. Verum ego ob eventus Anastasii ætate, ut autumant, posteriores, qui in Opere illo narrantur, minime moveor, ut id vel falso Anastasio suppositum, vel insigniter esse interpolatum existimem.

B

Etenim Opus illud genuinum esse Anastasii fatum, sit ex variis ejusdem locis perspicuum; eventus vero Anastasii ætate posteriores, qui a nonnullis in eodem fuere observati, ex distinctione, quæ inter Anastasium, patriarcham Antiochenum, et Anastasium presbyterum monachum, facienda est, temporeque, quo hic e vivis excessit, omnino evanescent. Utrunque hoc assertum probare aggredior. A primo incipio. Libri seu Operis, quo de hic agimus, in codice Ms., ut Greterus, qui ex hoc illud primus edidit, testatur, hujusmodi est titulus: 'Αρχὴ Βιβλίου τοῦ ὁσίου Ἀναστασίου μοναχοῦ τοῦ Σινᾶ ὁσίου. Exordium libri S. Anastasii monachi Sinaitæ seu montis Sina. Capite autem quarto hic titulus legitur: Anastasii minimi presbyteri sancti montis Sina, Opus de fide, œconomia Christi Dei Filii, ad sanctam Catholicam Ecclesiam Babylone scriptum, Patribus nostris in ea Christi studiosis et orthodoxis petentibus. Et cap. 10 profert suam disputationem cum hæreticis Alexandriæ habitam, ubi etiam, se Anastasium monachum sancti montis Sina professionem fidei scripsisse, affirmat, et ita se alibi minimum monachum nominat. Cum ergo, uti ex jam dictis liquet, libri, qui 'Οδύροϋς seu Dux vice inscribitur, auctor sese etiam in Operis decursu vel Anastasium minimum presbyterum sancti montis Sina vel Anastasium monachum sancti montis Sina vel minimum monachum appellet, hæque omnes appellationes Anastasio, eique Sinaitæ, qui ponitur in Operis titulo, optime quadrent, dubium non videtur, quin dictum Opus Anastasium Sinaitam vere habeat auctorem, ut adeo huic falso suppositum perperam dicatur.

C

eventibus, utpote qui ætate, ut contendunt,

34 Examinemus modo eventus mox memoratos, quorum causa librum, qui 'Οδύροϋς seu Dux vice inscribitur, Anastasio nonnulli abjudicant. Multa, ut jam dixi, aiunt in eo, quæ Anastasii ætate posteriora sunt, memorari, atque in primis quidem S. Eulogii, patriarchæ Alexandrini, veluti jam mortui, qui tamen non prius, quam Anastasio jam vita functo, e vivis excessit, fieri mentionem. Fateor, in dicto libro S. Eulogii, patriarchæ Alexandrini, veluti jam vita functi, mentia occurrit. Etenim illius auctor cap. 10 sic scribit: Non abs re fuerit, studiosos istud itidem observare hoc loco. Narrabant nobis Catholici, qui Alexandria degunt, post tempora beati Eulogii Papæ Alexandrini hic fuisse præfectum augustalem Severianum, id est, Severianorum sectæ assectam, qui satis diu quatuordecim calligraphos seu librariorum ejusdem secum sententia habuerit ac aluerit, quibus id negotii dabat, ut Patrum libros falsarent, ac depravarent, ma-

xime S. Cyrilli. Ad quorum sane verborum veritatem, ut consideranti patebit, requiritur, ut tunc, cum scriberentur, S. Eulogius, patriarcha Alexandrinus, e vivis, atque id quidem jam dudum, esset sublatus. Verum respondeo, S. Eulogium patriarcham Alexandrinum reipsa etiam diu ante Anastasium, qui libri, quo de hic disserimus, auctor est, e vivis esse sublatus, tantumque sustineri contrarium ab iis, qui Anastasium Sinaitam ab Anastasio patriarcha Antiocheno, qui anno 599 obiit, distinguendum non putant.

D

33 Verum hi, uti etiam illi, qui Anastasium Sinaitam cum altero Anastasio, qui Anastasio Antiocheno proxime memorato in patriarchatum Antiochenum, nullo alio medio, successit, quique anno 610 obiit, eundem faciunt, vehementer hallucinantur. Etenim Anastasius, qui Sinaita appellatur, quique libri, qui 'Οδύροϋς seu Dux vice inscribitur, auctor est, nec episcopus, nec patriarcha, sed presbyter tantum fuit, ac proin ab utroque Anastasio Antiocheno hic memorato, tam seniori quam juniori, est distinctus. Quapropter cum Anastasius Sinaita ab utroque hoc Anastasio Antiocheno diversus sit, nihil sane impedit, quo minus diu ante eum S. Eulogius patriarcha Alexandrinus, qui, ut Sollerius noster in Patriarchis Alexandrinis num. 539 docet, anno 604 diem supremum obiit, e vivis credatur sublatus. Jam vero cum hoc ita sit, nequit ex eo, quod in Opere, cui 'Οδύροϋς seu Dux vice est titulus, S. Eulogii, patriarchæ Alexandrini, veluti jam dudum vita functi, mentio occurrat, legitime inferri, Opus illud Anastasio Sinaitæ falso esse suppositum; verum contra inde potius inferendum est, vitam hunc tamdiu protraxisse, ut de Eulogio, veluti jam dudum e vivis crepto, loqui poterit. Hinc porro, cum Eulogius anno 604 obierit, longumque tempus, quo ei ex dictis Anastasius debuit fuisse superstes, annos non pauciores, quam viginti circiter possit complecti, recte concludes, Anastasium Sinaitam, si non diutius, certe ad annum usque 625 circiter in vivis fuisse superstitem, ut adeo, quando de Eulogio, veluti jam dudum vita functo loquitur, neutiquam faciat de re, quæ ætate sua sit posterior, sermonem. Idem brevitate ergo, quod tamen difficile non foret, non demonstro de nonnullis aliis, ab Anastasio memoratis, ob quæ, utpote Anastasio, ut putant, posteriora et ab eo tamen in libro, cui titulus 'Οδύροϋς, narrata, Opus hoc illi falso esse suppositum, nonnulli crediderunt. Atque ita quidem jam sublata sunt difficultates, ob quas liber, cui titulus 'Οδύροϋς, Anastasio abjudicaretur.

Anastasii posteriores non sint;

E

36 Ast, inquit, liber ille, cui titulus 'Οδύροϋς, pro genuino Anastasii Sinaitæ fatu tantisper habeatur, nondum tamen hinc evinces, Dionysium, sibi cognominis scholiasten, recte in eo Alexandrinum episcopum vocari seu a Dionysio, Alexandrino episcopo, Scholia in sibi cognominem fuisse conscripta. Etenim Leo Allatius in Syntagmate de Eugastrimutho pag. 328 ostendit, librum illum, qui 'Οδύροϋς seu Dux vice inscribitur, varie esse interpolatum, adeo ut quis suspicari queat, præmemoratum de Scholiis a Dionysio in sibi cognominem scriptis testimonium seu assertum ab Anastasio Sinaita non esse profectum, sed a recentiori interpolatoris manu in illius textum fuisse intrusum. Verum, respondeo, librum, cui titulus 'Οδύροϋς, eo loco, quo præfatum de Scholiis a Dionysio scriptis testimonium exhibet, interpolatum non esse, vel, si ibi interpolatus sit, necesse videri, ut factum id sit, illato in prædictum Anastasii librum ab interpolatore eo ipso textu, quem supra ex S. Maximi in Dionysium Areopagitam Scholiis huc transcripsimus. Rem sic ostendo: S. Anastasius Sinaita inter annum circiter 650 et 640, uti eruditus non paucis nunc videtur, e vivis excessit; eique annis dumtaxat viginti quinque circiter S. Maximus supervixit. Jam vero cum verba num. 45 recitata, quibus a Dionysio in sibi cognominem Scholia esse adornata, testatur S. Maximus, apprime congruant cum verbis, num. 42 huc transcriptis, quibus id ipsum testatur S. Anastasius Sinaita, videtur

F quamvis autem Opus, cui titulus Dux vice, varie, teste Allatio, interpolatum sit;

A *detur S. Maximus ex S. Anastasio, junior nempe ex seniore, sua descripsisse.*

nihil tamen
hinc

87 Hoc autem si ita sit, cum breve dumtaxat inter S. Maximum et S. Anastasium Sinaitam intercessit temporis spatium, hujusque Opus, quod Dux vias inscribitur, statim atque in lucem erat editum, interpolatum verosimiliter non fuerit, hoc utique eo saltem loco, quo Scholia a Dionysio Alexandrino in sibi cognominem scripta commemorat, etiam nunc interpolatum dici non potest. Quod si vero S. Maximum, utpote qui S. Anastasium Sinaitam non nominet, sua ex hoc verba, quibus Scholia a Dionysio Alexandrino in sibi cognominem scripta testatur, non deprompsisse, sed propria ex animi sententia, ut Dionysii Areopagite dicta illustraret, protulisse velis, non poterit quidem, hoc posito, pro certo haberi, verba supra recitata, quibus in libro, cui titulus Ὀδῦς, Dionysius in sibi cognominem Scholia scripsisse indicatur, ex S. Maximi in Areopagitam Scholiis in dictum Anastasii Opus, quod Ὀδῦς inscribitur, a recentiori interpolatoris manu post S. Maximi aetatem non esse illata. Verum nec sic probari poterit, a Dionysio, Alexandrino episcopo, in sibi cognominem Scholia non fuisse concinnata. Fac enim, Anastasium Sinaitam, quod tamen nunquam facile probaveris, Scholiorum, quae a Dionysio in sibi cognominem scripta sint, ne verbo quidem uspiam mentionem fecisse, certum nihilominus S. Maximi testimonio adhuc manebit, Scholia a Sancto in Dionysium sibi cognominem fuisse conscripta.

uti nec ex
Eusebii et
Hieronymi
silentio habetur

88 Nec est, cur hic, ut laudatus le Nourry verbis num. 49 recitatis facit, Eusebii et Hieronymi de Scholiis a Dionysio, Alexandrino episcopo, in sibi cognominem scriptis silentium opponas. Etenim tam Eusebius quam Hieronymus plura etiam alia Dionysii Opera silentio praeteriit; quod ne a me gratis dictum putes, rem exemplis demonstro. S. Dionysius, audita Pentapolitanorum adversus se apud Dionysium, Pontificem Romanum, accusatione, illico ad hunc sui purgandi causa dedit epistolam, certissime, ut in Commentario probavi, a quatuor ejus de Elencho et Apologia libris distinguendam; nuspiam autem Eusebius hujus epistolae meminit, quod etiam tam de Hieronymo quam Eusebio dicendum ratione epistolae, quam Dionysium ad Theotecum, Caesariensem episcopum, dedisse, Appendicis hujus capite proxime praegresso docuimus. Ad Stephanum, Romanum Pontificem, S. Dionysius, teste Eusebio lib. vii Historiae Ecclesiasticae cap. 2, primam earum, quas de baptismo castravit, scripsit epistolam, alteraque epistola plane insigni, cujus varia Fragmenta exhibet Eusebius, jamam suam a Germano, episcopo quodam Aegyptio proscissam, egregie est tutatus; neutra autem ab Hieronymo in Dionysii Operum Catalogo memorata invenitur. Adhaec ipsemet Eusebius, a se non omnia recensita esse Dionysii Opera, satis aperte indicat, lib. vii, cap. 26 sic scribens: Sed et aliae plures sunt apud nos illius (sancti Dionysii Alexandrini episcopi) epistolae, et prolixiores libri epistolari forma ac stilo conscripti; cujusmodi sunt illi de natura libri Timotheo puero dedicati. Item liber de tentationibus, quem etiam Euphranori nuncupavit.

pro Scholiis
Dionysii,
Alexandrino
episcopo, ab-
judicandis.

89 Cum ergo, uti ex jam dictis liquet, Eusebius et Hieronymus non omnia recenseant Dionysii Opera, nequit ex eorum de Scholiis, quae Dionysius Alexandrinus in sibi cognominem scripserit, silentio inferri, vere a Dionysio Alexandrino Scholia in sibi cognominem non fuisse conscripta. Itaque, uti ex iis omnibus, quae hactenus disseruimus, palam est, Anastasium Sinaita, dum Scholia a Dionysio, Alexandrino episcopo, in sibi cognominem scripta affirmat, a vero aberrare, probari non potest, hincque est potissimum, cur ego, ne cum erroris temere insimulem, assentiri non facile ausim iis, qui, ne a Dionysio Alexandrino in Areopagitam Scholia scripta esse, admittant, horum scripturam, non Dionysio, Alexandrino episcopo, sed rhetori cuidam, Alexandrino cognomine attribuant, hincque ab Ana-

stasio Sinaita et Maximo episcopi Alexandrini titulo perperam distingui, contendunt. Fabritius quidem Bibliothecae Graecae lib. v, cap. 1 num. 6 in Pseudareopagita ea adducit in medium, quae si veritati certo congruerent, consequens foret, a Dionysio nulla in sibi cognominem Scholia verosimiliter fuisse conscripta. Verum cum ea veritati certo congruere hactenus non compererim, rem hanc ad 9 hujus mensis diem in Dionysio Areopagita discutiendam relinquo, putoque interim ut verosimilius habendum, Scholia Sanctum in sibi cognominem scripsisse.

60 Nec propterea tamen est consequens, ut hunc in libros, sub Dionysii Areopagite nomine circumferri solitos, Annotationes Scholiave concinnasse velim. Quo minus enim id ex eo sit consequens, obstat aliorum opinio, qui, quamquam Dionysium, Alexandrinum episcopum, in Dionysium aliquem sibi cognominem scripsisse Scholia Annotationesve admittant, id tamen ab eo Dionysium Areopagitam factum, constanter negant. Et vero, quo id faciant, fundamento non carent. Etenim nec Anastasius Sinaita, nec Maximus Dionysium Areopagitam nomine tenus exprimit; verba vero, quibus Dionysium, Alexandrinum episcopum, in sibi cognominem scripsisse Scholia, affirmant, ita necessario (vide, quae supra disseruimus) accipienda non sunt, ut Scholia illa in Dionysium Areopagitam scripta designent. Certe S. Maximus, qui S. Anastasii Sinaitae verba, num. 49 recitata, tantum descripsisse videtur, per Dionysium Alexandrino cognominem, in quem ab hoc Scholia scripta indicat, Dionysium Areopagitam non intellexit. Enim Maximus, uti ex iis, quae supra docuimus, manifestum apparet, Dionysium, quem tamen verbis supra recitatis Alexandrinum episcopum discrete nominat, in Dionysium Areopagitam Scholia Annotationesve scripsisse non putavit; qui utique aliud opinaturus fuisse videtur, si per Dionysium, in quem a Dionysio, Alexandrino episcopo, Scholia scripta esse, Anastasius, prodit, Dionysium Areopagitam intellexisset.

AUCTORAE
C. B.

Non propterea
tamen haec in
Areopagitam,

61 Hinc ego, huic S. Maximi opinioni adhaerens, sed alium cognominem, per Dionysium, Alexandrino cognominem, in quem hic Scholia scripserit, Dionysium ab Areopagita distinctum intelligo. Ast, inquit, Nicetas Choniates et Joannes Cyparissiota supra plus semel laudati Dionysium, in quem a Dionysio Alexandrino verbis num. 45 et 44 Scholia scripta indicant, Areopagitam aperte nominant. Adhaec si per cognominem, in quem Dionysius composuerit Scholia, intelligi nequeat Areopagita, Dionysius alius, in quem haec sint composita, debet assignari, ac proin, cum id fieri non posse videatur, tum hinc, tum ex eo, quod Nicetas et Cyparissiota Dionysium, in quem Alexandrinus Scholia scripserit, Areopagitam appellet, concludendum apparet, non in alium, quam in Areopagitam Scholia a Dionysio esse conscripta. Respondeo, utranque hanc difficultatem facili posse dissolvi negotio. Et posteriorem quidem Halloixius jam ante laudatus hunc in modum loco supra citato dissolvit. Respondeo, inquit, videri illum, qui a S. Maximo beatus et sanctus Dionysius vocatur, quique Scholiis a Dionysio, Alexandrino episcopo, illustratus est, esse S. Dionysium, Corinthiorum episcopum, illustrem secundi seculi scriptorem, qui, ut Eusebius et Hieronymus testantur, « tanta eloquentiae et » industriae fuit, ut non solum suae civitatis et » provinciae populos, sed et aliarum urbium et » provinciarum epistolis erudiret. » Haec enim sunt ipsissima verba S. Hieronymi in Catalogo Scriptorum cap. 20, ubi et ejus scripta recenset.

forte Dionysium
Corinthiorum
episcopum, scri-
pta sunt.

62 Ita Halloixius, nonnullis deinde interpositis, haec subdens: Cur autem Dionysius Alexandrinus Scholia scriberet in S. Dionysium, Corinthiorum episcopum, sibi cognominem, permagna causa fuit. Nam haeretici illius Scripta corruperant, iisque ad suos errores abutebantur. Quod ne dicere gratis videar, vide ipsa ejusdem Dionysii Corinthii verba id conquerentis apud Eusebium lib. iv Historiae Ecclesiasticae cap. 22. Quare Alexander, ut eum partim explicaret, partim defenderet (plurimi

AUCTORE
C. B.

(plurimi enim fiebat ejus auctoritas) necesse habuit in eum Scholia conscribere. Cum ergo, uti ex his Halloxiis verbis intelligitur, vero prorsus absimile non sit, Dionysium, Alexandrinum episcopum, in Dionysium, Corinthiorum episcopum, Scholia adornasse, assignari utique potest Dionysius, Alexandrino cognominis atque ab Areopagita distinctus, cujus fuerint Opera a S. Dionysio, Alexandrino episcopo, Annotationibus Scholasticè illustrata. Atque ita quidem evanescent difficultas posterior, ob quam contendi posset, Scholia, si quæ a Sancto nostro in sibi cognominem scripta sint, in Areopagitam esse conscripta. Quod vero pertinet ad primam, ex Choniale et Joanne Cyparissiota petitam, respondeo, hos Dionysium, in quem a Dionysio Alexandrino scholia scripta innuunt, Areopagitam idcirco aperte facere, quod Anastasium Sinaitam et Mazimum, qui a Dionysio, Alexandrino episcopo, Scholia non in Areopagitam, sed in sibi cognominem tantum scripta docent, de Areopagita perperam interpretati sint. Itaque si quæ Scholia Dionysius, ut verosimiliter apparet, in sibi cognominem scripsit, per hunc non Areopagita, sed alius Dionysius, forte Corinthiorum episcopus debet intelligi.

CAPUT V.

B De duabus ad Paulum Samosatenum epistolis, Dionysii nomine vulgatis, deque binis argumentis, quibus has Dionysii non esse, quidam contendunt.

Sanctus Dionysius, Alexandrinus episcopus, ut nonnulli contendunt, tres ut minimum ad Paulum Samosatenum scripsit epistolas; quarum quidem prima a Paulo, quæ ejus esset doctrina, sibi aperte exponi petierit, secunda hanc sibi a Paulo epistola expositam confutarit; ac tertia denique ad decem Pauli contra doctrinam orthodoxam objectiones seu quæstiones responderit. Duæ harum posteriores, quæ Sancto, ut contendunt, adscribendæ sunt, epistolæ una cum decem Pauli Samosateni objectionibus seu quæstionibus Dionysio propositis, sæculi proxime elapsi initio inventæ, annoque 1608 typis Romæ primum excusæ, in tomum primum deinde Conciliorum Labbei et in Bibliothecam Patrum, tam eam, quæ Parisiis ac post Coloniae, quam eam, quæ Lugduni impressa est, et in hujus quidem tomum tertium, fuerunt illatæ. Quod autem ad primam et tribus dictis epistolis, qua Sanctus a Paulo, quæ ejus esset doctrina, sibi exponi petierit, pertinet, ea nusquam exstare, cognoscitur. Cum tamen secunda et tribus præfatis epistolis initio habeat, Rescripsimus ad ea, quæ prius scripsisti, ut eliceremus te ad dicendum aperte, quod vis dicere, dubium non apparet, quin primam etiam et tribus memoratis epistolis ad Paulum Samosatenum, qui impiam doctrinam suam occultare nixus fuerat, aut certe non sat dilucide exposuerat, Sanctus scripserit; dubium, inquam, hoc non apparet, si modo duæ et tribus præfatis epistolis posteriores, tom. I Conciliorum Labbei et Bibliothecæ Patrum sub Dionysii nomine insertæ, Dionysium vere habeant auctorem.

Has ob doctrinam, quam Samosateno affingunt, quamque cum veterum

64 Verum, quamquam duæ hæc epistolæ Sancto verosimiliter debeant attribui, sunt tamen eruditi non pauci, qui easdem illi abjudicant. Horum omnium antesignanus est in suis ad 27 libri septimi Historiæ Ecclesiasticæ caput Annotationibus Valesius, quem deinde Elias du Pin in nova sua Scriptorum Bibliotheca, aliique insuper plures sunt secuti. Hisne, an Tillemontio, aliisque multis, qui sustinent contrarium, assentiendum sit, præsentii capite disquiri, seu potius, ut, quod meditor, apertius loquar, rem illam, utpote non sat undequaque certam, in medio relinquendam ostendo. Ab argumentis, quæ pro dictis epistolis Dionysio abjudicandis faciunt, initium duco. Remigius Ceillierus Benedictinus, qui circa dictas duas epistolas Valesii opinionem amplexus est, tom. tertio generalis Scriptorum Ecclesiasticorum Historiæ pag. 277 hunc in modum verbis Gal-

licis Latine a me redditus ratioenatur. Imo auctore **D** (duarum nempe, de quibus agimus, epistolarum) ne quidem videtur argumentum, quod tractat, sat habuisse compertum. Exprobrat enim Paulo Samosateno, quod in Jesu Christo duas admittat hypostases, duas personas, duos Christos et duos filios, quorum unus esset Dei filius ex natura et æternus, alter filius David natus in tempore. Nusquam autem invenitur Paulus errores hos docuisse. Concilium Antiochenum contra eum congregatum, sanctus Epiphanius, sanctus Hilarius, Theodoretus et Philastrius nihil simile contra illum in accusationem adducunt. Econtra, ut scilicet antiqui scriptores testantur, docebat, Patrem, Filium et Spiritum sanctum non esse nisi unicum Personam; Verbum et Spiritum sanctum esse in Patre; sed eo modo, quo ratio est in homine sine ulla reali et personali existentia: ita ut secundum illum vere nec sit Pater, nec Filius, nec Spiritus sanctus, sed dumtaxat Deus.

65 Hinc dicebat, Filium Patri esse consubstantialem, tollens hoc vocabulo personarum proprietatem et distinctionem. Vero igitur apparet similis, auctorem illius epistolæ (priorem et duabus ad Samosatenum epistolis, Dionysii nomine vulgatis, intelligit) hæresim Nestorii, qui duas in Jesu Christo admittebat personas, confudisse cum hæresi Pauli Samosateni, qui ne quidem Verbo realem et personalem existentiam concedebat. Hactenus laudatus Ceillierus, volens scilicet, cum Paulus Samosatenus secundum veterum scriptorum testimonia Dei Filium seu Verbum sine subsistentia propria seu ἀνθρώπου esse docuerit, duas in Christo hypostases, quarum altera sit Verbi, altera naturæ-humanæ, a Paulo Samosateno fuisse admittas, in præmemorata epistola perperam indicari, ac proin hanc a Dionysio, utpote qui Pauli errores melius habuerit perspectos, non fuisse conscriptam. Et vero si Paulus Samosatenus Dei Verbum sine subsistentia seu ἀνθρώπου esse, reipsa docuit, nullaque ratio, qua ab illo, stante hoc dogmate, duæ in Christo hypostases fuerint admittæ, assignari queat, argumento sane, ut non nulli putant, haud levi id erit, præfatum epistolam, in qua duæ in Christo hypostases a Paulo admittæ indicantur, Dionysium non habere auctorem. Hoc ergo paulo accuratius discutere, operæ pretium existimo. Joannes Garnerius, Societatis Jesu sacerdos, in Mario Mercatore, quem Notis Dissertationibusque illustratum edidit, Dissertatione prima de hæresi et libris Nestorii pag. 508 sic scribit: Vetus opinio est jam inde a longinquis ducta temporibus ad nostram usque ætatem, Samosatenum Trinitatem Personarum divinarum sustulisse, unumque Patrem Dei nomine vocasse, cui tamen tribueret Verbum coæternum, sed prolatitium dumtaxat, et ἀνθρώπου nostroque simile.

66 Ita laudatus Garnerius, qui mox veterem, quam his verbis memorat, opinionem probaturus, hæc præfatur: Tam pervulgatæ opinionis neque origo, neque veritas apertissima est. Investiganti mihi, quis omnium primus id Paulo attribuerit, nemo Latinorum Philastrio, nemo Græcorum Epiphanius antiquior occurrit, saltem qui expressis verbis mentem aperuerit, quamquam ne ipsi quidem ambo clarissime loquantur, ac tum Philastrii et Epiphani, qui ambo sæculo quarto floruerunt, verba ad institutum suum facientia describit. Philastrii hæc sunt: Paulus quidam fuit Samosatenus post hos in Syria, qui Verbum Dei, id est, Christum Deum Dei Filium substantivum, ac personalem et sempiternum esse cum Patre denegabat: prolativum autem, id est, quasi aera quemdam dicebat; non tamen personam vivam Filii sempiternam cum sempiterno Patre credendum docebat. Epiphanius vero ista: Est autem Pauli (Samosatensis scilicet) hæc opinio, Deum Patrem et Filium ac Spiritum sanctum unum esse Deum. Verbum Dei ejusque Spiritum inesse Deo perpetuo, sicut hominis in corde proprium verbum inesse cernimus. Filium Dei subsistentiam habere per sese nullam, sed in Deo subsistere.

de illa assertis componi non posse putat. Ceillierus Sancto abjudicat:

E

F

verum recitatis antiquiorum scriptorum

A subsistere. Adhæc Dei Verbum, in terras delapsum, in Jesu, qui homo merus esset, habitasse. Ita unus, inquit ille, Deus est; neque aut pater est Pater, aut filius Filius, aut spiritus sanctus Spiritus est sanctus. Imo vero Deus unus est Pater, et hujus in ipso Filius, ut est in homine sermo. Sic Philastrius, cujus Opera tomo quarto Bibliothecæ Patrum editionis Lugdunensis exstant inserta, et Epiphanius hæresi sexagesima quinta sermocinatur, qui, quamquam, ut ait Garnerius, clarissime non loquantur, satis tamen aperte indicant, ex Pauli Samosatani sententia Dei Verbum prolatitium duntaxat, et sine substantia seu ὑπόστατον esse.

de Pauli Samosatani doctrina testimoniis;

67 Porro recitatis binis, quæ huc jam transcripsimus, Philastrii et Epiphani de Pauli Samosatani circa secundam SS. Trinitatis Personam doctrina testimoniis, laudatus Garnerius mox subjungit: Utrumque (Philastrius nempe et Epiphanius) secutus Mercator, Nestorius, inquit epistola de discrimine etc. n. 1, circa Verbum Dei non quidem ut Paulus sentit, qui non substantivum, sed prolatitium potentie Dei efficacis Verbum esse definit. Et alio in loco, in Dissertatione nempe ad 11 anathemat. Nestorii, Paulus Verbum Dei προφορικὸν καὶ πρακτικὸν λόγον καὶ ενεργετικὸν, id est, prolativum et potestatis effectivum Verbum sensit, non substantivum, quod Græci οὐσιώδες dicunt. Itaque, uti ex his trium antiquiorum scriptorum testimoniis jam transcriptis eruitur, Paulus Samosatenus docuit, Dei Verbum, quod in Jesum descendit, esse prolatitium quiddam et sine hypostasi seu ὑπόστατον. Verum, jam inquit, cum id ita sit, necesse est, ut Paulus duas in Christo admisisse hypostases, in præmemorata Dionysii ad eum epistola perperam indicetur. Si enim Dei Verbum sit ὑπόστατον seu hypostasi destitutum, qui fieri potest, ut Dei Verbum et homo duæ sint in Christo hypostases? Potestne Dei Verbum simul esse et ὑπόστατον et ὑπόστατον, id est, destitutum et non destitutum hypostasi? Fuitne forsitan in Christo Patris hypostasi, quod tamen docuisse Paulum, vero prorsus apparatus absimile? Respondeo: nodus quidem hic est admodum sane solutu difficilis; methodum tamen, qua solvatur, Garnerius, postquam cum sibimet ipsi objicit, Dissertatione supra citata assignat. Lubet adeo verba, quibus id facit, huc transcribere.

quidam ex Garnerio, qua cum his illa

B 68 Eruenda, inquit, questionis tam impeditæ solutio ex ipsis Pauliniani delirii mysteriis. Fingebat ille Deum instar solis, cujus tria considerari debeant, figura seu discus ipse, qui dicitur, et energie duæ illuminandi ac calefaciendi. Figuræ et substantiæ similem dicebat Patrem, vi illuminandi Verbum, vi calefaciendi Spiritum sanctum; sed Verbum aiebat (idem sentiendum de Spiritu sancto) gemino, perinde ac nostrum, spectari posse in statu, prout nempe vel ἐνδιάθετον esset, vel προφορικόν. (In scholis dicunt immanens et transiens.) Quamdiu in Deo est, non aliam habet, si Paulo credimus, hypostasim, quam ipsiusmet intelligentis, ut neque nostrum, cum insitum cogitatur: cum autem profertur exterius, forasque mittitur, suam incipit habere distinctam a profertente hypostasim, quam tamen amittit, ubi primum redierit ad Deum, a quo processerat, ad opus implendum. Verbum ergo divinum Paulus faciebat et ἐνδιάθετον, cum a Deo discessisset; et ὑπόστατον, cum in Deo resideret; atque ita ὑπόστατον ante sæcula, ἐνδιάθετον in tempore. Addebat, Verbum tunc fieri Filium, cum profertur, incipitque propriam habere hypostasim, prolatio enim ipsamet est Filii editio in lucem. Addebat etiam, tunc temporis Deum aliquem fieri, non αἰδιον, et qui ab æternitate per se subsistat: qui enim fieret, quod erat? Sed recentem et novellum, ut qui Nazarethi incepit.

possit componi, methodus proponitur;

C 69 Quin etiam volebat, Verbum factum Filium, et per se jam Deum existentem, descendisse in Jesum, in eoque patrasse opera, quæ admirationem pepererint; quo tamen relicto, cum passio aut certa mors impenderet, revolasse ad Patrem, ideo

Octobris Tomus II.

que nec Verbum dici posse passum, nec Deum mortuum. Desertionis argumentum putabat certissimum, quod Jesus inter expirandum clamasset: Deus, Deus meus, quare me dereliquisti? Hunc in modum Garnerius Pauli Samosatani de SS. Trinitate, non dicam, opinionem, sed figmentum exponit; quod quamquam prorsus insanum ac insulsum sit, inde tamen potest colligi, qui Paulus Dei Verbum ὑπόστατον asserere, simulque tamen duas in Christo hypostases, alteram divinam, humanam alteram, admittere potuerit; imo etiam qui reliqua omnia, quæ de Samosateno a veteribus dicuntur, cum reliquiis Pauli de Trinitate, somniisne dicam, an deliriis, queant componi; si præcipue, ut in laudata Dissertatione Garnerius facit, etiam addideris, Dei Verbum, in Christum delapsum, jamque Deum novellum factum, fuisse secundum Paulum, quamvis reipsa is esset temporarius, prædestinatione tamen æternum; adhæc duos distingui posse modos unionis seu habitationis Verbi cum Jesu, Filii Dei cum filio Virginis; quorum quidem unus a formatione ad absolutam virtutis usque perfectionem exstiterit, alter manserit postea, saltem usque ad passionem: prior fuerit, velut hospitantis in Jesu Verbi; posterior proprie inhabitantis: ille meri beneficii rationem habuerit; iste mercedis. Ne vero hæc, aliæque fere omnia, Garnerii verbis mox transcriptis comprehensa, gratis omnino Paulo credantur afficta, S. Athanasii de Pauli erroribus testimonium, quod ad illa Paulo assignanda Garnerium præcipue impulsisse videtur, quodque, nisi pleraque eadem reipsa Paulo attribuas, haud facile forte intelliges, huc transcribo.

AUCTOR C. B.

70 His verbis apud laudatum Athanasium lib. de Salut. Adventu concipitur: Paulus Samosatensis Deum ex Virgine confitetur, Deum Nazarethi in lucem editum, et inde existendi primordium, regni que consecutum. Verbum tamen efficax e cælo et Sapientiam in eodem agnoscit, ac prædestinatione quidem ante sæcula fuisse putat, sed Nazarethi primum exstare cœpisse; ut unus, inquit, supremus sit Deus Pater. Quæ verba hæresis Samosatænæ mysterium, quo nihil fere ignotius, continentia loco supra citato ut exponat Garnerius, hæc adducit in medium: Ille igitur (Paulus Samosatenus) sentiebat hunc, quem (vide verba num. 68 huc transcripta) diximus, in modum, si tamen hoc sentire est, et non magis delirare, Deum, qui simpliciter Deus sit ac æternus, esse unicum, habere tamen suum λόγον, id est, Verbum, suamque σοφίαν ἐνδιάθετον, id est, sapientiam immanentem, quem utrumque aliquando emitteret e sinu suo ad implendum mandatum, expletoque, ad se revocaret. Illi vero missi, hoc est, prolatus λόγος, extenta σοφία, prout discedebant a mittente, atque ita perse, et χωρίς, id est, extra jam existebant, ita incipiebant esse hypostases quedam, atque etiam perse dii, sed πρόσκαιροι seu temporarii. Venit itaque, si Samosateno credimus, uterque ad Virginem, sed Sapientia velut formatrix templi, seu hominis, in quo scilicet Verbum habitaret; Verbum tamquam habitator; atque ita contingit, ut Deus (vide verba Athanasii proxime recitata) ex Maria existeret, Deusque Nazarethi in lucem ederetur, atque inde existendi primordium regni que consequeretur. Dicebat tamen, Deum ejusmodi, quamvis temporarius reipsa foret, esse prædestinatione æternum, eaque distinctione declinabat Scripturæ locos, ubi æternitatis personæ Verbi tribuitur.

hoc gratis conficta non videtur; utpote, qua non admissa, pleraque Athanasii

F

71 Hæc est interpretatio, a Garnerio Athanasii verbis proxime recitatis applicata, quæ cum aliter apte, ut ei visum est, attentis Epiphani aliorumque veterum (vide num. 66 et seq.) de Samosateno assertis, nequeant exponi, pleraque insulsa circa SS. Trinitatem figmenta supra memorata Paulo attribuenda existimavit. Hinc porro, si modo ita recte, ut vero prorsus absimile non est, sensit Garnerius, consequens est, non tantum ut Paulus, dictis figmentis inhærens, dicere simul Dei Verbum ὑπόστατον seu hypostasi destitutum et duas in Christo hypostases admittere potuerit, verum etiam ut tam unum quam alterum

de Pauli Samosatani dogmatibus asserta non facile forte intelligas;

AUCTORE C. B.

re ipsa sorte adstruxerit. Non est ergo, cur ex eo, quod Paulus, teste Epiphano, Dei Verbum dixerit ἀποτόματον, erroneam quis putet eam, in qua Paulus duas in Christo hypostases admittit innuitur, Dionysii ad Paulum epistolam, ac proin hanc Sancto falso esse suppositam. Nec hoc tantum dico, verum etiam dictam epistolam Sanctique ad decem Pauli quaestiones responsonem, si modo ea, quae verbis supra recitatis ait Garnerius, Samosatenu vere fuerit commentus, nullum omnino aliud complecti doctrinae caput, veluti a Paulo traditum, quod cum iis omnibus, quae de Pauli doctrina tradunt scriptores antiqui, non possit utcumque componi.

admissa vero, etiam cum omnium veterum de Pauli doctrina assertis singula,

72 Ut res fiat clarius, Pauli doctrinam in Dionysii ad hunc epistolam indicatam aperio. Ex his itaque Samosatenu existimasse videtur, Spiritum sanctum in utero Mariae formasse hominem, quem destinaret in templum, suo tempore a Verbo incolendum; profecisse hominem illum, vitam studiosam degendo, eaque ratione magis, quam alii homines placuisse Verbo, ipsumque ad sui inhabitationem allexisse. Dei igitur Verbum, eo scilicet, quo supra expositum est, modo et caelo delapsum, in eo habitasse, sed ita, ut unius soliusque Christi duae forent hypostases, duaeque personae et duo filii Dei, unus natura, qui fuit (secundum praedestinationem nempe) ante saecula, et unus Christus et Filius David, qui non fuit ante saecula, sed fuit in tempore, et secundum beneplacitum Dei accepit nomen Filii; sicut civitas accipit nomen domini, et domus nomen ejus, qui eam aedificavit. Sic alium virum esse Christum praeter Deum Verbum, ab alterius Christi substantia et dignitate differentem, et unum Christum inhabitantem ac opera divinae justitiae operantem. Haec sunt praecipua doctrinae seu potius delirii capita, quae Paulum Samosatenu docuisse, binae ad hunc epistolam, sub Dionysii nomine vulgatae totidem fere atque iisdem verbis insinuant. Confer nunc haec cum doctrinae capitibus, quae Paulum sustinuisse, Epiphanius, Athanasius alique veteres scriptores indicant, videbisque, quantum opinor, in praefatis binis epistolis de Pauli doctrina nihil tradi, quod, spectata, quam jam exposui, Garneriana methodo, cum Athanasii aliorumque veterum scriptorum de illa assertis aperte pugnet.

quae de hac in binis dictis epistolis indicantur, possint componi;

73 Videtur quidem Athanasius verbis num. 70 huc transcriptis innuere, Dei Verbum secundum Pauli signenta statim in Christo ab ipso, quo hic in Virginis utero formatum esset, initio habitasse; id autem secundum binas praememoratas epistolas lapsu tantum temporis, cum jam Christus factus esset grandior, virtutumque merito profecisset, ex Samosatenu nomine factum fuerit, ut adeo hic, quae de Pauli doctrina in dictis epistolis indicantur, pugnare videantur cum iis, quae de illa, ut apparet, Athanasius insinuat. Verum responderi potest, Samosatenu (vide quae num. 69 dicta sunt) duos adstruxisse unionis Verbi cum Jesu modos, alterum ab ipso Christi formationis initio, alterum lapsu temporis factum; de priori autem loqui Athanasium; de posteriori vero in praememoratis epistolis esse sermonem, ac proin has cum illo non pugnare. Nunc, erudite lector, ex iis omnibus, quae de Pauli doctrina disseruimus, haud difficulter, quantum opinor, colliges, ea omnia, quae de Samosatenu circa SS. Trinitatem et Verbi incarnationem commentis memoriae prodiderit scriptores antiqui, componi, ut apparet, ex Garneriana methodo satis posse cum iis, quae de iisdem commentis in duabus praememoratis epistolis insinuantur, ac proin ex doctrina, quam haec Samosatenu attribuit, consequens non esse, ut Dionysio Alexandrino falso sint suppositae seu hunc non habeant auctorem.

nec si componi nequeant, consequens est, ut haec Dionysii non sint,

74 Quod si tamen modus, quo ea, quae de Pauli Samosatenu doctrina tum Athanasius alique scriptores antiqui, tum binae praelaudatae epistolae commemorant, hic in concordiam, Garnerii fere inhaerentes vestigiis, adduximus, idcirco forsitan displiceat, quod certum non sit, quaecumque Garnerius, modum illum adstruens, Paulo affingit, vere ab hoc fuisse

asserta, atque inprimis quidem quod Dei Sapientiam (vide num. 70) pro Spiritu sancto a Paulo fuisse acceptam insinuet, contra ac Athanasius (vide iterum num. 70) videtur adstruere; quod si, inquam, praefatus modus idcirco displiceat, sicque adhuc, an scriptores illi antiqui cum praedictis epistolis re ipsa non pugnent, dubitandum appareat, nihil equidem amplius asseram, quo dubium illud ex animo euellam; verum tunc contendo, dato etiam, antiquorum scriptorum de Pauliniano delirio asserta cum praefatis epistolis aperte pugnare, necesse forsitan propterea non esse, ut haec alium, quam Dionysium, habeant auctorem. Etenim cum Paulus Samosatenu impiam suam de Christo et SS. Trinitate doctrinam, quamdiu vixit Dionysius, occultare, ut apparet, fuerit conatus, Sanctusque illum eo modo, quo ipsemet Paulus, data ad eum epistola, explanarat, in praefatis binis epistolis spectarit, fieri potest, ut Paulus, ne impietatem suam palam faceret, non sat clare eam, quam de SS. Trinitate et Christo sequebatur, doctrinam explanarit; unde factum esse potest, ut Dionysius, cum praefatas binas scripsit epistolas, Pauliniana doctrinae capita nonnihil fecerit diversa ab iis, quae Paulus re ipsa docuit, quaeque eum docuisse, antiquiores scriptores affirmant. Jam vero, si ita res habeat, dato etiam, quod quaedam antiquorum de Pauli doctrina asserta a binis dictis epistolis aperte dissonent, concludi sane hinc neutiquam potest, duas illas epistolas, jam saepius hic memoratas, saepiusque etiam sub Dionysii Alexandrini nomine a variis editas, a Dionysio vere non esse conscriptas. Dispicimus modo, an has a Sancto indubie scriptas non esse, aliis nequeat argumentis evincere.

75 Auctor epistolarum, a iis nonnulli, approbat uti nec ex eo, quod in iisdem approbatur consubstantiale seu homoousion, dicitur, eo modo Patres appellasse Filium Dei. Certum autem est, Dionysium Alexandrinum, et synodum Antiochenam, in qua Samosatenu anno 270 exauctoratus fuit, vocabulum illud rejecisse, Dionysiique tempore dici non potuisse, communiter ea usos Patres fuisse. Ita, ut dicti, nonnulli. Verba, quibus, ut aiunt, vocabulum consubstantiale approbat, eoque Patres appellasse Dei Filium, assertit auctor epistolarum, apud Labbeum tom. I Conciliorum col. 855 haec sunt: Salvatorem autem Christum dicit fuisse desertum; non illi parens, quod in cruce dixerit: Deus, Deus meus, utquid me dereliquisti? Desertum dicit eum, qui erat natura Dominus, et Verbum Patris, per quem omnia Pater fecit, et quem sancti Patres Homoousion, id est, consubstantiale Patri vocaverunt. Verum haec verba, ut consideranti patebit, ab auctore epistolarum SS. Patres non communiter, sed, nullo addito adverbio, quod frequentiore actum indicet, consubstantialis vocabulo usi, dumtaxat dicuntur. Fuisse autem Patres aliquot, qui etiam ante Dionysii Alexandrini aetatem Dei Filium Patri consubstantiale vocarint, verosimillimum apparet. Etenim cum Dionysius, quasi Dei Filium rem factam et Patri non consubstantialem asseruisset, a Pentapolitanis ad Dionysium, Romanum Pontificem, fuisset delatus, synodus a Pontifice tunc convocata, Dei Filium rem factam et Patri non consubstantialem asseri, indigne tulit. Testatur id S. Athanasius Tract. de Synodis, num. 45 sic scribens: Cum... quidam ad (Dionysium) Romanum Pontificem, Alexandrinum (Sanctum nostrum) detulissent, quod Filium rem factam et Patri non consubstantialem affirmaret, synodus Romae coacta rem indigne tulit: Romanus autem episcopus (Dionysius) omnium sententiam rescripsit ad gentilem suum, seu potius, ut Graeco est, ad cognomen suum, id est, Dionysium, Alexandrinum episcopum.

76 Cum ergo, uti ex his Athanasii verbis consequi videtur, a Dionysio Pontifice Romano, synodoque ab eo coacta consubstantialis vocabulum fuerit approbatum, verosimillimum sane appareat, id etiam non tantum a Dionysio, synodique ab eo convocatae Patribus, verum etiam ab aliis antiquioribus fuisse adhibitum; hoc autem etiam confirmatur ex eo, quod Dionysius,

hoc enim ab antiquioribus usurpatum,

A Dionysius, veluti violatæ fidei reus, ad Pontificem Romanum idcirco fuerit delatus, quod Dei Filium Patri non consubstantialem asserere, ab illis putaretur. Nisi enim consubstantialis vocabulum jam tum, cum Dionysius a Pentapolitanis accusatus est, notum admodum atque usitatum, imo in Ecclesia receptum fuisset, non videtur ab his Sanctus ob Dei Filium, Patri non consubstantialem assertum, ad Dionysium Romanum Pontificem, veluti violatæ fidei reus, fuisse deferendus. Hinc porro consequitur, ut etiam ante Dionysii ætatem illud ipsum vocabulum a nonnullis Patribus verosimillime fuerit usurpatum, atque ab Ecclesia receptum. Quod si dicas, synodum Antiochenam, in qua quinque circiter a Dionysii obitu annis Paulus Samosatenu exauctoratus fuit, vocabulum illud, veluti impugnantis Pauli erroribus minus aptum, rejecisse, idque ea, si idem vocabulum jam dudum in Ecclesia usitatum fuisset ac receptum, faciendum verosimillime non fuisse. Respondeo, a Dionysio equidem, Romano Pontifice, consubstantialis vocabulum fuisse receptum, hocque nihilominus rejectum fuisse a dicta Antiochena synodo, quæ tamen Dionysium Romanum Pontificem, cui etiam suam de Pauli Samosateni damnatione epistolam syndicam inscripsit, summopere reverebatur.

B nec a Dionysio fuit improbatum. 77 Adhæc Antiochena synodus consubstantialis vocabulum non eo sensu, quod id antea in Ecclesia usitatum fuerat, sed sensu longe diverso (vide Commentarium num. 228) acceptum rejectit, ut adeo ex eo, quod consubstantialis vocabulum rejecerit Antiochena synodus, consequens non sit, ut id antea in Ecclesia a Patribus adhibitum non fuerit. Quod autem aiunt, Dionysium improbasse consubstantialis vocabulum, id utique a vero longissime est alienum. Quamquam enim Sanctus, sese hoc vocabulum in Scriptura sacra non invenisse expressum, affirmavit, rem tamen voce illa significatam admisit. Liqueat id ex libris de Elencho et Apologia, supra sæpissime laudatis, ad Dionysium, Romanum Pontificem, sui purgandi ergo a Dionysio scriptis. In his enim, quos post epistolam de Pentapolitanorum contra se accusatione a Dionysio Romano acceptam scripsit, ista supra adhuc recitata verba profert: In alia item epistola ea scripsi, quibus criminationem adversariorum repuli, mendacemque ostendi, qua aiebant, me Christum negare esse Deo consubstantialem. Tametsi enim fateor, me hoc vocabulum nusquam Scripturarum sacrarum vel invenisse vel legisse; attamen argumenta mea, quæ subsequuntur, quæque isti tacerunt, ab hac sententia non discrepant. Unde sane recte colligitur, consubstantialis vocabulum a Sancto non fuisse improbatum, saltem post acceptam a Dionysio Romano de Pentapolitanorum accusatione epistolam, ac proin, cum hac verosimillime posteriores existerint epistolæ ad Samosatenum, Dionysio hæc abjudicari nequeunt, quod in altera consubstantialis approbetur vocabulum.

CAPUT VI.

De reliquis argumentis, quæ pro duabus ad Samosatenum epistolis Dionysio abjudicandis faciunt; et an ex hypothesis, quod hæc nihilominus Sanctum habeant auctorem, altera non distinguatur ab epistola ad ecclesiam Antiochenam ab eo scripta.

Plures de Verbi Divinitate loci,

Duo argumenta, quæ pro duabus ad Samosatenum epistolis Dionysio abjudicandis faciunt, cap. præced. discussi. Restat, ut reliqua, quæ eo etiam conducunt, nunc examinem. A præcipuo, ut nonnulli putant, exordior. S. Athanasius, cum Dionysii fidem contra eos, qui sanctum Virum eadem cum Arianis, Jesu Christi Divinitatem negantibus, sensisse contendebant, tutandam haberet, in sua tamen Apologia hunc unice in finem scripta nec locum epistolæ,

num. 75 huc transcriptum, ubi Dionysius Dei Filium Patri dici consubstantialem approbat, nec alium quempiam, quo Sanctus in dicta epistola Filii Dei seu Verbi Divinitatem docet, in medium adducit; ubi tamen loci plures in ea occurrunt, ex quibus a Dionysio Jesu Christi Divinitatem agnoscere, luce meridiana clarius demonstrare Athanasius potuisset. Ut reliquos omittam, duos plane insignes, quos apud Labbeum tom. I Conciliorum col. 834 et seq. invenies, huc transcribo. Prior sic habet: Demonstratum itaque est, manifestum esse sophisma, quod formam hominis hominem appellas, et formam ac habitum servi servum, quia forma Dei est Deus. Christus autem, qui a mortuis surrexit, mortuus est et vixit, ut in mortuis et vivis dominetur. Deus enim est natura, qui in omnibus dominatur; et excitatus a mortuis, atque agnitus ex vulneribus verus Deus esse, qui fuerat crucifixus, et surrexerat, et æquali honore Deus Dominus a Thoma prædicatur.

79 Dominus enim et Deus habens in manibus cicatrices surrexit, qui fuerat propter nos vulneratus. Deus enim Apostolorum erat, qui attractatus est, non natura homo, (vide de hac Dionysii locutione in Bibliotheca Patrum Lugduni recusa Turrianum) sed natura Deus, qui hæres gentium est, et omnem judicat terram, sicut scriptum est: Surge... Deus, qui judicas terram, quoniam tu eris hæres in cunctis gentibus. Filius Dei, qui est Verbum, Christus hæres, mortuus est postea post servos suos prophetas, sicut ipse in Evangeliiis dixit ad eos, qui occiderunt prophetas. Quomodo ais tu, hominem esse eximium Christum et non revera Deum, et ab omni creatura cum Patre et Spiritu sancto adoratum, incarnatum ex sancta Virgine et Deipara Maria? Propter nos enim voluit nasci ex muliere; unde et passionem pro nobis suscepit, qui se exinanivit, et humiliavit usque ad mortem, mortem autem Crucis, cum esset alioqui æqualis Deo, sicut scriptum est: Factus est sub lege, qui secundum Divinitatem legislator est, ut eos, qui sub lege erant, redimeret; et adoptionem filiorum reciperemus, sicut ait Scriptura. Posterior hæc est: Qui... ex Deo est ante secula genitus, ipse in extremis temporibus ex matre natus est. Idcirco Deicidæ sunt Judæi, quia Dominum gloriæ crucifixerunt. Nisi enim fuisset Christus idem, qui erat Deus Verbum, non poterat esse alienus a potestate peccandi. Ita Dionysius in præfata epistola, aperitissime sane duobus huc jam transcriptis locis Divini Verbi seu Jesu Christi Divinitatem confitens, ut hos utique S. Athanasius, si epistolam illam pro genuino Dionysii fetu habuisset, pro tutanda Sancti circa Verbi Divinitatem contra Arianos fide in medium adducturus fuisse videatur, ac proin ut illam, cum id non fecerit, pro Dionysii epistola non habuerit.

80 Verum, quamquam hoc argumentum contra opinionem, quæ Dionysii ad Paulum epistolam, responsionemque ad decem Pauli objectiones Sancto attribuit, non nihil validius quam præcedens militet, rem tamen minime evincit. Etenim responderi potest, Athanasium forte omnes Dionysii lucubrationes, quæ magno numero fuerunt, non habuisse perspectas, ut adeo, cum inter Dionysii lucubrationes, Athanasio non cognitæ, esse potuerit epistola a Sancto ad Samosatenum scripta, mirum non sit, quod hæc, quamvis a Dionysio reipsa scripta atque ad Athanasii institutum non parum conducens, ab eo tamen contra Arianos citata non fuerit. Adhæc fieri potest, ut Athanasius, cum laudatum pro Dionysii doctrina ab Arianorum erroribus vindicanda Tractatum seu Apologiam scripsit, inimicorum suorum, qui cum sævissime prosequerentur, insidias fugiens, in quadam delituerit loco, in quo non nisi paucissimos libros haberet ad manum: unde factum esse potest, ut, cum duarum Dionysii ad Paulum epistolarum non haberet copiam, nullum ex his, utut a Dionysio vere scriptis, locum ad Arianos confutandos in medium adduxerit. Adde, homines non semper meminisse eorum omnium, quæ vel viderint, vel

AUCTORE
C. B.

quorum duo huc transcribuntur, in dictis ad Samosatenum epistolis occurrunt; E

F

has tamen Dionysii non esse, quod nec ab Athanasio,

AUCTORE
C. B.

vel legerint, ut adeo Athanasius præmemoratas epistolas, quamvis etiam antea a se lectas et pro genuinis Dionysii lucubrationibus habitas, idcirco non citavit, quod, quæ in iis ad institutum suum facientia occurrerent, non recordaretur. Nequit itaque etiam ex Athanasii de duabus Dionysii ad Paulum Samosatenum epistolis silentio certo concludi, has a Dionysio vere non fuisse conscriptas.

nec a Basilio
memorentur,
certo nequit
concludi:

81 Pergo nunc ad aliud argumentum, quod, qui duas dictas epistolas Dionysio adjudicant, etiam adducunt. Sanctus Basilius, aiunt, epistola nona, alias quadragesima prima, ad Maximum de Dionysio Alexandrino sic scribit: De Spiritu voces emisit minime dignas Spiritu, ab adorata illum Deitate sejungens, atque in inferioribus una cum creata ac ministra natura numerans. Quibus ex verbis certissime consequitur, ut Dionysius, teste Basilio, Spiritui sancto Deitatem denegarit; quapropter cum ejusdem Spiritus sancti Deitatem binæ ad Paulum Samosatenum epistolæ, uti has, etiam perfunctorie tantum, legenti patereet, sæpissime testentur, nequeunt illæ a S. Dionysio esse conscriptæ. Verum respondeo, Dionysium orthodoxe admodum de Spiritu sancto sensisse, tantumque, in sua verosimiliter ad Ammonium et Euphranorem epistola, nonnihil esse crudius (vide, quæ de hoc argumento in Commentario disserui) non ex opinionis pravitate, sed ex vehementiori Sabellio oblectandi studio de illo locutum. Et vero Dionysium de Spiritu sancto orthodoxe sensisse, perspicuum fit vel ex ipsomet Basilio, dum lib. de Spiritu sancto docens, quæ de Spiritu sancto credenda sunt, nonnullos textus e Dionysii Operibus depromptos in dictionum suorum confirmationem adducit. Neque est, quod dicat, nulum ibidem textum ex binis prædictis epistolis, quæ tamen de Spiritu sancto præclarissime loquuntur, a Basilio proferri. Facile enim fieri potest, ut ad Basilii cognitionem epistolæ illæ non venerint. Adhæc Basilio animus non fuit, omnes omnino textus, undecumque ex omnibus Dionysii Operibus conquisitos, qui ad institutum suum conducereent, loco proxime citato afferre, ut adeo pro dictis epistolis Dionysio adjudicandis nihil amplius ex Basilio, quam ex Athanasii silentio supra memorato possit haberi.

quamvis autem
argumentum
aliud,

82 Verum, qui prædictas epistolas pro genuinis non habent Dionysii Operibus, binis hisce argumentis, ab Athanasii et Basilii silentio petitis, addere queunt et tertium, a silentio, quod in concilio œcumenico Ephesino, anno 431 contra Nestorium celebrato, circa binas, Dionysio Alexandrino attributas, ad Paulum Samosatenum epistolas servatum fuit, pariter repetitum. Labet hoc, ut quam sit validum, appareat, paulo distinctius proponere. Nestorius, anno 428 in sedem Constantinopolitanam Sisinnio vita functo successus, non diu ab impia, qua infectus erat, hæresi disseminanda abstinuit. Etenim eo ipso anno sermonem, hæreticæ pravitate plenum, qui apud Garnerium tom. II Operum Marii Mercatoris pag. 3 exstat insertus, numerosa coram populi multitudine de Incarnatione Dominica habuit. Secundum hunc sermonem, atque plurima veterum scriptorum monumenta impius ille hæresiarcha, sublato Deiparæ nomine, Christum Dominum in duas distraxit hypostases ac personas; in eoque asseruit, sicut naturas duas, ita et filios duos, et Christos duos; unum quidem, quem incarnatum esse, non volebat, Deum ex Patre Deo, hominem alterum ex Matre, quam idcirco non Θεοτόκον, id est, Deiparam, sed Χριστόκοον, id est, Christiparam appellabat. Porro contra impiam hanc hæresim, quæ jam antea a Cælestino Papa, synodique ab eo convocata, Romæ fuerat proscripta, œcumenicum Ephesi, in quo Nestorius damnatus est atque exautoratus, celebratum fuit concilium. In hoc S. Cyrillus, patriarcha Alexandrinus, cum vicarium suum cum creasset Cælestinus Papa, præcipuas partes indubie egit.

quod a concilio
Ephesini

83 Secum habebat Petrum, ecclesiæ Alexandrinæ presbyterum, conciliique notariorum primicerium. Hic Patrum jussu vario, quibus Dei Verbum seu

Filium incarnatum hominemque factum esse, aperi- D
tius asseritur, præcedentium episcoporum Patrumque testimonia, in Concilii Acta referenda, in medium adduxit. Quamvis autem id sedulo (tres enim patriarchas Alexandrinos, Petrum scilicet, Athanasium et Theophilum citat) curasse videatur, ut ne quem patriarcham Alexandrinum, qui de argumento tractando opportune ad concilii institutum scripsisset, silentio præteriret, Dionysii tamen non meminit; ubi interim Sanctus, si duas memoratas, in quibus divini Verbi Incarnatio (vide verba num. 78 et seq. huc transcripta) manifestissime traditur, ad Paulum scripsisset epistolas, ante reliquos omnes Patres, a Petro citatos, utpote his antiquior, memorandus utique fuisset. Adhæc in duabus, Dionysio adscriptis, ad Samosatenum epistolis sanctissima Virgo Maria sexties ut minimum Θεοτόκας, id est, Deipara vocatur; quapropter cum sic hæc contra Nestorium, qui sanctissimam Virginem non Θεοτόκον seu Deiparam, sed tantum Χριστόκοον seu Christiparam, et esse et appellari volebat, maxime militarent, dubitandum non videtur, quin easdem Petrus citaturus fuisset, si a Dionysio scriptas esse, admisisset. Accedit, quod, duas Christi Domini asseri hypostases et personas, duos Christos ac duos Filios, quod Nestorius dicebat, in præmemoratis ad Paulum epistolis luculentissime improbetur, ut adeo, si hæc Dionysium vere habeant auctorem, a Petro notariorum primicerio non unam ob causam fuissent citandæ.

84 Hunc in modum, qui duas memoratas ad Paulum Samosatenum epistolas Dionysio adjudicandas putant, a servato de his in concilio Ephesino silentio, ut opinionem suam probent, argumentari queunt, easdemque epistolas ante Nestorii tempora scriptas non esse, insuper contendere tum ex eo, quod duas a Paulo in Jesu Christo hypostases, quod palmare Nestorii dogma fuit, constitui indicent; tum ex eo, quod sanctissimam Virginem sæpissime Θεοτόκον, id est, Deiparam appellant; quod vocabulum quamvis etiam ante Nestorii tempora a S. Athanasio fuerit adhibitum, Athanasio tamen antiquior, qui vocabulo isto usus sit, in concilio Ephesino contra Nestorium citatus non fuit, nec illud ante exortam hæresim, qua hic sanctissimam Virginem non Θεοτόκον seu Deiparam, sed tantum Χριστόκοον seu Christiparam appellandam statuit, communiter in Ecclesia usurpatum fuisse videtur. Verum si ante sive post Nestorii tempora dictæ epistolæ scriptæ sint, argumentum equidem, ut hæc Dionysio adjudicentur, a concilio Ephesino silentio petitum, nonnihil validius, quam præcedentia, apparet. Patrum quidem testimoniis, in concilio Ephesino citatis, apud Labbeum tom. III Conciliorum col. 505 et 508 proxime præmittitur: Petrus presbyter Alexandria et notariorum primicerius dixit: Quandoquidem sanctissimorum sacratissimorumque Patrum ac episcoporum, et diversorum præterea martyrum codices in promptu habemus, nonnullaque capita ex illis selegimus, ea, si vobis ita visum fuerit, prælegemus. Flavianus episcopus Philippensium dixit: Legantur, et in Actorum monumenta referantur.

85 Quibus ex verbis ita forte nonnemo ratiocinetur. In concilio Ephesino Petrus, notariorum primicerius, testimonia duntaxat, uti ex verbis proxime recitatis liquet, in medium adduxit eorum antiquiorum episcoporum ac Patrum, quorum codices habebat ad manum, ac proin, cum fieri possit, ut codicem, qui S. Dionysii, Alexandrini episcopi, Opera complecteretur, non habuerit ad manum, mirum nemini debet accidere, nullum omnino textum ex memoratis ad Paulum Samosatenum epistolis, utut a Dionysio vere scriptis et ad impugnandos Nestorii errores aptissimis, a Petro fuisse in medium prolatum. Adhæc quispiam etiam forte dicit, facile fieri posse, ut Petrus, notariorum primicerius, Dionysii ad Samosatenum epistolas non habuerit perspectas, hincque factum esse, ut nullum ex his textum produceret. Verum tam ad secundum hoc quam ad primum responsum, quo argumentum, a concilio Ephesini

silentio peti-
tur, aliquanto
validius pro
illis epistolis
Dionysio

adjudicandis,
quidquid con-
tra opponi
queat,

A simi silentio, pro dictis ad Samosatenum epistolis Dionysio adjudicandis petiunt, nihil plus valere quam præcedentia, quis forte existimet, responderi posse videtur, verosimile non apparere vel Dionysii Opera Petro, notariorum primicerio, ad manum non fuisse, vel hunc illa non habuisse perspecta. Etenim vix dubitandum est, quin omnia Dionysii Opera concilii Ephesini tempore, si non in aliis plerisque civitatibus, saltem in civitate Alexandrina, utpote cujus episcopus Dionysius fuisse, integra adhuc existerint. Quapropter, cum dubitandum pariter non appareat, quin S. Cyrillus, patriarcha Alexandrinus, hujusque ecclesie presbyter Petrus, qui eum ad concilium Ephesinum comitatus est, omnes antiquorum Patrum præcipueque Patriarcharum Alexandrinorum codices, Alexandriæ existentes, antequam ad concilium proficere, sedulo excusserint, tactusque et locos in iis ad confutandum Nestorium idoneos annotarint, verosimile non videtur, Petrum non fuisse datas ad Samosatenum epistolas cogniturum, si hæc unquam a Dionysio scriptæ fuissent. Quod si autem velis, dictas epistolas, utut apprimè cognitas, nec a Cyrillo, nec a Petro Ephesum, ubi etiam non existerent, fuisse allatas; respondeo, id verosimile non videri; adhuc illas saltem, utpote impiam Nestorii doctrinam apertissime damnantes, a Petro verosimiliter fuisse citandas, si Dionysium, Alexandrinum episcopum, summæ, apud Orientales præcipue, auctoritatis Patrem, vere habuissent auctorem seu potius, si tunc vere existitissent, nec tantum postea Dionysio essent affectæ.

militare videatur; non hinc tamen dictas epistolas Dionysii non esse.

B 86 Itaque, re mature perpensa, argumentum, a concilii Ephesini silentio petiunt, aliquanto validius, quam duo alia ab Athanasii et Basilii silentio petita argumenta, militare videtur contra opinionem eorum, qui duas ad Samosatenum epistolas Dionysio adscribunt. Verum adhuc multo contra illam validius militat illud ipsum concilii Ephesini silentium, si conjunctim non tantum cum Athanasii et Basilii, verum etiam omnium omnino antiquorum scriptorum silentio consideretur. Etenim duæ memoratæ ad Samosatenum epistolæ a nullo prorsus scriptore antiquo citatæ inveniuntur, videnturque ante sæculi proxime elapsi initium, quo in lucem fuerunt prolatae, omnino fuisse incognitæ. Verum reponunt, qui dictas epistolas Dionysio attribuunt, sanctus Dionysius, ut in Commentario dictum est, ad Paulum Samosatenum, ut hunc ab errore revocaret, verosimillime scripsit, idque reipsa Sanctum fecisse, Theodoritus, Cyri episcopus, scriptor antiquus lib. II Hæreticarum Fabularum cap. 8 verbis, num. 503 in Commentario transcriptis, etiam testatur: quamvis autem quot aut quas ad Samosatenum Sanctus dederit epistolas, nuspam indicet laudatus Theodoritus, fierique possit, ut ex vago seu generali hujus scriptoris de datis a Dionysio ad Samosatenum epistolis testimonio scriptor aliquis posterior ansam arripuerit, vel duas præmemoratas ad Samosatenum pro arbitrio fingendi epistolas, vel, cum eas jam scriptas quidem, nullius tamen auctoris nomine notatas invenisset, Dionysio, Alexandrino episcopo, supponendi, nulla tamen potest positiva afferri ratio, qua id reipsa, circa duas dictas epistolas factum esse, solide probetur.

uti nec ex stylo, quo scriptæ sunt, certum efficitur;

C 87 Argumenta enim, a concilii Ephesini, Athanasii, Basilii aliorumque scriptorum antiquorum silentio petita, rem certam atque indubitam, uti eruditi omnes facile admittunt, nequeunt efficere. Idem dicendum est de argumentis petitis tum a doctrina in duabus dictis epistolis Paulo affecta, tum a styli diversitate, qua hæc, et Dionysii apud Eusebium lib. VI et VII Historiæ Ecclesiasticæ lucubrationum Fragmenta esse conscripta, nonnulli contendunt. Ita illi, qui dictas epistolas Dionysio, veluti germano earundem auctori, attribuunt. Et vero non immerito, nec sine fundamento ita loquuntur. Si enim res omnes a mille et pluribus annis gestæ pro meris figmentis et fabulis, quod a scriptoribus antiquis non memorentur, sint habendæ, res prope innumeræ, quæ tamen certissime evenisse putantur,

ad aniles fabulas relegandæ fuerint. Nequit itaque ob solum concilii Ephesini, scriptorumque antiquorum de Dionysii ad Paulum Samosatenum epistolis silentium certo concludi, hæc Dionysium germanum non habere auctorem, quamvis interim propterea ea de re non immerito possit dubitari. Porro a doctrina in duabus dictis epistolis Paulo attributa nihil quoque pro his Dionysio indubie adjudicandis haberi, perspicuum est ex iis, quæ cap. 5 disserui. Quod autem pertinet ad styli diversitatem, quam nonnulli in dictis epistolis et in aliis Dionysii Operibus inveniri putant, nequit etiam ex hac sat certo confici, dictas epistolas a Dionysio non esse conscriptas. Quod enim aiunt, stylium, quo hæc scriptæ sunt, esse humilem, diffusum, implexum, styloque, quo alia Sancti lucubrationes exaratae fuerunt, prorsus dissimilem, id equidem, quantum opinor, non omnes, qui epistolas illas cum aliorum Dionysii Operum Fragmentis, quæ apud Eusebium supersunt, cumque epistola ad Basilidem supra memorata attente contulerint, existimaturi sunt.

88 Adhæc fac, stylium, quo dictæ epistolæ scriptæ sunt, ab aliarum Sancti lucubrationum stylo non nihil differre, oriri id potest ex crebris Scripturæ sacræ textibus, qui epistolis, uti argumenti exigebat ratio, fuerunt immiscendi, ut adeo ex stylo, quo epistolæ illæ scriptæ sunt, utut forte nonnihil diverso a reliquarum Dionysii lucubrationum stylo, certum esse non possit, eas epistolas Sancto esse adjudicandas. Quapropter cum id quoque nec ex concilii Ephesini scriptorumque antiquorum silentio, nec aliunde, ut jam dictum est, certum esse possit; indubiam autem suppositionis notam dictæ epistolæ non præferant, easque in antiquo probæ notæ codice Ms. Dionysii nomine signatas Turrianus invenit, verosimiliter utique, quemadmodum jam in Commentario monui, mihi apparet, easdem Dionysium vere habere auctorem, quamvis interim id (quam ob causam etiam de his in Appendice hic agendum fuit) pro indubitato idcirco potissimum non habeam, quod ex jam disputatis epistolas illas nec concilium Ephesinum, nec Athanasius, nec ullus alius ante sæculum proxime elapsus scriptor novisse videatur. Atque ita jam quid de duabus, de quibus hic agendum erat, epistolis sentiam, exposui; restat, ut nunc discutiam, an, ex hypothesi, quod Dionysium indubie habeant auctorem, harum altera, Sancti scilicet ad decem Pauli Samosateni quæstiones responsio, eadem sit cum epistola, a Dionysio ad ecclesiam Antiochenam missa; qua hic præ corporis infirmitate protractaque senectate ad concilium, contra Samosatenum Antiochiæ celebrandum, ad quod invitatus fuerat, venire non valens, concilii Patribus, quid ipsemet de quæstione seu materia contra hæresiarcham illum in concilio tractandam sentiret, exposuit. Baronius, ut jam num. 502 in Commentario docui, utramque hanc hic proxime memoratam epistolam eandem esse existimavit.

89 Tillemontius tom. IV Monumentorum Ecclesiasticorum in Notis ad Dionysium Alexandrinum pag. 661 ab hac Baronii opinione omnino alienus non videtur. Ait enim ibidem, fieri posse, ut ea lucubratio, id est, Dionysii ad decem Pauli Samosateni quæstiones responsio, pars existeret epistolæ, a synodo Antiochena memoratæ, ut adeo, cum Dionysii epistola, quam memoravit Antiochena synodus, quamque postea secundum Antiochenum concilium ad omnes quaquaversum ecclesias cum epistola sua canonica transmisit, eadem sit cum epistola mox memorata, a Dionysio ad ecclesiam Antiochenam scripta, dubitari non debeat, quin Tillemontius a Baronii opinione omnino alienus non fuerit. Ratio autem, ob quam ita in illam fuerit affectus, hæc est: Epistola illa, ait, seu Dionysii ad decem Pauli Samosateni quæstiones responsio, ita communiter de Paulo loquitur, acsi ad hunc orationem non dirigat, illamque solo Samosatensis titulo designat; ita ut, si quando eum alloquatur, satis appareat, id non honoris causa fieri; sed eo modo, quo alloqui solent, quos impugnamus. Ita ad verbum fere Tillemontius,

AUCTORE C. B.

imo oppositum apparatus verosimiliter: si autem dictæ epistolæ Dionysii vere sint, opinio, E

F

quæ responsionem ad decem Pauli quæstiones pro epistola ad Antiochenos parte accipit;

ACTORE
C. B.

montius, mox etiam inferens, fieri posse, ut Opusculum illud seu responsum ad decem Pauli Samosatani quaestiones partem constituerit epistolae, a concilio Antiocheno, secundo scilicet, designata, eive fuerit adjectum. Non omnino improbabilis apparet haec Tillemontii opinio, cum confirmandae addi etiam potest, Dionysium in suo ad decimam Pauli Samosatani quaestione responso, pluribus jam ad decimam illam Pauli objectionem confutandam in medium adductis, ita de Samosateno loqui: Videte, fratres, quanta sit caecitas. Tota die et nocte acuit tela contra Dominum et aggreditur bellare homo neque bellare sciens, neque in arte bellandi institutus. Quibus ex verbis, utpote ad plures directis, consequi videtur, ut epistola illa, seu responso ad decem Pauli quaestiones, non ad hunc, sed ad fratres, quos verbis recitatis Sanctus alloquitur, destinata fuerit. Unde non improbabile fit, hanc partem constituere epistolae, a Sancto ad ecclesiam Antiochenam seu potius ad patriarchatum Antiocheni episcopos scriptae, posteaque a secundi Antiocheni concilii Patribus ad epistolam suam synodicam adjectae.

at non item opinio, quae hanc epistolam cum responso prorsus eandem facit,

B

90 Tillemontio itaque, qui ad hoc credendum propendet, non illubenter assentior; at non item assentiri queo Baronio. Quamvis enim ab eo non multum dissonet Tillemontius; Baronius tamen praedictam Dionysii ad Pauli quaestiones responso nem haberi a se pro integra Sancti ad ecclesiam Antiochenam seu ad patriarchatum Antiocheni episcopos epistola, verbis num. 502 in Commentario recitatis non obscure indicat. Verum in tota illa Responso, quam longa est, nulla usquam verba (si proxime recitata excipias) Sanctus exhibet, ex quibus eum ad ecclesiam Antiochenam, seu patriarchatum Alexandrini episcopos scribere, utcumque colligas. Hinc autem mihi verosimile apparet, responso nem illam, si vere ad ecclesiam Antiochenam seu patriarchatum Antiocheni episcopos destinata fuit, non integram atque epistolam, quam ad hos Sanctus scripsit, sed illius dumtaxat partem constituisse. Quis enim credat, Dionysium in tota epistola, quam ad patriarchatum Antiocheni episcopos scripsit, hos nec in ipso initio, nec pluries in contextu honoris causa compellasse? Certè Dionysius in epistola, quam ad Basilidem, Pentapolitanum episcopum, scripsit, quamque supra integram huc transcripsimus, Basilidem et initio epistolae et in ejusdem contextu plus semel alloquitur, honorificeque simul et peramanter compellat, ut adeo, cum Sanctus ad unicum scribens episcopum, urbana hac scribendi ratione usus sit, eadem indubie etiam ad plures seu potius ad omnes patriarchatum Antiocheni scribens episcopos usus fuerit. Accedit, quod Sanctus in sua ad decem Pauli quaestiones responso praememoratos patriarchatum Antiocheni episcopos ad strenuam veritatis orthodoxae propugnationem non adhortetur, quod tamen Sanctum sua ad ecclesiam Antiochenam epistola verosimillime fecisse, in Commentario docuimus. Itaque ob omnia, quae hic jam disserui, Dionysii ad Samosatani quaestiones responso pro integra Sancti ad patriarchatum Antiocheni episcopos epistola nequit haberi.

pro non improbabili,

91 Porro, quod etiam ad opinionem, quae dictam responso nem saltem pro parte epistolae a Sancto ad ecclesiam Antiochenam scriptae accipit, pro non improbabili habendam facit, Dionysius in sua ad decimam Pauli objectionem etiam Paulo sic loquitur: Ecce in te impletur, et in iis, qui te sequuntur: «Contra me (verba sunt psalmi 68) loquebantur, qui sedeabant in porta, et in me psallebant, qui bibebant vinum» non in me dico, sed in Deum. Nescio, quis tibi hunc actum turbatum impietatis tamquam poculum porrexit, et tenebras offudit, ut non intelligeres, quae dicis. Scripsi enim tibi in epistola, ad quam haec rescripsisti, quod volens te ipsum decipis, o amice. Non dixi amicum, tamquam compresbyterum; sed tamquam alterum amicum, cui dictum est a Domino: «Amice, ad quid venisti.» Quibus ex verbis, cum Sanctus potissimum iis indicet, sese in epistola responso nem,

quam ad Pauli quaestiones dat, proxime praegressa non alio modo, quam quo Christus Judam, Paulum Samosatenum appellasse amicum, consequi videtur, ut Sanctus in ipsa responso, quam ad Pauli quaestiones dedit, ne salute quidem, quam amici amicis impertiri solent, Paulum Samosatenum, utpote tunc deteriore adhuc factum, fuerit dignatus. Quapropter cum Dionysius, ut in synodica secundi Antiocheni concilii epistola, supra saepissime laudata, dicitur, ne salutatione quidem Samosatenum in epistola, quam ad ecclesiam Antiochenam scripsit, fuerit dignatus, confirmatur sane ex recitatis Sancti verbis opinio, quae saltem pro epistola ad ecclesiam Antiochenam scriptae parte habendam putat Dionysii ad decem Pauli Samosatani quaestiones responso nem.

92 Quamvis autem id inde, ut jam dixi, utcumque confirmetur, pro certo tamen atque indubitato, etiam ex dictis verbis haberi non potest. Etenim cum his ipsis Dionysius orationem ad Paulum dirigat, non immerito forte quisquam contendat, praedictam responso nem ad ipsummet Paulum (vide, quae num. 89 dicta sunt) eo tantum modo, quo solemus, ad eos quos impugnamus, ad Samosatenum pro praememorata verba dirigere orationem, responderi potest, id minus verosimile idcirco videri, quod nimis frequenter Sanctus in responso illa Paulum alloquitur, idque nullo prorsus adjecto indicio, ex quo, quod Paulum dumtaxat impugnet; ad alium vero vel alios orationem dirigat, utcumque innotescat. Adhaec pro omnimoda inter responso nem ad Samosatani quaestiones, et Sancti ad patriarchatum Antiocheni episcopos epistolam distinctione statuenda etiam facit, quod haec a secundi concilii Antiocheni Patribus, uti ex horum laudata epistola synodica intelligitur, ad omnes per universum orbem dispersas ecclesias quaquaversum missa fuerit; unde consequi videtur, ut etiam Nestorii tempore notissima adhuc verosimillime fuerit, multisque codicibus inserta.

93 Quapropter, si a Dionysii ad decem Pauli quaestiones responso omino diversa non esset, fuisset et haec Nestorii tempore pariter adhuc notissima. Verum hanc Nestorii tempore notissimam fuisse, non apparet. Quamvis enim in ea sanctissima Virgo Maria quiniis ut minimum appelletur Θεοτόκος seu Deipara, quae appellatio doctrina Nestorii, SS. Virginem non Θεοτόκου seu Deiparam, sed Χριστοτόκου seu Christiparam appellandam contendit, et diametro opponitur, nullus tamen ex ista epistola seu responso contra Nestorium textus in concilio Ephesino, in quo tamen plures aliorum SS. Patrum sententiae multo minus eo facientes prolatae fuerunt, in medium fuit adductus, ut adeo ista epistola seu responso cognita non fuisse videatur, ac proin ut omnino distincta sit ab epistola, a Dionysio ad ecclesiam Antiochenam, seu ad patriarchatum Antiocheni episcopos scripta. Itaque ex hypothesi, quod duae epistolae, veluti ad Samosatenum a Dionysio scriptae, saeculo proxime elapso vulgatae Dionysium vere habeant auctorem, nondum tamen, uti ex jam disputatis liquet, certum est, alteram e duabus hisce epistolis, seu Sancti ad decem Pauli quaestiones responso nem etiam vel pro parte tantum epistolae, quam is ad ecclesiam Antiochenam seu patriarchatum Antiocheni episcopos dedit, esse habendam, quamvis id interim, ut jam ante docui, pro non improbabili queat haberi.

CAPUT VII.

De nonnullis Opusculis, Dionysio vel vere vel falso adscriptis.

Præter Opera Dionysio vel certo vel dubie adscripta, quae, veluti a scriptoribus sub Dionysii nomine memorata, et in hac Appendice Alii libri seu Tractatus, quos Dionysius jam

A jam recensui, nonnulla adhuc supersunt, quorum pariter apud scriptores mentio occurrit, nec tamen scriptio epocha habetur comperta. Hæc inter computandi sunt quatuor tractatus seu libri epistolari forma (hæc enim in omnibus fere suis Operibus Dionysius usus videtur) magna ex parte verosimiliter conscripti, hisque deinde etiam addi debent nonnullæ epistolæ. Trium e quatuor dictis Tractatibus seu libris Eusebius æque ac Hieronymus mentionem faciunt. Posterior quidem lib. de Illustribus Ecclesiæ Scriptoribus his verbis: De natura ad Timotheum, de tentationibus ad Euphranoræ; ad Basilidem quoque multæ epistolæ, in quarum una se (Dionysius nempe Alexandrinus) asserit, etiam in Ecclesiasten cœpisse scribere Commentarios. Eusebius vero lib. vii, cap. 26 Historiæ istis: Aliæ plures sunt apud nos illius (Dionysii Alexandrini) epistolæ, et prolixiores libri epistolari forma ac stilo conscripti; cujusmodi sunt illi de natura libri, Timotheo puero dedicati. Item liber de tentationibus, quem etiam Euphranori nuncupavit. Ipse præterea in epistola, quam ad Basilidem, Pentapolitanum episcopum scripsit, Commentarium se composuisse testatur in principio libri, qui Ecclesiastes dicitur.

B elucubravit: epistolæ, quas scripsit.

93 Tres itaque ex hisce Hieronymi et Eusebii verbis tractatus, quorum alter de natura, alter de tentationibus, ac tertius ad Ecclesiasten interpretandum scriptus sit, habemus compertos. Quartus, quo primam ad Corinthios epistolam Sanctus interpretatus est, apud solum Hieronymum epistola, alias quinquagesima secunda, nunc, in recentiori scilicet Operum Hieronymi per Benedictinos editione, trigesima prima, ad Pammachium scripta, mentio invenitur. Atque hi quidem sunt Dionysii tractatus seu libri, de quibus hoc præsentis capite disserere proposui: epistolæ vero fere hæc sunt. Prima est objuratoria ad Sancti gregem Alexandria constitutum, altera ad Romanos de officio diaconi per Hippolytum missa. Utriusque hujus epistolæ lib. vi Historiæ Ecclesiasticæ cap. 46 meminit Eusebius, qui etiam ejusdem quidem Historiæ libri septimi capite nono epistolæ de Luciano ad Dionysium Romanum scriptæ; capite vero vigesimo secundo duarum aliarum epistolarum, quarum altera de Sabbatho, altera περὶ γυμνασίου, id est, de exercitatione scripta est, mentionem facit. Ambæ hæc posteriores etiam Tractatu de Illustribus Ecclesiæ Scriptoribus memorantur ab Hieronymo, qui etiam ibidem et epistolam ad Heraclam, in Aegypto episcopum, et alteram item epistolam ad Alexandrinam ecclesiam de exilio scriptam Operibus a Dionysio elucubratis accenset. Verum hæc (uti ex his, quæ in Commentario num. 158 disserui, facile colliges) forte ab epistola, a Dionysio ad ecclesiam Alexandriae comprehæteros scripta, illa vero omni dubio procul ab epistola, a Sancto ad Hieracem scripta, atque in Commentario n. 285 et alibi memorata, diversa non est, ut necesse non sit, de duabus hisce epistolis plura hæc dicere, sufficiatque pro ampliori earundem notitia curiosum lectorem ad eundem Commentarium locis proxime citatis remittere.

C binæque, quas non scripsit, recensentur.

96 Lambecius lib. iii Commentariorum de Bibliotheca Cæsarea pag. 18 duas adhuc in hac alias epistolæ Mss. hactenus ineditas, sub Dionysii archiepiscopi Alexandrini nomine ad calcem vetustæ in libris Regum expositionis anonymæ existare affirmat. In fine, inquit, expositionis secundi Libri Regum, et quidem folio 125 exstant epistolæ duæ S. Dionysii, archiepiscopi Alexandrini, hactenus, quod sciam, ineditæ, quarum prior inscribitur et incipit his verbis: Διονυσίου ἐπιστολὴ Θεοδοσίῳ μονάζοντι. Τὸ θαυμάσιον ἔστι οὐδένως ἀμαρτήματος ὅλη τραυματίζονται πόλις, ὑπερ καὶ Δαυὶδ γενόμενον ἔργον. Altera autem hoc modo: Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ Ὀυρσενουφίῳ ἀναγνώστῃ. Ὁ μὲν οὖν Ἀβρααμὰ δίκην παρὰ τῆς θείας ἀπηγάθη δίκης ἐπὶ καὶ θαυράσει τοῦ οὐραίου πατρὸς etc. Causa vero, cur epistolæ illæ ibi sint insertæ, hæc est, quod Historia regni Davidis, quæ secundo libro Regum continetur, per eas potest illustrari. Ita laudatus Lambecius, duas, quas me-

morat, epistolæ Dionysio Alexandrino episcopo sine ulla hæsitatione adscribens. Verum hæc nec Dionysii Alexandrini, nec alterius cujuspiam Dionysii esse, recte in suis Scriptorum Bibliothecis Guilielmus Caveus, Fabricius, alique nonnulli eruditi contendunt. Ambæ enim Isidorum Pelusiotam habent auctorem, inter cujus epistolæ reperiuntur. Prior quidem ad Theodosium libro i epistola trigesima nona pag. 10. Posterior vero ad Ursinophilum libro tertio epistola ducentesima decima nona, pag. trecentesima; ad quem etiam, ut recte observat laudatus Caveus, habentur et aliæ, nempe libro secundo, epistola 240, libro quarto, epistola 78 et 80.

ACTORÆ C. B.

97 De illis itaque duabus epistolis, utpote quæ Dionysii non sint, nec plura hic oportet disserere. Quapropter, cum alia Opera, quæ apud scriptores sub Dionysii nomine memorata inveniam, præter jam recensita non supersint, proximum est, ut de his, quæ num. 94 et 93 recensui, quæque Dionysii certo sunt, unice agam. Id adeo, sola in sequens caput, quæ de Luciano ad Dionysium Romanum data est, dilata epistola, præsentis hoc capite jam præsto. A Sancti libris, Timotheo de Natura inscriptis, duco initium. Inutile fuerit, in tempus, quo libri illi scripti sint, utcumque inquirere. Etenim nulla prorsus nota chronica, ex qua id colligas, nec in eorundem Fragmentis, ab Eusebio in decimum quartum Præparationis Evangelicæ librum illatis, nec alibi uspiam occurrit. Quod vero pertinet ad argumentum, quod tractant, potest de eo amplior certiorque sermo institui. In libris illis nempe Sanctus Democritum et Epicurum, qui ex fortuito atomorum concursu universum hoc emeruisse docuerunt, egregie confutat, omnesque similiter falsas philosophorum de natura opiniones refellere, ut solum deinde hujus auctorem Deum esse demonstraret, sese habuisse in animo, non obscure indicat. Nunc enim, inquit ipsemet Sanctus apud Eusebium libro de Præparatione Evangelica proxime citato, cap. 26, pagina 779, ex sapientissimæ providentiæ operibus summatim pauca tantum aliqua percurramus, idem paulo post, cum adversus illum, cujus major est eruditionis opinio, disputabimus, uberius, Deo duce, ac plenius omnia persequemur.

Sanctus contra Democritum et Epicurum non ex fortuito

98 Ratiocinia, quibus Dionysius Democritum et Epicurum confutare studuit, integra amplius non exstant; verum horum, ut jam innui, Fragmenta plane insignia, ne Opus plane eximium penitus interiret, in suo decimo quarto de Præparatione Evangelica libro nobis servavit Eusebius. In hisce autem Fragmentis, ex quibus quinque ultima prædicti decimi quarti de Præparatione Evangelica libri capita fere constant, S. Dionysius, ut nihil in hoc mundo fortuito atomorum cursu, sed solo Dei nutu omnia facta ostendat, res varias in quotidianum vitæ humanæ usum et commodum construi solitas, vestem nempe, domum, navigium in exemplum adducit, petitque, an fieri queat, ut opera tam artificiosa, tot e partibus apte ordinateque inter se unitis composita, absque artificis manu sint confecta. Hinc porro pro admirabili universi terrarum orbis constructione Deo attribuenda interrogando sic concludit: Quis æquis porro auribus audiat, ingentem hanc domum, ex cælo terraque constantem, qui propter maximam illam et multiplicem, quæ huic insidet, sapientiæ vim, mundus vocatur, ab atomis, quæ nullo ferantur ordine, ordinem atque ornatum omnem accepisse, ac perturbationem ipsam in mundum esse mutatam? Quis stans illos motus atque conversiones ex inconstanti quodam impetu proficisci? Quis absolutam rerum caelestium harmoniam et inconditis et inconcinnis instrumentis temperari? Quomodo autem, una cum omnium essentia sit incorruptibilisque natura, solo, ut aiunt, magnitudinum figurarumque discrimine, corporum tamen alia quædam, ut ipsi vocant, divina sunt, fati superiora, et sempiterna, vel ævi saltem, ut nonnemo loqui maluit, longioris: eaque partim visu percipiuntur, ut sol, luna, stellæ, terra et aqua; partim sensum fugiant, ut dii, demones et animi?

atomorum concursu, sed a Deo mundum esse conditum,

99 Hæc

LECTORE
C. B.
libris de Na-
tura Timo-
theo inscri-
ptis ostendit,

99 Hæc Dionysius, plura deinde, ut mundum, astra, animantia, planetas ceteraque omnia, quæ mundi ambitu continentur, a solo Deo creata esse ostendat, industrie simul et apposite adjuvans. Atque id quidem Sanctus vigesimo quinto præfati decimi quarti de Præparatione Evangelica capite apud Eusebium præstat; sequenti autem capite non minus diligentem, ut id ipsum specialim ex mira hominis structura probet, operam navat. Verba, quibus id facit, apud Eusebium loco præzime citato curiosus lector inveniet, eaque proinde huc non transcribo, illa dumtaxat, quæ jam præzime recitavi, in argumenti, quod in memoratis Sancti de Natura libris tractatur, specimen transcripsisse contentus. Porro hi libri, ut jam supra satis innui, Timotheo τῷ πρῶτῳ sunt inscripti, hincque nonnulli libros illos filio suo a Dionysio, quem propterea maritatum faciunt, nuncupatos fuisse contenderunt. Verum quid de re hac statuendum existimem, in Commentario num. 55 et seq. exposui; ad quem propterea, studiosè lector, te remitto, atque de Tractatu, quem Dionysius Euphranori de Tentationibus inscripsit, nunc ago.

Tractatu,
Euphranori
nuncupato,
qui cum carne
et dæmone hic
certandum
sit, forte do-
cuit,

100 Quod pertinet ad tempus, quo is concinnatus est, illud non magis, quam tempus, quo præmemoratus de Natura Tractatus scriptus est, habetur compertum, nec quidquam etiam, quo utcumque vel cum aliqua latitudine imotescat, uspiam aut in illo ipso de tentationibus Tractatu aut in aliis Sancti Scriptis occurrit. Nec hoc tantum circa hunc Dionysii Tractatum accidit incommodum, verum etiam quod nec argumentum, quod pertractat, sat accurate definiri queat. Fuerit forte de variis modis, quibus homo a dæmone et carne circumveniri atque ad peccandum allici solet, conscriptus. Docuerit forte etiam, qui illæ dæmonis carnisque insidiæ superari, quique cum illis, ut certa sit victoria, dimicari hic ab homine debeat. Ut sit, cum eadem Tractatus ille, quemadmodum et perique alii a Sancto nostro concinnati, interierit, parum refert, non posse argumentum, quo de libri, dictum tractatum constituentes, tractarint, exactius determinari. Itaque ulteriori missa indagine, ad duos alios a Dionysio exaratos tractatus progredior.

binisque e
Commenta-
riis, quos
scripsit, al-
tero primam
Ecclesiastæ
partem,

101 Alter primæ partis Ecclesiastæ, alter vero Epistolæ primæ ad Corinthios Commentationem seu interpretationem fuit complexus. Ex neutro quidquam uspiam noscitur superstes. Argumentum, quo de scripti fuerint, ex ipso, quem præferunt, titulo sufficienter innotescit. Quod vero ad descriptionis tempus pertinet, id nulla prorsus ratione, quantum equidem puto, quisquam definat. Sanctus Dionysius, teste Eusebio, lib. vii Historiæ Ecclesiasticæ cap. 26 supra adhuc citato, in una ex epistolis, quas ad Basilidem, Pentapolitanum episcopum, scripsit, sese in principium libri, qui Ecclesiastes dicitur, Commentarios composuisse asseruit; horum autem etiam de Illustribus (vide verba num. 94 recitata) Ecclesiæ scriptoribus S. Hieronymus, postque eum, uti in Bibliotheca sancta Sixtus Senensis testatur, Procopius Gazæus in explanatione tertii capitis Geneseos meminit, nihilque de iisdem innotescit præterea.

altero pri-
mam ad Co-
rinthios Epi-
stolam expo-
suit;

102 Atque hæc sunt, quæ de Commentariis a Sancto in Ecclesiasten scriptis possum asserere. Quod vero ad Commentarios in priorem ad Corinthios Epistolam a Sancto pariter concinnatos pertinet, præter ea, quæ jam de his dicta sunt, adductumque S. Hieronymi epistola ad Pammachium trigesima prima, alias quinquagesima secunda testimonium, nihil prorsus de iisdem commemorandum occurrit. Cum nihilominus non parvi momenti Commentarios illos fuisse, pateat ex verbis, quibus hos a Dionysio scriptos in præfata epistola testatur Hieronymus, istæc huc transcribo. Origenes, inquit dictæ Epistolæ interpretes enumerans, Dionysius, Alexandrinus scilicet episcopus, Pierius, Eusebius Cæsariensis, Didymus, Apollinaris latissime hanc Epistolam, primam scilicet ad Corinthios, interpretati sunt. Latissime ergo, uti ex his Hieronymi verbis intelligitur, priorem ad Corinthios Epistolam interpretatus est S. Dionysius, ac proin in hanc non

parvi momenti Commentarium verosimiliter conscripsit; de qua cum plura addenda non habeam, jamque, quæ de quatuor Dionysii Tractatibus supra memoratis litteris consignata reperi, in medium adduxerim, restat, ut de Sancti epistolis, de quibus etiam præzente capite tractare proposui, nunc agam.

105 Epistola, a Sancto ad gregem suum Alexandrinum objurgatoria conscripta, uti etiam epistola, ab eodem ad fratres Romæ constitutos de officio diaconi missa, apud Eusebium, Historiæ scilicet Ecclesiasticæ, ut jam docui, lib. vi, cap. 46, recensetur una cum epistolis, quæ a Dionysio Notatiani schismatis occasione ac proin anno circiter 230 aut 231 fuerunt conscriptæ. Hinc porro non nemo forte concludat, duas illas epistolas, alteram de officio diaconi, alteram ad gregem suum objurgatoriam, eodem circiter tempore exaratas pariter fuisse, ac proin eas non in hac Appendice, sed in Commentario fuisse tractandas. Verum respondeo, ne ulla quidem epistolas, quas Eusebius una cum Sancti epistola ad gregem suum objurgatoria, et epistola de officio diaconi Romam missa, loco præzime citato commemorat, in Commentario a me, nisi earum epocha ex argumento, de quo scriptæ sunt, propius haberetur perspecta, fuisse tractatas, hincque esse, cur ibidem de dictis epistolis, quarum altera ad gregem Alexandrinum, altera de officio diaconi Romam scripta est, agendum non duxerim. Et vero id merito factum esse, nemo, quantum opinor, ibi inficias, qui, quæ ab Eusebio uno eodemque capite recensentur scripta, non uno eodemque tempore semper esse elucubrata, compertum exploratumque habuerit.

104 Cum enim revera Eusebius, ut difficile non esset ostendere, diversa auctorum scripta, quæ diverso tempore elaborata sunt, uno eodemque capite subinde recensent, utique ex epistolis, quibuscumque dictæ binæ epistolæ ab Eusebio lib. vii Historiæ, cap. 46 memorantur, sciri non potest, fuerintne hæc eodem tempore, quo illæ, an alio conscriptæ, ac proin ad hanc Appendicem ex instituto meo pertinent; cum scilicet ad earum epocham definiendam nec aliud occurrat, nec ipsa, de quibus scriptæ sunt, argumenta eo conducant. Hæc quippe ex titulis, quibus epistolæ ab Eusebio et Hieronymo insigniuntur, utcumque tantum innotescunt; et hinc quidem epistola, ad Romanos de officio diaconi scripta, a Dionysio hos, quæ sit diaconi dignitas, quis ordo, quæ partes, fuisse edoctos, verosimilimum fit; verum nihil omnino inde habetur, ut quo circiter tempore epistola illa scripta sit, definiri utcumque queat. Quod vero ad alteram, quam Dionysius ad gregem suum Alexandrinum objurgatoriam scripsit, spectat epistolam hanc quidem Sanctus, cum in exilium pulsus Alexandria abesset, scripsisse videtur.

103 Verum cum Dionysius bis, semel nempe sub Decio et semel sub Valeriano, Alexandria exulare fuerit compulsus, dictam epistolam sub Decio, an sub Valeriano scripsit, nequit edici, ac proin tempus, quo id fecerit, manet incertum, spectato etiam ejusdem epistolæ argumento, ex quo porro nihil aliud discimus, quam illa, utpote objurgatoria, a Sancto Christianos, Alexandria exsistentes, fuisse reprehensos; causa interim sui delicto, ob quod nominatim id a Dionysio factum fuerit, penitus manente obscuro, ut nec de dicta epistola, pro qua etiam studiosus lector num. 98 et 158 Commentarii potest consulere, quidquam amplius dicendum supersit, perquamque propterea ad duas reliquas Sancti epistolas, de quibus hic acturum me, supra sponendi. Altera de Sabbato, altera πρὸς ἡμετέριον seu de exercitatione scripta est. Ambæ nihil iterum offerunt, unde quo circiter tempore scriptæ sint, utcumque colligas. Argumentum etiam, quo de scriptæ sunt, ex titulis, quibus ab Eusebio et Hieronymo ornantur, non satis distincte innotescit, nec, ut id divinando forte assequar, conjecturis agere est animus, ut de diabus istis, utpote quæ penitus cum plerisque aliis Dionysii lucubrationibus interiere, nec ulteriorem aliquo ex capite de se disserendi præbent materiem, plura dicenda non habeam.

CAPUT

CAPUT VIII.

De Sancti ad Dionysium Romanum de Luciano epistola, huiusque occasione nonnulla adhuc de quibusdam Dionysii opinionibus seu dogmatibus observantur.

Ex omnibus Dionysii epistolis, num. hujus Appendicis 93 recensitis, de quibus hic restabat tractandum, unicam huc de Luciano scriptam remisi. Hæc quidem et ad Dionysium Romanum, teste Eusebio, data est, et eodem libri septimi Historiæ Ecclesiasticæ capite nono, quo duæ de baptismo a Dionysio scriptæ memorantur epistolæ, a laudato Eusebio memoratur. Verum epocha, qua scripta sit, nec ex eo, quod ad Dionysium Romanum scripta sit, nec ex eo, quod eodem capite, quo duæ aliæ de baptismo epistolæ, memoratur ab Eusebio, definiri potest. Primum sic probò: Dionysius Romanus, ad quem epistola illa scripta asserit ab Eusebio, dubio procul, alius non est, quam Dionysius, de quo idem Eusebius, quartam Sancti de baptismo epistolam ab epistola de Luciano scripta hinc tractanda distinctam commemorans, paulo ante, capite nempe ejusdem libri septimo, ita scripsit: Quarta ejus (Dionysii Alexandrini) de baptismo epistola ad Dionysium scripta est, tunc quidem Romanæ urbis presbyterum, sed qui aliquanto post tempore ejusdem urbis episcopus est constitutus. Fuit ergo, uti ex his Eusebii verbis facile colliges, Dionysii de Luciano, qua de hic agimus, epistola vel ante vel postquam Dionysius Romanus ad supremam Ecclesiæ cathedram esset electus, conscripta.

B Verum sive ante sive post illam Dionysii Romani promotionem scripta statuatur, nihil equidem ex eo, quod ad hunc scripta sit, pro determinanda ejus epocha sat certi ac definiti potest haberi. Fac enim eam, antequam Dionysius Romanus in Pontificem esset electus, esse scriptam: cum hic Sancti nostri fuerit equalis, indubieque ante annum 247, quo Dionysius Alexandrinus ad patriarchalem Egypti cathedram fuit electus, floruerit; ab anno autem 247 ad annum usque 259, quo Dionysius Romanus in Pontificem fuit assumptus, anni excurrant duodecim, sciri nequit, quo ex hisce annis dictam epistolam, si modo etiam citius scripta non fuerit, Dionysius exaravit. Quod si vero illam, cum Dionysius Romanus jam esset Pontifex, scriptam lubeat statuere, nec sic quidquam habebis, ut, quo determinato anno scripta sit, certo definias. Cum enim Dionysius Romanus anno 259 ad S. Petri cathedram fuerit promotus; ab hoc autem anno ad annum usque 263, quo Dionysius Alexandrinus, ut docuimus, e vivis excessit, anni excurrant, computato utroque extremo, nec plures nec pauciores quam septem, sciri iterum non potest, quo ex hisce annis de Luciano eam, qua de hic agimus, epistolam Sanctus scripsit.

C Itaque quocumque modo res spectetur, nequit sane annus, quo ejusdem epistolæ debeat locari scriptio, definiri ex eo, quod ad Dionysium Romanum data sit. Dispiciamus modo, an hic definiri etiam nequeat ex eo, quod illa eodem libri septimi nono capite, quo duæ de baptismo a Dionysio scriptæ epistolæ, memoratur ab Eusebio. Eusebius, ut jam supra monui, uno eodemque capite plures subinde epistolæ, utut non uno eodemque tempore scriptas, commemorat, ut adeo ex eo, quod ea, qua de hic sermocinamur, epistola capite eodem, quo duæ aliæ, memoratur ab Eusebio, determinari annus, quo illa scripta sit, etiam non queat. Quod si porro de eodem argumento, seu de baptismo, de quo duæ aliæ epistolæ, quibuscum dicto capite memoratur ab Eusebio, exaratae sunt, foret conscripta, illius sane epocha, cum omnes omnino epistolæ, quas Dionysius vel de baptismo vel controversiæ de hoc exortæ occasione scripsit, ad annum 256 vel alterum e binis sequentibus spectent, jam prope haberetur comperta. Verum epistolam illam de

Octobris Tomus II.

Auctore C. B.

Forte in dicta epistola de baptismo fuit tractatum. Dionysii de hoc Sacramento,

Etiamque Hieronymum, qui Dionysium in Cypriani de rebaptizandis hæreticis dogma consensisse affirmat, cum doctrina illa conciliandi aperui, vel hac potissimum ratione ductus, quod ipsum Pepuzenorum seu Montanistarum baptismum, qui tamen indubie erat invalidus, a Dionysio pro valido habitum fuisse, Basilii epistola prima ad Amphilochoium can. 1 doceat. Mirum forte accidit nonnemini parumque credibile id, quod de Montanistarum baptismum, indubie licet invalido, per Dionysium tamen approbato, a Basilio asseritur. Ut adeo quo loco habendum sit hoc Basilii assertum, utque Hieronymum, ne a vero aberrare dicendus sit, ea via, quam paragrapho Commentarii proxime laudato inivi, necessario esse exponendum, appareat, Sancti nostri de hæreticorum baptismum doctrinam, simulque Basilii de hac asserta, nondum satis ibidem discussa, paulo accuratius hic expendo.

F Illoque Basilii epistola ad Amphilochoium proxime laudata can. primo sic scribit: Quod igitur ad Catharos pertinet, et prius dictum est, et recte admonuisti, uniuscujusque regionis morem sequi oportere: Quod ii, qui tunc de illis staturunt, in varias de ipsorum baptismate sententias abierint. Pepuzenorum autem baptismum nullam mihi habere rationem videtur, et miratus sum, quomodo hoc Dionysium, hominem canonum peritum, fugerit. Hæc Basilii, nonnullis interpositis, in eandem sententiam etiam sic scribens: Pepuzeni ergo sunt aperte hæretici; nam in Spiritum sanctum blasphemaverunt. Montano et Priscillæ Paracleti appellationem nefarie impudenterque attribuentes. Igitur sive quia hominibus Divinitatem attribuunt, condemnandi sunt, sive quia Spiritum sanctum afficiunt injuria, dum eum comparant cum hominibus; sic etiam suæ æternæ condemnationi obnoxii, quod condonari non possit blasphemiam in Spiritum sanctum. Qua igitur ratione eorum baptismum admittatur; cum in Patrem et Filium et Montanum aut Priscillam baptizent? Non enim baptizati sunt, qui in ea, quæ nobis tradita non sunt, baptizati fuere. Quare etsi hoc Dionysium Magnum latuit, servanda nobis non est imitatio erroris. Itaque Basilii, a Dionysio, quamquam per errorem, Pepuzenorum seu Montanistarum baptismum pro valido habitum fuisse, non obscure indicans, simulque, ut quam immerito ita Dionysius senserit ostendat, causam adjungens, ob quam validus esse nequeat baptismus, a Montanistis seu Pepuzenis collatus.

F Benedictini in recentiori sua anni 1750 Basilianorum Operum editione ad priorum textum huc jam transcriptum sic observant: Pugnat aperte Basilii cum Hieronymo. qui in libro de Scripturis ecclesiasticis testatur, Dionysium idem ac

AUCTORE
C. B.

Cyprianum de baptismo sensisse. Videtur hac in re major auctoritas Basilio attribuenda, quam Hieronymo. Plus operæ insumerat Basilius in ea re examinanda. Præterea cum illius testimonio congruit tota Dionysii agendi ratio, qui deprecatores se pro Asiaticis et Afris (apud Stephanum nempe, Romanum Pontificem) interposuit; nedum in eadem ac illi causa versaretur. Quin etiam suam ac decessorum suorum sententiam satis declaravit, cum hominem impio et blasphemix pleno baptismo ab antecessoribus suis receptum, ante non ausus est baptizare, quam Xystum (vide, quæ in Commentario § proxime memorato dicta sunt) episcopum Romanum consulisset. Hæc laudati Benedictini, contendentes, Basilius hic cum Hieronymo pugnare. Et vero id non omnino immerito contendunt. Cum enim a Dionysio Pepuzenorum, qui erant hæretici, baptismum, ut ut certo (vide supra Basilius verba) invalidum, pro valido habitum fuisse, Basilius verbis mox recitatis testetur, ex hoc Sancti hujus testimonio recte colligitur, quodlibet sane baptisma, a quocumque sive hæretico sive orthodoxo collatum, cui ritus legitimus non deesset, ratum a Dionysio habitum fuisse. Jam vero cum in dogma, quo Cyprianus aliique plurimi Africani episcopi baptismum ab hæreticis collatum esse invalidum, ac proin, qui, a solis hæreticis baptizati, ad Ecclesiam accederent, rebaptizari debere contendebant, Dionysium consensisse, S. Hieronymus (vide Commentarium num. 110) aperte doceat, non omnino sane immerito cum hoc pugnare S. Basilius a laudatis Benedictinis assertur.

non ita tamen pugnant, quin aliqua ratione in concordiam queant adduci.

112 Attamen duo hi SS. Patres non ita inter se pugnant, seu invicem dissident, ut nulla ratione queant in concordiam adduci. Viam, qua id non incongrue fiat, quibus facile discet ex iis, quæ § 11 Commentarii protuli. Arbitratur est scilicet (vide dictum §) S. Dionysius, baptismum, quamvis a solis hæreticis collatum, pro valido esse habendum; cum vero Sanctus simul (adi iterum dictum §) rebaptizari posse a solis hæreticis baptizatos, hæcque in re quamlibet ecclesiam usui suo seu consuetudini esse relinquendam existimaret, eum in Cypriani, utpote hæreticos rebaptizari debere ac proin posse contendentes, dogma consensisse, asserere potuit Hieronymus, nec tamen aperte pugnare cum Basilio verbis supra recitatis prodeinde ea, ex quibus consequens est, a Dionysio baptismum, ad hæreticis ritu debito collatum, pro valido habitum fuisse. Itaque S. Basilius hic non ita indubie, ut contendunt laudati Benedictini, cum Hieronymo pugnat. Quod autem aient, Dionysium tunc, cum hominem, impio et blasphemix pleno baptismo apud solos hæreticos initiatum, non ante novo baptismo, quam Xystum, Romanum Pontificem, consulisset, ablucere est ausus, sententiam suam, qua baptismum, a solis hæreticis collatum, pro valido habuerit, sufficienter declarasse; nec id undequaque certum, uti ex iis, quæ eodem iterum § 11 Commentarii § dicta sunt, facile intelliges, nonnemi forte apparebit.

Dionysius in errore, quem circa baptismi reiterationem admisit, excusandus est,

115 Verum Dionysius declaravit ibi sufficienter, non declaravit suam de baptismo ab hæreticis collato sententiam, hunc equidem ab illo, quotiescumque ritu debito esset collatus, pro valido habitum fuisse, si ex eo, quod pro valido Pepuzenorum, teste Basilio, habuerit baptismum, indubitatum atque perspicuum; quamvis interim, uti in Commentario § jam sæpius nominato docui, cuilibet episcopo permittendum esse voluerit, ut libere pro ecclesie, cui præerat, consuetudine rebaptizaret vel non rebaptizaret, qui, a solis hæreticis baptizati, ad Ecclesiam accederent. Verum, inquit, si talis fuerit Dionysii doctrina, consequens est, ut insigniter circa primum maximeque ad salutem necessarium Sacramentum errarit. Faleor: Sanctus hic a vero certissime aberravit. Verum quid tum? Aberravit etiam S. Cyprianus, totaque fere cum eo Africana ecclesia, ut mirum nemini videri debeat, Dionysium in re, quæ nondum sua ætate tam clare, ut postea fuit,

esset definita, opinionem erroneam esse amplezum. D
Episcoporum torrente, idem cum Cypriano sententium, fuit abreptus, non quidem, ut omnem baptismum, ab hæreticis collatum, esse invalidum pronuntiaret, sed ut saltem eos, qui valide ab hæreticis baptizati essent, pro cujuslibet ecclesie consuetudine rebaptizari posse vel non posse assereret. Hinc is Sancti error, utpote sine gravi ratione non admissus, facile apud quemvis æquum rerum æstimatorum excusationem inveniet.

114 Ast, inquiet non nemo ulterius, Dionysius non tantum eorum, qui ab hæreticis valide baptizati essent, rebaptizationem licitam asseruit; verum etiam, quem sane errorem nemo excuset, Pepuzenorum seu Montanistarum baptismum, quamquam sine forma debita collatum, pro valido, teste S. Basilio, voluit haberi; unde consequi videtur, ut etiam baptismum, a quibuscumque hæreticis et quocumque modo collatum, validum esse existimari. Adhæc (vide iterum Commentarii § 11) baptismi defectum, ut apparet, per sacram Communionem suppliri posse putavit, quod sane etiam omni dubio procul est erroneum, ut adeo Dionysius non leve tantum erratum, quod facile excusationem inveniat, circa baptismum admisit. Ita, ut jam innui, contra Dionysium argui potest ulterius. Verum respondeo, posse non immerito, uti ex laudato Commentarii § 11 facile intelliges, E
vocari in dubium, an Dionysius revera baptismi defectum per sacram Communionem suppliri posse existimavit. Quamvis enim (vide Sancti verba in Commentario num. 114 recitata) hominem illum jam dudum in Ecclesiam atque ad Sacramentorum participationem admissum, qui, cum se invalide impioque tantum et blasphemix pleno baptismo baptizatum putaret, vero proque baptismo donari petierat, rebaptizari non ausus, diuturnam illi communionem ad id sufficere responderit, ita forte Sanctus potest intelligi, ut non quidem diuturnam communionem, veluti ad causam, qua homo ille a peccato originali expurgatus esset, sed tantum ad certum indicium, quod baptismum valide collato, a peccato originali expurgatus esset, satis esse voluerit.

113 Etenim Sanctus, ut apparet, pro parum credibili habuit, hominem, qui jam a longissimo tempore, ejurata hæres, in Ecclesiam atque ad sacram communionem frequenter fuisset admissus, valido nunquam antea baptismo fuisse initiatum. Colligendum id videtur ex eo, quod Sanctus loco supra citato apud Eusebium, ubi homini, qui rebaptizari petierat, diuturnam communionem ad id sufficere respondit, mox subiungat: Nam qui gratiarum actionem frequenter audierit, et cum ceteris responderit Amen; qui ad sacram Mensam astiterit, et manus ad suscipiendum sacrum cibum porrexit; qui illum exceperit; et Corporis et Sanguinis Domini nostri Jesu Christi particeps fuerit diutissime, eum ego de integro renovare non ausim. Quæ verba si, ut non nemini forte videbitur, expositionem Dionysii proxime applicatam non firment, hæcque scholis potius, quam historicæ veritati videatur accommodata, nihil quidem, quo eandem expositionem prolem, in medium amplius adducam; verum tunc equidem pro certo atque indubitato haberi non posse contendo, a Dionysio baptismi defectum per diuturnam communionem suppliri, fuisse existimatum. Atque ita quidem quid de altero, cujus Dionysius circa baptismum insinuat, errore statuendum putem, edocui. Quod vero jam pertinet ad illum, qui in Pepuzenorum seu Montanistarum baptismatis approbatione versatur, quique a Dionysio quodlibet baptisma, a quocumque, et quocumque modo collatum, pro valido habitum fuisse, suspicandi ansam præbet, respondeo, hanc postremam saltem erroris Dionysio objecti partem certam omnino non esse atque indubitatum, seu, quod idem est, compertum prorsus atque exploratum non haberi, a Dionysio quodlibet baptisma, a quibuscumque hæreticis et quocumque modo collatum, pro valido habitum fuisse.

116 Sane Benedictinis, qui recentiorum Basilianorum Operum anni 1750 editionem adornarunt, certum

omnino etiam, dubio insuper existente, an baptismi defectum

per sacram communionem suppliri posse existimari,

A tum id atque indubitatione minime apparuit. Etenim ad priorem Basilii locum num. 110 huc transcriptum sic observant: Etsi testatur Basilius, non rejectum a Dionysio fuisse baptismum Pepuzenorum, non tamen videtur existimasse, magnum illum Virum eadem indulgentia in alios hereticos usum fuisse. Miratur enim, cur tam liberaliter egerit cum Pepuzenis, utpote hereticis; quod profecto mirum ei visum non fuisset, si ipsos etiam Marcionitas et Valentinianos ab eo sine baptismo receptos credidisset. Quam ob rem Basilii sententia, de hereticorum scilicet baptismo a Dionysio approbato, paulo restrictius accipienda, quam vulgo accipitur. Constat illius de Pepuzenis sine baptismo receptis testimonium, atque ex hoc testimonio illud etiam colligi potest, quodlibet baptismum, modo ritus legitimus non deesset, ratum a Dionysio habitum fuisse. Sed Basilius ipse de solis Pepuzenis loquitur, et in hoc ipso canone Magni Dionysii erratum (sic enim appellat) in eo manifestum et ante oculos positum esse declarat, quod discesserit a sancta praeceptis canonibus regula, ut aliter heretici, aliter schismatici recipiantur. Credebat ergo opinatam illam regulam in aliis haeresibus a Dionysio observatam fuisse. Ita laudati Benedictini, apertissime sane indicantes, in ea sese opinari significant Benedictini, id ipsum ego, quamvis rationes, quas afferunt, rem non evincant, pro verosimillimo habeo. Quis enim in animum inducat, ut Dionysium, virum eruditum fere omnium calculis doctrina non minus quam pietate praestantem, eximiumque aevi sui decus et ornamentum, ridicule adeo de primo maximeque necessario Sacramento sensisse existimet? Habet quidem Dionysius pro valido Pepuzenorum baptismum, qui tamen, ut Basilius verbis supra recitatis testatur, nullam omnino baptismi, utpote, ut ait, in nomine Patris et Filii et Montani aut Priscillae collati, rationem haberet. Verum, si Benedictini in posteriorem Basilii locum supra huc transcriptum recte annotent, Pepuzeni in baptizando Montanum aut Priscillam nominatum non appellarunt, sed tantum per Spiritum sanctum, in cuius simul, uti et in Patris et Filii nomine baptizabant, Montanum aut Priscillam intellexerunt, ut Dionysius omni prorsus ratione, ob quam Pepuzenorum baptismum, utpote forma saltem exterius debita collatum, pro valido haberet, non caruerit, ac proin ut et error, in quem baptismum illud approbando lapsus est, excusari pariter mereatur. Ut sit, fatentur equidem, Dionysium, ut excusatione dignum, tum in approbando Pepuzenorum baptismum, tum in eorum, qui ab hereticis valide baptizati ad Ecclesiam accedunt, rebaptizatione admittenda ut licita vehementer errasse.

B habuerit, excusatione in altero gravius errore, circa Pepuzenorum baptismum admissum, non caret.

C idem ipsum in eruditioribus nonnullis Sancti de SS. Trinitate loquendi formulis,

118 Neque enim hic lubet subtiliter philosophando seu potius, ut dicam, quod res est, inepte arguendo, sanctum Virum a manifestis, in quos prolapsus est, erroribus praestare immunem. Sic quippe non veritati historice studuisse, sed affectui potius videar indulsisse. Haec ratione ductus jam antea etiam Dionysium et in mulieribus, sexui suo consueta patientibus, a sacra Communione arceendis, et in Apocalypsi Joanni Apostolo abjudicanda certissime errasse, ingenue sum confessus: quavis interim sanctum Virum, uti etiam hic feci, absque ratione, ob quam excusandus sit, non errasse, una ostendimus. Imo veritatis studio malui cum Athanasio, quae Dionysius in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola in speciem scripsit erronea, ipsimet Sancto, quam cum Rufino Arianis, qui epistolam illam corruperint, adscribere. Cum Dionysius, inquit in trium concilii Chalcedonensis capitulorum defensione pag. 449 Facundus Herimianensis episcopus, olim docuisset, facturam esse Filium Dei, neque natura proprium, sed extraneum ab essentia Patris, et quia idem Filius non erat, antequam

fieret, aliaque similia, quae in eodem Opere continentur, Athanasius, germanum specimen, et Catholicae doctrinae atque virtutis exemplum, ea constanter exceptit, et quamvis nostris auribus dura et ad excusandum difficilia, defendere non refugit. Athanasius, uti in Commentario docuimus, admisit quidem, Dionysium in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola asseruisse, Dei Filium, quod sensu magis obvio videri poterat et re ipsa erat erroneum, rem factam esse et a Patre secundum substantiam alienum; verum haec Sanctum non eo animo, quo volebant Ariani, protulisse, rationeque non una eum orthodoxe admodum sensisse, ostendit. Huic ergo Athanasii agendi rationi inharens, Dionysium quidem in Commentario admisi non nihil esse crudius in sua ad Ammonium et Euphranorem epistola de Dei Filio locutum; verum eum simul orthodoxe admodum sensisse, ea posterioribus, quae sui purgandi ergo edidit, scriptis invicte, quantum opinor, probavi.

119 Hanc pariter viam inierunt eruditi post Athanasium non pauci. Hos inter etiam computandus venit eruditissimus Cardinalis Baronius, cujus proinde verba, cum ad excusandum Dionysii de secunda SS. Trinitatis Persona scribendi modum non parum etiam conducant, eorum quodammodo, quae eodem fine in Commentario disserui, complementi loco huc transcribo. Itaque die 17 Novembris in suis ad Martyrologium Romanum Notis de Sancto nostro sic scribit: De eodem Dionysio dubitatio alicui posset oriri, dum S. Augustinus (imo Gennadius, Massiliensis presbyter, uti nunc eruditus videtur) libro de Catholico dogmate cap. 5 eum appellat Fontem Arianorum et S. Basilius ad Maximum philosophum epist. 41 in eadem sententiam haec de eo: Est autem haec nostra de illo sententia: non omnia Viri hujus laudamus; sunt, quae prorsus etiam damnamus. Ipse propemodum (quantum nobis liquet) primus hominibus impietatis istius Arianismae, quae jam passim obstreperit, seminaria praebuit. Haec Basilius; qui tandem eundem excusans, haec subdit: Causam vero hujus non puto animi malitiam esse, sed quod vehementer cupit oblectari Sabellio. Soleo itaque illum similem aestimare plantatori cuiquam, qui recentis plantae correcturus aversionem, ita immoderate illam retorquet, ut a medio aberret, et in contrarium latus ramum abducat. Haec ille.

120 In eadem sententiam S. Athanasius adversus Arianos agens, pro Dionysio scripsit epistolam apologeticam; idemque in epistola de synodo Nicæna contra decreta Arianorum etiam addit, eundem Dionysium ea de re iudicio postulatum apud Dionysium, tunc Romanum Pontificem, scripsisse ad eundem egregiam apologiam, quo se immunem liberumque a quavis haeresi demonstraret. Id et Basilius ad Amphilochem de Spiritu sancto cap. 29. Hieronymus etiam de Scriptoribus Ecclesiasticis in Dionysio testatur, ipsum ad praedictum Romanum Pontificem scripsisse epistolam unam et libros quatuor. Nisi vereretur scholii mensuram excedere, plurimorum nobilium veterumque theologorum ejusdem generis exempla subnecterem, qui dum aliquam haeresim refellere conati sunt, in contrariam partem nimis valide rationes inflectentes, a rectitudine sincere fidei declinare visi sunt, licet iidem Catholicae fidei fuerint semper propugnatores acerrimi. Unum tantum non longe petiit, simileque huic, de Magno illo Gregorio Thaumaturgo, de quo hac agitur die, adducam exemplum. Sicut enim Dionysius laborans contra Sabellium visus est Arianis arma subministrasse; ita et ipse agens contra gentiles, conatus illis demonstrare, non esse plures Deos, et Christianos omnes nequaquam tres Deos colere, sed unum tantum; visus est aliquibus unam tantum constituisse in Divinitate Personam; sicque Sabellio parasse venenum: quod S. Basilius accurate notat et excusat scribens ad Neocæsarienses epist. 64, ut mirum sit profecto, eum non eadem

ut Baronius
Athanasii
exemplo in
suis ad Mar-
tyrologium

ut Baronius
Athanasii
exemplo in
suis ad Mar-
tyrologium

E

Romanum An-
notationibus
merito etiam
contendit,

F

AUCTORE
C. B.

omnibusque
generatim er-
roribus pari-
ter obtinere
locum, ex
disputatis
satis liquet.

eadem erga Dionysium Alexandrinum benignitate
usum fuisse.

121 Ut ut sit, tum quæ verbis jam transcriptis
proferuntur a Baronio, tum ea, quæ nos in Com-
mentario protulimus, sufficere debent, ut Dionysius
in iis omnibus, quæ circa SS. Trinitatem erronea
in sua ad Annonium et Euphranorem epistola do-
cuisse visus est, facilem apud omnes æquos rerum
æstimatores excusationem inueniat. Quod vero gene-
ratim pertinet ad errores, quos Sanctus non tantum
admisisse visus est; verum etiam reipsa admisit, ex-
cusari eum in his omnibus pariter mereri, ea, quæ
hoc præsentis capite et alibi in Commentario et in hac
Appendice disserui, satis superque ostendunt. Cele-
rum præter Opera, quæ jam, veluti a Dionysio
adornata, tum in Commentario, tum in hac Appen-
dice recensui, nulla amplius nominatim seu in specie
enumeranda supersunt; nec propterea tamen quis-

quam existimet, nulla præter ea, quæ in hujus de D
Dionysio Tractatus decursu memoravi, fuisse a
Dionysio Opera elucubrata. Etenim Eusebius sin-
gulis fere locis, quibus aliquot vel epistolas vel Opu-
scula, a Dionysio elaborata, recenset, plura adhuc
alia a Sancto elucubrata fuisse, adjungit. Sic, ut
ceteros locos, quibus id facit, omittam, lib. vii Histo-
riæ Ecclesiasticæ cap. 45, recensitis plurimis, quas
Sanctus scripsit, epistolis, mox addit: Alias quoque
complures ad diversos scripsit epistolas, ex quibus
quicumque illius Operum studiosi sunt amatores
(sunt autem etiamnum plurimi) multiplicent perci-
pere possunt utilitatem. Scripsit ergo Dionysius
præter eas, quas recensui, adhuc plurimas alias
epistolas, ex quibus, cum, ut ait Eusebius, multiplex
posset percipi utilitas, deplorandum sane est, eas in-
teruisse.

DE S. ROMANA VIRGINE MARTYRE

BELLOVACI IN GALLIA.

COMMENTARIUS PRÆVIUS.

J. B.

B

§ I. Vitæ ejus scriptor, memoria sacra, in Galliam adventus.

E

UB DIOCLE-
TIANO ET
MAXIMIANO.
S. Romanam
Bellovacii pas-
sam

Res Bellovacenses sub initium sæ-
culi decimi septimi Petrus Louve-
tus et Antonius Loiselus ex insti-
tuto scriptis persecuti sunt. Multa
illi de Bellovacensium antiquitate,
potentia, rebus bellicis. Gentis ca-
put Cesaromagum fuit, quod modo
a gentis nomine Bellovacum audit. Episcopatum ha-
bet antiquum Remensi metropoli suffraganeum, cujus
antistes comitis et Franciæ Paris (ut vocant) titulo
gaudet. Diocesim autem Bellovacensem ita descri-
bunt Novæ Galliæ Christianæ editores: Circum-
scribitur illa ad Septentrionem diocesisibus Ambia-
nensi ac Noviomensi; ad Orientem Suessionensi et
Silvanectensi, ad Meridiem Silvanectensi, Parisi-
ensi et Rotomagensi; ad Occidentem Rotoma-
gensi. Christi fidem S. Lacinus martyr (data sunt
ejus Acta ad diem 8 Januarii) eo primus iniecit,
idemque primus Bellovacensium præsul fuisse a
multis creditur, dissentientibus aliis. Hunc imitata
S. Romana, relicta Urbe, sociabus aliquot comitata
in Gallias venit, parique martyrii desiderio accensa
apud Bellovacenses voti sui compos effecta est. Vitam
ejus, seu potius reliquiarum, præmissis martyrii
compendio, translationis historiam tom. II Spicilegii
editionis primæ pag. 677 prelo dedit Acherius, quam
a Nicolao de Boissy Congregationis Gallicanæ Cano-
nicorum Regularium in abbatiâ S. Quintini Bellova-
censis Priore accepit: unde et Louvetus multa de-
prompsit eorum, quæ de S. Romana in Antiquitatibus
Bellovacensibus retulit.

scriptor ano-
nymus

2 Vitæ hujus auctori, quisquis fuerit, non omnia,
imo pauca sive in ipso martyrio, sive ante illud gesta
innotuerunt: neque id mirum: qui enim Sanctæ
vivere temporibus, gestorunquæ ejus spectatores, te-
stesque esse poterunt, artati persecutionis instan-
tia, inquit num. 3, ordinem passionis ejus non
scripserunt, et posteri de ea, quæ non perspexer-
unt, scribere noluerunt, ne adinventores innota-
rum rerum æstimarentur, asserere dubitaverunt.
Quo illud factum est, ut antiquioribus ævæ Chri-
stianæ sæculis nulla fuerit ejus martyrio constituta so-
lemnis dies, quamquam illud Bellovacensibus abunde
foret exploratum. Quo autem tempore S. Romanæ
Vitæ litteris consignari, ipsamet auctor loco non
uno prodit. Capituli 2 (secundum partitionem nostram
initio sic loquitur: Nostris vero temporibus cum
comes Flandriensis Balduinus puerum Philippum,
Henrici regis filium, ad regni proveheret solium,
ipsamque pro eo disposeret regnum, civitas Belua-
censis suo destituta est antistite. Annuente igitur

supernæ pietatis æquitate, Guido decanus, custos-
que ecclesiæ S. Quintini Vermandensis, et archi-
diaconus Laudunensis, constitutus est a præfato
principe Bellovacensium episcopus. Num. vero 7
Guidonem hunc scribit annum integrum exsulasse
jussu Philippi regis, cum is per seipsum moderandas
regni Gallici habenas suscepisset. Rursum num. 19
editum a S. Romana prope Argentolium prodigium
recensens, id sibi eorum, qui videre et affluere,
assertione comperit esse, testatur. Denique et in
Vitæ epilogo iis verbis utitur, ut Bellovacii scriptio-
nem suam, superstitie etiamnum Guidone episcopo,
absoluisse videatur.

5 Aimoinus lib. v, cap. 48 scribit, Philippum ^{seculi xi,}
Henrici regis filius nominis I majorem natu filium,
vivente et jubente patre, anno 1059 unctum esse
in regem; Henricum autem anno sequenti obiisse.
Regni autem administratio penes Balduinum sexen-
nio fuit, sub coquo Bellovacensem cathedram Guido
adiit anno 1065 vel sequenti: annus enim 1072
episcopatus ejus nomen fuit, ut habet ejus charta
apud Loiselum pag. 254 eodem anno data 15 Ka-
lend. Jul. Unde Novæ Galliæ Christianæ editores
Albericum et Sigebertum corrigendos monent, quo-
rum alter Guidonem anno 1066, alter proxime
sequenti benedictionis munus accepisse, asseruit.
Annos jam aliquot in episcopatu Guido exegerat, cum
post conditam exornatamque S. Quintini haud præ-
cua Bellovacensibus mœnibus ecclesiam anno 1075
sedem suam deserere coactus est: ad quam non re-
diit nisi anno 1074 vel sequenti, ut infra num. 27
dicitur. Horum itaque omnium cum anonymus Vitæ
S. Romanæ auctor meminert, non ante id temporis
scripsisse, necesse est: nec tamen (etsi id minus cer-
tum sit) post annum 1083 (vide finem num. 2) si
verum est, Guidonem hoc anno episcopatu cessisse,
et Chiniaci vitam monasticam amplectum biennio
fere post pie obiisse; ut ex Guiberto abbate B. Ma-
rix citati Galliæ Christianæ editores scribunt, a
quibus Louvetus aliquantulum discrepat. Quid vero
de anonymi fide censendum sit, ex dicendis num. 6
statui poterit.

4 Minus celebrem fuisse ante Guidonis ætatem ^{et Martyrolo-}
S. Romanæ memoriam num. 3 his verbis anonymus ^{gia quædam}
aperit: Decreverunt majores nostri diem martyrii ^{recentiora}
ejus se non solemnitè celebrare, nec tamen passi ^{celebrant;}
sunt omnino insollescere, scientes, quod martyrio
coronata Christi cohæres regnat in gloria. Unde
Guidonem episcopum in epilogo solemnitatis S. Ro-
manæ institutorem amplificatoremque haud injuria
nuncupat. Indeque, opinor, antiquiorum martyrolo-
gorum